

'N SINTAKTIESE ONDERSOEK NA DIE GEBRUIK VAN ONDER-
SKIKKENDE VOEGWOORDE EN SINSVERBINDENDE WOORDE IN AFRIKAANS

deur

Agnes Barbara Bosch

Aangebied ter voldoening aan die vereistes vir die graad Philosophiae
Doctor in die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte

Departement Afrikaans en Nederlands
Die Universiteit Rhodes
GRAHAMSTAD
November 1984

Hierdie studie is 'n uitvloeisel van en die voor-die-hand-liggende voortsetting van ondersoeker se M.-skripsie, nl. 'n Sintaktiese ondersoek na die gebruik van die neweskikkende voegwoord in Afrikaans.

Die resultate van die ondersoek(e) wil dan uiteindelik 'n volledige synchroniese beskrywing van die Afrikaanse neweskikkende en onderskikkende voegwoorde, sowel as van die sinsverbindende woorde wees.

INHOUDSOPGAWE

	Bladsy
<u>HOOFSTUK I: TEORETIESE INLEIDING</u>	1
Motivering en doel van die ondersoek	1
Teoretiese uitgangspunt van die ondersoek	2
Die sg. woordsoorte	3
Woordsoortonderskeiding binne die kader van die Strukturalisme	5
Onderskeidingskriteria wat in die ondersoek gebruik is	6
Oorvleueling van funksie-kategorieë	6
Die omskrywing van enkele taalkundige terme wat in die ondersoek gebruik word	8
Die begrip <u>sisteem</u>	8
Die begrip <u>sin</u>	8
Die klassifikasie van sinne	9
Samegestelde en enkelvoudige sinne	12
Die begrippe <u>hoof-</u> en <u>bysin</u>	13
Sinspotente <u>groepe</u>	15
Die begrip <u>woord</u>	17
Verwysings	18
Afbakening van die ondersoekveld	23
Werkwyse	24
Verwysings	27
<u>HOOFSTUK II: ONDERSKIKKENDE VOEGWOORDE</u>	32
Enkele inleidende opmerkings	33
Inkorporasies deur middel van onderskikkende voegwoorde	33
Enkele kenmerke van onderskikkende voegwoorde	34
Die woordorde in geïnkorporeerde sinspotente groepe	36
Die onafhanklike woordorde	37
Die afhanklike woordorde	38
Die volgorde van die verbale dele in 'n inkorporasie met 'n meerledige predikaat	41
Verwysings	44
Die voegwoord <u>aangesien</u>	45
Die voegwoord <u>al</u>	47
Die funksie van <u>al</u> -inkorporasies	47
Enkele kenmerke van die gebruik van <u>al</u>	48
Die posisie van die <u>al</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	49
Die gebruik van verskillende partikels saam met <u>al</u>	50
Verwysings	53
Die voegwoord <u>(al)hoewel</u>	54
Die voegwoord <u>as</u>	57
Die semantiese waarde van <u>as</u> -inkorporasies	57
<u>As</u> -inkorporasies waarin <u>as</u> temporeel-aspekties funksioneer	58
Die moontlikheid van vervanging van die temporeel-aspekties funksionerende <u>as</u> deur 'n ander voegwoord	58
Die werkwoordsvorm in bg. tipe <u>as</u> -inkorporasies	60
Woorde of konstruksies wat jukstaposisioneel saam met bg. tipe <u>as</u> -inkorporasies optree	61
Die plek van die temporeel-aspektiese <u>as</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	62

Voorwaardelike <u>as</u> -inkorporasies	62
Algemeen	62
Interessante voorbeelde waarin voorwaardelike <u>as</u> -inkorporasies optree	64
Die gebruik van voorwaardelike <u>as</u> -inkorporasies as subjek of objek by die dominante groep	67
Die vorme van die werkwoord	67
Die gebruik van <u>dit</u> of <u>daar</u> in voorwaardelike <u>as</u> -inkorporasies	71
Die gebruik van <u>dan</u> saam met voorwaardelike <u>as</u> -inkorporasies	72
Woorde waarna voorwaardelike <u>as</u> -inkorporasies kan optree	73
Die moontlikheid van vervanging van die voorwaardelike <u>as</u> deur 'n ander verbindingspartikel of deur 'n omskrywing	74
Voorwaardelik-funksionerende <u>as</u> -groepe wat as sinsvalente uiting gebruik kan word	75
Die plek van die voorwaardelike <u>as</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	77
Die gebruik van <u>as</u> in vergelykingskonstruksies	79
Gelykstellende <u>as</u> -vergelykings	79
Oneweredige vergelykings	80
Die gebruik en waarde van die partikel <u>wat</u> in jukstaposisie met 'n komparatiewe <u>as</u>	85
Ander tipes <u>as</u> -inkorporasies	88
As-konstruksies wat nie inkorporasies is nie	89
Verwysings	92
Die voegwoord <u>indien</u>	94
Die gebruikswaardes van voorwaardelike sinne met <u>indien</u> -inkorporasies	94
Enkele sintaktiese kenmerke van die gebruik van <u>indien</u>	95
Die plek van die <u>indien</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	95
Woorde waarna en saam waarmee <u>indien</u> -inkorporasies kan optree	96
Die voegwoord <u>asof</u>	98
Die waarde van <u>asof</u> -inkorporasies	98
Enkele kenmerke van <u>asof</u> -inkorporasies	98
Die posisie van die <u>asof</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	101
Die moontlikheid om <u>asof</u> deur <u>of</u> te vervang	102
Verwysings	103
Die verbindingspartikel <u>dan</u>	104
Algemeen	104
Die gebruik van <u>dan</u> as onderskikkende voegwoord	104
Die gebruik van <u>dan</u> as sinsverbindende bywoord	105
Die gebruik van <u>dan</u> saam met <u>as</u> = <u>indien</u>	107
Die voegwoord <u>dat</u>	110
Die semantiese waarde van <u>dat</u>	110
Die funksie van <u>dat</u> -inkorporasies	110
Die gebruik van <u>dat</u> -inkorporasies in die subjeksfunksie	110
In A-tipe sinne	110
In B-tipe sinne	112
Die funksionele eenhede wat in hierdie tipe as predikaatsnomen kan optree	112
Die gebruik van <u>dit</u> in B-tipe sinne met 'n <u>dat</u> -inkorporasie in die subjeksfunksie	113
Die posisie van die <u>dat</u> -inkorporasie in die subjeksfunksie t.o.v. die dominante groep in B-tipe sinne	117
Die weglaatbaarheid van <u>dat</u> in bg. tipe sinne	120
Die vervanging van <u>dat</u> in bg. tipe sinne deur ander voegwoorde	121

	Bladsy
In C-tipe sinne	121
"Problematiese" voorbeelde	123
Woorde, woordgroepe en geïnkorporeerde sinspotente groepe wat dat-inkorporasies in die subjeksfunksie kan voorafgaan	124
Die gebruik van dat-inkorporasies in die objeksfunksie	129
In C-tipe sinne	129
Werkwoorde in die dominante groep wat met 'n <u>dat</u> -inkorporasie in die objeksposisie kan verbind	129
Die vorm van die ww. in <u>dat</u> -inkorporasies in die objeksfunksie	136
Woorde wat jukstaposisioneel kan optree saam met 'n agtergeplaaste <u>dat</u> -inkorporasie in die objeksfunksie	136
Die gebruik van dit in C-tipe sinne met 'n <u>dat</u> -inkorporasie in die objeksfunksie	138
Die posisie van die <u>dat</u> -inkorporasie in die objeksfunksie t.o.v. die dominante groep	139
Die weglaatbaarheid van <u>dat</u> in C-tipe sinne met 'n <u>dat</u> -inkorporasie in die objeksfunksie	140
Die vervanging van <u>dat</u> deur 'n ander partikel in bg. tipe sinne	141
In B-tipe sinne	142
Die gebruik van <u>dat</u> -inkorporasies in 'n bystellingsfunksie	144
Enkele algemene kenmerke van hierdie tipe <u>dat</u> -inkorporasies	144
Verskillende tipes s.nwe. waarby bystellende <u>dat</u> -inkorporasies kan aansluit	145
By 'n verbale substantief	145
By 'n temporale substantief	147
By die s.nw. feit	150
Die bystellende <u>dat</u> -inkorporasie kan by 'n bywoordelike voor-naamwoord in die dominante groep aansluit	151
Die gebruik van <u>dat</u> -inkorporasies in 'n adverbiale funksie	154
Die verhouding tussen die <u>dat</u> -inkorporasie en die dominante groep	154
Die <u>dat</u> -inkorporasie <u>dui</u> gevolg aan	154
Die <u>dat</u> -inkorporasie druk <u>doel</u> uit	154
Die <u>dat</u> -inkorporasie tree as 'n sg. bywoordelike bysin van <u>rede of oorsaak</u> op	155
Die <u>dat</u> -inkorporasie <u>dui</u> gevolg - graad, <u>gevolg</u> - hoedanigheid of <u>gevolg</u> - graad - <u>hoedanigheid</u> aan	155
Die posisie van die <u>dat</u> -inkorporasie in 'n adverbiale funksie t.o.v. die dominante groep	160
Die weglaatbaarheid van <u>dat</u> in <u>dat</u> -inkorporasies wat adverbiaal t.o.v. die dominante groep optree	160
Die vervanging van <u>dat</u> deur ander voegwoorde in hierdie tipe <u>dat</u> -inkorporasies	161
Verwysings	162
Die gebruik van <u>dat</u> in samegestelde verbindingswoorde of -groepe	165
Die verskillende tipes verbindingswoorde en -groepe wat onderskei kan word	165
Voorsetsel + <u>dat</u>	165
Voorsetselgroep + <u>dat</u>	167
Absolute konstruksies + <u>dat</u>	168
Bywoord + <u>dat</u>	169
Voegwoord + <u>dat</u>	169
Verwysings	172
Die voegwoord <u>deurdat</u>	173

Die voegwoord <u>omdat</u>	174
Die elemente in die sintaktiese verband wat die verbinding kan beïnvloed	174
Die posisie van die <u>omdat</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	176
Enkele algemene kenmerke van <u>omdat</u> -inkorporasies	177
Verwysings	179
Die voegwoord <u>eer(dat)</u>	180
Die voegwoord <u>hoedat</u>	181
Die voegwoord <u>hoe</u>	181
Die waarde van die voegwoord <u>hoe</u>	181
Die gebruik van <u>hoe</u> -inkorporasies in 'n objeksfunksie	182
Die gebruik van <u>hoe</u> -inkorporasies in 'n subjeksfunksie	183
die gebruik van die <u>hoe</u> -inkorporasie in die funksie van voorsetselvoorwerp	184
Die gebruik van die partikels <u>ook al</u> in 'n <u>hoe</u> -inkorporasie	184
Die moontlikheid van vervanging van <u>hoe</u> deur ander verbindings-partikels	185
<u>Hoe...hoe</u> -sinne	185
Verwysings	187
Die voegwoord <u>na(dat)</u>	188
Die waarde van <u>nadat</u> -inkorporasies	188
Enkele kenmerke van <u>nadat</u> -inkorporasies	189
Die verkorte vorm <u>na</u>	190
Die voegwoord <u>voor(dat)</u>	192
Die waarde van <u>voordat</u> -inkorporasies	192
Die verkorte vorm <u>voor</u>	192
Enkele kenmerke van <u>voor(dat)</u> -inkorporasies	193
Kenmerkende sintaktiese omgewings waarbinne <u>voor(dat)</u> -inkorporasies optree	194
Die waardes van verskillende tydsvorme wat in die dominante groep en <u>voor(dat)</u> -inkorporasies gebruik word	195
Die posisie van die <u>voor(dat)</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	195
Die voegwoord <u>tot(dat)</u>	196
Verwysings	198
Die voegwoord <u>noudat (nou dat)</u>	199
Die voegwoorde <u>opdat</u> en <u>metdat</u>	200
Verwysings	202
Die voegwoord <u>sodat</u>	203
Enkele kenmerke van <u>sodat</u> -inkorporasies	203
Die afsonderlike gebruik van <u>so plus dat</u>	204
Die voegwoord <u>van(dat)</u>	207
Die verbindingsgroepe <u>behalwe dat</u> en <u>buiten dat</u>	208
Die verbindingsgroep <u>nieteenstaande dat</u>	210
Die verbindingsgroep <u>sonder dat</u>	211
Die voegwoord <u>gestel</u>	214
Die voegwoorde <u>hetsy</u> en <u>ditsy</u>	216
Die voegwoorde <u>mits</u> en <u>mitsdien</u>	218
Die onderskikkende voegwoord <u>of</u>	219
Algemeen	219
Die funksie van <u>of</u> -inkorporasies	219
Die gebruik van <u>of</u> -inkorporasies in die subjeksfunksie	220
Die gebruik van <u>of</u> -inkorporasies in die objeksfunksie	221
Werkwoorde in die dominante groep wat geredelik met 'n <u>of</u> -inkorporasie in die objeksfunksie kombineer	221

Die gebruik van <u>of</u> -inkorporasies in 'n bystellingsfunksie	224
Enkele randgevalle waarin 'n <u>of</u> -inkorporasie voorkom	225
Die posisie van die <u>of</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	227
Die vervanging van <u>of</u> deur ander verbindingspartikels en -groepe	229
Die vervanging van <u>of</u> deur <u>indien</u>	229
Die <u>of...of</u> nie-konstruksie	230
Die vervanging van <u>of</u> deur <u>asof</u>	231
Kenmerke van vergelykende <u>of</u> -inkorporasies	231
Enkele algemeen-samevattende opmerkings insake vergelykende <u>of</u> -inkorporasies	234
Die vervanging van <u>of</u> deur <u>dat</u>	235
Verwysings	237
Die voegwoord <u>ofskoon</u>	238
Die voegwoord <u>omrede</u>	240
Die voegwoord <u>onderwyl</u>	241
Die voegwoorde <u>sedert</u> en <u>sinds</u>	242
Die voegwoord <u>sodra</u>	244
Die voegwoord <u>solank</u>	246
Die voegwoord <u>soos</u>	248
Algemeen	248
Die posisie van vergelykende <u>soos</u> -inkorporasies t.o.v. die dominante groep	248
Kenmerke van <u>soos</u> -inkorporasies wat na die dominante groep volg	248
Partikels wat binne die dominante groep saam met 'n agtergeplaaste <u>soos</u> -inkorporasie optree	250
Stereotiepe gebruike van agtergeplaaste <u>soos</u> -inkorporasies	251
Kenmerke van <u>soos</u> -inkorporasies wat voor die dominante groep staan	252
Kenmerke van <u>soos</u> -inkorporasies wat in die middel van die dominante groep optree	254
Afgeskeide <u>soos</u> -inkorporasies	254
Die gebruik van <u>soos</u> voor woorde of woordgroepe	254
Die voegwoord <u>sover</u>	257
Die voegwoord <u>tensy</u>	258
Die voegwoord <u>terwyl</u>	260
Algemeen	260
Die gebruike van <u>terwyl</u> -inkorporasies	260
Duratiewe <u>terwyl</u> -inkorporasies	260
Kenmerke van duratiewe <u>terwyl</u> -inkorporasies	261
Die posisie van die duratiewe <u>terwyl</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	262
Die toegewende gebruik van <u>terwyl</u>	263
Die teenstellende gebruik van <u>terwyl</u>	263
Die redegewende gebruik van <u>terwyl</u>	264
Die verbindingspartikel <u>toe</u>	266
Algemeen	266
Gebruike van die voegwoord <u>toe</u>	266
Gebruike van die voegwoorde <u>like</u> bywoord <u>toe</u>	270
Die posisie van die <u>toe</u> -inkorporasie t.o.v. die dominante groep	270
Die vervanging van <u>toe</u> deur ander verbindingspartikels en -groepe	271
Die voegwoord <u>waar</u>	272
Enkele kenmerke van <u>waar</u> -inkorporasies	272
Die voegwoord <u>wanneer</u>	276
Enkele kenmerke van <u>wanneer</u> -inkorporasies	276
Die moontlikheid om <u>wanneer</u> deur ander verbindingspartikels te vervang	278

Voegwoorde wat minder geredelik gebruik word	280
Die voegwoorde <u>alhoonderd</u> , <u>alhoonderd-en-tien</u> en <u>alduisend-en-tien</u>	280
Die voegwoord <u>alleen</u>	280
Die voegwoord <u>almaskie</u> (<u>almiskie</u>)	281
Die voegwoord <u>alofskoon</u>	281
Die voegwoord <u>alvorens</u>	281
Die voegwoord <u>andersins</u>	282
Die voegwoord <u>asmede</u>	282
Die voegwoord <u>asook</u>	283
Die voegwoord <u>bygeval</u>	283
Die voegwoord <u>bygevolg</u>	284
Die voegwoord <u>daar</u>	284
Die voegwoord <u>deurdien</u>	285
Die voegwoorde <u>dewyl</u> en <u>owermits</u>	285
Die voegwoord <u>eweas</u> (<u>ewenas</u>)	286
Die voegwoord <u>gelyk</u>	286
Die voegwoord <u>gesien</u>	286
Die voegwoord <u>ingeval</u>	287
Die voegwoord <u>kantie</u>	288
Die voegwoorde <u>namate</u> en <u>na gelang</u>	289
Die voegwoord <u>onderwyl</u>	290
Die voegwoord <u>selfde</u>	290
Die voegwoord <u>vermits</u>	290
Die voegwoord <u>wat</u>	291
Verwysings	292
"Lastige" verbindingspartikels	294
Die verbindingspartikel <u>behalwe</u>	294
Die verbindingspartikel <u>buiten</u>	296
Die verbindingspartikel <u>nieteenstaande</u>	297
Verwysings	298

HOOFSTUK III: VOEGWOORDELIKE BYWOORDE WAT SINSVERBINDEND OPTREE 299

Enkele inleidende opmerkings	300
Die funksie van voegwoordelike bywoorde	300
Enkele kenmerke van die gebruik van voegwoordelike bywoorde	301
Die aard van die verband wat deur voegwoordelike bywoorde uitgedruk word	302
Die plasingsoontlikhede van voegwoordelike bywoorde	304
Verwysings	306
Die verbindingspartikel <u>altans</u>	307
Die verbindingspartikel <u>anders</u>	309
Die verbindingspartikels <u>bowendien</u> en <u>buitendien</u>	311
Die verbindingspartikel <u>daarenbowe</u>	313
Die verbindingspartikel <u>daarenteen</u> (<u>daarenteë</u>)	314
Die verbindingspartikel <u>dan</u>	315
Die verbindingspartikel <u>derhalwe</u>	315
Die verbindingspartikels <u>desnieteenstaande</u> , <u>desnietemin</u> en <u>desondanks</u>	316
Die verbindingspartikel <u>dus</u>	318
Die verbindingspartikel <u>eensdeels</u>	320
Die verbindingspartikel <u>egter</u>	322
Die verbindingspartikel <u>eweneens</u>	323
Die verbindingspartikel <u>ewe(n)wel</u>	324
Die verbindingspartikel <u>gevolglik</u>	325
Die verbindingspartikel <u>hierenteen</u>	326
Die verbindingspartikel <u>immers</u>	327
Die verbindingspartikel <u>inteendeel</u>	328

	<u>Bladsy</u>
Die verbindingspartikel <u>nietemin</u>	330
Die verbindingspartikel <u>nogtans</u>	331
Die verbindingspartikel <u>ook</u>	332
Die verbindingspartikel <u>origens</u>	333
Die verbindingspartikel <u>toe</u>	333
Die verbindingspartikel <u>tog</u>	334
Die verbindingspartikel <u>trouens</u>	335
Die verbindingspartikels <u>verder</u> en <u>voorts</u>	337
Die verbindingspartikel <u>vervolgens</u>	338
 <u>HOOFSTUK IV: BYWOORDELIKE VOORNAAMWOORDE WAT SINSVERBINDEND OPTREE</u>	 339
Enkele inleidende opmerkings	340
Enkele algemene kenmerke van bywoordelike voornaamwoorde	340
Die woordorde na bywoordelike voornaamwoorde	341
'n Indeling van sinne waarin bywoordelike voornaamwoorde optree	341
Bywoordelike voornaamwoorde bestaande uit samestellings van <u>waar plus 'n voorsetsel</u>	343
Die partikels <u>waarna</u> , <u>waarby</u> , <u>waarop</u> , ens.	343
Die partikel <u>waardeur</u>	343
Die partikel <u>waarom</u>	344
Ander partikels van hierdie tipe	344
Verwysings	345
Bywoordelike voornaamwoorde bestaande uit <u>hier of daar plus 'n voorsetsel</u>	346
Die partikel <u>hierby</u>	346
Die partikel <u>hierdeur</u>	346
Die partikel <u>hierna</u>	346
Die partikel <u>hiernaas</u>	347
Die partikel <u>hierop</u>	347
Die partikel <u>hiersonder</u>	347
Die partikel <u>hiervolgens</u>	347
Ander partikels van hierdie tipe	347
Die partikel <u>daarby</u>	348
Die partikel <u>daarom</u>	348
Die partikel <u>daaroor</u>	349
Die partikel <u>daarteenoor</u>	349
Die partikel <u>daarvolgens</u>	349
Ander partikels van hierdie tipe	349
Verwysings	350
 <u>ENKELE SLOTOPMERKINGS</u>	 351
 <u>BIBLIOGRAFIE</u>	 353

HOOFSTUK I

1.1 In onderstaande sintaktiese studie word natuurlike taal, wat in teenstelling met ander kommunikasie-stelsels, bv. byetaal, sô gestruktureer is dat nuwe berigte altyd gevorm en oorgesien kan word, bestudeer en nie bv. gebaretaal, die taal van die liefde, kompertaal of metataal nie.

1.2 Die motivering en doel van sintaktiese ondersoek in die algemeen en die rol van die sintaktikus in dié verband:

Volgens Van Es is die algemene doel van die sintaksis "...uitsluitend te formuleren hoe de woorden gebruikt worden in een syntactisch geheel, de groep of de zin, en op dat gebruik een indeling in woordsoorten te baseren, en voorts te onderzoeken de aard en de samenstelling van woordgroepen en zinnen, benevens de manieren waarop kleinere syntactisch eenheden tot grotere worden of kunnen worden samengevoegd."¹⁾

Die sintaksis is dus "...the study of the principles and processes by which sentences are constructed in particular languages."²⁾

Die hoorder of leser kan tot 'n juiste interpretasie raak omrede daar reëlmaat in dié verbindingsproses is. Lede van bepaalde klasse woorde word altyd verbind met lede van bepaalde ander klasse volgens bepaalde vaste patrone wat eenvoudig of redelik ingewikkeld kan wees.³⁾

Die taak van die sintaktikus is om in die eerste instansie die struktuur van taal vas te stel en dit dan so noukeurig en duidelik moontlik te beskryf, want 'n mens leer die struktuur van taal nie slegs ken deur die waarneming van taaluitinge en die optekening van dié waarnemings nie, maar veral deur die vasstelling van wetmatighede wat die betrokke waargenome gegewens op 'n enkelvoudige manier onder reëls bring.⁴⁾

Die sintaktikus probeer m.a.w. "...by the study of concrete, particular examples"⁵⁾ vasstel hoe die taal werk.

1.3 Die doel van onderstaande ondersoek:

Die doel van hierdie sinchronies-strukturele taalondersoek is om die wetmatighede wat die gebruik van die sg. onderskikkende voegwoord en ander sinsverbindende woorde soos voegwoordelike bywoorde en bywoordelike voor-naamwoorde in die taalgebruik beheers, volledig, korrek en so eenvoudig moontlik te probeer vasstel om sodoende die onderliggende sisteem van en verhoudings binne 'n spesifieke gebied in Afrikaans bloot te lê en vas te stel hoe die taal kragtens hierdie gestruktureerdheid funksioneer.

Die doel van die bestudering van die onderskikkende voegwoorde en ander sinsverbindende woorde is nié slegs om dié bepaalde woordklasse te isoleer nie, maar om ook stellings insake grammatiese verhoudings te maak.

Die gebruiksvorme toon 'n aansienlike verskeidenheid; verskillende woordvolgordepatrone is moontlik en ondersoeker wil nagaan wat die sintaktiese kenmerke van die Afrikaanse onderskikkende voegwoord en ander sinsverbindende woorde is; wat die feite van die woordvolgorde rondom hierdie woorde is; asook hoeveel vryheid of gebondenheid ons in Afrikaans t.o.v. die gebruik van die onderskikkende voegwoord en die ander sinsverbindende woorde het.

1.4 Die volgende algemene beginsels vorm die teoretiese uitgangspunt van onderstaande ondersoek:

Begrippe uit die strukturele benadering tot die taalkunde ten opsigte van taalondersoek en taalbeskrywing word gebruik.

Binne die strukturele benadering word aanvaar dat taal deur-en-deur gestruktureer of georden is, want daar is altyd 'n veelheid van gegewens wat volgens prinsipes georden is;⁶⁾ taal word dus as 'n samehangende geheel beskryf.

Vir De Saussure is die verskillende taalfeite nie losstaande of verbandloos nie, maar deel van 'n stel verhoudings waardeur 'n geheel of eenheid gevorm word, d.w.s. waarin alles met alles saamhang.⁷⁾ Die sisteemgedagte word sentraal gestel en taal word beskou as 'n van begin tot einde samehangende sisteem, "...un système où se tient."⁸⁾

Ook De Groot huldig bg. standpunt: "Onder structurele taalkunde verstaan we overeenkomstig internationaal taalgebruik...een richting in de taalwetenschap die zich speciaal bezig houdt met het onderzoek naar de structuur van eenheden in een taal en de betrekkingen tussen taaleenheden in de taalbeschouwing, hun typen en hun wetmatigheden."⁹⁾

"The structuralists were convinced by their own research that every language and every dialect within a language has its own complex grammar rules, and that the task of the linguist is to discover what these rules are."¹⁰⁾

Die primêre doelstelling van strukturele taalbeskrywing is m.a.w. 'n streng objektiewe, sistematiese en gedetailleerde beskrywing en klassifikasie van die grammatikale gebruiksvorme en hul funksies soos dit in normale taalgebruik realiseer word. Hierdie beskrywing van spesifieke taalverskynsels word gebaseer op 'n korpus waargenome uitinge wat empiries nagegaan kan word.¹¹⁾

Ondersoeker is wel deeglik bewus van die besware wat teen die strukturele werkwyse geopper kan word en wat dit veral het teen die inkonsekwentheid binne die tradisionele strukturele grammatika; teen die induktiewe wetenskapsopvatting wat binne hierdie benadering onderskryf word en teen die bereik van die strukturele werkwyse, want deurdat taalbeskrywing tot direk-waarneembare of versamelde gegewens beperk word, word die studie-objek noodwendig ingeperk.

Die tradisionele strukturele benadering is egter krities evalueer, want hoewel die suiwer strukturele benadering nie meer doeltreffend is vir 'n beskrywing van die lewende taalstruktuur nie, is dit egter ook nie ten opsigte van die essensiële beginsels onwaar nie. In onderstaande ondersoek is verouderde opvattinge buite rekening gelaat en daardie beginsels wat bruikbaar is vir die beskrywing van 'n taal soos Afrikaans word gebruik. Die strukturele benadering is naamlik 'n redelik nuttige eerste verkenning van die gebied rondom die gebruik van die onderskikkende voegwoord en andersinsverbindende woorde in Afrikaans.

Die volgende uitspraak vorm die vertrekpunt van onderstaande ondersoek: "I believe we must commit ourselves to the proposition that the mechanism whereby a language works may be explained entirely in terms of its structural elements."¹²⁾

Carroll sluit by bg. aan: "An important step in descriptive linguistics... is to delineate the grammatical categories which are mandatory in a given language."¹³⁾

Ondersoeker onderskryf ook die anti-universalistiese oortuiging van die Amerikaanse Strukturaliste wat beweer dat die fenomeen taal sō uiteenlopend is dat dit sinloos en selfs onmoontlik is om gemeenskaplike kenmerke vir verskillende tale te postuleer.¹⁴⁾

1.5 Die sg. woordsoorte:

1.5.1 Rijpma en Schuringa¹⁵⁾ beweer dat woorde op grond van belangrike, relevante en kenmerkende eienskappe in klasse, die sg. woordsoorte, verdeel kan word. "Onder een woordsoort verstaan we een klasse van woorden met 'n gemeenschappelijke eigenschap of met gemeenschappelijke eigenschappen."¹⁶⁾ Dus "...we must class together words which play essentially identical rôles in the structure of the language."¹⁷⁾

Volgens Roose is 'n woordsoort 'n grammatiese kategorie wat hy as volg omskryf: "...een verzameling van woorden die een bepaald betekenisaspect van de stam gemeen hebben en in verband daarmee syntactische, morfologische en nog andere kenmerken gemeen kunnen hebben."¹⁸⁾

Die primêre probleem in verband met woordsoorte is dat dit by uitstek dié gebied is waar terminologiese vaaghede die ondersoeker pootjie.

Die tradisionele terminologie wat via Nederlands en die ander Wes-Europese tale van Grieks oorgeërf is, is nie juis bruikbaar by die indeling van woorde in woordsoorte nie, want woordsoortindeling is 'n sisteem wat eie is aan die betrokke taal as sodanig. Die name wat aan die woordsoorte gegee word en die betekenis wat daaraan geheg word, pas dus beter by die klassieke tale as by die struktuurpatrone van 'n jong, moderne taal wat baie van die onderskeidende woorduitgange en woordvorme van die ouer tale verloor het. Funke som die probleem as volg op: "Our problem of 'wordclasses' partes orationes is burdened by a tradition of over two thousand years. This classic tradition with its well-known eight parts of speech, starting with the Greek philosophers and grammarians, is still alive and more or less silently, perhaps somewhat reluctantly, used and accepted by modern linguists. In spite of its obvious inconsistencies it has served its turn and seems to be universally understood. It goes without saying that it is unsatisfactory for general use as it was deducted from the structures of old Greek and Latin, the Indo-European inflexional type, and therefore not of universal validity. Concerning the classification of these eight parts of speech it shows a mixture of various accents by taking into account word-forms, group-forms (syntactical features) and meanings."¹⁹⁾

Die tradisionele klassifikasie van die soorte woorde berus nie op wetenskaplike waarnemings van die afsonderlike tale nie, maar is 'n soort opeenhoping van uiteenlopende beskouings deur baie eeue heen. Die tradisionele stelsel van woordsoort-onderskeiding wat op Aristoteles se kategorieë-tafel berus, is eintlik die logiese indeling van denkbegrippe, die produk van die logiese taalbeskouing van die Grieke.

De Villiers²⁰⁾ kritiseer ook die ou tradisionele indeling omrede die uitgangspunt nie duidelik gestel word nie; die verklaring of maatstawe nie met mekaar of met die voorbeelde rym nie en alle moeilike gevalle verdoesel of as "uitsonderinge" opsygeskuif word.

Dié belangrikste beswaar teen die tradisionele woordsoort-indeling is egter dat dit 'n semantiese indeling is. Dit gaan in taal in die eerste plek nie om die semantiese verhouding tussen byvoorbeeld nominale begrippe op sigself nie; dit gaan dus nie om die werklikheid buite die taal nie, maar om die sintaktiese struktuur waarin die taalgebruiker die semantiese verhouding tot uitdrukking wil bring.

1.5.2 Woordsoortonderskeiding binne die kader van die Strukturalisme:

As uitgangspunt neem Rijpma en Schuringa die verbindbaarheid van 'n betrokke woord met ander woorde, sowel as die betekenis van die betrokke woord:

"De verdeling (in woordsoorte) berust op de dienst die de woorden in een zin verrichten (hun grammaticale functie) en op hun betekenis."²¹⁾

Woordsoortonderskeiding berus volgens Van Es op die volgende fasette van die woord: "...semantiese Kategorie en syntaktiese Potensie bepaal die woordsoort; voor een deel ook nog die moegelykheid tot vormverandering van het woord."²²⁾

In die onderskeiding van woordsoorte gaan De Groot van die volgende werkhypotese uit: "...dat die hele vocabularium van een gegeven taal bestaat uit versamelings van woorde die een bepaald betekenis-aspek van die stam gemeen hebben en tevens bepaalde valenties voorzover deze van die stam afhangen, en bovendien soms bepaalde tipiese morfologiese en/of fonologiese eigaardigheden. Die meest omvangryke van deze Kategorieën komen ongeveer ooreen met wat men tradisioneel woordsoorte noemt."²³⁾

Volgens Smuts²⁴⁾ is betekenis egter 'n onaanneemlike grondslag van woordsoortindeling want op grond daarvan sou so 'n groot aantal klasse onderskei moes word dat dit vir taalstudie feitlik waardeloos sou wees. Smuts beskou funksie as die mees geskikte grondslag vir woordsoort-onderskeiding.²⁵⁾

Samevattend:

Die tradisionele klassifikasie van woorde in tien woordsoorte is onbevredigend, want dit hou nie rekening daarmee dat elke taal 'n eie sisteem het nie.²⁶⁾

Binne die strukturele benadering kan die volgende kriteria as rigtingwysers in die klassifikasie van woordsoorte gebruik word:²⁷⁾

1. Fonologiese kriteria wat slegs in beperkte mate belangrik is.
2. Sekere definitiewe morfologiese kriteria kan gebruik word in die bepaling van sekere basiese klasse.
3. Hoewel semantiese kriteria sekondêr is in 'n definisie van woordsoorte, is daar sekere woordsoorte, bv. die telwoorde, waar 'n semantiese beskrywing die mees voor-die-hand-liggende is.
4. Sintaktiese kriteria, m.a.w. die vervangbaarheid binne 'n bepaalde struktuur, bv. die _____ man, is van primêre belang. Indien twee woorde verskil in terme van elke moontlike sinstruktuur, kan ons met 'n redelike mate van sekerheid konstateer dat ons beslis met twee soorte woorde te make het.

1.5.3 Onderskeidingskriteria wat in onderstaande ondersoek gebruik is:

Morfologiese en fonologiese verskille is van weinig belang. Omrede Afrikaans 'n analitiese taal is, kan verbindingswoorde nie tipeer word deur na hul morfologiese en fonologiese kenmerke te verwys nie, aangesien sodanige kenmerke nie bestaan nie.

Die sinsfunksie van 'n woord, m.a.w. 'n bepaalde woord se gedrag teenoor en sy betrekking tot ander woorde in die sin,²⁸⁾ vorm die uitgangspunt van hierdie ondersoek.

Bloch en Trager onderskryf bg.: "The parts of speech...must be defined either by their inflection or else, in the absence of inflection, by their syntactic function; ..."²⁹⁾

Geen woordsoort is op sigself definieerbaar nie. Woordsoorte het intern betrekking op mekaar en behoort in 'n sintaktiese omgewing bestudeer te word.³⁰⁾

Ook Ralph B. Long aanvaar sintaktiese funksie as grondslag vir woordsoort-onderskeiding: "Words can be said to perform particular syntactic functions in particular sentences and at the same time to belong to part-of-speech categories."³¹⁾

Volgens Steyn³²⁾ is die relevantste klassifikasiekriterium vir Afrikaanse woorde waarskynlik die sintaktiese. Volgens hierdie skrywer sou 'n mens die woordklasse van Afrikaanse woorde derhalwe kon omskryf as versamelings van woorde wat sistematies ooreenkom in dié opsig dat hul dieselfde kombinatoriese valensie het. Dit is nl. die moontlikheid van 'n woord om as verteenwoordiger van 'n sintaktiese tipe 'n bepaalde soort verbinding aan te gaan met verteenwoordigers van sekere ander sintaktiese tipes of met verteenwoordigers van ander groepstipes.

Omrede die vermoë om sintakties te funksioneer nie vir alle woorde eenders is nie, is dit moontlik om op grond van verskille in sintaktiese valensie verskillende grammatiese kategorieë te onderskei.

'n Ondersoek na woordsoorte bring aan die lig dat elke woordsoort uit kategorieë en subkategorieë sintaktiese eenhede bestaan.³³⁾ Subkategorieë vertoon sekere ooreenkomste met die hoofkategorie, maar openbaar elk ook eie onderskeidende sintaktiese valensies.³⁴⁾

1.5.4 Oorvleueling van funksie-kategorieë:

Die begrip funksie:

"In beperkte zin is dat het vermoë om verbindings aan te gaan, plaatsen

in een gegeven patroon te bezetten..."³⁵⁾; volgens Nieuwborg "...de aktualisering van een grammatiese valentie of het gebruiksmoment van een woord, resp. woordgroep."³⁶⁾

Maar "...it is impossible to set up a fully consistent scheme of parts of speech, because the word-classes overlap and cross each other."³⁷⁾
"...Different functions may create overlapping form classes."³⁸⁾

'n Sekere mate van oorvleueling word dus in die klassifikasie van woordsoorte aangetref; 'n woord kan dus van verskillende klasse lid wees en in twee kontekste wat struktureel verskil, optree. Voorsetsels, voegwoorde en bywoorde is in funksie en betekenis dikwels nou verwant, vgl. bv.:

Christoff speel voor die huis. (voors.)

Christoff slaap voor ek by die huis kom. (vw.)

Christoff loop voor. (bw.)

In sulke gevalle propageer Van Es³⁹⁾ die gebruik van die oorkoepelende term partikel in plaas daarvan om van drie verskillende woordsoorte te praat, en so ook Jespersen:

"In nearly all grammars, adverbs, prepositions, conjunctions and interjections are treated as four distinct parts of speech, the difference between them being thus put on a par with that between substantives, adjectives, pronouns and verbs. But in this way the dissimilarities between these words are grossly exaggerated, ...I therefore propose to revert to the old terminology by which these four classes are treated as one called particles."⁴⁰⁾

Die tipiese onderskikkende voegwoord dat word dikwels saam met bg. meer-funksionele partikels gebruik om die voegwoordelike aard van die verbinding te aksentueer:

Christoff slaap voordat ek by die huis kom.

Volgens De Witte en Wijngaards is die verskil tussen voorsetsels en voegwoorde wat as verbindingspartikels gebruik word nie meer so duidelik as vroeër nie as gevolg van die verlies van die gebruik van naamvalle saam met voorsetsels. Bg. skrywers maak tog wel die volgende onderskeid "De voorsetsels kunnen beschreven worden als bindmorfemen die in een zelfde zin zinsdelen aan elkaar voegen die niet-gelijkwaardig zijn. Bij een voegwoordverbinding in eenzelfde zin zijn de twee verbonden semantemen vrijwel altijd wél gelijkwaardig."⁴¹⁾

1.6 'n Bondige verduideliking van wat verstaan word onder enkele taalkundige terme wat in onderstaande ondersoek gebruik word:

1.6.1 Omrede taal gebruik word om oor taal te praat, het ons in die taalkundige literatuur nie in alle gevalle konsensus oor die interpretasie van bepaalde terme nie. Met die oog op 'n gedetailleerde sintaksis-ondersoek is 'n presiese "definiëring" van terme nodig.

Dit lyk of die beste oplossing van die terminologie-probleem met betrekking tot die woordsoorte nie is om nuwe "meer wetenskaplike" terme of benaminge te propageer nie, maar om die tradisionele benaminge wat internasionaal bruikbaar en prakties is, te behou, want "Most of the traditional terms, though often badly named, correspond to real facts and distinctions in the linguistic material",⁴²⁾ maar om duidelik en ondubbelsinnig te stel wat presies onder die bepaalde terme verstaan word.

In onderstaande ondersoek is die tradisionele terminologie behou, maar sekere oorgelewerde begrippe is gewysig; uit die omskrywings wat volg, sal duidelik word hóé die tradisionele waarde van 'n bepaalde term aangepas is.

Op dié manier is probeer om enkele van die gebreke van die ou sisteem uit te skakel.

1.6.2 Die begrip sisteem:

Onder sisteem word binne die opset van onderstaande ondersoek die volgende verstaan: "...het geheel van geordende principien die de structuur van het taalgebruik en van de taalbouwsels beheerst."⁴³⁾ Labuscagne maak die opmerking dat 'n sisteem 'n sisteem tussen 'n veelheid van gegewens impliseer; sodra 'n veelheid van gegewens sistematies georden is, het ons 'n sisteem.⁴⁴⁾

1.6.3 Die begrip sin:

1.6.3.1 Volgens De Groot⁴⁵⁾ is daar in die taalwetenskap ongeveer tweehonderd definisies van die sin in omloop. Die meeste definisies stem basies ooreen, maar verskil daarin dat in die een definisie meer en in die ander minder, essensiële kenmerke van die sin opgesom word en dat in sommige definisies een bepaalde eienaardigheid as die belangrikste kriterium aangegee word en dat in ander definisies ander kriteria aangewend word.

Die begrip sin is vandag nog nie helder omlyn nie. In 'n poging om die ondersoekveld in 'n mate af te baken, word daar op die volgende omskrywings gelet:

Reeds in $\pm$ 120 v.C. beweer Dionysius Thrax 'n "zin is een samenstelling van (prozaïsche of ook metrische) woorden die een volledige gedachte openbaar maken (vanuit het innerlijk naar buiten bekend maken.)"⁴⁶⁾

Meer resente omskrywings is onder andere die volgende:

Bloomfield: "It is evident that the sentences in any utterance are marked off by the mere fact that each sentence is an independent linguistic form, not included by virtue of any grammatical construction in any larger linguistic form."⁴⁷⁾

Hockett: "A sentence is a grammatical form which is not in construction with any other grammatical form: a constitute which is not a constituent."⁴⁸⁾

Lyons: "The sentence is the largest unit of grammatical description."⁴⁹⁾

Reichling: "...de zin is een voltooide syntactische struktuur niet besloten binnen een andere syntactische struktuur."⁵⁰⁾

Ponelis⁵¹⁾ beskou die sin as 'n eenheid van 'n subjek (nw.-stuk) en 'n gesegde (ww.-stuk), wat as die omvattendste geheel in die sintaksis gesien word en wat onvoorwaardelik onafhanklik gebruik word; dit kan dus as geïsoleerde eenheid sonder bykomende inligting verstaan word.

De Villiers⁵²⁾ "...die sin is 'n mededeling of stuk van 'n mededeling wat van sodanige aard is dat dit t.o.v. die betrokke situasie interne samehorigheid toon en afsluitende grenskenmerke het wat blyk uit die intonasie of by geskrewe mededeling uit die leestekens."

Rijpma en Schuringa beweer sinne is "...eenheden van klank, door intonatie, ritme, pausen en inhoud bepaald..."⁵³⁾

Ook Overdiep sluit by bg. omskrywings aan en definieer die begrip sin as volg: "...een door pausen omgeven klankgeheel, zoals we het in de geschreven taal op grond van de interpunctie, in de gesproken taal op grond van de intonatie (accent, toon en ritme) kunnen onderscheiden."⁵⁴⁾

Kenmerkende aspekte van die sin as eenheid van mededeling wat nie noodwendig met mekaar korreleer nie, maar waartussen waarskynlik tog 'n verband bestaan, sluit dus onder andere die volgende in: 'n kenmerkende intonasiepatroon, semantiese samehorigheid en 'n grammatiese samehang van die dele.⁵⁵⁾

1.6.3.2 Die klassifikasie van sinne:

1.6.3.2.1 Die talle omskrywings van wat 'n sin is, lei outomaties tot die vasstelling van sinsoorte. Dié indeling is gegrond op die sintaktiese mededelingsfunksies van die sin, m.a.w. die optrede van die sin as sodanig, as geslote semantiese eenheid dus. Die posisie van die predikaat as sinsdeel vorm die kriterium vir dié sinstipologie. Elke tipe sin vertoon 'n kenmerkende bou en die sinsdele kan nie onbeprek verwissel word nie.

Rijpma en Schuringa⁵⁶⁾ noem sintaktiese eenhede wat in die sinsgeheel 'n bepaalde funksie bv. as subjek, ens. verrig en wat ook op grond van

1.6.3.2.3 Aanvullende klassifikasie-kriteria:

Sekere primêre sinspotente grondstrukture van die sin kan op grond van die sintaktiese funksies binne die sin vasgestel word.

Drie grondstrukture, wat op karakteristieke sintaktiese kenmerke gebaseer is, kan onderskei word en elke tipe kan uitgebou word sodat meer gekompliseerde variasies van die grondtipe ontstaan.⁵⁸⁾ Komplikasies in die grondstrukture ontstaan veral as gevolg van die opneem van meer as een verbale element in die verbinding, bv.:⁵⁹⁾

Ons het hom sien ry.

Van Es beskou bg. as 'n voorbeeld van die tipe komplikasies wat rondom 'n infinitief kan ontstaan en beweer dat dié tipe 'n grensgebied tussen die eenvoudige grondstrukture en die samegestelde sinne verteenwoordig.

Tipe A⁶⁰⁾

In die eenvoudigste vorm is hierdie tipe die verbinding van een subjek met een predikaat tot 'n sinspotente groep, bv.:

Sy huil.

S P

Dié tweeledige objeklose verbinding het as semantiese eenheid geen aanvulling nodig nie.

Hierdie eenvoudige S P-struktuur word in die taalgebruik slegs in beperkte mate toegepas.

Deur sekondêre bepalings wat nie deel van die "kerngroep" vorm nie by te voeg, kan meer ingewikkelde variante van die grondtipe gevorm word, bv.:

Sy lag die hele dag.

S P A

Tipe B⁶¹⁾

Dié tipe sluit alle verbindings tussen die S en die naamwoordelike deel van die gesegde wat via die koppelww. gelê word, in:

Die pad is nat

Die naamwoordelike deel van die gesegde omskryf, tipeer of beskryf die subjek. Meer ingewikkelde variasies van die primêre tipe is byvoorbeeld die volgende:

Die hele dag was hy fluks aan die studeer.

Tipe C⁶²⁾

Tipe C sluit alle soorte verbindings met 'n objek in, behalwe dié waarin 'n naamwoordelike deel van die gesegde ook optree, bv.:

Piet koop 'n nuwe motor.
S P O

Meer ingewikkelde variasies van die primêre tipe is byvoorbeeld die volgende:
Hy vertel my van sy studiereis na Amerika.

1.6.3.3 Samegestelde en enkelvoudige sinne:

In Nederlandse Spraakkunst¹³ omskryf Lancée en Wytzes 'n enkelvoudige sin as "...een organische eenheid bestaande uit een reeks van woorden, waardoor een gevoel of een gedachte wordt uitgedrukt."⁶³⁾

Twee of meer enkelvoudige sinne "...kunnen met elkaar in verbinding staan door zinstoon en door verbindende woorden: we noemen deze zinnen samengestelde zinnen."⁶⁴⁾ "Twee of meer...zinnen die door melodieverloop en pauzes...door aaneenvoegende voegwoorden, voornaamwoorden, bijwoorden en een enkele maal door voorzetsels tot één grote nieuwe zin zijn gemaakt, noemt men een samengestelde zin."⁶⁵⁾

In die sg. samegestelde sinne het ons dus te make met die splitsing van 'n omvangryke gedagtekompleks in segmente of komponente.⁶⁶⁾ As sintaktiese eenheid behou die segmente 'n duidelike mate van selfstandigheid en as gevolg van die intonasie-patroon, pouses en ritme vorm die segmente 'n geheel, vgl.:

Toe ons moes vertrek, I (nadere bepaling van tyd)
was almal opgewonde: II (kern van die gedagte)
die hele familie het na
die vakansie uitgesien. III (nadere bepaling van die S)

Tussen segmente II en III bestaan geen waarneembare grammatikale verbindingsvorm nie. Verbindingswoorde is soms verpligtend, maar in ander gevalle weer opsioneel, vgl. bv.:

Wat sê jy: ja of nee?

Hulle word ondervra, eers die oudste (en) dan die jongste.

Die verband tussen die segmente onderling is dikwels reeds vasgelê in die inhoud en toon van die segmente, dus kan die verbindingswoord dikwels weggelaat word.

Sommige sinne kan samegesteld wees alhoewel die uiterlike vorm slegs een S P-verbinding bevat, vgl.:

Jan besit 'n pistool en Piet 'n rewolwer.

1.6.3.4 Die begrippe hoof- en bysin:

1.6.3.4.1 "De verskillende zinnen (van 'n samegestelde geheel) kunnen...als niet gelijke partners by elkaar staan, dus niet-gelijkwaardig. Dan is er een voornaamste zin, waar een of meer andere zinnen bijbehoren als aanvullende delen van die voornaamste zin. Men noemt die voornaamste zin dan hoofdzin en die aanvullende zinnen bijzinnen, en zegt dat die bijzinnen ondergeschikt zijn aan de hoofdzin."⁶⁷⁾

Volgens Le Roux⁶⁸⁾ is 'n bysin "...'n klankverbinding (een of meer woorde) met selfstandige betekenisinhoud wat die geleding van 'n volsin vertoon, hoewel dit nie dien om 'n selfstandige mededeling te doen nie, maar deel uitmaak van 'n volsin."

Vir Den Hertog is "...een zin, die een zinsdeel van een anderen zin is... bijzin, ondergeschikte of afhanklike zin"⁶⁹⁾ en is die kenmerke van 'n bysin onder andere die volgende:

1. 'n Bysin tree as lid van 'n attitudinele konstruksie op.
2. Die woordorde van bysinne verskil gewoonlik van dié van hoofsinne of enkelvoudige sinne. Hierdie verskil draai basies om die posisie van die subjek en spilwerkwoord ten opsigte van mekaar.

In 'n bysin word die spilwerkwoord deur ander sinsdele van die subjek geskei en staan die spilwerkwoord sover moontlik na agter, (...vw...S...spilwerkwoord) maar as die spilwerkwoord egter 'n hulpwerkwoord is, kan die deelwoord of infinitief direk daarop volg, vgl. bv.:⁷⁰⁾

Indien ek jou kan help...

Volgens Ponelis⁷¹⁾ is die term persoonsvorm net op tale met onderwerpskongruensie, byvoorbeeld Engels en Nederlands, van toepassing en stel Ponelis die gebruik van die term spil voor.

Die spilwerkwoord, nl. daardie enkele werkwoord of werkwoordelike element wat die spilposisie inneem, is volgens bg. skrywer die onderstreepte gedeeltes in onderstaande voorbeelde:⁷²⁾

Nou dans die poppe.

Nou sal/gaan/moet die poppe dans.

Ek is gereed.

Ek kan oor tien minute gereed wees.

Die spil verskyn in Afrikaans in onafhanklike stelsinne in jukstaposisie met die subjek.

3. Die woordinhoud van die bysin moet vervangbaar wees deur 'n woord of konstruksie of kombinasie van konstruksies wat referensieel is.⁷³⁾
4. Ten opsigte van die gebruik van bysinne bestaan daar "...een speciale woordorde en een speciale melodie."⁷⁴⁾ Die intonasie dui op die afhanklike aard van bysinne; bysinne word deur 'n duidelik-waarneembare pouse geskei van die sin waarvan dit deel uitmaak.⁷⁵⁾

Hoewel bysinne en hoofsinne veral verskil ten opsigte van hul eienaardige vorm en die toon waarop hul uitgespreek word,⁷⁶⁾ kan bysinne egter ook in die vorm van 'n

- i. hoofsin (Vgl.: Hy skreeu: "Los my!" Hier ontbreek die verbindingswoord.)
- of in die
- ii. beknopte vorm voorkom.⁷⁷⁾ (Vgl.: Voor die hof gedaag, beken hy alles.)

Bysinne kan ook in die onvolledige vorm voorkom;⁷⁸⁾ in hierdie gevalle is die verbindingswoord wel aanwesig en is die onderskikkende verband duidelik. Een of meer sinsdele ontbreek egter. Hierdie ontbrekende gedeeltes moet dan òf uit die hoofsin òf uit die verband aangevul word. Vgl. bv.:

Hy is so groot soos ek (groot is.)

1.6.3.4.2 In verband met bg. die volgende:

'n Bysin staan nie langs 'n hoofsin nie, maar is 'n bestanddeel daarvan.⁷⁹⁾ Volgens De Villiers staan die tradisionele begrippe hoof- en bysin komplementêr ten opsigte van mekaar; daar kan geen sprake van 'n hoofsin wees as daar geen bysin is nie, en omgekeerd. Meestal word die verhouding tussen die twee beskryf as 'n onderskikkende verband. Die betrokke sinspotente groepe staan in 'n asimmetriese verhouding tot mekaar, op so 'n manier dat die hoofsin beskou word as dominant en die bysin as ondergeskik.⁸⁰⁾ 'n "Hoofsin" is m.a.w. bloot 'n dominante groep ten opsigte van 'n geïnkorporeerde groep.⁸¹⁾

Die verband tussen wat tradisioneel as hoof- en bysin bekend staan, word deur verskillende verbindingswoorde gelê.

Met verbindingswoorde simboliseer die taalgebruiker die verhouding wat tussen twee komponente wat albei lede van 'n groter gebruikseenheid is, bestaan, bv.:

(Jannie kry pak) indien (hy 'n bord breek.)

Die komponente kan met mekaar verbind word deur koördinasie, parentese, jukstaposisie en inkorporasie.

In hierdie ondersoek val die klem op inkorporasie as verbindingspatroon; 'n bepaalde element in die sin kan dikwels deur 'n inkorporasie presieser of meer eksplisiet gestel word, vergelyk bv. die volgende:

Ek sien Gert in die straat.

Ek sien dat Gert in die straat loop/ry/gesels...ens.

Anders as by neweskikking waar die betrokke segmente as sintaktiese eenhede 'n hoë mate van selfstandigheid behou, tree die sinspotente groep by inkorporasie op as komponent van of by die dominante groep.

Van Es en Van Caspel vervang die onsuier, tradisionele misleidende terme hoofsin en bysin deur die oorkoepelende benaming sinspotente groepe en onderskei dominante (= die sg. hoofsin) en geïnkorporeerde (= die sg. bysin) sinspotente groepe.

1.6.3.4.3 Sinspotente groepe:

Sinspotente groepe is groepe met een verbum finitum en een subjek wat volgens 'n aanvaarbare struktuurpatroon saamgestel is en van nature die vermoë het om as dominante selfstandige spreekteenheid te kan optree, maar wat in bepaalde sintaktiese omstandighede as geïnkorporeerde groep gebruik word.⁸²⁾

Die sintaktiese omgewing waarbinne die sinspotente groep op 'n gegewe tydstip optree, bepaal of dit as inkorporasie of selfstandig gaan optree. As kombinasie van woorde bly die sinspotente groep onveranderd, hoewel die volgorde van die woorde veranderbaar is na gelang van die funksie wat die sinspotente groep gaan vervul as selfstandige of geïnkorporeerde eenheid omrede die woordorde van die geïnkorporeerde groep anders is as dié van die selfstandige dominante sinspotente groep. Die begrip sinspotente groep moet dus losgemaak word van die formele sintaktiese faset van woordorde.

Die kombinasie van woorde binne die sinspotente groep vorm 'n semantiese eenheid waarin die onderdele in 'n bepaalde verhouding tot mekaar optree; die somtotaal van die verhoudings in die groep vorm die sintaktiese struktuur van die sinspotente groep.

Om formulering te vergemaklik en omrede die sinspotente groep uit veel meer woorde bestaan as die eintlike aantal funksionele komponente wat 'n semantiese eenheid vorm, gebruik ondersoeker 'n formule wat uit letters en syfers bestaan om die interne sintaktiese struktuur van die sinspotente groep weer te gee, bv.:

Die (vet) man soen die (maer) vrou.

S P O

Die kind trek (en) stoot die karretjie.

S P₁ P₂ O

Die kinders speel in die kamer.

S P A_{lok}

(S = subjek; P = predikaat; O = objek; A = algemene aanvulling)

Die simbole dui die komponente aan waaruit die struktuur opgebou is en nie die afsonderlike woorde nie. Die doel van die syfers is om die volgorde van funksioneel-identiese komponente aan te dui.

Deur aan die voet van A 'n letterafkorting (A_{lok}) te gebruik, kan die semanties-sintaktiese funksie van die aanvulling aangedui word.

Die verhouding tussen die subjek en objek word via die predikaat gelê en word deur die betekenis van die betrokke werkwoord semanties gekleur.

Indien daar in 'n sinspotente groep 'n "voorlopige" subjek of objek optree, word die simbole S¹ en O¹ in die formule gebruik:

Dit is wenslik dat jy die opstel skryf.

(S¹) P A S
 ↳ dat S P O

Daarvan is ek seker: hy kom môre.

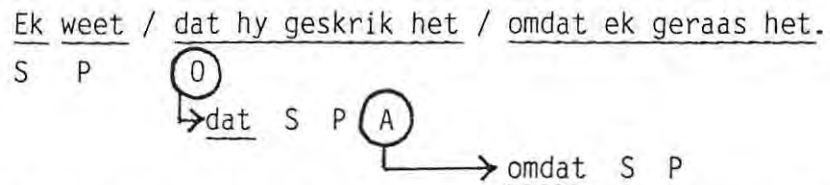
(O¹) P S A
 ↳ S P A

Die verband tussen die dominante en geïnkorporeerde sinspotente groepe kan ook deur die formule aangedui word. Sg. samegestelde sinne kan deur die volgende formule voorgestel word:

Ek weet dat hy lieg.
 S P (O)
 ↳ dat S P

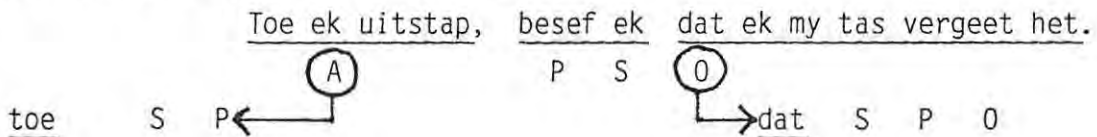
Die kring om 'n bepaalde komponent beteken dat daardie komponent die vorm van 'n inkorporasie het. Die voegwoord wat die inkorporasie inlei, word vermeld en die struktuur van die geïnkorporeerde sinspotente groep word aangegee. Op dié manier word die struktuur van die hele samegestelde sin redelik deursigtig.

Die voorbeeld

In bg. voorbeeld is 'n sinspotente groep (omdat ek geraas het) geïnkorporeer in hy het geskrik wat weer op sy beurt in 'n voorafgaande groep (Ek weet) geïnkorporeer is.

Twee sinspotente groepe kan ook onafhanklik van mekaar in dieselfde dominante groep geïnkorporeer word, vgl.:

Die voordele verbonde aan hierdie formule-beskrywing is naamlik dat die struktuurpatrone waarbinne voegwoorde en ander sinsverbindende woorde in Afrikaans optree, met die eerste oogopslag duidelik is.

1.6.4 Die begrip woord:

Volgens Reichling is "...het woord het fundament...van alle taalgebruik."⁸³⁾ Daar bestaan 'n noue verwantskap tussen woord en sin, dus kan die een beswaarlik beskryf word sonder om die ander daarby te betrek.

1.6.4.1 Omskrywings van die begrip woord:

Die kleinste klankgroepe met 'n eie betekenis waarin 'n sin ontleed kan word, word woorde genoem;⁸⁴⁾ woorde is met ander woorde taalkundige elemente wat op 'n laer vlak as die sin funksioneer.

Sintagmatiese verplaasbaarheid, d.w.s. skeikbaarheid, isoleerbaarheid, omstelbaarheid en vervangbaarheid wat gepaard gaan met volstrek vormlike bepaaldheid dui ondubbelsinnig op die bestaan van 'n selfstandige eenheid wat ons 'n woord noem.⁸⁵⁾

Volgens A.W. de Groot is "Het woord... de kortste selfstandige taaleenheid van vorm en betekenis."⁸⁶⁾

Hierdie omskrywing impliseer dat die woord as 'n eenheid herken kan word, dat dit selfstandig geïdentifiseer kan word en dat dit selfstandig in 'n selfstandige of geïnkorporeerde sinspotente groep kan optree.

Volgens Reichling is 'n woord "...een volstrekt vormelik bepaald taalbouwsel, dat t.o.v. de gelijksortige bouwsels waarmee het in onmiddellik verband voorkomt, uiteenplaatsbaar is."⁸⁷⁾

Bloomfield beweer: "A word, then, is a free form which does not consist of (two or more) lesser free forms; in brief, a word is a minimum free form."⁸⁸⁾

Lyons bied die volgende semantiese tipering van wat 'n woord is: "A word may be defined as the union of a particular meaning with a particular complex of sounds capable of a particular grammatical employment."⁸⁹⁾

Volgens Smith⁹⁰⁾ herken ons 'n woord gewoonlik as 'n sekere soort taaleenheid wat of 'n eie betekenis het, of gebruik word om die verhouding tussen ander woorde met eie betekenis te bepaal.

Toepassing van die verskillende omskrywings:

Uit bg. blyk dit dat ons te make het met 'n bepaalde verhouding tussen 'n waarneembare vorm en betekenis (woordvorm en woordbetekenis is nie skeibaar nie, maar is wel onderskeibaar) en dat die verbindbaarheid met ander gelyksortige taalelemente as wesenlike kenmerk beskou word.

Die vorm van 'n woord het betrekking op die fonologiese kenmerke van die woord in 'n betrokke taal; die woordbetekenis is volgens Reichling "het denkmoment in het woord."⁹¹⁾ Hieronder word, binne 'n bepaalde sisteem, die leksikale waarde (d.i. die woordboekbetekenis, m.a.w. alle moontlike betekenis-skakerings) en die grammatikale waarde (d.i. soos wat die woord in die taalgebruik gerealiseer word, die gebruiksmoontlikhede) van woorde, verstaan.

1.6.4.2 Verbindingspartikels:

- 1.6.4.2.1 Die onverbuigbare partikels wat formeel dien om sinne of sinspotente groepe, konstruksies en woorde te verbind en verhouding uit te druk, word verbindingspartikels genoem.

Reichling⁹²⁾ noem dié woorde wat nie gebruik word om sake in die werklikheid te noem nie, maar om verhoudings aan te dui, taaltegniese woorde. Met dié woorde simboliseer die taalgebruiker die verhouding wat bestaan tussen twee komponente wat albei lede van 'n groter gebruikseenheid is, bv.:

(Hy slaap) omdat (hy geswem het.)

(Hy slaap) sodat (hy mag swem.)

Die invoeging van 'n verbindingspartikel waarvan die hoof funksie is om as skakel tussen die twee sinspotente groepe op te tree, is duidelike bewys dat 'n spreker twee bepaalde sinspotente groepe as 'n geheel, dus as sg. samegestelde sin ervaar. Normaalweg dra die verbindingswoord swak aksent en is dit nie deel van een van die twee sinspotente groepe nie, hoewel dit ritmies tot die tweede sinspotente groep behoort.⁹³⁾

1.6.4.2.2 Omskrywings van verbindingspartikels (tradisioneel voegwoorde):

Volgens die WNT:⁹⁴⁾ "Benaming voor onverbuigbare woorden die zinnen of zinsdeelen verbinden en veelal tevens den aard van dat verband aangeven."

Volgens Webster:⁹⁵⁾ "...a linguistic form that joins together words or word groups such as sentences...clauses...phrases...words..."

Volgens HAT:⁹⁶⁾ "Onverbuigbare woord wat die verband tussen sinne of gelyksoortige sinsdele aangee; woord wat sinne of sinsdele saambind."

Volgens De Groot be-teken (in die sin van "taalteken zijn voor") voorsetsels en voegwoorde "betrekkingen tussen zaken."⁹⁷⁾ "De voegwoorden zijn de uitdrukkingvormen voor de betrekking tusschen zinnen, die tot een geheel vereenigd worden, zonder dat zij van een dier zinnen zelf een zinsdeel uitmaken."⁹⁸⁾

Rijpma en Schuringa sluit by bg. uitspraak aan: "Voegwoorden helpen 't verband mee aangeven tussen zinnen of zinsdelen. Ze hebben geen invloed op de woordschikking en kunnen niet op een andere plaats in de zin staan."⁹⁹⁾ Verder stel hierdie skrywers dat verbindingspartikels hul onder andere van die ander woordklasse onderskei deur die feit dat hul sintaktiese valensies, maar geen morfologiese of sinsvalensies nie, openbaar.¹⁰⁰⁾

Ook Berry-Rogghe beweer: "Conjunctions constitute a 'closed set' of elements which share the function of 'linking two similar units (mostly two sentences)' and 'expressing a relation between them.'"¹⁰¹⁾

1.6.4.2.3 Die semantiese waarde van die verbindingspartikels:

Volgens Van Es¹⁰²⁾ het ons by voegwoorde, voorsetsels en bywoorde te make met 'n sterk beklemtoning van sintaktiese funksie en 'n minder sterk beklemtoning van semantiese inhoud. "Er zijn woorden, zoals sommige voegwoorden, voorsetsels en bijwoorden, waarvan de semantische waarde zo vaag is, dat ze nauwelijks kan worden omschreven, en die daarom juist op zeer exclusieve wijze syntactisch fungeren."¹⁰³⁾ In die geval van verbindingswoorde is die "eie" semantiese waarde geen aanduiding van 'n begrip of hoedanigheid nie en as gevolg daarvan domineer die verbindende sintaktiese funksie van hierdie partikels.

Om die "betekenis" van omdat in die voorbeeld

Hy slaap omdat hy geswem het
te begryp, is dit nodig om 'n verhouding in die taalgebruik te stel, nl. die
verhouding van oorsaak of doel en gevolg tussen sy slaap en sy swem.

Verbindingspartikels vertoon die kategoriale betekenisaspek dat dit verhouding
uitdruk. 'n Verbindingspartikel dui aan hoe 'n stuk taal, wat in beskryfbare
omstandighede 'n volledige, selfstandige sin sou (kon) wees, verstaan moet
word by wat tradisioneel in die sg. hoofsin (of soms in 'n bysin) gestel word,
bv.:

Hulle kan nie verder studeer nie omdat daar nie genoeg geld
is nie.

Hulle kan nie verder studeer nie en daar is nie genoeg geld
nie.

Die gedeeltes na die verbindingspartikels is presies dieselfde. Verbindings-
partikels verklaar eksplisiet wat die aard van die verband tussen die
sinspotente groepe is, maar maak intern geen deel van die groepe uit nie.

Verbindingspartikels verrig veral verbindende funksies wat soms saamgaan
met die semantiese presisering van die sintaktiese verhoudings tussen die
verbonde dele;¹⁰⁴⁾ verbindingspartikels is dus tweesydig gerigte skakels
wat die semanties-sintaktiese verhouding tussen die twee verbonde dele kan
verduidelik.¹⁰⁵⁾

Naas bg. kategoriale waarde besit elke verbindingspartikel egter ook 'n
individuele betekenis-aspek waardeur hulle van mekaar onderskei kan word.
Dié individuele betekenis-aspek het die speifieke aard van die verhouding
tot gevolg. Die tradisionele grammatika gebruik bv. terme soos kousale bysin
of bysin van tyd, ens., afhangende van watter verbindingspartikel in die
verbinding gebruik word.¹⁰⁶⁾

1.6.4.2.4 Tipes verbindingspartikels:

In die volgende paragrafe word 'n oorsig gegee van voegwoorde en ander
sinsverbindende woorde.

A. Ten opsigte van die tradisionele hoofkategorie voegwoorde word die
volgende verdeling gemaak:

- "1. de nevenschikkende, die hoofzinnen, gelijkwaardige
bijzinnen of gelijkwaardige zinsdelen verbinden, en
2. de onderschikkende, die hoofzinnen en bijzinnen of
ongelijkwaardige bijzinnen verbinden."¹⁰⁷⁾

1. Neweskikkende voegwoorde:

Daar bestaan net 'n paar neweskikkende voegwoorde en die belangrikste sintaktiese kenmerk van die voegwoorde wat 'n neweskikkende betrekking aandui, is dat die gedeelte ná die voegwoord dieselfde, sinsvalente woordvolgorde as die deel daarvoor het, bv.:

(Hy slaap) en (sy lees.)

(Hy is nog vaak) maar (sy maak hom wakker) want (dit is Maandag.)

Die twee of meer komponent-sinne het binne die samevoeging elk 'n eie grammatikale waarde. Die verhouding tussen die samestellende dele van die neweskikkende samegestelde sin is gevolglik een van strukturele gelykwaardigheid; die sinspotente groepe is gekoördineerd en word op 'n gelykwaardige vlak langs mekaar geplaas en gekombineer tot 'n enkele eenheid. Neweskikkende voegwoorde kan "tussen" alle moontlike taalpatrone staan; neweskikking is 'n verskynsel wat ons in alle onderdele van ABA aantref.

2. Onderskikkende voegwoorde:

Onderskikkende voegwoorde dui 'n onderskikkende betrekking aan, vgl.:

(Hy rus) omdat (hy moeg is.)

Hier vind ons die inkorporasie van 'n sinspotente groep in 'n dominante groep.

Van den Toorn gee die volgende omskrywing van onderskikkende voegwoorde:

"De onderschikkende voegwoorden zijn die woorden die alleen woordgroepen met een pv onderling verbinden en die nooit woordgroepen van gelijke orde verbinden. Enkele onderschikkende voegwoorden kunnen bij uitzondering ook een woordgroep zonder pv inleiden, doch gewoonlijk kan zo 'n woordgroep dan tot één met pv aangevuld worden. In tegenstelling tot de nevenschikkende voegwoorden die in principe weglaatbaar zijn, kunnen onderschikkende voegwoorden niet zonder schade voor de structuur van de woordgroep weggelaten worden; ze maken onverbreeklijk deel uit van de woordgroep."¹⁰⁸⁾

B. Die ander sinsverbindende partikels word verdeel in:

1. Voegwoordelike bywoorde:

In die terminologie ten opsigte van die sg. voegwoordelike bywoorde bestaan heelwat verwarring. Reynaert¹⁰⁹⁾ meld dat die terme voegwoordelike bywoorde, bywoordelike voegwoorde en sinsverbindende woorde min of meer sinoniem gebruik word.

Vooropgeplaas kan die sinsverbindende bywoorde, 'n benaming wat De Vooy en Schönfeld¹¹⁰⁾ gebruik, die karakter van 'n voegwoord hê, maar in die middel van die sin tree hul bepalend-verbandaanduidend op. Die partikels is soms eerder voegwoord as bywoord en soms eerder bywoord as voegwoord; dit is byvoorbeeld problematies om te besluit of hierdie sg. sinsverbinders steeds as verbindingspartikels beskou kan word as hul ná die subjek in die sinspotente groep optree en of hul in hierdie gevalle nie primêr adverbiaal optree nie.

Van Schoor¹¹¹⁾ gebruik die benaming konjunkte vir bywoorde wat skakel of verband lê.

Die konjunkte bywoorde "verwys terug na 'n voorafgaande taaleenheid binne dieselfde konteks...waarvan die inhoud in verband gebring word met dít wat op die bywoord volg;"¹¹²⁾ konjunkte bywoorde het nie 'n eie volledige betekenis nie, maar steun op 'n ander (meestal reeds genoemde) taaleenheid se betekenis waarna dit verwys.¹¹³⁾ Konjunkte bywoorde dien as 'n semantiese skakel met die (of met 'n) voorafgaande (en selde 'n volgende) taaleenheid, waardeur 'n baie duidelike logiese (en semantiese) verband gelê word.¹¹⁴⁾

2. Bywoordelike voornaamwoorde:

Sommige konjunkte bywoorde was oorspronklik voornaamwoorde of het in hulle struktuur 'n voornaamwoord ingebou en 'n voorsetsel wat as tweede lid optree; sodanige samestellings word bywoordelike voornaamwoorde genoem, bv. waardeur, hierdeur, daaroor, ens.

Twee tipes bywoordelike voornaamwoorde kan onderskei word:

- a. Dié bestaande uit samestellings van waar plus 'n voorsetsel wat geïnkorporeerde sinspotente groepe met die afhanklike woordorde inlei

en

- b. Dié bestaande uit hier of daar plus 'n voorsetsel wat neweskikkende verband aandui en inversie vereis as dit die sinspotente groep inlei.

Voorbeelde:

- i. Hy bestudeer die wond waarna hy sê: "Gaan spreek dadelik 'n dokter."
- ii. Die kinders was laat, hieroor is hulle gestraf. Die kinders het laat gaan slaap; daarom was Christoff die volgende oggend befoeterd.

1.7 Afbakening van die ondersoekveld:

Dit is nodig dat die veld in onderstaande ondersoek afgebaken word, anders word die praktiese verwerking van die materiaal 'n onbegonne taak.

In die eerste instansie beperk die korpus self die ondersoek, aangesien dit onmoontlik is om alle gebruiksmoontlikhede in die korpus te realiseer.

Ook word stilistiese eienaardighede wat verband hou met faktore soos die betrokke skrywer of spreker se persoonlike voorkeure, die situasie, sinsbou en ritme in die ondersoek buite rekening gelaat.

Om die veld verder af te baken, word slegs voorbeelde waarin die onderskikkende voegwoord of sinsverbindende woord per se gerealiseer is, bestudeer; voegwoordlose inkorporasies en inkorporasies wat deur 'n voornaamwoord ingelei word, is nie bestudeer nie.

Verder is alle refleksiëwe en passiewe konstruksies buite rekening gelaat, aangesien hierdie strukture formeel en funksioneel in hul interne verhoudings sodanig gewysig is dat hul nie langer sonder meer tot een van die drie grond-tipes sinne herlei kan word nie.

Eenwoord-sinne is ook buite rekening gelaat.

Negatiewe bewerings en negatiewe (sekondêre) bepalings vertoon eiesoortige kenmerke wat nie in die ondersoek volledig bestudeer word nie.

Omdat infinitief-konstruksies 'n oorgangsgebied tussen die woordgroep en sin vorm, is ook dié konstruksies buite rekening gelaat.

In hierdie ondersoek word daar ook nie, soos binne die TG aandag geskenk aan 'n analise van nie-grammatikale sinne nie; ook nie aan uitsprake in taal oor taal wat tot die gebied van die metataal behoort nie, vgl. bv.:

Omdat is 'n onderskikkende voegwoord. (In hierdie voorbeeld tree omdat as s.nw. op.)

Die bou van sinne wat tradisioneel as positiewe samegestelde stelsinne bekend staan en die rol van die verbindingspartikels daarin, word noukeurig nagegaan. As gevolg van die hoeveelheid materiaal hiëroor beskikbaar en die probleme eie aan die ander tipes, het die ondersoeker besluit om die tradisionele Vraag-, Roep- en Bevelsinne nie in die ondersoek te betrek nie; dit sou as 'n selfstandige navorsingsprojek aangepak kon word.

Wat nie in die fynste besonderhede bespreek word nie, is daardie verbindingspartikels wat reeds aan 'n gedetailleerde ondersoek onderwerp is. In dié verband verwys ek u byvoorbeeld na:

Breedt, M.D.	<u>Die vergelykingskonstruksie in Afrikaans en die rol van die adjektiewe daarin.</u>
M.A., Universiteit van Pretoria, 1975.
Malherbe, G.J.	<u>Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans.</u>
Ongepubliseerde M.A., Universiteit van Stellenbosch, 1966.
Strydom, Estelle	<u>Die Komparatiewe Partikels in Afrikaans.</u>
M.A., Universiteit van Stellenbosch, 1959.

Sekere aspekte of kenmerke van die gebruik van hierdie verbindingspartikels sal egter wel volledigheidshalwe aangestip word, veral waar dit raakpunte vertoon met die gebruik van ander verbindingspartikels.

I.8 Werkwyse:

Ondersoeker gebruik die ondersoekpatroon wat Bouman en Pienaar¹¹⁵⁾ voorstel, nl. dat in strukturele ondersoek die sin as primêre sintaktiese struktuur behoort beskou te word en daar uitgegaan word van die spesifieke taalvorme wat in 'n bepaalde korpus waarneembaar is. Die besondere funksies van hierdie vorme wat in die geordende taalmateriaal waarneembaar is, word dan bepaal en noukeurig omskryf.

As waarneembare gegewe vorm die taalgebruik die uitgangspunt; gevolglik word die grammatiese reëls afgelei uit die bestaande taalpraktyk. Op dié manier word probeer om die onderliggende sisteem wat die Afrikaanse onderskikkende voegwoord en sinsverbindende woorde beheer, op sistematiese wyse te abstraher en te beskryf. Die "sistematiese" binne taal word dus as uitgangspunt geneem en die sisteem word induktief gevind deur 'n juiste analise van die taalgebruik.

In hierdie ondersoek word spesiale aandag geskenk aan die semantiese en sintaktiese verhoudings tussen die dominante en geïnkorporeerde groepe en die funksies wat bepaalde onderskikkende voegwoorde en sinsverbindende woorde in hierdie verband vervul. Daar word ook nagegaan hoe die gebruik van 'n spesifieke onderskikkende voegwoord, ens. die plasing van die sinspotente groepe ten opsigte van mekaar beïnvloed; asook na die rol wat die gebruik van 'n bepaalde onderskikkende voegwoord, ens. speel in die woordvolgordepatroon wat in 'n spesifieke dominante of geïnkorporeerde groep aanvaarbaar is.

Die korpus materiaal wat bestudeer is:

Die versamelde voorbeelde vorm "...a sample of utterances which have been gathered for the purpose of analysis."¹¹⁶⁾

Omrede praktiese oorwegings moet die korpus noodwendig afgebaken wees; in die korpus word daar dus nie na volledigheid in materiaal gestreef nie, maar wel na 'n volledigheid in opset.

Volgens Schultink¹¹⁷⁾ bepaal die behoefte van die ondersoek hoeveel materiaal versamel moet word. Nie enige hoeveelheid versamelde materiaal kan egter as korpus beskou word nie; "What is needed is an adequate sample which will be, among other things, typical and characteristic of the language as a whole."¹¹⁸⁾

Dit is belangrik dat die korpus verteenwoordigend moet wees, anders lei dit tot foutiewe en verwronge gevoltrekkings omrede grammatikale reëls afgelei word deur die waarneming en analise van die versamelde voorbeelde.

Die beskrywing van hierdie verteenwoordigende monster behoort dus ook vir daardie, in beginsel oneindige aantal voorbeelde wat nie spesifiek in die materiaal voorkom nie, steek te hou. Deur die analise van die betrokke korpus probeer ondersoeker insig verkry in die struktuur van Afrikaans om sodoende die funksionele orde wat tussen die samestellende elemente werksaam is, vas te stel.

1.9

Ten slotte:

Die leser moet deurentyd bewus wees van die feit dat 'n mens nie altyd die grense tussen woordsoorte presies kan vasstel nie; daar bestaan gevalle waaroor nie sonder meer uitspraak gegee kan word nie.

Een so 'n onduidelike grens is bv. dié tussen voegwoorde en voegwoordelike bywoorde; in die bespreking wat volg, sal dié vaaghede aangestip word.

As finale motivering vir hierdie ondersoek, noem ek die uitspraak van Ferreira¹¹⁹⁾ nl. dat dit uit die standpunt van die strukturele beskouings-metode noodsaaklik is om tot 'n leer van woordsoorte te kom, omrede dit (wil) lyk asof strukturele ondersoeke in toenemende mate stuit teen 'n gebrek aan 'n deugsame leer van die woordsoorte en ook omrede Berry-Rogghe beweer:

"Conjunctions are a neglected grammatical category. Whereas modern grammar has devoted great efforts to providing new 'explicit', 'formal', and 'structural' definitions of other grammatical categories such as the Noun, the Verb, the Adverb, it has left almost unquestioned what was said about conjunctions several decades - even several hundred years ago."¹²⁰⁾

Daar bestaan ongetwyfeld die behoefte aan "...a thorough study of those 'minor' parts of speech whose impact on sentence structure has often been underestimated."¹²¹⁾

Verwysings:

1. Van Es, G.A. "Grondslagen en methode van het syntactisch onderzoek", Handelingen van het zesentwintigste Nederlands Filologencongres gehouden te Groningen op Woensdag 20, Donderdag 21 en Vrijdag 22 April 1960, p. 50.
2. Chomsky, N. Syntactic Structures, p. 11.
3. Uhlenbeck, E.M. "De beginselen van het syntactisch onderzoek" in Taalonderzoek in onze Tijd, p. 26.
4. Kraak, A. Negatieve Zinnen, p. 57.
5. Gardiner, A.H. The Theory of Speech and Language, p. 5.
6. Ferreira, G.T. "Struktureel-sintaktiese aspekte van die Werkwoord", Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal XVIII (3): 26.
7. Odendal, F.F. Taal as sisteem, p. 8.
8. De Groot, A.W. "Een nieuwe Nederlandse syntaxis", Handelingen van het zesentwintigste Nederlands Filologencongres, p. 42.
9. Ibid., p. 47.
10. LaPalombara, Lyda E. An Introduction to Grammar, p. 97.
11. Loc. cit.
12. Levin, Samuel R. "Comparing Traditional and Structural Grammar", College English XXI, p. 264.
13. Carroll, John B. The Study of Language, p. 42.
14. Stassen, L. (red.) "Inleiding in de deskriptieve taalkunde", De Theorievorming in de Transformationeel-Generatieve Grammatika tot 1965, p. 11.
15. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst²⁵, (bewerkt door Dr. Jan van Bakel), p. 71.
16. Loc. cit.
17. Gleason, A.H. An Introduction to Descriptive Linguistics, p. 93.
18. Roose, H. Het probleem van de Woordsoorten, in het bijzonder van het bijwoord in Nederlands, p. 15.

19. Funke, O. "The position of Language in Philosophy, Logic and Social Anthropology", Proceedings of the Seventh international Congress of Linguistics, London, 1 - 6 September 1952. (Ed.: F. Norman; asst. ed.: P.F. Ganz), p. 29.
20. De Villiers, Meyer Woordsoorte, Werkwoorde en Tye, p. 18.
21. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 109. (bijgewerkt door J. Naarding)
22. Van Es, G.A. Nederlandse Syntaxis in klein bestek, p. 59.
23. De Groot, A.W. Inleiding tot de Algemene Taalwetenschap, tevens inleiding tot de grammatica van het hedendaagse Nederlands², p. 259.
24. Smuts, J. "Woordfunksie as grondslag vir Woordsoortonderskeiding", Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal 19(4):1.
25. Ibid., p. 2.
26. De Groot, A.W. "Structural Linguistics and Word Classes", Lingua 1(4):499.
27. Crystal, D. "Wordclasses in English", Lingua XVII:42-44.
28. Smuts, J. op cit., p. 5.
29. Bloch, B. en G.L. Trager, Outline of Linguistic Analysis, pp. 68-69.
30. Langeveld, M.J. Taal en Denken, pp. 51 - 52.
31. Long, Ralph B. The Sentence and its parts. A Grammar of Contemporary English, p. 35.
32. Steyn, J. "Semantiese klasse", Taalfasette VIII:19.
33. De Groot, A.W. Inleiding tot de Algemene Taalwetenschap², p. 295.
34. Ibid., p. 260.
35. Droste, F.G. "Betekenis als syntactisch stramien", Levende Talen 225, p. 334.
36. Nieuwborg, E. De Distributie van het Onderwerp en het Lijdend Voorwerp, p. 44.
37. Bloomfield, L. Language, p. 196.
38. Ibid., p. 265.
39. Van Es, G.A. Syntaxis van het Moderne Nederlands, no.2, p. 19.
40. Jespersen, O. The Philosophy of Grammar⁴, p. 87.
41. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands, p. 120.
42. Gardiner, A.H. op cit., p. 8.

43. Reichling, A. Verzamelde Studies over hedendaagse problemen der Taalwetenschap², p. 45.
44. Labuscagne, G.J. Inleiding tot die Strukturele Metode van Taalondersoek, p. 18.
45. De Groot, A.W. Inleiding tot de Algemene Taalwetenschap², p. 52.
46. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, op. cit., p. 16.
47. Bloomfield, L. op. cit., p. 170.
48. Hockett, C.F. A Course in Modern Linguistics⁸, p. 199.
49. Lyons, J. Introduction to theoretical Linguistics, p. 172.
50. Reichling, A. S.A.U.K. Algemene Taalwetenschap, p. 7.
51. Ponelis, F.A. "Sintaksis" in H.J.J.M. van der Merwe se Inleiding tot die Taalkunde³, p. 127.
52. De Villiers, M. Die Semantiek van Afrikaans, p. 21.
53. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 62.
(bijgewerkt deur J. Naarding)
54. Overdiep, G.S. Stilistiese Grammatica², p. 487.
(tweede druk versorg deur G.A. van Es)
55. De Villiers, M. Die Semantiek van Afrikaans, pp. 21 - 22.
56. Rijpma, E. en F.G. Schuringa Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 63.
(bijgewerkt deur J. Naarding)
57. De Villiers, M. Die Semantiek van Afrikaans, p. 23.
58. Van Es, G.A. Syntaxis, no.2, p. 44.
59. Van Es, G.A. Syntaxis, no.3, p. 69.
60. Van Es, G.A. Syntaxis, no.2, p. 45.
61. Loc. cit.
62. Ibid., p. 46.
63. Lancée, T.H. en Wytzes, A.L.J. Nederlandse Spraakkunst¹³
(deur J.W. van Hulst), p. 69.
64. Ibid., p. 85.
65. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards De Struktuur van het Nederlands, p. 125.
66. Van Es, G.A. Syntaxis, no. 3, p. 72.
67. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, op. cit., p. 125.
68. Le Roux, J.J. Oor die Afrikaanse Sintaksis, p. 194.

69. Den Hertog, C.H. Nederlandsche Spraakkunst², Tweede stuk, p. 36.
70. Ibid., p. 38.
71. Ponelis, F.A. Afrikaanse Sintaksis, p. 509.
72. Ibid., p. 187.
73. Den Hertog, C.H. Nederlandsche Spraakkunst² Tweede stuk, p. 36.
74. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, op. cit., p. 57.
75. Den Hertog, C.H., op. cit., p. 39.
76. Ibid., p. 36.
77. Ibid., p. 38.
78. Ibid., p. 42.
79. De Vooy, C.G.N. en M. Schönfeld Nederlandse Spraakkunst², p. 375.
80. De Villiers, M. Die Semantiek van Afrikaans, p. 206.
81. Van Es, G.A. Nederlandse Syntaxis in klein bestek, p. 245.
82. Van Es, G.A. Syntaxis, no.2, p. 27
83. Reichling, A. Het Woord², p. 361.
84. Rijpma, E. en F.G. Schuringa Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 63.
(bijgewerkt door J. Naarding)
85. Van Wyk, E.B. "Die probleem van woordidentifikasie II," Taalfasette 6:59.
86. De Groot, A.W. Inleiding tot de Algemene Taalwetenschap², p. 117.
87. Reichling, A. Verzamelde studies over hedendaagse problemen der Taalwetenschap², pp. 31 - 32.
88. Bloomfield, L. Language, p. 178.
89. Lyons, J. Introduction to Theoretical Linguistics, p. 200.
90. Smith, J.J. Op ons Taalakker, p. 193.
91. Reichling, A. Verzamelde Studies², p. 30.
92. Reichling, A. Het Woord², pp. 290 - 292.
93. De Vooy, C.G.N. en M. Schönfeld Nederlandse Spraakkunst², p. 393.
94. WNT XXII(2): 214.
95. Webster's Third New International Dictionary, p. 480.
96. Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal², p. 1296.
97. De Groot, A.W. Structurele Syntaxis, p. 259.

98. Den Hertog, C.H. Nederlandsche Spraakkunst², Derde stuk, p. 218.
99. Rijpma, E. en F.G. Schuringa Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 150.
(bijgewerkt door J. Naarding)
100. Rijpma, E. en F.G. Schuringa Nederlandse Spraakkunst²⁵, p. 178.
101. Berry-Rogghe, G. "The 'Conjunction' as a grammatical category",
Linguistics 63:5.
102. Van Es, G.A. Syntaxis, no.2, p. 19.
103. Van Es, G.A. "Grondslagen en Methode van het Syntactisch Onderzoek,"
Handelingen van het zesentwintigste Nederlands Filologencongres, p. 53.
104. Van Es, G.A. Nederlandse Syntaxis in klein bestek, p. 59.
105. Ibid., p. 251.
106. Roose, H. Het Probleem van de Woordsoorten, p. 102.
107. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 150.
(bijgewerkt door J. Naarding)
108. Van den Toorn, M.C. Nederlandse Grammatica⁶, p. 243.
109. Reynaert, J. "Voegwoordelijke bijwoorden in hedendaags betogend proza",
Studia Germanica Gandensia 12(1970): 7.
110. De Vooys, C.G.N. en M. Schönfeld, Nederlandse Spraakkunst², p. 369.
111. Van Schoor, J.L. Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, pp. 100 - 101.
112. Loc. cit.
113. Ibid., p. 115.
114. Ibid., p. 317.
115. Bouman, A.C. en E.C. Pienaar Afrikaanse Spraakkunst², p. 157.
116. Gleason, A.H. An Introduction to Descriptive Linguistics, (Revised
edition) p. 65.
117. Schultink, H. "De Grondslagen van de synchronische, descriptieve methode"
in Handelingen van het zevenentwintigste Nederlands Filologen-
congres, p. 46.
118. LaPalombara, Lyda E. An Introduction to Grammar, p. 117.
119. Ferreira, G.T. Struktureel-sintaktiese aspekte van die Werkwoord, pp. 119-200.
120. Berry-Rogghe, G. "The 'Conjunction' as a grammatical category",
Linguistics 63:5.
121. Ibid., pp. 17 - 18.

HOOFSTUK II

In hierdie hoofstuk volg 'n algemene bespreking van onderskikkende voegwoorde sowel as afsonderlike gedeeltes waarin die gebruik van spesifieke Afrikaanse onderskikkende voegwoorde nagegaan word.

- 2.1 In hierdie gedeelte van die ondersoek word gekyk na die gebruik en kenmerke van onderskikkende voegwoorde wat die verhouding tussen die verbonde sinspotente groepe presiseer of nuanseer.

Die aandag word met ander woorde in hierdie afdeling gerig op meer gekompliseerde vorme van die onderskeie basisstrukture van die Afrikaanse sin; op gevalle dus van die inkorporasie van 'n sinspotente groep in 'n dominante groep deur middel van 'n onderskikkende voegwoord as formele aanduiders van die inkorporasie. In hierdie verband word konsentreer op die gebruik van die onderskikkende voegwoord in 'n geheel bestaande uit één dominante en één geïnkorporeerde sinspotente groep.

Volgens Bouman en Pienaar¹⁾ is die hoofkenmerk van hierdie sinsvorming dat meer as één sin organies verbonde is op só 'n manier dat die inkorporasie sy selfstandige vorm prysgee en nie sonder die dominante groep kan bestaan nie.

Samegestelde sinne is dus die taaleenhede wat van belang is. (Sien in hierdie verband Hoofstuk I, bl. 12.)

Soos egter in enige sintaksis-ondersoek het ons ook by die analise en tipering van samegestelde strukture te make met allerlei grensgevalle en "grens-skakerings" en kan daar nie tot 'n waterdigte indeling van geïnkorporeerde groepe op grond van hul semanties-sintaktiese funksies geraak word nie.

Die beskrywingsmetode wat gevolg word, is met die oog dáárop om in die eerste instansie die materiaal te beskryf en groepeer met die formele kenmerke van die inkorporasie as uitgangspunt, omrede die indeling van die verskillende verbindingspartikels volgens ondersoeker 'n voorwaarde is vir die werklike ken van die onderskeie partikels.

Daar word, in samehang met bg., ook gekyk na die spesifieke (adverbiale) verhoudings tussen die dominante en geïnkorporeerde groep en na die sinsdeelfunksies wat die geïnkorporeerde sinspotente groep in die dominante groep vervul.

- 2.2 Inkorporasies deur middel van onderskikkende voegwoorde:

Sekere woordgroepe binne enkelvoudige sinne kan redelik maklik uitgebou word tot 'n geïnkorporeerde sinspotente groep; 'n groep dus wat 'n eie vf bevat en wat met behulp van 'n onderskikkende voegwoord in die dominante groep ingebou word. As sintaktiese sinonieme kan die volgende byvoorbeeld

naas mekaar gestel word:

- i Ek het hom sien vertrek.
- ii Ek het gesien dat hy vertrek.
- iii Ek het gesien toe hy vertrek.
- Ook:iv Ek hoor hom al swetsende vertrek.
- v Ek hoor dat hy swets toe/terwyl hy vertrek.

Bostaande voegwoordelose voorbeelde kan as stilistiese variante van die inkorporasies waarin 'n voegwoord wêl optree, beskou word; die voorbeelde waarin 'n geïnkorporeerde sinspotente groep optree, is nl. na 'n eenvoudiger basisstruktuur terugvoerbaar.

2.3 Enkele kenmerke van onderskikkende voegwoorde:

Interessant is die volgende tipering van die samestelling van (Nederlandse) onderskikkende voegwoorde wat De Vooys en Schönfeld²⁾ aanbied: (Hierdie tipering geld natuurlik in 'n baie hoë mate ook ten opsigte van die Afrikaanse onderskikkende voegwoord.)

'n Onderskikkende voegwoord bestaande uit:

- 'n voorsetsel + voornaamwoord: indien, opdat, nadat, voordat, totdat, ens.
- 'n voorsetsel + s.nw.: ingeval, namate, terwyl, ens.
- 'n voorsetsel + bw.: virsover
- so + bw.: sodra
(so word dikwels ook met die voegwoord dat verbind, vgl.:
sodat, sodanig dat, ens.)
- hoe + bywoord: hoewel, hoeseer
- deelwoorde + ('n fakultatiewe) dat: veronderstel (dat)
gestel (dat)
toegegee (dat)
aangenome (dat)
siende (dat) > aangesien
- 'n kort sinnetjie: tensy

Onderskikkende voegwoorde vertoon 'n kenmerkende morfologiese struktuur: dit kan nie afleidingsformanse neem as 'n produktiewe woordvormingselement gebruik word nie.

Volgens Theron³⁾ is die kategoriaal-semantiese waarde van onderskikkende voegwoorde dat dit meestal 'n attitudinele eenheid met 'n referensiële eenheid verbind sodat die (referensiële) een ondergeskik is aan die ander.

Sintaktiese kenmerke van onderskikkende voegwoorde is volgens De Vries⁴⁾ onder andere die volgende:

1. Na onderskikkende voegwoorde tree die afhanklike woordvolgorde met agterplasing van die vf gewoonlik op.
2. Twee of meer lede kan in die onderskikkende konstruksie naas mekaar optree.
3. By onderskikking kan, mits die ondergeskikte komponent voorop staan, die eerste komponent 'n woord bevat wat verwys na 'n woord met selfstandige betekenis uit die tweede komponent; dít is in neweskikking nie moontlik nie omrede die twee lede van die neweskikking 'n onafhanklike karakter behou wat kruisverwysing van die eerste na die tweede komponent verhinder, vgl.:
Omdat hy siek was, bly Johan tuis. (onderskikking)
Hy (≠ Jan) bly tuis, want Jan was siek. (newskekking)
3. 'n Ja-Nee-vraag het betrekking op die hele sin indien dit 'n onderskikkende voegwoord bevat, dit geld nie in die geval van neweskikkende voegwoorde nie:
Bly hy tuis omdat dit reën?
*Bly hy tuis, want dit reën?
5. Die eerste komponent van 'n sin met 'n onderskikkende lid kan nie in die imperatief-vorm wees nie:
*Bly tuis, omdat dit reën!
Bly tuis, want dit reën!

Onderskikkende voegwoorde beklee 'n vasgestelde posisie aan die begin van die geïnkorporeerde sinspotente groep en kan 'n aanduiding gee van die aard van die sinsverband.⁵⁾

Die posisie van die geïnkorporeerde groep ten opsigte van die dominante groep hang gewoonlik saam met die funksie van die inkorporasie. Inkorporasies wat konsekutief optree, staan by voorkeur ná die dominante groep terwyl hipotetiese inkorporasies as uitgangspunt van die gedagte of bewering wat in die samegestelde sin uitgedruk word, by voorkeur voorop staan, vgl. bv.:

Hy slaan die deur agter hom toe sodat die mure eintlik bewe.
As jy só voortgaan, sal jy nooit iets bereik nie.

Ondersoeker wil weer eens daarop wys dat onderskikkende voegwoorde nie as sinsdele in die betekenis van sintaktiese komponente van sinspotente strukture of sinne beskou kan word nie. Onderskikkende voegwoorde is bindwoorde wat voor 'n geïnkorporeerde groep optree, maar wesenlik nie intern daarvan deel uitmaak nie.⁶⁾

2.4 Die woordorde in geïnkorporeerde sinspotente groepe:

2.4.1 Die begrip woordvolgorde:

Onder woordvolgorde verstaan De Groot⁷⁾ die chronologiese opeenvolging waarin die realisering van woorde plaasvind.

Omrede 'n sin lineêr georden is, is die woordvolgorde nie willekeurig nie; die reëls rakende woordvolgorde in 'n spesifieke taal raak die ordening van sintaktiese eenhede ten opsigte van mekaar.

In taalgebruik bestaan dus grammatikaal-voorgeskrewe onveranderbare woordvolgordes wat van groot belang is vir die juiste interpretasie van die sin.

Dit is egter moontlik om die woordvolgorde van die sin in 'n mate te verander sonder om die primêre of basiese kernbetekenis van die sin aan te tas.

Vgl. bv.:

- i. Christoff speel buite.

Hierdie sin is gebou ooreenkomstig die reël dat die subjek in 'n eenvoudige stelsin direk voor die verbum finitum (vf) optree.

- ii. Dié oggend speel Christoff buite.

Hier tree die eerste gedeelte (die oggend) nie as subjek op nie. Die werklike subjek volg hier na die verbum finitum.

Volgens Van Es⁸⁾ word die woordvolgorde van die geïnkorporeerde groep bepaal deur die aard van die sinsvormende groep, die funksie van die bepalings en die ritmiese vorm van die inkorporasie.

Van Es noem dan enkele kenmerkende voorkeur-volgordes:

- 'n Inherente bywoord staan liefds direk voor die vf/deelwoord/infinitief:
Indien hulle meer as een nag daar bly, slaap hulle in 'n hotel.
- In 'n kombinasie van hulpwerkwoord + deelwoord/infinitief is plasing van die bywoord voor die vf moontlik:
Ek weet nie of hy weer sal kom nie.
- In Grondtipe B-sinne staan die naamwoordelike deel van die gesegde liefds direk voor die koppelwerkwoord:
Dit lyk of hy baie bekwaam is.

2.4.2 Van Schoor⁹⁾ gebruik die term woordorde (teenoor bg. woordvolgorde) vir "...die spesiale volgorde van die woorde in die onderwerp-predikaat-konstruksie," dus vir die volgorde van die subjek in samehang met die lede van die predikaat.

2.4.2.1 A. Die normale woordorde in dominante groepe: (ook genoem die onafhanklike woordorde)

Indien die predikaat uit net een woord bestaan, volg dié woord onmiddellik na die subjek, vgl.:

Jan skryf 'n brief.

Indien die predikaat meer as een lid het, staan net die spilww. direk ná die subjek terwyl al die ander lede in een groep heel aan die end van die sinspotente groep volg; slegs die tweede nie kom ná hierdie groep, vgl.:

Jan kon 'n brief geskryf het.

Jan kon nie 'n brief geskryf het nie.

In die dominante sinspotente groep tree die subjek-naamwoordstuk en die spilwerkwoord altyd in jukstaposisie op en die ander dele van die predikaat verskuif na die einde van die sin.

Die onafhanklike woordorde vertoon twee vorme:

- Die normale woordorde, nl. in stelsinne:

subjek + predikaat / eerste lid van die predikaat + ...

Die houding van die spreker teenoor die inhoud van sy uiting is neutraal, die spreker wil geen ander deel (behalwe die subjek of predikaat) beklemtoon nie. Vgl.:

Die seun staan soggens vroeg op.

Christoff het maar net gehuil omdat hy stout was.

Soms tree 'n bepaling tussen die subjek en eerste deel van die predikaat op, vgl.:

Christoff wat vaak is, het maar net gehuil omdat hy stout was.

- Die omgekeerde woordorde in stelsinne:

Die spreker kan 'n besondere (gedeelte van 'n) bepaling of aanvulling beklemtoon deur dié deel voorop te plaas. Dit keer dan die volgorde van die subjek en die vf of die eerste lid van die predikaat om, vgl.:

Soggens staan die seun vroeg op.

Dié opdrag moet ek binne 'n maand afhandel.

Die beklemtoonde bepaling neem die voorposisie in die sin in; die verskynsel staan bekend as inversie van die volgorde.¹⁰⁾

- 2.4.2.2 B. Die woordorde in geïnkorporeerde sinspotente groepe:
(Ook genoem die afhanklike woordorde omdat dié woordorde kenmerkend is van die geïnkorporeerde sinspotente groep.¹¹⁾)

Die woordorde in geïnkorporeerde sinspotente groepe word hoofsaaklik bepaal deur die funksie van die woord wat die inkorporasie inlei, (bv. onderskikkende voegwoord, sinsverbindende bywoord, betreklike vnw. of vraagwoord) asook deur die spesifieke voegwoord wat gebruik word (indien 'n voegwoord die inkorporasie inlei).

Die woordorde-verskil tussen die dominante en geïnkorporeerde sinspotente groepe kom neer op 'n verskil ten opsigte van werkwoordplasing;¹²⁾ dus ten opsigte van die onderlinge posisies van die subjek en die werkwoord wat in die spilposisie gebruik word.

- 2.4.2.3 Die woordorde ná onderskikkende voegwoorde:
Ná onderskikkende voegwoorde tree die subjek gewoonlik direk na die betrokke voegwoord op en die hele predikaat verskuif sover as moontlik na die einde van die geïnkorporeerde groep. Indien daar ander dele aanwesig is, word die subjek en predikaat of spilwerkwoord in hierdie gevalle van mekaar geskei deur die res van die sinspotente groep.
Die subjek (ons) en die spilwerkwoord kan deur 'n objek ('n basaar), 'n bepaling (voorlopig) of die partikel nie van mekaar geskei word, vgl.:

...dat ons 'n basaar reël.
...dat ons 'n basaar gaan reël.
...dat ons 'n basaar kon gereël het.

...dat ons voorlopig 'n basaar reël.

...dat ons nie 'n basaar reël nie.

Die subjek en die vf vorm die twee punte wat alle ander sinsdele insluit en 'n sekere spanningsboog¹³⁾ tussen die begin en einde van die inkorporasie vorm.

Indien die ander sinsdele egter te lank word en die plasing van die vf aan die einde van die inkorporasie tot onduidelikheid kan lei, kan die vf vroeër geplaas word, vgl.:

...dat die volgorde van die subjek en die eerste werkwoord-lid van die predikaat verander na gelang van die status van, en die spreker se houding in, die sin of geïnkorporeerde groep.

Hierdie formulering word gebruik in plaas van die stelwyse met verander heel aan die einde van die inkorporasie:

...dat die volgorde van die subjek en die eerste werkwoord-lid van die predikaat na gelang van die status van, en die spreker se houding in, die sin of geïnkorporeerde groep verander.

In onderstaande gevalle word ook "...een zinsdeel uit de zinspotente groep buiten de spanningsboog, apart ... gezet."¹⁴) Die aanleidende oorsaak hiertoe is dikwels stilisties van aard: die taalgebruiker wil 'n bepaalde agtergeplaaste bepaling beklemtoon of 'n mate van afwisseling bewerkstellig indien daar meer as een bepaling aanwesig is. Soms egter geld sintaktiese oorwegings en vereis die aard en die vorm van die agter-aangeplaaste bepaling (bv. infinitief-konstruksies, deelwoordsvorme of sekere inkorporasies) die sg. oop vorm met die verbale gedeelte dus nie aan die einde van die inkorporasie nie.

- In die volgende voorbeeld tree 'n deelwoordsbepaling bv. buite die "spanningsboog" op, vgl.:

Die kinders besef dat hul die wedstryd moet wen,
bibberend van die koue.

- Dikwels tree 'n voorsetselbepaling as enigste A-deel (A = aanvulling of bepaling) in die geïnkorporeerde groep ook buite die S vf-spanningsboog op:

Laat ons aanneem dat die mengsel bestaan uit twee dele wyn,
een deel asyn en een deel olyfolie.

Gebeur dit dikwels dat u blomme aflewer by die hospitaal?

Dikwels word die voorsetselvoorwerp-groep in meer gekompliseerde geïnkorporeerde groepe na agter geskuif:

Ek is bly om te verneem dat ons aansoek gunstig oorweeg is
deur die Direksie.

- Dikwels word 'n bepaling deur die vf geskei van die antesedent, om sodoende die bepaling te beklemtoon, vgl.:

Is dit waar dat hy dikwels die uitdrukking gebruik...in
vino veritas?

- Ook word adverbiale bepalings wat 'n sekere klem dra, geredelik agter-aan geplaas:

Dit is so dat ons gereeld teruggaan na die verste Kaap,
elke jaar vir Kersfees.

Veral in gesproke taal (en veral by "hard op denken, of bij onvoorbereid spreken, bij emotionele zinvorming en aanvullend mededeling of gedachtenuiting"¹⁵⁾), word die oop vorm met adverbiale elemente agteraan, dikwels gebruik:

Ons hoop dat hy sal kom, môre.

Interessant is dat indien die geïnkorporeerde sinspotente groep so elementêr gebou is dat daar nie 'n objek of bepaling in die geïnkorporeerde groep optree nie, die woordorde dikwels nie veel verskil van dié van die dominante sinspotente groep nie, vgl.:

Ek loop.

Sodra ek loop, staan hy ook altyd op.

Ek eet.

As ek eet, sit hy ook aan die tafel.

Maar:

Ek loop binnetoe.

Sodra ek binnetoe loop, staan hy ook altyd op.

Ek eet lekkers.

As ek lekkers eet, wil Christoff altyd ook hê.

Die voorsetsel by 'n voorsetsel-werkwoord het die vermoë om die werkwoord uit sy slotposisie in 'n geïnkorporeerde sinspotente groep in die teenwoordigetydstrap vorentoe te trek tot net na die subjek, vgl.:

Die student gee voor dat hy oor die bewering dink
teenoor Die student gee voor dat hy dink oor die bewering.

Soos geïllustreer word deur die verandering wat plaasvind as die predikaatsvorm verander, het ons in bg. voorbeeld egter nie met die normale onafhanklike woordorde te make nie, vgl.:

Die student gee voor dat hy oor die bewering gedink het
teenoor *Die student gee voor dat hy het gedink oor die bewering.

Van Schoor¹⁶⁾ beweer dat dit bloot "die verkleefdheid van die voorsetselwerkwoord aan sy voorsetsel supplement" is wat die werkwoord op die ongewone plek in die sinspotente groep laat beland.

By skeibare werkwoorde staan 'n ongeskeide vorm aan die einde van die geïnkorporeerde groep, vgl.:

...dat hy môre terugkom.

(Hy kom môre terug).

'n Predikaat met meer as een lid vorm 'n lineêre eenheid in 'n geïnkorporeerde sinspotente groep en die lede van 'n meerledige predikaat tree in 'n kenmerkende volgorde-patroon in die geïnkorporeerde groep op, vgl.:

Die son was baie warm sodat die atlete teen hitte-
uitputting gewaarsku moes word.

Die hele predikaat, ongeag die aantal dele waaruit dit bestaan, tree onderhewig aan sekere algemene volgorde-wette heel aan die einde van die inkorporasie, op die tweede nie na, op.

2.4.2.4 'n Tentatiewe eerste verkenning van die volgorde van die onderlinge verbale dele indien die verbale gedeelte van die inkorporasie 'n samegestelde vorm het:

2.4.2.4.1 Indien die predikaat in die geïnkorporeerde groep uit 'n hulpwerkwoord/medewerkwoord + infinitief/verlede deelwoord bestaan, tree die infinitief/deelwoord jukstaposisioneel op met die spilwerkwoord en kom hul normaalweg saam aan die einde van die geïnkorporeerde groep voor.

2.4.2.4.2 Hulpwerkwoord/medewerkwoord + infinitief:

Die werkwoorde kan, sal, moet, sien, hoor, gaan, laat, ens. kom gewoonlik vóór die infinitief-vorm van die hoofwerkwoord van die inkorporasie, vgl.:

Hy glo dat Fritz kan praat.

Hy sê dat hy gaan werk.

Die skoolhoof wil hê dat die kinders weer leer sing.

Die posisie van 'n inherente aspektiese bepaling wat semanties 'n hegte eenheid met die infinitief vorm:

i. Ek besef dat ek op die saak moet ingaan.

ii. Ek besef dat ek op die saak in moet gaan.

(Oop vorm: iii. Ek besef dat ek in moet gaan op die saak.)

Indien die taalgebruiker die inherente aspektiese bepaling as 'n aparte bywoord en nie as deel van die infinitief nie, ervaar, kan die inherente aspektiese bepaling (normaalweg met beklemtoning) vóór die verbale gedeelte optree; vgl. bogenoemde voorbeelde ii) en iii).

Die neiging bestaan egter om die inherente aspektiese bepaling met die infinitief te kombineer, vgl.:

As jy nie nou kom nie, moet jy besef dat jy sal agterbly.
teenoor As jy nie nou kom nie, moet jy besef dat jy agter sal bly.

2.4.2.4.3 Hulpwerkwoord + verlede deelwoord:

Indien die hulpwerkwoord het gebruik word, is die gewone volgorde in die inkorporasie verlede deelwoord + het, vgl.:

Dit wil nie sê dat hy al die bronne geraadpleeg het nie.
Dit is merkwaardig dat sy die diamantring weer gevind het.
Dit is interessant dat die kinders so lekker gespeel het.

Voorbeelde van die kombinasie verlede deelwoord + die hulpwerkwoorde is/was/word:

Dit is onverstaanbaar dat hulpelose kindertjies so geslaan is.
Ek het verduidelik dat hulle reeds twee maal gewaarsku was.
Ek vind dit vreemd dat so 'n versoek aan jou gerig word.

Interessant is die volgende voorbeeld:

Besef jy dat ek met die oorskiët opgeskeep is/sit.
In hierdie voorbeeld is is = sit; word kan nie in hierdie konstruksie gebruik word nie.

2.4.2.4.4 Die volgorde in verbale groepe met meer as twee verbale elemente:

'n Duidelike tendens wat waarneembaar is, is dat daar 'n neiging tot vooropstelling van die spilwerkwoord bestaan, vgl.:

Hy het besef dat dit nie sou kon gebeur nie.
Ek besef dat ons eerder agter moes gaan sit het.
Die Regering weet dat hul tot nuwe insigte sal moet kom.
Ek glo dat 'n mens van jou kollegas moet kan verskil.
Ek het besef dat ek die hele nag by 'n siek kind sou moes bly sit.
Hulle weet dat hy hulle nie om dowe neute laat kom het nie.

In 'n predikaat bestaande uit 'n modale hulpwerkwoord + verlede deelwoord + het/word, kan die spilwerkwoord voor of na die verlede deelwoord staan, vgl.:

Christoff weet dat sjokolade slegs nā ete gevra kan word.
Christoff weet dat sjokolade slegs nā ete kan gevra word.

'n Infinitief na te kan ook (soos die deelwoord in bg. voorbeeld) vóór die modale hulpwerkwoord optree, vgl.:

Ek het geweet dat hy dit een of ander tyd te hore sou kom.

Hulle het nie besef dat daar soveel te dra sou wees nie.

Hoewel die woordorde 'n formele sintaktiese kenmerk van die geïnkorporeerde groep is, is dit egter nie altyd 'n betroubare kriterium om te bepaal of 'n bepaalde groep funksioneel geïnkorporeer is of nie, aangesien die kenmerkende "onderskikkende" woordvolgordepatroon dikwels ontbreek, hoewel die betrokke sinspotente groep dan tog as sg. sinsdeel by die dominante groep optree, vgl. bv. sekere of-inkorporasies met die sg. hoofswaardvolgorde:

Ek was skaars tuis of die telefoon lui.

Hy kan nie na my kyk nie of hy begin lag.

Geïnkorporeerde groepe wat 'n sekere toegewing bevat of uitdruk, tree ook dikwels met die kenmerkende woordvolgordepatroon van die dominante groep op, vgl.:

Dit mag wel prakties-uitvoerbaar klink, hoewel die werklikheid is anders.

Ook kan sinspotente groepe wat wel die afhanklike woordvolgorde vertoon en waarin 'n onderskikkende voegwoord dikwels optree, selfstandig en los van die dominante groep funksioneer, vgl. bv. die volgende uitroepe:

Dat hy so iets kan waag!

As ons eers weer by die huis is!

In die hieropvolgende gedeelte van hierdie hoofstuk word die verskillende onderskikkende voegwoorde veral met betrekking tot die kenmerke en funksies van die onderskeie inkorporasies bespreek.

Verwysings:

1. Bouman, A.C. en E.C. Pienaar, Afrikaanse Spraakkuns², p. 206.
2. De Vooy, C.G.N. en M. Schönfeld, Nederlandse Spraakkunst², p. 190.
3. Theron, A.S. Aspekte van die Bywoord in Afrikaans, M.-tesis, p. 107.
4. De Vries, J.W. "Want en omdat", De Nieuwe Taalgids 64, pp. 416 - 418.
5. Tinbergen, D.C. Nederlandse Spraakkunst¹³ (opnieuw bewerkte deur F. Lulofs en W.W.F. Voskuilen), p. 75.
6. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis van het Moderne Nederlands, no. 45, pp. 42 - 43.
7. De Groot, A.W. Inleiding tot de Algemene Taalwetenschap², pp. 98 - 99.
8. Van Es, G.A. Nederlandse Syntaxis in klein bestek, p. 264.
9. Van Schoor, J.L. Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 46.
10. De Villiers, Meyer Afrikaanse grammatika vir volwassenes, p. 128.
11. Van Schoor, J.L. Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 49.
12. Senekal, H.E.J., F.A. Ponelis en W.J. de Klerk, Die Patroon van Afrikaans: Taalstruktuur vir Seniors, p. 224.
13. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no.52, p. 368.
14. Ibid., p. 370.
15. Ibid., p. 375.
16. Van Schoor, J.L. Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 50.

2.5 Die voegwoord AANGESIEN:

2.5.1 Uit die kombinasie verlede deelwoord + dat het die samegestelde verbindingspartikel aangesien ontwikkel.

Die partikel dat word egter nie meer in Afrikaans saam met aangesien gebruik nie, vgl.: *aangesien dat.

Die kombinasie siende dat word as anglisisties beskou.

2.5.2 Gebruike van aangesien-inkorporasies:

Die aangesien-inkorporasie word veral in gestileerde betogende taal gebruik, vgl.:

Aangesien die fondse uitgeput is, moes addisionele belastings gehef word.

Ek kon nie vroeër kom nie, aangesien my motor gebreek het.

2.5.3 Die waarde van aangesien-inkorporasies:

Die aangesien-inkorporasie tree in baie gevalle met 'n redegewende waarde op, vgl.:

Aangesien die Droogtehelpverlening nie effektief is nie, sal verdere ondersoek ingestel word.

Aangesien dit 'n Universiteitsbesluit is, moet ons maar tevrede wees.

In hierdie voorbeelde is aangesien = omdat/omrede.

In populêre taalgebruik is die omdat-inkorporasie volgens ondersoeker meer gewoon as die aangesien- of omrede-stelwyses.

Dikwels neig die aangesien-inkorporasie egter meer na die oorsaaklike as die redegewende, vgl.:

Aangesien hy my alewig tuis pla, werk ek in die biblioteek.

Die partikels daarom en daaroor kan dikwels hierdie tipe aangesien-inkorporasie vervang, vgl.:

Daarom/daaroor werk ek in die biblioteek.

2.5.4 Enkele kenmerke van aangesien-inkorporasies:

- Die aangesien-inkorporasie kan dikwels tot 'n voorsetsel-bepaling verkort word:

Aangesien die vlieënier nalatig was, was daar amper 'n lugramp.

> Weens die vlieënier se nalatigheid was daar amper 'n lugramp.

- In verouderde Afrikaans is daar dikwels as ekwivalent van aangesien gebruik, vgl.:

Aangesien/daar die barometer skielik daal, verwag ek 'n storm.

- Die aangesien-inkorporasie tree normaalweg vóór die dominante groep op. Wanneer die redegewende inkorporasie egter as inkorporasie in 'n reeds-geïnkorporeerde groep optree, verskuif dit normaalweg na die einde van die sin, vgl.:

Ek verduidelik dat hy die wapen sal kan herstel aangesien hy 'n wapensmid is.

2.6 Die voegwoord AL:

- 2.6.1 Volgens Van Dale¹⁾ tree die voegwoord al op in 'n toegewende bysin met die waarde ofskoon, hoewel.
Die Nasionale Woordeboek²⁾ noem al onder andere 'n voegwoord en so ook die WAT.³⁾

Voorbeelde:

Al is hy ook hoe moeg, hy sal/sal hy nie sommer ophou nie.
Al herinner jy hom tien maal, hy sal/sal hy nog vergeet.
Al word dit ook ligdag, ek moet/moet ek die opstel eers voltooi.

2.6.2 Die waarde en funksie van al-inkorporasies:

Die voegwoord al word dikwels gebruik om 'n sekere voorwaarde uit te druk. Die spreker opponeer die bewering wat in die dominante groep gemaak is met 'n bepaalde aangenome uitgangspunt; die spreker gebruik die al-inkorporasie dan dikwels as "...teenstellende verzwaring van zijn eigen zienswijze of bewering."⁴⁾

Die al-inkorporasie het 'n sterk subjektiewiese kleur en word dikwels konsessief-modaal, met die waarde selfs indien, nieteenstaande, hoewel of ofskoon gebruik. Die al-inkorporasie druk die spreker se houding van onsekerheid uit ten opsigte van die bestaan van die deur hom bedoelde verhouding in dié sin dat die spreker wel in die moontlikheid van die bestaan van die deur hom bedoelde verhouding wil glo.

Volgens Van Es⁵⁾ word daar in konsessiewe sinne waarin al optree, nie op die veronderstelling voortgebou nie, maar volg 'n sterker beklemtoonde bewering:

Al skree jy ook hoe hard, ek hoor jou nie.

Volgens Schmidt⁶⁾ kan konsessiewe sinne toegee, verduidelik, korrigeer, teenstellend optree, oorsaaklike funksie hê, oordryf, kritiek uitoefen, dreig, spot, bewonder of verwens.

2.6.3 Enkele kenmerke van die gebruik van al:

Ná 'n inleidende al-inkorporasie kan die posisie van die spilwerkwoord en die subjek in die dominante groep sonder enige noemenswaardige semantiese differensiëring wissel, vgl. bg. voorbeelde, asook:

Al staan jy op jou kop, ek sal dit nie doen nie.

Al staan jy op jou kop, sal ek dit nie doen nie.

In hierdie voorbeelde het al die waarde selfs wanneer/in die geval dat. Omrede hierdie verskynsel tipeer Ponelis⁷⁾ al as 'n tipe verbindende bywoord en nie as suiwer voegwoord nie.

Ook volgens Van Es en Van Caspel⁸⁾ kan al nie sonder meer as tipiese onderskikkende voegwoord beskou kan word nie, aangesien die dominante groep ná die al-inkorporasie nie net die omgekeerde woordvolgorde-patroon vertoon soos te wagte is nie.

Ondersoeker wil dit egter nie propageer dat al hoegenaamd nié as onderskikkende voegwoord tipeer mag word nie; dit is net kenmerkend dat ná al die kenmerkende woordvolgorde-patroon van 'n geïnkorporeerde sinspotente groep nie noodwendig gebruik hoef te word nie.

Uit die volgende voorbeelde is die noue verband tussen die voegwoord al en die hipotetiese funksiesfeer merkbaar:

Al help dit nie, (dan) troos dit darem.

= Indien/hoewel/ofskoon dit nie help nie, (dan) troos dit darem.

Ook met die partikel selfs voor die al-inkorporasie:

Selfs al help dit nie, (dan) troos dit darem.

= Selfs indien/hoewel/ofskoon dit nie help nie, (dan) troos dit darem.

Die gebruik van dan is opsioneel in bg. stelwyses.

Die hipotetiese faset van die verbinding word dikwels versterk deur die gebruik van die verledetydsvorm met 'n irreële funksie, vgl.:

Al was die hek toe en al was Emily byderhand, kon hy nog in die straat gekom het.

Die hipotetiese aspek word egter op die agtergrond geskuif "Wanneer de spreker een gegeven feit, een realiteit dus, als uitgangspunt aanneemt maar als niet ter zake doende verwerpt en als verzwaring van de modaliteit van zijn (afwijkende) eigen mening of bewering hanteert,"⁹⁾ vgl.:

Al het jy gelyk (en ek neem aan dat dit wel die geval is),...

Indien die al-inkorporasie op feitelikheid dui, is dit parafraseerbaar met 'n hoewel-inkorporasie; al wat in dié gevalle in die toegewingsin optree, verwys na die stellingsin:

Al het hy min geslaap,... = Hoewel hy min geslaap het,...

Die woordorde na al en hoewel verskil egter.

Indien die al-inkorporasie egter op 'n nie-feitelikheid dui, kan 'n hoewel-parafrase nie die al-inkorporasie vervang nie, vgl.:

Al sou ek iets van die saak geweet het, sou ek nie met hom gestry het nie.

≠ Hoewel ek iets van die saak geweet het, sou ek nie met hom gestry het nie.

In hierdie voorbeeld is al dus nie gelyk aan hoewel nie.

Interessant is die moontlikheid dat die al-inkorporasie baie dikwels tot 'n voorsetsel-bepaling verkort kan word:

Al het hy min geslaap...

> Ten spyte van sy min slaap...

Al was dit baie gevaarlik, is lugfoto's van die vyand se belangrike basisse geneem.

> Ten spyte van die gevaar,...

Die gebruik van al is nie opsioneel nie, vgl.:

*Ø word dit ook ligdag, ek moet die opstel eers voltooi.

*Ek moet die opstel eers voltooi, Ø word dit ook ligdag.

2.6.4

Die posisie van die al-inkorporasie t.o.v. die dominante groep:

Die al-inkorporasie kan voor of ná die dominante groep optree, vgl.:

Al het hy min geslaap, is hy die volgende oggend nog plesierig.

of Hy is die volgende oggend nog plesierig, al het hy min geslaap.

Ook: Ek moet die opstel eers voltooi, al word dit ook ligdag.

Indien die al-inkorporasie ná die dominante groep optree, funksioneer die al-gedeelte as "...nakomende restrictie, als beperkende, toegeevende bezinning achteraf...ook...als sussende overweging teenover de gesprekspartner of de lezer, soms bijna als bescheidenheidsvorm, als veront-

schuldiging voor de wat extreem geponeerde bewering, die men echter toch...staande houdt."¹⁰⁾ Vergelyk bv.:

In epiese taalgebruik:

Dit was 'n winskoop, al moes hulle nog R10,000 aan herstelwerk bestee.

Eintlik was hy tog wel deeglik van die vereistes bewus al ontken hy dit nou ten sterkste.

In dialoë:

"Ek sal hom nooi, al weet ek voor my siel dat hy nie sal kom nie."

"Ek is bereid om te help al weet ek dat sy sou verkies om dit self te doen."

"Hy begaan gereeld sulke flaters al weet hy van beter."

Uit betogende tekste:

Die patroonmatigheid is duidelik, al kan 'n mens enkele "uitsonderings" opmerk.

.Dit is belangrik dat studente verplig word om die boek te lees - al kry hulle dan net 'n algemene aanduiding van waaroor dit gaan.

Ná 'n inleidende al-inkorporasie tree 'n fakultatiewe dan dikwels in die dominante groep op:

Al gee jy my tien komberse dan/Ø gaan ek nie vanaand alleen slaap nie.

Dit lyk of dan weglaatbaar is in samegestelde sinne waarin die attitudinele deel ná die al-inkorporasie optree en waar die al-inkorporasie referensiële waarde het.

Die al-inkorporasie kan ook parenteties gebruik word:

Dit is egter ook moontlik, (en) al sou 'n mens dit waarskynlik nie verwag nie, dat hulle die instruksies verkeerd verstaan.

In hierdie tipe sinne word al dikwels deur en voorafgegaan.

2.6.5 Die gebruik van verskillende partikels saam met al:

A. Die gebruik van selfs...(ook):

Die gebruik van die partikel selfs vóór die al-inkorporasie en dikwels ook voor of in die al-inkorporasie verhoog die teenstellingsfaset van die al-inkorporasie, vgl.:

Selfs al was die kinders (ook) bakleierig, het ons dit tog geniet.

of Selfs (ook) al was die kinders bakleierig,...

Die gebruik van selfs versterk ook die hipotetiese faset wat uiteraard in die al-inkorporasie aanwesig is. "Het vóórgeplaaste selfs wijst vooral op een extreem geval, waarin de bewering van de dominante groep toch geldig blijft."¹¹⁾

In die voorbeeld

Selfs al was hy by, (dan) sou ek op dieselfde manier reageer het

het die verbinding "...het karakter van een irreële veronderstelling, die afgewezen wordt."¹²⁾

In die volgende voorbeeld

Selfs al erken die gelowige dat daar 'n God is, bevraagteken hy egter nog sekere dinge

hoef die taalgebruiker nie noodwendig die inhoud van die al-inkorporasie te verwerp nie, maar aanvaar hy dit naas die dominante groep as synde ook waar en erken dan "...de juistheid of de realiteit van de "tegenwerping" op zichzelf, maar betoogt dat die tegenwerping zijn mening niet aantast; beide "waarheden" staan naast elkaar."¹³⁾

B. Die gebruik van nogtans, ens. in die dominante groep:

Die teenstellende sinsverband kan versterk word deur die gebruik van die hervattende bywoord nogtans en allerlei ander bywoorde in die dominante groep, vgl.:

Al staan hy op sy kop, nogtans sal ek nie toegee nie.

Dit is egter ook moontlik, al...

Eintlik het hy die werk tog wel deeglik behandel, al...

Anders is die voorbeeld

Dit was inderdaad 'n vliegtuig, al moes 'n mens lank na die stippeltjie staan voordat dit duidelik geword het.

Hier tree benewens inderdaad in die dominante groep, 'n voordat-inkorporasie ná die agtergeplaaste al-inkorporasie op.

C. Die gebruik van ook voor of in die al-inkorporasie:

Ook al is daar 'n koning, setel die regerende mag nie in sy hande nie.

Die sinsposisie van ook kan wissel, vgl.:

Al is daar ook 'n koning, setel die regerende mag nie in sy hande nie.

Die werkwoord wat in die vooropgestelde al...ook/ook al-inkorporasie optree, hoef nie in die dominante groep herhaal te word nie:

Al kom hulle ook almal, Jan Ø seker nie.

Ook al kom hulle almal, Jan Ø seker nie.

Die al...ook/ook al-inkorporasie kan geredelik ná die dominante groep optree, vgl.:

Hy moet agtuur gaan slaap, al is daar ook kuiermense.

Hy moet agtuur gaan slaap, ook al is daar kuiermense.

D. Die gebruik van ook hoe in die al-inkorporasie:

Die partikels ook hoe tree dikwels in die al-inkorporasie op:

Al roep jy ook hōē hard, niemand hoor/hoor niemand jou nie.

Streng gesproke is daar in hierdie voorbeeld (deels omrede die uitdrukking van 'n konsessiewe verband) nie meer sprake van die tradisionele inkorporasie van die een sinspotente groep in 'n ander nie, maar volgens ondersoeker staan die twee sinspotente groepe feitlik in 'n neweskikkende verhouding tot mekaar.

E. Die kombinasie hoe/hoeseer...ook al:

Hoe/hoeseer die kinders ook al baklei, geniet ons die uitstappie tog.

Hierdie kombinasie intensiveer die gestelde gegewe.

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰ , pp. 145 - 146.
2. Nasionale Woordeboek³ , p. 22.(tweede kolom)
3. WAT, Deel I, p. 140.(eerste kolom)
4. Van Es, G.A., en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 49, p. 239.
5. Van Es, G.A., Nederlandse Syntaxis in klein bestek, p. 162.
6. Schmidt, C., De consessieve voegwoordelijke bijzin in het Nederlands van de Middeleeuwen en de zeventiende eeu, p. 7.
7. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 360.
8. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, op cit., p. 240.
9. Ibid., pp. 241 - 242.
10. Loc. cit.
11. Ibid., p. 245.
12. Loc. cit.
13. Loc. cit.

2.7 Die voegwoord (AL)HOEWEL:

2.7.1 Volgens Van Schoor¹⁾ is alhoewel die stapelvorm van die verbindingspartikel hoewel.

Voorbeelde: (Al)hoewel ek nie honger was nie, eet ek tog maar 'n stukkie vleis.
(Al)hoewel hy baie doof is, het hy tog goed verstaan.
(Al)hoewel dit reeds sterk skemer was, kon ek nog goed sien.

2.7.2 Die waarde van (al)hoewel-inkorporasies:
Konsessiewe modaliteit, verwant aan die hipotetiese, asook toegewing word deur (al)hoewel-inkorporasies uitgedruk.

Die (al)hoewel-inkorporasie wat toegewing of teenstelling aandui, kan dikwels deur die partikels tog, nietemin, desnieteenstaande vervang word, vgl.:

(Al)hoewel hy vandag kom, gaan ek nie hier wag nie.
Ek gaan tog/nietemin/desnieteenstaande nie hier wag nie.

'n Teenstellend-funksionerende (al)hoewel-inkorporasie is parafraseerbaar deur die gebruik van maar, vgl.:

(Al)hoewel ek nie juis honger was nie, het ek nogtans 'n stukkie vleis geëet.
Ek was nie juis honger nie, maar het nogtans 'n stukkie vleis geëet.

Die inhoud van die (al)hoewel-inkorporasie sluit gewoonlik by die realiteit aan, "...de spreker of skryver gaat uit van een gegeven feit of van een algemeen bekende of erkende waarheid, waarmee ook hij instemt of die althans toestemt, maar dan vermijdt hij de logische gevolgtrekking daaruit, om een andere visie daartegenover te stellen of een restrictie te maken of om een daarvan afwijkend gedachtenspoor te volgen."²⁾

Die (al)hoewel-inkorporasie gee 'n feit toe sonder om af te doen aan die inhoud van die dominante groep wat oënskynlik daarmee in teenspraak is; die verbinding druk uit dat die samegaan van die begrippe nie verwag word nie, maar dat dit tog gebeur, vgl.:

(Al)hoewel ek nie honger was nie, het ek tog maar 'n stukkie vleis geëet.

2.7.3 Enkele kenmerke van (al)hoewel-inkorporasies:

Die (al)hoewel-inkorporasie tree normaalweg adverbiaal ten opsigte van die gebeure in die dominante groep op.

(Al)hoewel kan, veral in 'n vergelykende funksie, woordgroepe sonder 'n eksplisiet-aanwesige spilwerkwoord inlei, vgl.:

(Al)hoewel hy ernstig siek was, het hy nogtans die vergadering toegespreek.

(Al)hoewel Ø ernstig siek Ø, het hy nogtans die vergadering toegespreek.

Volgens Van den Toorn³⁾ is hier sprake van 'n beknopte bysin met die uitsonderlike gebruik van die onderskikkende voegwoord aan die begin van 'n geïnkorporeerde groep.

Sametrekking van elemente kom saam met (al)hoewel voor, vgl.:

Hy werk goed (al)hoewel (hy) stadig (werk).

'n Ywerige (leerling) (al)hoewel ('n) swak leerling.

Die partikel (al)hoewel word dus ook ellipties gebruik, vgl. in dié verband ook:

(Al)hoewel siekerig, het hy tog die onthaal bygewoon.

2.7.4 Die posisie van die (al)hoewel-inkorporasie t.o.v. die dominante groep:

- Die (al)hoewel-inkorporasie tree gewoonlik voor die dominante groep op. Wanneer die (al)hoewel-inkorporasie voorop staan, word die teenstellings-aspek soms opsetlik aangewys deur die gebruik van 'n teenstellende partikel (veral nogtans, tog, nietemin) in die dominante groep.

- Die (al)hoewel-inkorporasie kan ook ná die dominante groep optree, vgl.:

Ek sal saamgaan, (al)hoewel ek nie juis lus is nie.

Indien die (al)hoewel-inkorporasie ná die dominante groep optree, raak die verrassingselement in 'n hoë mate verlore, vgl.:

Piet het ingewillig (al)hoewel hy ontevrede was.

Veral in die epiek lewer die skrywer, deur van die agteraangeplaaste (al)hoewel-inkorporasie gebruik te maak, toevallig kommentaar, bv. op die innerlike gevoelens en psigiese teenstrydighede van die karakters, vgl.:

Hy moes maar lag (al)hoewel hy nie eintlik wou wys dat hy dit amusant vind nie.

Hy het aanvanklik sonder haar wete gegaan (al)hoewel hy later die situasie verduidelik het.

Hy het die boek hoog aangeslaan, (al)hoewel hy moes toegee dat dit nie sy beste roman was nie.

Verwysings:

1. Van Schoor, J.L. Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 116.
2. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 50, p. 28.
3. Van den Toorn, M.C. Nederlandse Grammatica⁶, p. 111.

2.8 Die voegwoord AS:

2.8.1 As tree as verbindingspartikel op voor inkorporasies, maar ook voor woorde of woordgroepe sonder 'n vf.

2.8.2 Die semantiese waardes van as-inkorporasies:

- In talle as-inkorporasies word die temporeel-aspektiese faset van die voegwoord as beklemtoon; in hierdie gevalle is as = wanneer, sodra, op die tydstip dat, vgl.:
(Maar) As hy besef dat hy te veel gedrink het, is dit reeds te laat.
- Soos sommige verbindings met die voegwoorde indien en of, funksioneer as dikwels in gesproke en geskrewe taal ook hipoteties-modaal. Die as-inkorporasie dui aan dat die gebeure in die dominante groep slegs in bepaalde omstandighede voorkom of sal voorkom. Die omstandighede is naamlik dâârdie wat in die inkorporasie genoem word. Die gebruik van as gee veronderstelling of voorwaarde te kenne, dit impliseer dat indien die gebeure in die geïnkorporeerde groep plaasvind, dan sal dit wat in die dominante groep genoem word, daarop volg; dit is naamlik die logiese gevolg of uitvloeisel van die voorwaarde wat in die as-inkorporasie gestel word. Die as-inkorporasie verrig 'n selektief-hipotetiese funksie.

Voorbeelde:

As (= indien) ek sjokolade eet, kry ek hoofpyn.

As jy Fritz se ore trek, sal hy jou byt.

- Die voegwoord as tree (dikwels saam met 'n fakultatiewe wat) in oneweredige vergelykings op, vgl. bv.:

Piet loop vinniger as (wat) Christoff hardloop.

Vervolgens word die verskillende tipes as-inkorporasies wat hierbo identifiseer is, in detail bespreek.

2.8.3 As-inkorporasies waarin AS temporeel-aspekties funksioneer:

2.8.3.1 In die onderstaande voorbeelde bestaan daar 'n samehang in die tyd tussen die twee verbale groepe en funksioneer as temporeel-aspekties: die twee aktiwiteite vind min of meer gelyktydig plaas.

Voorbeelde:

As ons eet, lui die telefoon gewoonlik.

As Christoff hoes, word hy rooi in die gesig.

2.8.3.2 Die moontlikheid van vervanging deur 'n ander voegwoord van die voegwoord as wat temporeel-aspekties optree:

2.8.3.2.1 As kan deur sodra vervang word, vgl.:

As (= sodra) hulle klaar is met die ete, skuif hulle die stoele knarsend agteruit.

In hierdie voorbeeld word die as-inkorporasie gebruik om 'n tydstip in die verlede dramaties voor te stel, die sg. historiese presens word dus gebruik.

2.8.3.2.2 As kan vervang word deur wanneer, vgl.:

As (= wanneer) hulle kom kuier, is daar onenigheid.

In hierdie voorbeeld is daar sprake van 'n gebeurtenis wat reëlmatig plaasvind:

(Gewoonlik/elke keer) As (= wanneer) hulle kom kuier, is daar onenigheid.

Hierdie voorbeeld kan as "tydeloos" beskou word.

Die voorbeeld

As (= telkens wanneer) die smous kom, het elkeen weldra uitgevind dat hy iets nodig het.

Die as-inkorporasie kan dus ook gebruik word om herhaalde handeling in die verlede aan te dui.

In die gevalle waar as = wanneer word die iteratiewe tydsaanduiding omskryf of nader bepaal deur die "omstandigheid" wat in die as-inkorporasie genoem word; dit gaan hier om "...herhaaldelijk voorgekomen gebeuren, gewoonten, normale samenhangen of reeksen van gebeuren."¹⁾ Vgl.:

Hy besoek my gereeld as hy dorp toe kom.

2.8.3.2.3 As kan vervang word deur wanneer/indien, vgl.:

- i) As (= wanneer/indien) die Prins en Prinses die pers wil flous, reis hulle onder skuilname.

In hierdie voorbeeld word die as-inkorporasie gebruik vir die beskrywing van 'n gewoonte wat kenmerkend is van die aard of die karakter van 'n bepaalde persoon en kry die verbinding ook 'n hipotetiese newefunksie. In hierdie voorbeeld is daar ook sprake van 'n herhalingsfaset, vgl. ook die volgende stelwyse:

(Gewoonlik) As die Prins en Prinses die pers wil flous, reis hul onder skuilname.

- ii) As (= wanneer/indien) hy soveel verskonings het, lieg hy weer. Hier funksioneer die as-inkorporasie as nadere bepaling van die predikaat.

- iii) As (= wanneer/indien) daar 'n brand uitbreek, wat sal jy doen?

In die dominante groep word 'n vraag gestel ten opsigte van die subjek wat in die geïnkorporeerde groep ter sprake is.

- iv) Die voorbeeld

As Piet môre kom, loop ek.

Dit is nie duidelik of die as-inkorporasie in hierdie voorbeeld voorwaarde of tyd uitdruk nie, vergelyk onderstaande verskil in waarde:

Wanneer Piet môre kom, loop ek.

Indien Piet môre kom, loop ek.

2.8.3.2.4 As kan vervang word deur wanneer/toe, vgl.:

(Die lig gaan skielik aan. Ek word bewus van iemand in die kamer.) As (= toe/wanneer) ek my oë oopmaak, sien ek dat dit Piet is.

In hierdie voorbeeld tree as in 'n tyd-aspektelike funksie op, maar is daar nie sprake van 'n herhalingsfaset nie.

2.8.3.2.5 Die gebruik van toe in die plek van as:

Vergelyk die volgende voorbeelde:

- ia) Dit is pikdonker as/toe hulle hier arriveer.
ib) Die grootste ramp tref hulle in 1713, nl. as/toe die pokkies uitbreek.
ii) Die grootste ramp het hulle in 1713 getref toe die pokkies uitbreek.

Volgens De Villiers²⁾ word as/toe gebruik indien die werkwoord in die dominante groep die presensvorm het; slegs toe word gebruik indien die werkwoord in die dominante groep 'n voltooide vorm het.

Voorbeelde ia) en ib) verskil daarin dat in die dominante groep in voorbeeld ia) 'n koppelwerkwoord en in voorbeeld ib) 'n gewone werkwoord optree.

Dit lyk of die tipe werkwoord in die dominante groep die gebruik van as/toe in 'n hoë mate bepaal. Volgens De Villiers³⁾ is toe gebruikliker indien 'n gewone werkwoord/ was in die dominante groep voorkom en word as meer geredelik gebruik indien is in die dominante groep gebruik word. Vergelyk in bg. verband ook die volgende voorbeeld-sinne:⁴⁾

Ek reik hom die verkyker as/toe hy uiteindelik hygend langs my te staan kom.

As/toe ek die aand by P. en M. aankom, lê daar 'n kabelgram. "Mooi!", sê hy toe/as hy die kabelgram gelees het.

Dit lyk of die gebruik van toe meer gewoon is indien die werkwoord in die geïnkorporeerde groep 'n voltooide vorm het.

"Beyers", sê ek toe/as ek die spreekbuis optel.

"Wat het van jou bril geword?", vra ek toe/as ek haar inhaal.

2.8.3.3 Die werkwoordsvorm in temporeel-aspektiese as-inkorporasies:

Die gebruik van die presens in die as = wanneer-inkorporasie dui op gelyktydigheid en die gebruik van die perfek dui voltooidheid aan ten opsigte van die aktiwiteit wat in die dominante groep genoem word.

Om verledetyd aan te dui, word die stamvorm van die werkwoord gewoonlik in die inkorporasie gebruik, maar indien die werkwoord wees in hierdie tipe voorbeelde gebruik word, word was in die as/wanneer-inkorporasie in die verledetydsaanduiding egter meer dikwels as is gebruik, vgl.:

As/wanneer die skape van die plaas weg was/is, het hul niks gehad om te doen nie.

Indien as = wanneer en die werkwoord in die as-inkorporasie in die presens-vorm optree, kan dit op gebeure in die toekoms dui, vgl.:

As die klok lui, sal ek jou roep.

As die vliegtuig land, moet almal hul sitplekgordels vasmaak.

As dit tyd is om op te staan, sal ek jou roep.

Die as-inkorporasie dui in bostaande voorbeelde op "...een incidenteel gebeure in de toekomst".⁵⁾

Die gebruik van die presens in die as-inkorporasie en die toekomstige tydsaanduiding in die dominante groep onderstreep in bg. voorbeelde die gelyktydigheid van die gebeure in die toekoms.

Die dominante groep, wat gegrond is op die verwagte of veronderstelde gebeure in die toekoms "...kan variëren van raadgeving of bevel of min of meer stellige verwachting of vermoeden van wat dan noodzakelijkerwijze sal of moet gebeuren."⁶⁾

Indien die perfek egter in bg. tipe voorbeelde gebruik word, dui dit op afgelope gebeure in die toekoms:

As die klok gelui het, sal ek jou roep.

In die voorbeeld

As hy in 1970 uiteindelik met haar trou, vestig hul hul op die familieplaas

met die verbale gedeeltes van beide sinspotente groepe in die teenwoordige-tydsvorm is daar volgens Van Es en Van Caspel sprake van "...simultane, maar incidentele situaties in het verleden."⁷⁾

In die voorbeeld

As die Prins en Prinses die pers wil flous, reis hulle onder skuilname

waarin die verbale gedeeltes van beide sinspotente groepe ook in die presensvorm optree, word 'n iteratiewe handeling/optrede impliseer.

2.8.3.4 Woorde of konstruksies wat jukstaposisioneel met temporeel-aspektiese as-inkorporasies gebruik word:

- Sover/in soverre plus 'n as-inkorporasie gee beperking te kenne, vgl.:
Sover/in soverre as (wat) my kennis strek, is dit onwettig om sô te parkeer.
- Solank plus 'n as-inkorporasie dui op gelyktydigheid, hoewel daar in die geheel ook 'n vergelykingselement opgesluit lê, vgl.:
Buig die boompie solank as (wat) hy nog jonk is.
- Die as-inkorporasie (met die werkwoord in die presens) kan by 'n tydsbepalende substantief aansluit, vgl.:
Vrydae, as hy van die werk af kom, sny hy die gras.

Hierdie tipe as-inkorporasie kan egter ook aansluit by bywoorde soos telkens, soms en dikwels. In hierdie gevalle word die iteratiewe aard van die verbinding dan onderstreep. Vgl. bv.:

Telkens as die telefoon lui, skrik ek my boeglam.

2.8.3.5 Die plek van die as-inkorporasie wat temporeel-aspekties funksioneer ten opsigte van die dominante groep:

As-inkorporasies wat suiwer temporeel fungeer, kan voor of ná die dominante sinspotente groep optree, vgl.:

As (= wanneer) ek smiddags by die huis kom, hardloop Christoff my tegemoet.

Ek rig in die eerste helfte van die jaar meer uit as later as (= wanneer) ek reeds tam is.

Ook indien as vervangbaar is deur wanneer of indien of voorafgegaan word deur solank, tree die as-inkorporasie op verskillende plekke in die sin op:

Dit is tog eenvoudig as jy 'n bediende het.

As jy 'n bediende het, is dit tog eenvoudig.

Dit is, as jy 'n bediende het, tog eenvoudig.

In voorbeelde soos

As julle honger is, moet julle maar self vir julle iets te ete kry

wat 'n situasie omskryf wat in die toekoms (moontlik) gaan plaasvind, kan die as-inkorporasie geredelik ná die dominante groep optree, vgl. ook:

Ek sal jou roep as dit tyd is om te ry.

Hy sal ons vertel as hy hier is.

Hierdie patroon "...legt nadruk op de bijzondere situatie die de spreker verwacht."⁸⁾

2.8.4 Voorwaardelike as-inkorporasies:

2.8.4.1 In hierdie tipe voorbeelde het ons te make met 'n samegestelde sin "...waarin de ene zinspotente groep niet een tastbaar feit, maar een geponeerde mogelijkheid van gebeuren, een onderstelling of een voorwaarde bevat, waarop de bewering in de dominante groep is gebaseerd."⁹⁾

Die tydsbepaling is hier nie ter sake nie; daar is dus geensins sprake van 'n bepaalde samehang van gebeure in die tyd nie. Die konstruksie fungeer "...in het logische en in het modale vlak van oordeel, bewering, overweging

en conclusie."¹⁰⁾

Veral in betogende taalgebruik word as baie dikwels in dié verband gebruik, vgl.:

As ek hom een maal help, sal hy dit weer vra.

As hy 'n nuwe motor koop, kan ek die oue kry.

2.8.4.2 In gevalle soos bg. waar as = indien, onderskei Nieuwenhuijsen¹¹⁾ drie tipes voorwaardelike verhoudings:

A Noodsaaklike voorwaardes:

Op voorwaarde dat daar O₂ is, roes my fiets eerder as
As daar O₂ is, roes my fiets druk uit dat
suurstof alleen nie voldoende is vir yster (my fiets) om te
roes nie.

Dikwels is die negatiewe stelwyse die gebruiklikste:

As daar nie O₂ is nie, sal my fiets nie roes nie.

B Voldoende voorwaardes:

As 'n mens kookmelk vinnig by geklitste eiers gooi, skif dit.
Die vinnige bygooi van kookmelk het outomaties die skif van die
eiers tot gevolg, hoewel dit nie noodsaaklik is nie, aangesien
eiers as gevolg van ander faktore ook kan skif.

C Voorwaardes wat noodsaaklik sowel as voldoende is:

a en b tree altyd saam op: water vries bv. altyd as die
temperatuur onder 0°C daal.

As die temperatuur onder 0°C daal, vries water of
Op voorwaarde dat die temperatuur onder 0°C daal, vries water.

2.8.4.3 Die aard van die voorwaarde wat deur die as = indien-inkorporasie uitgedruk word, kan wissel. Vgl. die volgende:

i) Feitelike voorwaarde:

As alle insekte ses bene het, is die spinnekop nie 'n insek nie.

ii) Oorsaaklike voorwaarde:

As jy te veel koffie gedrink het, sal jy vannag wakker lê.

iii) 'n Sogenaamde "natuurlike" verband:

As Christoff koorsig is, het hy iets onder lede.

iv) 'n Voorwaardelike verband tussen gebeure binne die sosiale orde:

As jy nie geld in die parkeermeter gooi nie, sal jy beboet word.

Die as-inkorporasie tree as voorwaarde ten opsigte van die dominante groep op.

v)a) Voorwaardes wat sogenaamde algemene waarhede uitdruk:

As vandag Maandag is, is môre Dinsdag.

As al drie die sye van 'n driehoek ewe lank is, is al drie die hoeke ook ewe groot.

b) Effens anders is die volgende voorbeeld wat ook algemene waarhede wil daarstel, maar wat tog ruimte laat vir sg. "uitsonderingsgevalle":

As (= wanneer/indien) ons besluit om 'n naweek Baai toe te gaan, is die weer altyd sleg.

vi) Die inhoud van die dominante groep gee te kenne dat die spreker nie van mening is dat die voorwaarde wat in die as-inkorporasie gestel word, nagekom sal of kan word nie:

As hý sy opstel betyds inlewer, eet ek my hoed op.

2.8.4.4 Enkele interessante voorbeelde waarin voorwaardelike as-inkorporasies optree:

1) Die voorbeeld

As ek vroeër begin werk het, kon ek nou reeds klaar gewees het. Hier word die as-inkorporasie gebruik vir die ophaal van herinneringe uit die spreker se eie verlede, normaalweg in 'n dialoog-situasie.

2) Ook kan die spreker die as-inkorporasie by 'n reële situasie laat aansluit:

As Kaunda ons nie by die Zambesi wil toelaat nie, hoe moet ons weet wat daar aangaan?

In hierdie tipe kan die as-inkorporasie ook ná die dominante groep optree en dan kry dit die karakter van 'n retoriese vraag:

Vir wie sou die predikante preek as daar nie gelowiges was om te luister/wat wou luister nie?

3) Die voorbeeld

As perde horings gehad het...

Die irreële aard van die veronderstelling blyk uit die inhoud wat in stryd met die ervaring en gesonde verstand is. Hierdie irreële voorstellings word dikwels as spotvorme gebruik; die tydsvorm van die werkwoord is nie 'n aanduiding van die "tydstrap" nie, maar onderstreep eerder die aspek van irrealiteit.

- 4) Soms is 'n bepaalde konstruksie met 'n as-inkorporasie nie in stryd met die werklikheid nie, maar eerder in stryd met die wenslikheid, vgl.:

(Oom Ettie wil alles inpalm. Hy wil dit baie beslis, elkeen wil dit.)

(En) as hy sy sin gekry het, sou hy dit sonder die minste gewetenswroeging doen.

In hierdie as-inkorporasie + dominante groep gee die spreker te kenne dat hy die toedrag van sake as ongewens beskou, dat dit dus teen sy wens is. hierdie tipe hipotetiese verband bevat dikwels negatiewe elemente, vgl.:

As ek kon, sou ek julle laat loop het.

(Dit kan nie, dus laat ek julle nie loop nie.)

As ons seuns nie op die grens was nie, sou ons nie so rustig kon lewe nie.

As ek die Rektor was, sou ek...

(Maar ek is nie die Rektor nie.)

- 5) Die voorbeelde

As jy jou aanklag kan bewys, sal dit absoluut verdoemend vir jou teenstanders wees.

As dit waar is wat jy sê, is hy 'n skurk.

In hierdie voorbeelde hou die as-inkorporasie feitlik 'n beperking in vir die geldigheid van die tweede gedeelte; volgens Van Es¹²⁾ het ons dus hier te make met 'n hipotetiese sin.

Tussen die komponente van die hipotetiese verbinding bestaan dikwels die een of ander kousale verhouding. Die as-inkorporasie tree dan op as voorwaarde vir die gebeure of vir die juistheid van die bewering in die dominante groep.

Vergelyk ook die volgende voorbeelde in hierdie verband:

As die oefeninge nie te straf is nie, sal ek daarmee kan volhou.

As jy wil, kan ons aanhou probeer.

(In hierdie voorbeelde is as = op voorwaarde dat...)

Die gebruik van net in hierdie tipe voorwaardelike as-inkorporasies onderstreep of intensiveer die oorsaaklike of hipotetiese verband en die as...net-inkorporasie tree gewoonlik vóór die dominante groep op, vgl.:

As hy net nie weer begin neul nie, is alles in orde.

As iemand net vir ons gesê het, kon ons julle gewaarsku het.

Soms word die dominante groep om die een of ander rede heeltemal wegge-laat en kry die voorwaardelike as...net-inkorporasie sonder die dominante groep die waarde van 'n hipotetiese wens of versugting, vgl.:

As ek dit net nie gaan staan en verloor het nie!

As die brandstof net nog 'n paar km sal hou!

As die hek tog net oop is!

As die eksamen net eers verby is!

(Volgens ondersoeker funksioneer die partikel as in hierdie tipe sinne nie meer primêr voegwoordelik nie, maar eerder modaal-adverbiaal.)

6) Die voorbeeld

As hy 'n nuwe motor koop, hoef ek nie ook een te koop nie.

As die trui skoon is, hoef jy dit nie te was nie.

Interessant is die gebruik van hoef...nie...nie in die dominante groep ná 'n as = indien-inkorporasie wat die hipoteties-voorwaardelike verband tussen die twee verbonde groepe onderstreep.

Indien hoef...nie...nie in bg. voorbeelde deur behoort...nie...nie vervang word, het dit 'n interessante semantiese variasie tot gevolg, vgl.:

As hy 'n nuwe motor koop, behoort ek nie ook een te koop nie.

7) In talle gevalle tree die as-inkorporasie nie langer as hipotetiese uitgangspunt van 'n begryplike of aanvaarbare redenasie op nie, "...maar veel meer als een verzwarende vorm voor de modaliteit."¹³⁾ Om hierdie effek te bereik, volg 'n vraende of imperatiewe dominante groep na 'n pouse op die as-inkorporasie:

(En) as jy die motor stamp, ...wie moet dan die gelag betaal?

As jy dink dat dit so maklik is, ...probeer dan self!

2.8.4.5 In al die voorbeelde van voorwaardelike as-inkorporasies gaan dit vir die spreker nie om 'n temporeel-aspektiese voorstelling van sake nie, "...maar om een modale reaksie op het gestelde: een gevolgtrekking, een oordeel, een beslissing, een besluit, een raadgeving, een gevoelsuiting, etc."¹⁴⁾ ten opsigte waarvan die aard van die werkwoord, die gebruik van hulpwerkwoorde of modale bywoorde, die volgorde van die sinspotente groepe, ens. 'n rol

speel. Vgl. bv. die volgende voorbeelde:

As sy nou eers gaan aantrek (het), vertrek ons nie voor
sewe-uur nie.

Hier word 'n op ervaring-gegronde verwagting van die situasie in die
teenwoordige gestel.

As elkeen wil maak soos hy lus het, kan ons maar vergeet
van 'n eenvormige beleid.

Hier word die gevreesde gevolg van 'n gestelde/geopperde moontlikheid
gestel.

2.8.4.6 Die gebruik van voorwaardelike as-inkorporasies as subjek of objek by die
dominante groep:

Die saaklike inhoud van die as-inkorporasie vorm in die volgende voorbeeld
die grammatikale subjek wat in die dominante groep deur 'n anaforiese voor-
naamwoord verteenwoordig word:

As jy verder wil seek, kan jy dit môre-oggend doen.
(dit = (jy wil) verder seek.)

Die voorwaardelike as-inkorporasie word, veral in 'n sin met 'n direkte objek
plus 'n bepaling van gesteldheid wat op die objek betrekking het, soms as
objek ten opsigte van die dominante groep gebruik, vgl.:

Ek sou dit waardeer as jy my vooraf in kennis stel.

Ek sou dit irriterend vind as die telefoon aanhoudend lui.

In hierdie gebruike bly die hipotetiese aard van die verhouding primêr
gehandhaaf en tree dit as voorlopige subjek in die dominante groep op.

Die as-inkorporasie kan in hierdie tipe voorbeelde ook vóór die dominante
groep optree en ook dan word die hipotetiese aard van die verbinding
gehandhaaf en word dit in die dominante groep gebruik, vgl.:

As hý so sê, sou ek dit nie heeltemal vertrou nie.

2.8.4.7 In voorwaardelike as-inkorporasies kan die volgende vorme van die werkwoord
gebruik word¹⁵⁾ wat die uiting modaal nuanseer:

2.8.4.7.1 AS + presens (of modale presens + infinitief), bv.:

a) As Christoff by Kleuterland is, werk ek rustig.

Die presensvorm word in die as-inkorporasie sowel as in die
dominante groep gebruik.

b) As jy nie luister nie, sal ek jou foeter.

In die as-inkorporasie tree die presens op en in die dominante
groep die presensvorm van die modale hulpwerkwoord gevolg deur
'n infinitief.

- c) As die statistiek iets bewys, was die ondersoek nie tevergeefs nie.
In die as-inkorporasie tree die presens op en in die dominante groep was.
- d) As julle tevrede is, het ek iets bereik.
In die as-inkorporasie tree die presens op en in die dominante groep die perfek.

Voorbeelde a) tot d) stel almal "werklike of reële" voorwaardes. In die as-inkorporasie word 'n veronderstelling as werklikheid aangebied. Volgens Van Es en Van Caspel word, indien die presens in die geïnkorporeerde sinspotente groep gebruik word, die "...typisch modale nuancen van het hypothetische betoogverband",¹⁶⁾ aktiveer.

In die volgende voorbeeld

As ek jou werk het, sou ek nie kla nie
word die presensvorm van die werkwoord in die as-inkorporasie gebruik, en in die dominante groep die imperfek plus infinitief. Volgens De Villiers¹⁷⁾ druk bg. voorbeeld die onwerklike modaliteit uit.

2.8.4.7.2 AS + perfek:

Die gebruik van die werkwoord in die verledetydsvorm in die as-inkorporasie onderstreep die voorwaardelike aard van as:

- a) As ons meer ge oefen het, het ons gewen.

As ons nie 'n motor gehad het nie, het ons een gekoop.

Ook: As jy maar/maar net geslaag het, kon jy verder studeer het.

Die partikels maar/maar net is gebruiklik in die versterkende vorm. Volgens De Villiers¹⁸⁾ dui hierdie tipe 'n "werklike" modaliteit in die teenwoordige- of toekomstetyd aan.

In onderstaande twee tipes (bi en bii) word die verledetydsvorm in die as-inkorporasie gebruik; in die dominante groep tree die sekondêre vorm van die modale werkwoord (sou/kon/moes) plus die samegestelde vorm van die werkwoord by verledetydsaanduiding op.

- b i) Voorbeelde van die veronderstelling as onwerklikheid is die volgende:

As jy betyds gekom het, kon ons miskien 'n plan gemaak het.
(maar jy het nie betyds gekom nie)

As 'n vreemdeling hom gesien het, sou hy seker verbaas gewees het. (maar 'n vreemdeling het hom nie gesien nie)

- bii) Dit wat in die as-inkorporasie genoem word, kan waar of onwaar wees:

As hulle die swart vlag gehys het, sou dit waarskynlik moeilikheid beteken het.

Lg. tipe uitsprake of "voorspellings" kan slegs in die geval van die waarskynlike saam-gebeur van dinge gemaak word en nie in die geval van toevallige gebeure nie. Indien die gebeure wat in die dominante en geïnkorporeerde groepe voorkom, reeds voorheen dikwels saam voorgekom het, is dit waarskynlik dat dit wat in die as-inkorporasie genoem word, waar is.

- c) As ek hard gewerk het, het ek behoefte aan rus.
Die gebruik van die samegestelde vorm gewerk het in die as-inkorporasie kan as 'n tipe tydeloosheid ervaar word.

2.8.4.7.3 AS + was:

- a) As dit ek was, kies ek die rooie.
Die koppelwerkwoord was word in die as-inkorporasie gebruik en in die dominante groep tree die presens op. Volgens ondersoeker se taalgevoel is
As dit ek was, sou ek die rooie kies/gekies het
die meer
normale stelwyse.

Interessant is dat dit moontlik is om hierdie as-inkorporasie af te skei van die dominante groep en selfstandig as sin of uitroep te gebruik. Die eerste vergelykingsmoment ontbreek dan natuurlik, vgl.:

As dit ek was!

As hy maar net groter was!

- b) As sy die oorsaak van alles was, sou ek haar met die feite konfronteer.
In die dominante groep tree die imperfek plus infinitief op;
hierdie sin impliseer 'n vae moontlikheid.

- c) As hulle nie so jonk was nie, sou ek geen kommentaar gelewer het nie.
In die dominante groep tree die imperfek-perfek op en die tipe dui volgens De Villiers¹⁹⁾ 'n onwerklike veronderstelling aan.

- d) As ék daar was, het ek dalk weggehardloop.

As ék daar was, was hy dalk nie dood nie.

In die dominante groep tree die perfek op.

Hierdie voorbeelde kan as sintaktiese variant van 2.8.4.7.3 c) beskou word en bg. voorbeelde het dus ongeveer dieselfde waarde as:

As ék daar was, sou ek dalk weggehardloop het.

As ék daar was, sou hy dalk nie dood gewees het nie.

Die verskil tussen die gebruik van die samegestelde en die eenledige verbale vorm in as-inkorporasies is moeilik om te bepaal, maar in sommige konstruksies is hulle nie verwisselbaar nie. In Afrikaans raak dit veral was en gewees het, vgl. bv.:²⁰⁾

As jy hier was, sou ons lekker kon gesels.

In hierdie stelwyse word 'n bepaalde moontlikheid aangedui.

As jy hier gewees het, sou dit nooit gebeur het nie.

Hierdie voorbeeld dui onwerklikheid aan.

2.8.4.7.4

AS + imperfek-perfek... + imperfek-perfek:

As dit Christoff se keuse moes gewees het, sou hy liever by die huis wou gespeel het.

Die modaliteit van hierdie as-inkorporasie is baie dieselfde as dié van:

As dit Christoff se keuse was/gewees het, sou hy baie liever by die huis wou gespeel het.

2.8.4.7.5

AS + imperfek + infinitief:

a) As hy wou moeilik wees, sou die lewe seker baie onaangenaam wees.

In die dominante groep tree die imperfek plus infinitief op.

Hierdie tipe dui gewoonlik 'n vae moontlikheid aan.

In die voorbeeld

As hy sou weier, sou dit probleme veroorsaak
dui die werkwoordsvorme nie tyd aan nie, maar in hierdie
spesifieke voorbeeld 'n veronderstelling, vgl.:

Gestel/veronderstel hy weier, sal dit probleme veroorsaak.

b) As hulle hom as bestuurder wou hê, sou hulle hom benoem het.

In die dominante groep tree die imperfek-perfek op.

Volgens ondersoeker is die stelwyse

As hulle hom as bestuurder wou gehad het, sou hulle hom
benoem het

die meer algemene.

c) As dit sou gebeur, sal dit 'n jammerte wees.

OF

Dit sal 'n jammerte wees as dit sou gebeur.

In die dominante groep (wat voor of ná die as-inkorporasie kan staan) tree die presensvorm van die werkwoord (met of sonder infinitief) op. Die as-inkorporasie druk 'n vae moontlikheid en die dominante groep 'n versekering uit.²¹⁾

2.8.4.8 Die gebruik van 'n voorwaardelike as-inkorporasie met die eerste of tweede persoon as subjek in òf die dominante òf die geïnkorporeerde groep, òf in beide, kan ook soos die vorm van die werkwoord in die geïnkorporeerde sinspotente groep, verskillende modale nuanses tot gevolg hê, vgl.:

(Ek wag al 'n hele uur.) As jy net sê hoe lank dit nog sal duur, (dan) weet ek waar ek aan of af is.

Hier het ons die ongeduldige reaksie van die spreker op die gedrag van die aangesprokene.

As jy dink dat ons met hierdie verhouding kan voortgaan, (dan) moet ek jou ongelukkig ontnugter.

Hier is die negatiewe reaksie van die spreker die reaksie op 'n vermoede wat in die as-inkorporasie gestel is.

As die koshuislewe jou nie geval nie, (dan) trek jy maar terug huis toe.

Hier word onverskillige of uitdagende advies aangebied.

2.8.4.9 Die gebruik van die partikels dit of daar in voorwaardelike as-inkorporasies:

2.8.4.9.1 Die moontlikheid om die partikel dit saam met voorwaardelike as-inkorporasies te gebruik:

a) Dit kan as verpligte voorlopige subjek optree in die dominante groep van samegestelde sinne met 'n voorwaardelike as-inkorporasie, vgl.:

Dit sou beter gewees het as ek dit self gedoen het.

In die voorbeeld

Dit sal 'n mooi gemors wees as ons brandstof nou opraak verswak die dominante groep tot 'n blote inleiding en die geïnkorporeerde groep wat as subjek by die dominante groep optree, volg ná die dominante groep.

Die voorbeeld

Dit sou veels te gevaarlik wees as jy alleen tuis bly.

In hierdie voorbeeld tree die partikel dit (as voorlopige subjek) nie noodwendig op as die vervanger van die as-inkorporasie nie, "...maar van de verbale inhoud gedacht als één substantivisch begrip,"²²) jou alleen-tuisblyery dus.

Indien dit as voorlopige subjek in samegestelde sinne optree, vertoon die dominante groep dikwels die vorm van 'n A- of B-tipe sin wat 'n bepaalde gevoelsreaksie omskryf: "...de spreker geeft daarmee zijn oordeel of inzicht te kennen aangaande een eventueel te verrichten daad of te verwachten gebeurtenis, die zich intussen nog niet heeft gerealiseerd."²³) In die dominante groep tree sou dikwels as deel van die predikaat op, vgl. bv.:

Sou dit nie die beste wees as jy die saak self aan hom verduidelik nie?

Dit sou 'n sonde wees as Christoff as enigste kind moes grootword.

Dit sal/sou my nie verbaas as hy in die pos benoem word nie.

In B-tipe strukture waarin sonder meer 'n oordeel uitgespreek word, selfs as die verbale inhoud van die dominante groep nog nie gerealiseer is nie, hoef sou egter nie noodwendig gebruik te word nie, vgl.:

Jy is reg. Dit is beter as ek nie langer vertoef nie.

- b) Dit kan ook as voorlopige objek in die dominante groep van samegestelde sinne met 'n voorwaardelike as-inkorporasie optree, vgl.:

Ek beskou dit as 'n voorreg as ek op enige manier kan help.

- c) Dit kan ook as voorsetselvoorwerp in samegestelde sinne met 'n voorwaardelike as-inkorporasie optree:

As ek my humeur verloor, moet jy daarmee (= met dit) tevrede wees.

2.8.4.9.2 Die moontlikheid om die partikel daar in voorwaardelike as-inkorporasies te gebruik:

'n Fakultatiewe daar tree dikwels in voorwaardelike as-inkorporasies op, vgl.:

As (daar) tot 'n vergelyk gekom word, sal dit vir ons almal beter wees.

2.8.4.10 Die moontlikheid om die partikel dan saam met voorwaardelike as-inkorporasies te gebruik:

- a) Die gebruik van die partikel dan (semanties: in dié geval) is gewoonlik fakultatief (dus word die partikel tussen hakies geplaas) in 'n dominante sinspotente groep waarin tot 'n gevolgtrekking geraak word en wat op 'n voorwaardelike as-inkorporasie volg, vgl.:

As hy 'n nuwe motor koop, (dan) kan ek die oue kry.

Ook: As hy 'n nuwe motor koop, Ø kan ek die oue kry.

As jy vroeër begin het, (dan) kon jy nou klaar gewees het.

As ek jy was, (dan) sou ek nie aan sy motiewe getwyfel het nie.

As hy sou kom, (dan) sou dit problematies wees.

Die redenasie/argument word in die dominante groep deur die anaforiese bywoord dan hervat; die partikel dan tree as verwyswoord op.

Die vorm van die werkwoord wat in die voorwaardelike as-inkorporasie optree, beïnvloed nie die fakultatiwiteit van dan nie, vgl. bg. voorbeelde.

- b) Die hele voorwaardelike as-inkorporasie kan deur die partikel dan vervang word:

As hy 'n nuwe motor koop, kan ek die oue kry.

Dan kan ek die oue kry.

Roose²⁴⁾ tipeer hierdie fakultatiewe dan as 'n relasie-bepalingswoord.

In die volgende voorbeeld kan dan egter glad nie aan die begin van die dominante groep optree nie:

As julle nie verstaan nie, kom vra asseblief.

*As julle nie verstaan nie, dan kom vra asseblief.

Dan kan egter in hierdie voorbeeld wel binne die dominante groep optree, vgl.:

As julle nie verstaan nie, kom vra dan asseblief.

2.8.4.11 Woorde waarna die voorwaardelike as-inkorporasie kan optree:

- a) Die voorbepaling slegs/net by die voorwaardelike as-inkorporasie het die volgende waarde:

Die voorwaarde wat in die as-inkorporasie gestel is, is die enigste waaraan voldoen moet word sodat dit wat in die dominante groep gestel is, bereik kan word. Vgl. bv.:

Slegs/net as jy hard werk, (dan) sal jy slaag.

- b) Die voorbeeld

Selfs as/selfs indien jy hard werk, sal jy nie noodwendig die hoogste sport in jou beroep bereik nie.

Selfs as/selfs indien jy hard werk, met ander woorde voldoen aan die voorwaarde wat in die geïnkorporeerde groep gestel is, bestaan die moontlikheid ook nog dat jy nie die hoogste sport in jou beroep sal bereik nie. Harde werk word dus beskou as 'n voldoende, maar nie die enigste essensiële voorwaarde vir die bereiking van die hoogste sport in jou beroep nie.

Die selfs as-inkorporasie tree dus nie suiwer voorwaardelik op nie; dit lyk by 'n oppervlakkige eerste verkenning of die waarde van die konstruksie attitudineel is; die partikel selfs het "neutraliserende" krag en die voorwaardelikheid wat in ongeveer alle as... (dan)-sinne gestel word, kan deur die gebruik van selfs neutraliseer word.

Vergelyk ook: As die spel swak was, was die fotografie tog immers puik.
(as = hoewel = selfs as / selfs indien)

c) Die voorbeeld

Loop is 'n goeie plan as/indien jy koud kry.

In hierdie voorbeeld tree as en indien met dieselfde waarde op.

Die voorsetsel vir kan voor as gebruik word, maar die gebruik van vir voor indien is nie gebruikelik nie, vgl.:

Loop is 'n goeie plan vir as jy koud kry. (vir as = vir wanneer)

*Loop is 'n goeie plan vir indien jy koud kry.

2.8.4.12 Die moontlikheid van vervanging van as in voorwaardelike as-inkorporasies deur 'n ander verbindingspartikel of deur 'n omskrywing:

- In voorwaardelike as-inkorporasies kan as gewoonlik deur indien/ op voorwaarde dat vervang word, vgl.:

As/Indien ek hom eenmaal help, sal hy dit weer vra.

As/Op voorwaarde dat hy 'n nuwe motor koop, kan ek die oue kry.

- Die as-inkorporasie kan in 'n beperkte mate vervang word deur 'n anaforiese substantiefgroep met 'n voorsetsel, vgl. bv.:

As hy 'n nuwe motor koop, kan ek die oue kry.

Op dié voorwaarde kan ek die oue kry.

In dié geval kan ek die oue kry.

Die geïnkorporeerde sinspotente groep is egter onmisbaar vir die omskrywing van die voorwaarde.

Effens anders is die voorbeeld

As die weer mooi is, mag ons swem.

Met mooiweer mag ons swem.

Hier word die voorwaarde egter wel in die voorsetsel-bepaling omskryf.

2.8.4.13 Voorwaardelik-funksionerende alleenstaande sinspotente as-groepe kan dikwels op sigself as sinsvalente uiting gebruik word.

2.8.4.13.1 Hierdie afskeiding kan die gevolg wees van uiteenlopende omstandighede en faktore.

- In dialoë of waar subjektiewe oorwegings ter sprake is en "...de spreker als het ware terugschrikt voor zijn conclusie of voor de consequenties van zijn hypothese, of eventueel de gevolgtrekking aan de ander overlaat,"²⁵⁾ tree 'n alleen-staande as-groep dikwels op, vgl.:
 - "As 'n mens hom nie so nou en dan teëgaan nie,..."
 - "As jy die gordyne net so effens opsyskuif..."
 - "As jy dink dat jy alleen kan regkom..."
- Ook waar dit veral gaan om die onderlinge psigiese reaksies tussen die twee gespreksgenote tree alleenstaande voorwaardelike as-groepe op:
 - "As dit nodig is,..."
 - "As ons hom sy gang laat gaan..."
 - "As hy altyd sy sin kry..."
- 'n Gespreksgenoot kan ook met 'n afgeskeide voorwaardelik-funksionerende sinspotente as-groep op 'n bepaalde stelling reageer:
 - Piet: "Jy moet asseblief saamgaan dorp toe."
 - Gert: "As jy net nie weer wil gaan drentel nie."Bg. afgeskeide as-groep sluit dikwels by 'n negatief-teenstellende bywoord aan, vgl. bv.:
 - "Nie/net as jy nie weer wil gaan drentel nie."
- In 'n dialoog-situasie reageer die gespreksgenoot wat die verwyte moes aanhoor, dikwels geïrriteerd met:
 - "Ja, as..."
 - "As is verbrande hout..."
 - "As die hemel val, dra ons almal blou hoedjies."Bg. losstaande as-groepe het weinig reële effek op die betrokkenes.

- Voorwaardelik-funksionerende as-groepe kan in 'n gespreksituasie soms heeltemal afgeskei van die dominante groep as aanvullende bepaling optree, vgl.:
"Dit was nie nodig nie. Ek meen maar. As jy jou vak geken het."
- Voorwaardelik-funksionerende afgeskeide as-groepe het dikwels semantiese stereotipering tot gevolg, byvoorbeeld allerlei beleefdheidsvorme wat 'n vraag of dit wat 'n mens eintlik wil sê, kan vergesel of inlei. Vgl.:
As jy nie omgee nie, ek wil graag loop.
As dit nie geleë is nie, ek bedoel...
As jy wil - met plesier.

2.8.4.13.2 Waardes van alleenstaande voorwaardelik-funksionerende sinspotente as-groepe:

- Onderstaande alleenstaande voorwaardelike sinspotente as-groepe gee verbasing, ongeloof of verontwaardiging te kenne:
As (= indien; Engels if) dit nie Henry Kissinger is nie!
As (= indien) dit nie nalatigheid was nie!
Bg. stelwyses is waarskynlik die verkorte vorme van
As dit nie Henry Kissinger is nie, weet ek nie wie dit is nie.
As dit nie nalatig was nie, weet ek nie wat nalatig is nie.
Allerlei bybepalings kan by hierdie konstruksie gevoeg word:
(My wêreld...) as dit nie Henry Kissinger is nie (dan eet ek waarlik my hoed op!)
As dit nie nalatigheid was nie (dan weet ek nie so mooi nie.)
In beide voorbeelde is die partikel dan wat in die bybepaling optree, fakultatief.
- Die alleenstaande voorwaardelike as-groepe kan ook 'n wens of 'n gevoel van angs, verlange, aarseling of onsekerheid uitdruk:
As sy net nie so besig was nie...
As ek tog (net) die regte kleur garing gehad het...
As ek maar gereeld klasse bygewoon het!
Die gebruik van die partikels tog (net), maar, ens., kleur die alleenstaande as-groep modaal; die gebruik van hierdie partikels dra dikwels 'n sterk gevoelswaarde oor.
- Die afgeskeide sinspotente as-groep kan as uitdagende vraag of voorstel funksioneer, dikwels saam met die neweskikkende voegwoord en en sekere modale bywoorde, vgl.:

En as ek die present klaar toegedraai het?

En as ek daarvan hou?

In hierdie tipe tree die eerste persoon (ek) baie dikwels as subjek op, maar jy kan ook as subjek gebruik word, vgl.:

En as jy diê tyd van die dag 'n pak aan het?

- 'n Tipiese uitdrukking van gelatenheid is die alleenstaande As dit dan moet...

2.8.4.14 Die plek van die voorwaardelike as-inkorporasie ten opsigte van die dominante groep:

- In veral betogende taalgebruik kan die voorwaardelike as-inkorporasie voor of ná die dominante sinspotente groep optree, vgl.:

As die weer mooi is, gaan ons eers môre huis toe.

Ons gaan eers môre huis toe as die weer mooi is.

Volgens ondersoeker is bg. twee stelwyses semanties ongeveer sinoniem.

Ook met die voorbepaling slegs/net tree die voorwaardelike as-inkorporasie in hierdie posisies op, vgl.:

Slegs/net as jy hard werk, sal jy slaag.

Jy sal slaag slegs/net as jy hard werk.

- As uitgangspunt van die redenasie of bewering staan die as-inkorporasie by voorkeur voor die dominante groep waarin tot 'n gevolgtrekking geraak word, vgl.:

As daar 'n oorskot is, val die pryse.

As ek gisteraand nie so gesukkel het met jou knoeiwerk nie, het ek kom kuier.

As ek kan, help ek.

- Die voorwaardelike as-inkorporasie wat ná die dominante groep staan, funksioneer gewoonlik as 'n beperkende bepaling of oorweging t.o.v. die dominante groep, vgl.:

Die prestasie is nog merkwaardiger as 'n mens onthou dat hy maar net agt jaar oud is.

Die voorspelling is nie so vergesog nie, nie as 'n mens onthou wat in die veertigerjare met Duitsland gebeur het nie. Ek behoort dit te onthou as ek 'n aantekening daarvan maak.

- In die volgende gevalle tree die voorwaardelike as-inkorporasie normaalweg ná die dominante groep op; die agtergeplaaste as-inkorporasie "...krijgt dan veelal een of andere modale functie van beperking, onzekerheid, verzachting, beleefdheid, verontschuldiging of iets dergelijks"²⁶⁾; dikwels het die as-inkorporasie 'n stereotiepe karakter verkry, vgl.:

"'n Whiskey met ys asseblief, as dit moontlik is."

"'n Jong vrou - dis nie om dowe neute nie, as jy begryp wat ek bedoel."

"Hoeveel het hulle vir die huis betaal?" "Te veel as jy my vra."

"Baie van hierdie voorstelle is dus onuitvoerbaar, as ek jou reg verstaan."

"Ek sal jou by die polisie gaan aangee as dit moet..."

Volgens Glendinning-Johnson funksioneer bg. tipe as-inkorporasies as "...conventional devices of revealing nuances of the speaker's attitude towards an utterance, in relation to the listener."²⁷⁾

- 2.8.4.15 Ten slotte ten opsigte van voorwaardelike as-inkorporasies die volgende: Dit is interessant om terloops daarop te let dat voorwaarde ook deur 'n voegwoordlose vf S (A) -struktuur uitgedruk kan word:

Koop hy 'n nuwe motor, (dan) kan ek die oue kry.

In bg. voorbeeld word 'n voegwoordlose verbinding wat die kenmerkende woordordepatroon van 'n vraagsin openbaar, gevolg deur 'n mededelende sin wat daarop gefundeer is en wat dan 'n hipotetiese verband tot gevolg het. Van Es en Van Caspel beweer egter "...de incorporatie met als is strenger, sterker of meer volkomen dan die met de constructie, waarin een voegwoordlose vf S (A) -struktuur als voorwaarde of onderstelling voorop staat."²⁸⁾

2.8.5 Die gebruik van as in vergelykingskonstruksies:

Ondersoeker wil daarop wys dat die leser deurentyd in gedagte moet hou dat die as wat as voegwoord van vergelyking optree, nie 'n "suiwer" onderskikkende voegwoord is nie, aangesien dit nie noodwendig 'n inkorporasie inlei nie.

As-verbindings tree hoofsaaklik in gelykstellende en in oneweredige vergelykingskonstruksies op.

2.8.5.1 Gelykstellende as-vergelykings:

- 2.8.5.1.1 Die komparatiewe as kan (gewoonlik saam met die vergelykingsdeterminant so) op gelykstelling eerder as vergelyking dui. Volgens Breedt²⁹⁾ is die kenmerkende eienskap van hierdie tipe vergelyking die eksplisiete of veronderstelde aanwesigheid van die vergelykingsdeterminant so in die dominante sinspotente groep.

Voorbeelde:

Hy is so lank as (wat) hy breed is.

Die hoekhuis het net soveel kamers as (wat) die ander huis (het).

2.8.5.1.2 Enkele kenmerke van gelykstellende as-vergelykings:

- Die as-inkorporasie tree gewoonlik aan die sinseinde op, vgl. bg. voorbeelde.
- 'n Bywoord, bv. net, byna, ruim, halfpad, reeds, ens. wat die so...as-verbinding nader bepaal, kan voor so...as voorkom, bv.:

Ek voel net so gerus as (wat) ek sou voel by die huis.
Ons huis is nie halfpad so interessant as (wat) julle s'n is nie.
- In gelykstellende as-vergelykings is as vervangbaar deur soos, vgl.:

Die kamer is (net) so lank soos (wat) dit breed is.
Hy is nou (net) so belangrik soos (wat) sy vader destyds was.
- Die gebruik van so plus 'n as-inkorporasie verrig dikwels 'n graad-aanduidende funksie, vgl.:

Die kamer is (net) so lank as (wat) dit breed is.
Hy is nou (net) so belangrik as (wat) sy vader destyds was.

- Volgens Strydom³⁰⁾ was sommige geykte so...as-uitdrukkings op 'n tyd skynbaar vergelykings, maar word die as-stelwyse nou in 'n nie-vergelykingsverband versterkend gebruik, vgl.:

Ek sal die opstel so gou as moontlik nasien.

So ver as (wat) jy kan sien, was dit net vlamme.

Ons kom kuier so dikwels as (wat) ons kan.

So lank as (wat) ons nie weet wat aangaan nie, is dit 'n hopelose situasie.

Die kombinasie as wat het 'n sekere mate van nadruklikheid tot gevolg.

2.8.5.1.3 Daar bestaan die moontlikheid om sekere elemente in gelykstellende as-vergelykings weg te laat:

- Die hoofwerkwoord kan sonder 'n subjek alleen na as oorbly indien (net) + so + b.nw. saam met die hoofwerkwoord optree, vgl.:
 - Ek hoor dat jy (net) so vinnig loop as hardloop in plaas van
 - Ek hoor dat jy (net) so vinnig loop as (wat) jy hardloop.Indien in hierdie tipe die byvoeglike bepaling van die geïnkorporeerde groep egter verskil van die byvoeglike bepaling van die dominante sinspotente groep, kan die geïnkorporeerde groep nie verkort word nie, vgl.:
 - Hy is (net) so breed as (wat) hy lank is.
 - *Hy is (net) so breed as (wat) $\emptyset$ lank $\emptyset$.
- Interessant en effens anders as die voorafgaande is die volgende voorbeeld met so + b.nw. waarin ook sekere elemente na as veronderstel word:
 - Hy hardloop so vinnig as (wat) hy kan $\emptyset$.Hierdie voorbeeld is waarskynlik die verkorte vorm van
 - Hy hardloop so vinnig as (wat) hy kan hardloop.Dit is in bg. geval egter nie duidelik of 'n skerp lyn tussen hardloop en kan hardloop getrek kan word en ons hulle dus as twee vergelykingsmomente kan beskou en of die as-inkorporasie slegs graad aandui nie.

2.8.5.2.1 Oneweredige vergelykings:

Sinne waarin 'n byvoeglike naamwoord in die vergrotende trap plus 'n as-gedeelte gebruik word, word as die hooftipe oneweredige vergelykings³¹⁾ tipeer. Voorbeelde:

Daardie man is 'n groter skelm as al die bandiete wat ons nog ooit hier gehad het.

Hierdie nagereg smaak lekkerder as daardie een.

Piet skiet beter as Gert.

Piet is ouer as Dirk.

2.8.5.2.2 Enkele kenmerke van die hoof tipe oneweredige as-vergelykings:

- Die gewone as-gedeelte (sonder addisionele bygevoegde elemente) kan in vergelykingsverband normaalweg nie voorop gestel word nie, vgl.:
*As daardie een, is hierdie nagereg lekkerder.
- Die posisie (attributief of predikatief) van die vergrotende trap van die b.nw. in oneweredige vergelykings het min semantiese verskil tot gevolg; hoewel stelwyse b) volgens ondersoeker minder gewoon is:
 - a) Ek ken nie 'n vriendeliker man as my pa nie.
 - b) Ek ken nie 'n man vriendeliker as my pa nie. (?)
- Dikwels word twee gesegdesake in vergelykingsverband teenoor mekaar gestel:
Dit is makliker gesê as gedaan.
In bg. voorbeeld tree 'n S + hulpwerkwoord + b.nw. (in die vergrotende trap) + verlede deelwoord + komparatiewe partikel + verlede deelwoord op; die twee verlede deelwoorde staan teenoor mekaar.
- In die voorbeeld
Ek is nog sterker as hy wat semanties nie gelyk is aan
Ek is Ø sterker as hy nie
gaan dit nie soseer om die teenstelling tussen twee eienskappe nie, maar om 'n teenstelling tussen twee grade van dieselfde eienskap.

2.8.5.2.3 Die moontlikheid om sekere elemente in bg. hoof tipe oneweredige vergelykingskonstruksies weg te laat:

In al bg. voorbeelde word die vergelyking op 'n beknopte manier uitgedruk en word sekere elemente impliseer, vgl. bv.:

Sy klere is swarter as die grond Ø Ø.

In hierdie vergelyking word twee (groepe) swart goed vergelyk, maar die b.nw. en die werkwoord hoef slegs een maal genoem te word, dus bg. stelwyse in plaas van:

Sy klere is swarter as (wat) die grond swart is.

Deur weglating word die oppervlaktestrukture van die vergelykings dus dikwels verkort; die verkorte vorme is volgens ondersoeker die gebruiklikste.

Die weglatingsmoontlikhede word egter beperk indien die hoofwerkwoord of byvoeglike bepaling die element is wat verskil:³²⁾

Indien die hoofwerkwoord verbindwerkwoord is in die dominante sinspotente groep en die dominante groep die onafhanklike woordorde het, kan die hoofwerkwoord nie alleen in die geïnkorporeerde groep oorbly nie; dit moet deur die subjek vergesel word, vgl.:

*Jy loop vinniger as hardloop.

Jy loop vinniger as wat jy hardloop.

In die volgende verkorte vorme het die verskillende voornaamwoorde wat gebruik word, 'n verskil in semantiese waarde tot gevolg:

Ek sien Piet meer dikwels as (wat) jy Ø Ø.

Ek sien Piet meer dikwels as (wat) jy hom sien.

Ek sien Piet meer dikwels as (wat) Ø jou Ø.

Ek sien Piet meer dikwels as (wat) ek jou sien.

2.8.5.2.4 Die onderstaande tipe oneweredige vergelykings verskil van bostaande hooftipe oneweredige vergelykings:

Oneweredige vergelykings waarin die partikels eerder en liewer plus 'n as (wat)-gedeelte optree:

Hy probeer eerder/liewer net slaag as bogemiddeld presteer.

Ek is eerder/liewer dosent as wat ek onderwyser is of

Ek is eerder/liewer dosent as (wat) Ø onderwyser Ø.

Ook in hierdie tipe is dit moontlik om sekere elemente na die partikel as weg te laat, vgl. bg. voorbeelde.

In die meeste gevalle kan die komparatiewe deel in hierdie tipe voorop geplaas word, vgl.:

Eerder/liewer as wat ek onderwyser is, is ek dosent.

Eerder/liewer as Ø Ø onderwyser Ø, is ek dosent.

2.8.5.2.5 Die gebruik van die partikel dan in plaas van as in oneweredige vergelykings:

In ouer Afrikaans word die partikel dan dikwels in oneweredige vergelykings gebruik vir die verbinding van 'n b.nw. in die vergrotende trap met 'n vnw. of s.nw., vgl.:

Hy is ouer dan (wat) ek is in plaas van

Hy is ouer as (wat) ek is.

Dié huis is eintlik groter dan die huis op die dorp in plaas van

Dié huis is eintlik groter as die huis op die dorp.

Interessant is dat Le Roux³³⁾ die opmerking maak dat vergelykings met dan in die omgangstaal hoofsaaklik beperk was tot die noordelike provinsies en dat hierdie gebruik die gevolg van literêre Nederlandse invloed was. In die gedeelte nā dan/as kan in beginsel allerlei sinspotente groepe gebruik word ter vergelyking: op die een of ander manier word 'n teenstelling met die toestand of gebeure in die dominante groep opgeroep en die aandag word spesifiek op hierdie teenstelling gevestig.

As konkurrent van die fakultatiewe wat in as-vergelykings, tree die partikel dat in dan-vergelykings op:

Hy vergroot eerder as wat hy lieg.

Hy vergroot eerder dan dat hy lieg.

Hierdie verskynsel is interessant deurdat die meer formele dat saam met die meer formele dan gebruik word terwyl die spreektaalekwivalent as wat is, hoewel die kombinasie as dat ook voorkom, vgl.:

Hy vergroot eerder as dat hy lieg.

2.8.5.3 Breedt³⁴⁾ noem dat verskeie tipes oneweredige vergelykings, bv. onder andere die voorkeurvergelyking, onderskei kan word.

2.8.5.3.1 In voorkeurvergelykings³⁵⁾ kan meer voor alle b.nwe. (en nie net voor dāardie b.nwe. wat in die vergrotende trap nié -er neem nie) gebruik word om teenoorstelling uit te druk:

Hy is meer hardwerkend as intelligent.

Hy is meer ervare as (wat) ek is.

Minder kan in voorkeurvergelykings in die konstruksie minder + b.nw. + as (wat) gebruik word om 'n versagterende vergelyking uit te druk:³⁶⁾

Hy is minder intelligent (= dommer) as (wat) sy broer (is).

In die volgende voorbeeld van hierdie tipe word twee voorsetselsake vergelyk:

Hy verstaan van vee oppas minder as (wat) 'n aap van viool speel (verstaan).

2.8.5.3.2 Enkele kenmerke van voorkeurvergelykings:

- Die verbale gedeelte van die dominante groep hoef nie na as herhaal te word nie, vgl.:
Hy is meer ervare as (wat) ek Ø.
- In voorkeurvergelykings kan die as-inkorporasie nie voorop gestel word nie:

*As (wat hy) intelligent (is), is hy meer hardwerkend.

- Interessant is dat meer ook saam met 'n s.nw. (en nie 'n b.nw. nie) in kombinasie met as gebruik kan word om voorkeur uit te druk, vgl. bv. die volgende:

i. Jan eet meer vis as vleis.

Jan eet vis meer as vleis (?)

In bg. voorbeeld is die gebruik van meer na die s.nw. nie heeltemal ongewoon nie.

ii. Jan slag meer vleis as wat hy eet.

*Jan slag vleis meer as wat hy eet.

In lg. voorbeeld is die gebruik van meer na die s.nw. nie aanvaarbaar nie.

2.8.5.4 In onderstaande meer as-voorbeelde gee die partikel meer nie, soos in die geval van voorkeurvergelykings, 'n bepaalde voorkeur aan nie. Meer gee meerdere hoeveelheid te kenne.

Voorbeeld: Die boek kos meer as R12.

2.8.5.4.1 Enkele kenmerke van hierdie tipe:

- As lei 'n vergelykingskonstruksie en nie 'n vergelykingsinkorporasie nie, in, vgl.:

Die boek kos meer as R12.

*Die boek kos meer as (wat) R12 kos.

- In die volgende geval is die gebruik van die b.nw. in die meer as-gedeelte fakultatief:

Piet is meer as ses voet.

= Piet is meer as ses voet lank.

= Piet is langer as ses voet.

Hoewel die stelwyse

Kobus is korter as drie voet
aanvaarbaar is, kan hierdie voorbeeld nie met meer as gestel word
nie, vgl.:

*Kobus is meer as drie voet kort.

Die verklaring hiervoor lê waarskynlik daarin dat kort die sg.
gemerkte vorm van die b.nw. is.

- 2.8.5.5 T.o.v. vergelykingskonstruksies in die algemeen die volgende:
In vergelykingskonstruksies het die tydsverband van die vergelyking, die
tydsvorm van die werkwoord of die hulpwerkwoorde wat in die konstruksie
gebruik word, geen invloed op die gebruik van as nie.
- 2.8.5.6 Die gebruik en waarde van die partikel wat in jukstaposisie met 'n
komparatiewe as:
- 2.8.5.6.1 As wat word volgens Verhage³⁷⁾ veral gebruik vir die inleiding van vergelykende
sinspotente groepe wat ooreenkoms of gelykstelling uitdruk en dan veral saam
met die partikels, so, sulke of dieselfde, ens. in die dominante groep.
- 2.8.5.6.2 Die verpligte gebruik van wat:
Volgens Verhage³⁸⁾ is die gebruik van die partikel wat verpligtend wanneer
twee verskillende eienskappe van twee verskillende persone teenoor mekaar
geplaas word waarvan die een die ander oortref en as nie voldoende is by
die uitdrukking van dié ongelykheid nie, vgl.:
Gert vertel beter as wat die koerantman skryf.
Gert vertel beter as Ø die koerantman skryf. (*/?)
- Ook wanneer die verskil in eienskap, vermoë of toestand betrekking het op
een en dieselfde persoon, is die gebruik van wat (wat as noodsaaklike
aanvulling ter verduideliking optree) verpligtend:
Hy vertel beter as wat hy skryf.
- 2.8.5.6.3 Die waarde van enkele voorbeelde waarin in verpligte wat jukstaposisioneel
met as gebruik word:
In die volgende voorbeeld met 'n verpligte wat word klem gelê op die verskil
in snelheid of tempo tussen twee bewegings of handeling in 'n teenoorgestelde
rigting, hoewel dikwels egter na en van dieselfde plek of punt, vgl.:
Hy klim vinniger in as wat hy uitgeklim het.

Indien wat weggelaat word, is die stelwyse met soos in plaas van as volgens ondersoeker die meer gewone, vgl.:

So gewillig as ∅ die gees is, so swak is die vlees.

So gewillig soos die gees is, so swak is die vlees.

Interessant is dat Verhage⁴³⁾ meen dat soveel as wat meer gebruiklik is as soveel as ∅, maar dat solank as ∅ eerder as solank as wat gebruik word.

Indien lank egter as b.nw. wat lengte van liggame of voorwerpe aandui, in 'n sinstipe voorkom, kan wat egter wel as noodsaaklik gevoel word:⁴⁴⁾

Dit is (net) so lank as wat dit breed is

teenoor Dit is (net) so lank as ∅ dit breed is.

Aansluitend by bg. die volgende:

By die gebruik van identiese aanlope in die dominante en geïnkorporeerde groepe kan as ook weggelaat word, vgl.:

So vinnig as (wat) die water bo inloop, so vinnig loop dit onder uit.

So vinnig ∅ ∅ die water bo inloop, so vinnig loop dit onder uit.

2.8.6 In aansluiting by die reeds-bespreekte tipes as-inkorporasies die volgende:

- (i) Die WAT⁴⁵) noem die volgende gewestelike gebruik van as met die betekenis of:

Hy weet nie as hy wil saamgaan nie.

Wie kan sê as dit môre sal reën?

Volgens die WAT⁴⁶) kan is as variant van as (= of) gebruik word.

Die volgende voorbeelde van hierdie gewestelike vervorming van die partikel as word aangegee:

Gaan kyk is hy daar is.

Ek gaan kyk is ek hom nie daar sal kry nie.

Ek wonder is hy regtig siek is.

Ek moet twee maal kyk is dit hy is.

Hierdie gegewens is uit Porterville, George, die Clanwilliam- en Krugersdorp-areas verkry.

- (ii) Die WAT⁴⁷) noem aste wat in die uitdrukking
(so) nooit aste nimmer (nie)

gebruik word, die versterkte vorm van as. (Vergelyk in hierdie verband ook die gebruik van ofte as versterkte ekwivalent van of.)

Daardie vloekwoord wil ek so nooit aste nimmer weer by jou hoor nie.

Dink jy ek sou my kruis aflê as ek kon? Nog nimmer as te nooit nie. (Langenhoven.)

Bg. uitdrukking kan ook op sigself as sinsvalente uitroep gebruik word:

"Het jy lus vir saamgaan Antarktika toe?"

"So nooit aste nimmer nie!"

2.8.7 As-konstruksies wat nie inkorporasies is nie:

2.8.7.1 In die volgende voorbeelde tree as volgens Van Dale⁴⁸⁾ op as 'n voegwoord van hoedanigheid. As word voor 'n bystelling gebruik en na as word daar nie 'n geïnkorporeerde sinspotente groep gebruik nie, vgl.:

As voorsitter was hy werklik voortreflik, saaklik en op die punt af.

Hulle erken hom nie langer as heerser nie.

Hoe lank het hy nie as hoof waargeneem nie.

As vriend wil ek jou waarsku.

Die God wat my as herder my hele lewe lank gelei het. (Gen. 48:15)

Hy maak baie geld as skrywer.

Hulle kies hom as voorsitter.

2.8.7.2 Enkele gebruike van bg. tipe:

- In die voorbeeld

Hulle kies hom as voorsitter

is die gedeelte as voorsitter ekwivalent aan of vervangbaar deur die voorsetselvoorwerp tot voorsitter, vgl:

Hulle kies/ver kies hom tot voorsitter.

Die waarde van hierdie as is gelyk aan in sy hoedanigheid as..., die werk doende van, die plek-innemende van, synde, diende tot. As plus die daaropvolgende naamwoord funksioneer identifiserend; deur die gebruik van die partikel as word die hoedanigheid uitgedruk waarin die inhoud van die grammatiese subjek of objek 'n handeling verrig of ondergaan.

- Soms egter kan as plus die daaropvolgende naamwoord 'n beperking ten opsigte van 'n uitspraak wat vroeër gemaak is, bevat; die geldigheid van die oordeel ten opsigte van die subjek word m.a.w. "gerig" of "beperk", vgl.:

Ja, as mens mag hy in die daaglikse omgang stug voorkom, as leier van die vergadering tree hy egter beheers en vriendelik op.

2.8.7.3 As plus 'n daaropvolgende kwaliteitswoord funksioneer verklarend, vgl.:

Die boek word as aanstootlik verbied.

Ek beskou die uitlating as jou onwaardig.

Die getuienis word as ontoelaatbaar verwerp.

Ook indien die kwaliteitswoord substantiwies gebruik word, funksioneer die as-groep verklarend, vgl.:

Hy word vereer as die oudste in die gemeenskap.

2.8.7.4 Stereotiepe gebruike van as-konstruksies wat nie inkorporasies is nie:

(i) Die stereotiepe kombinasie as volg:

Die uitslag is as volg: ...

Die gedig begin as volg: ...

Die as volg-kombinasie dui aan dat 'n aparte, selfstandige uiteensetting of verklaring volg en het min of meer dieselfde semantiese waarde as die adverbiale bepaling aldus/so.

(ii) Die waarde van die konstruksie sowel as is gelyk aan en:

a) Piet, sowel as Gertjie het masels.)

b) Sowel Piet as Gertjie het masels.) = Piet en Gertjie het masels.

Hoewel voorbeeld a) die meer normale gebruik verteenwoordig, is die partikels sowel en as uiteenplaasbaar.

En dra gewoonlik swaar klem.

(iii) 'n Ander tipe stereotiepe kombinasie is die konstruksie as 't ware (soms ook as ware):

Dié mens wat 'n mens uit sy omgewing verwyder, wat jy buite sy gemeenskap stel, is as 't ware geen mens meer nie.

Die waarde van hierdie kombinasie kan min of meer gelykgestel word met dié van feitlik. (Ook: min of meer, so te sê, 'n mens kan maar sê, by wyse van spreke.)

Volgens Van Es en Van Caspel tree hierdie gestereotipeerde inkorporasie op as "...een voorzichtig benaderende inleiding op een wat gedurfde omschrijving of beschrijving in beeldvorm."⁴⁹)

(iv) As tree ook in die volgende uitdrukkings op:

a) Hy was so goed as dood.

Die waarde van so goed as is feitlik, nagenoeg.

b) Hy het as hoof waargeneem en as sodanig hom goed van sy taak gekwyt.

As sodanig het die waarde in dié hoedanigheid. (Die gebruik van as sulks in plaas van as sodanig is Anglisisties.)

- c) Sy bewering as sou dit 'n oortreding wees, is heeltemal ongegrond.
As sou impliseer naamlik dat hy/dit/ens. sou.

2.8.8 Ten slotte:

Uit bg. bespreking behoort die uiteenlopende aard van die gebruik van as duidelik te wees.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis van het Moderne Nederlands, no. 48, p. 176.
2. De Villiers, Meyer, "Die gebruik van AS", Die Huisgenoot XL no. 1769, 13 Februarie 1956, p. 53.
3. Loc. cit.
4. Loc. cit.
5. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 181.
6. Loc. cit.
7. Ibid., p. 179.
8. Ibid., p. 181.
9. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 45, p. 45.
10. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 182.
11. Nieuwenhuijsen, P.M., Gerichte taalbeskouwing, pp. 28 - 29.
12. Van Es, G.A., Nederlandse Syntaxis in klein bestek, p. 160.
13. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 189.
14. Ibid., p. 183.
15. De Villiers, Meyer, Die Grammatika van Tyd en Modaliteit, pp. 101 - 107.
16. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 179.
17. Ibid., p. 103.
18. Loc. cit.
19. Ibid., p. 106.
20. De Villiers, Meyer, Werkwoordsvorme in Afrikaans in die verlede Tyd, Annale van die Universiteit van Stellenbosch, Jg. XXVI, Reeks B, no.1, p. 15.
21. De Villiers, Meyer, Die Grammatika van Tyd en Modaliteit, p. 107.
22. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 49, p. 198.
23. Loc. cit.,
24. Bos, G.F., Het Probleem van de Samengestelde Zin, p. 236.
25. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 49, p. 200.

26. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 188.
27. Glendinning-Johnson, J.-C.C., Syntax and Semantics of If-clause constructions, p. 57.
28. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 45, p. 35.
29. Breedt, M.D., Die vergelykingskonstruksie in Afrikaans en die rol van die adjektiewe daarin, p. 32.
30. Strydom, Estelle, Die Komparatiewe Partikels in Afrikaans, pp. 8 en 9.
31. Breedt, M.D., op. cit., p. 35.
32. Ponelis, F.A., Grondtrekke van die Afrikaanse Sintaksis, p. 152.
33. Le Roux, J.J., Oor die Afrikaanse Sintaksis, p. 115.
34. Breedt, M.D., op. cit., p. 35.
35. Ponelis, F.A., op. cit., p. 152.
36. Breedt, M.D., op. cit., p. 36.
37. Verhage, J.A., "Die gebruik van die Afrikaanse sinsverbindings as en as wat by gelykstelling", Tydskrif vir Geesteswetenskappe 10, p. 127.
38. Verhage, J.A., "Die herkoms van die verbinding as wat na 'n Komparatief en sy verbreiding in Afrikaans," Tydskrif vir Geesteswetenskappe 7, no. 1, Maart 1967, p. 332.
39. Verhage, J.A., "Die gebruik van die Afrikaanse sinsverbindings as en as wat by gelykstelling", Tydskrif vir Geesteswetenskappe 10, p. 130.
40. Ibid., p. 131.
41. Verhage, J.A., "Die herkoms van die verbinding as wat na 'n Komparatief en sy verbreiding in Afrikaans," Tydskrif vir Geesteswetenskappe 7, no. 1, pp. 334 - 335.
42. Verhage, J.A., "Die gebruik van die Afrikaanse sinsverbindings as en as wat by gelykstelling", Tydskrif vir Geesteswetenskappe 10, pp. 133 - 134.
43. Ibid., p. 129.
44. Ibid., p. 134.
45. WAT, Deel I, p. 271.
46. WAT, Deel IV, p. 694.
47. WAT, Deel I, p. 290.
48. Van Dale¹⁰, pp. 154 - 155.
49. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 49, p. 206.

In aansluiting by die voorwaardelike funksie van as-inkorporasies word die voegwoord INDIEN vervolgens bespreek.

2.9 Die voegwoord INDIEN:

2.9.1 Die hipoteties of kondisioneel fungerende voegwoord indien, wat 'n verkorting van die Nederlandse indien dat = op deze voorwaarde dat is,¹⁾ tree veral in strakker, gestileerde betogende taalgebruik (en veral skriftelike taalgebruik) op ter inleiding van 'n voorwaardelike of veronderstellende inkorporasie en het die waarde as, ingeval, mits.

2.9.2 Die gebruikswaardes van voorwaardelike sinne waarin indien-inkorporasies optree, is naamlik die volgende:

A. Mededelende sinne in die presensvorm druk die volgende uit:

i) Voorspellings, bv.:

Indien hy vanaand laat gaan slaap, is hy môre befoetered.

ii) Wetmatighede, bv.:

Indien 'n mens te veel drink, word jy dronk.

iii) Definiëring, bv.:

Indien 'n driehoek drie ewe groot hoeke het, is dit 'n gelyksydige driehoek.

iv) 'n Bepaalde kriterium, bv.:

Indien Piet skuldig is, is Gert ook skuldig.

B. Mededelings oor die verlede, bv.:

Indien jy gereeld klas toe gekom het, sou jou aantekeninge volledig gewees het.

C. Beloftes, bv.:

Indien jy soet is, koop ek vir jou 'n karretjie.

D. Dreigemente, bv.:

Indien jy nie luister nie, draai ek jou nek om!

E. Versoeke of bevele, bv.:

Indien jy vir Chris sien, sê ek wil hom spreek.

F. Vrae, bv.:

Indien ek nie tuis is nie, wat doen Christoff?

G. Ongerymdhede, bv.:

Indien dit vandag sy verjaarsdag is, eet ek my hoed op.

H. Die tipe

Indien hy gespeel het, sou ons gewen het.

Hierdie tipe het 'n sterk modale kleur, die gebruik van sou in die dominante groep gee te kenne dat sowel die dominante as die geïnkorporeerde groep as uitdrukking van die irrealis verstaan moet word.

2.9.3 Enkele sintaktiese kenmerke van die gebruik van indien:

Indien word, anders as die ander sg. voegwoorde van voorwaarde, dikwels in 'n verkorte sin gebruik, vgl. bv.:

Hy sal kom indien moontlik.

Indien moontlik kan geredelik tot die volwaardige sinspotente inkorporasie indien dit moontlik is uitgebou word.

Interessant is die volgende stereotiepe verbindings:

a) Hy is selde, indien ooit, laat.

b) Is dit duidelik? Indien wel, begin dan met die werk.

Indien ooit kan nie in voorbeeld a) tot 'n volwaardige sinspotente inkorporasie uitgebou word nie.

Indien wel kan wel in voorbeeld b) uitgebou word tot indien dit wel die geval is.

2.9.4 Die plek van die indien-inkorporasie ten opsigte van die dominante groep: Die indien -inkorporasie tree gewoonlik voor die dominante sinspotente groep op:

Indien 'n ooreenkoms bereik word, sal ons almal daaruit voordeel trek.

Indien die indien-inkorporasie egter ná die dominante groep optree, het dit 'n invloed op die funksionele verhouding tussen die dominante en die geïnkorporeerde groep: "...de funktie van uitgangstelling voor de bewering in de dominante groep (wordt) verschoven tot nakomende beperking, met modaal karakter."²) Vgl. bv.:

Sy vader se plan sou goed gewerk het, indien daar nie 'n ongeluk gebeur het wat alles omvergegooi het nie.

Ek sal jou graag wil help indien dit enigsins moontlik is.

Die indien-inkorporasie kan as nabepaling by die s.nw. wat as subjek in die dominante groep optree, funksioneer, vgl.:

Die diensvoorwaardes, indien jy aangestel word, is...

2.9.5 Woorde waarna die indien-inkorporasie kan optree:

Die voorbepaling selfs by die indien-inkorporasie:

Hy sal doen wat hy wil, selfs indien jy hom van die teendeel probeer oortuig.

Selfs indien is wat semantiese waarde betref, baie na aan ook al in die voorbeeld

Hy sal doen wat hy wil, hoe jy hom ook al van die teendeel probeer oortuig.

2.9.6 Die moontlikheid om die partikel dan saam met indien-inkorporasies te gebruik:

Die gebruik van dan in dominante groepe wat volg op indien-inkorporasies is sover vasgestel kon word, dieselfde as die gebruik van dié partikel in dominante groepe wat op voorwaardelike as-inkorporasies volg. (Vergelyk die relevante bespreking aldaar, pp. 72 - 73.)

2.9.7 Die rol en waarde van sekere adverbiale of verbale elemente wat saam met indien gebruik kan word:

- i) Die gebruik van al as adverbiale partikel in die inkorporasie en 'n teenstellende partikel tog/nog in die dominante groep, is tipierend van die konsessiewe funksie, vgl.:

Indien hy dit al(reeds) gesê het, beteken dit nog nie dat hy dit nie weer sal herhaal nie.

Die indien-inkorporasie stipuleer in dié geval 'n sekere toewysing.

- ii) Vergelyk in aansluiting by lg. gebruik ook die volgende voorbeelde:

Indien julle nie kan kom nie, kan julle darein tog/tog maar laataand net kom inloer.

Die verbindingsreeks indien nie...darein tog/tog maar tree toegewend op. Indien plus nie word in die volgende gevalle gebruik:

- a) Met die waarde in die teenoorgestelde geval, vgl. bv.:
Begin maar met die koek indien jy dink jy kan dit self doen; indien (jy nie so dink nie) nie, kom roep my asseblief.

OF

- b) ter aanduiding dat 'n uitdrukking moontlik té sterk, té definitief is:

Dit is, indien (dit) nie dié belangrikste (is) nie, minstens een van die belangrikste kortverhale in die bundel.

- iii) Indien (dit) wel (so is) word gebruik om aan te dui dat die voorafgaande so is, aanvaarbaar is, dus die juiste afleiding of gevolgtrekking is, bv.:

Dink u my afleiding is korrek? Indien (dit) wel (so is),
dan moet u ook saamstem dat iets aan die saak gedoen moet word.

- iv) Die kombinasie indien...ook het die volgende waarde: aangenome,
veronderstel dat dit so was, so gebeur het, vgl.:

Indien hy ook onskuldig was, sou hul tog nie so teen hom
opgetree het nie.

In kombinasie met indien...ook kan al(reeds) as adverbiale partikel
in die inkorporasie optree:

Indien hý ook al(reeds) met sy skelmstreke begin het,
lê die fout beslis by die huis.

Verwysings:

1. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst²⁵, p. 182.
2. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 102.

2.10 Die voegwoord ASOF:

2.10.1 Asof het ontstaan uit "...als (alzo = "geheel zo") + het voegwoord of in vergelykende funksie."¹⁾

2.10.2 Die waarde van asof-inkorporasies:

Asof tree gewoonlik in 'n irreëel-vergelykende funksie op, met ander woorde asof word gebruik as te kenne gegee word dat die veronderstelde hoedanigheid geen werklikheid is nie, vgl.:

Hy spandeer geld asof hy 'n miljoenêr is.

Hy lyk asof hy nie verstaan wat ek sê nie = Hy lyk soos hy sou gelyk het indien hy my nie verstaan nie.

Daar word dus in die geval van asof-verbindings gewys op gelykheid by skynbare ooreenkoms.

Waar asof egter in 'n egte vergelykingsverband voorkom, bevat die deel ná asof 'n veronderstelling waarmee die inhoud van die hoofsin vergelyk word om die aard van die handeling, of die voorval daarin, aan te dui.

Asof word veral in die epiek dikwels gebruik vir sekere objektiewe beeldende beskrywings deur die skrywer, asook in die subjektiewe gedagtegang van die verhaalkarakters met die waarde op dieselfde wyse as wat dit in die genoemde geval sou wees (gewees het),²⁾ vgl. bv.:

- i. Hy loop van die een vertrek na die ander asof hy na iets soek.
- ii. Hy het gemaak asof hy dit nie verstaan nie.
- iii. Hy verwelkom my terug asof ek 'n jaar weg was.
- iv. Hy kyk na my asof hy my wil vermoor.
- v. Dit reën asof die sluise van die hemel oopgetrek is.
- vi. Hulle kom kuier, presies asof hulle geweet het hoe ek na hulle verlang.

2.10.3 Enkele kenmerke van asof-inkorporasies:

2.10.3.1 Asof-inkorporasies tree binne die volgende struktuurpatrone in Afrikaans op:

2.10.3.1.1 In sinne waarin 'n koppelwerkwoord in die dominante groep optree:

- a) S + koppelww. + asof + geïnkorporeerde sinspotente groep

Dit skyn/lyk/is asof hy aandagtig daarna kyk.

Dit tree as subjek in die dominante groep op; die subjek van die geïnkorporeerde groep (hy) volg direk na asof.

Dit + koppelwerkwoord + asof-inkorporasie word veral gebruik as die spreker weifelend of aarselend is.

Die Dit is asof-konstruksie word dikwels in betogende (en dan veral in filosofiese beskouings) sonder die tipiese irreële karakter van die vergelyking gebruik. Die konstruksie funksioneer dan as "...benaderende, tastende beskrywingsvorm van iets dat zich niet zo rethstreeks onder woorden laat brengen,"³⁾ vgl.:

Dit is asof ek teen 'n muur baklei.

Dit is asof hy telkens die stryd teen die dood oorwin.

Direk vóór asof kan 'n bywoord of verbinding van bywoorde in dié tipe konstruksie optree, vgl.:

Dit is net/byna asof ek hom al voorheen gesien het.

Die konstruksie Dit is asof is waarskynlik die nadruklike ekwivalent van die konstruksie Dit is of.

- b) i S + koppelww. (+ so) + b.nw. + asof + geïnkorporeerde
sinspotente groep
Alles is meteens (so) onwerklik - asof hy self yl.
Ma was (so) wonderlik, asof sy geweet het hoe moeilik ons haar
siekte kan aanvaar.
Die motor is so blink, asof dit nuut is.
- ii S + koppelwerkwoord + b.nw. + predikaatsnomen + asof +
geïnkorporeerde sins-
potente groep
Die kettinkie is sonder skakels, amper asof dit baie fyn aan-
mekaar geweef is.

2.10.3.1.2 In sinne met 'n selfstandige werkwoord in die dominante groep:

- a) S + selfstandige ww. (+...) + asof + geïnkorporeerde sinspotente
groep

Hy gedra hom asof hy heer en meester is.

Sy tree ook op asof hy reeds in die graf is.

My vinger klop asof hy wil bars.

Enige werkwoord kan in die dominante sinspotente groep voorkom in soverre 'n vergelyking bedink kan word.⁴⁾

Hierdie tipe asof-inkorporasies benoem 'n besonderheid van 'n proses.

- b) S + selfstandige ww. + bw. + voorsetsel-konstruksie + asof +
geïnkorporeerde sinspotente groep
Hy stap doodluiters by die huis in asof hy nooit weg was nie.

Die bywoord kan ook voorop staan:

Doodluiters stap hy die huis in asof...

- c) S + werkwoord + 0 + inf.-groep + asof + geïnkorporeerde
sinspotente groep
Hy probeer om hulle te help asof hy dit aan hulle verskuldig is.
Die infinitief kan ook in die asof-inkorporasie optree:
Plek-plek bly hy stilstaan asof om duideliker te kan loer
en luister.

- 2.10.3.2 Die gebruik van die presens in asof-inkorporasies dui op gelyktydigheid en die perfek druk voltooidheid uit ten opsigte van die aktiwiteit wat in die dominante groep genoem word, vgl.:

Hy loop van die een vertrek na die ander asof hy iets soek.

Hy maak asof hy dit nie verstaan het nie.

Dit lyk of die stamvorm van selfstandige werkwoorde die mees gebruiklike vorm van die werkwoord in asof-inkorporasies is⁵⁾ na 'n dominante groep in die verledetyd, vgl.:

Hy het gemaak asof hy dit nie verstaan nie.

Die gebruik in Afrikaans van die presens na asof is dus geen direkte aanduiding van 'n feit of werklike handeling nie.⁶⁾

Die sekondêre vorm van modale hulpwerkwoorde word egter in asof-inkorporasies na 'n dominante groep in die verledetyd gebruik, vgl.:

Hy het my bestorm asof hy my wou aanval.

- 2.10.3.3 Die asof-inkorporasie kan saam met ander komparatiewe partikels, bv. soos, as, of verskyn, vgl.:

- i. ...dan weer enkeld en verspreid tussen ander kleurvakke, asof elke appel eensaam en afgesonderd is soos 'n mens alleen tussen ander mense.
- ii. ...dan is dit asof iets sterkers as sy haar vasvat en omkeer.
- iii. Dit is of dr. Marais 'n vreeslike leuen vertel het, asof hy haar beledig het.

- 2.10.3.4 Twee of meer asof-inkorporasies kan in 'n sinsgeheel voorkom; al hierdie asof-inkorporasies het dan betrekking op die eerste werkwoord in die dominante groep, vgl.:

Dit is asof hy uit een self in 'n ander getree het, asof
hy nou terugkyk op 'n verlede.

Volgens Strydom⁷⁾ kom hierdie stapeling van asof-sinne slegs voor indien 'n koppelwerkwoord in die dominante groep optree.

- 2.10.4 Die posisie van die asof-inkorporasie t.o.v. die dominante groep:
Soos die bg. voorbeelde illustreer, tree die asof-inkorporasie gewoonlik nā die dominante sinspotente groep op.

Die asof-inkorporasie kan egter ook voorop staan en word dan dikwels voorafgegaan deur die neweskikkende voegwoord en:

En asof hy na iets soek, dwaal hy van die een vertrek
na die ander.

Na 'n vooropgestelde asof-inkorporasie tree 'n beklemtoonde so dikwels in die dominante groep op:

Asof hy heer en meester is, sō gedra hy hom.

Die asof-inkorporasie kan ook parenteties in die dominante sinspotente groep optree:

Die professor, asof skielik bewus van die ongemaklike stilte,
hou op met praat.

Die soldate, asof wetende dat hulle sou oorwin, storm op die
vyand af.

Interessant is die afskeiding van die asof-inkorporasie (veral in dialoogsituasies). Die asof-inkorporasie tree dan selfstandig op, vgl.:

"Asof dit nou so moeilik is!" = Dit is dus tog nie so
moeilik nie.

"Asof die wêreld sal vergaan as hy nie betyds kos kry nie!"

"Asof hy nie weet dat ons hier is nie!"

In bg. voorbeelde tree asof nie primêr in 'n vergelykingsfunksie op nie; die vergelykingsfunksie het so vermeng met die gevoelsmodaliteit dat lg. oorheers. Volgens Strydom⁸⁾ gaan die vergelyking dan oor op 'n ander funksievlak en word bv. 'n selfstandige uitroep van verontwaardiging of verbasing. In bg. voorbeelde ontbreek die eerste vergelykingsmoment en kan dit nie bygedink word nie.

2.10.5

Die moontlikheid om asof deur of te vervang:

Strydom⁹⁾ beskou asof en of as sintaktiese sinonieme; of is slegs die verkorte vorm van asof en kan asof in die volgende gevalle vervang:¹⁰⁾

I In B tipe-sinne, dus sinne waarin 'n koppelwerkwoord optree:

- a) Daar/dit/subjek + koppelww. + asof/of + geïnkorporeerde sinspotente groep

Dit is asof/of hy skielik weer lewe kry.

Daar is 'n drukte asof/of almal tegelyk begin lewe.

- b) S + koppelww. (+...) + (so) + b.nw. + asof/of + geïnkorporeerde sinspotente groep

Christoff se stemmetjie word (so) dun asof/of hy wil huil.

In hierdie voorbeeld is die stelwyse sonder so volgens ondersoeker meer gewoon.

Hy lyk vir my so vinnig asof/of hy Sebastian Cole se rekord wil oortref.

In hierdië geval is die stelwyse met so die meer gewone.

II In sinne waarin 'n selfstandige werkwoord plus 'n asof-inkorporasie optree, kan of asof in die volgende gevalle vervang:

- a) S + ww. + asof/of-geïnkorporeerde groep (wat as objek optree)

Ek voel asof/of 'n berg van my af is.

- b) S + ww. + bw. + asof/of-inkorporasie

Hy stap weg (so) asof/of hy nie meer lus het vir die lewe nie.

- c) S + ww. + voorsetselvoorwerp + asof/of-inkorporasie

Piet sterf met sy hande voor sy oë asof/of hy iets wou wegkeer.

Asof dek egter 'n wyer veld as of, met ander woorde asof kan nie in alle gevalle deur of vervang word nie.¹¹⁾

Die kombinasie voel plus asof/of is redelik geyk:

Dit voel asof/of my kop wil bars van die hoofpyn.

Die volgende ekwivalente stelwyse is ook moontlik:

Die gevoel asof/of my kop wil bars, is vreeslik.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 170.
2. WAT, Deel I, p. 282. (eerste kolom)
3. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, op. cit., p. 172.
4. Strydom, Estelle, Die Komparatiewe Partikels in Afrikaans, p. 85.
5. De Villiers, Meyer, Die Grammatika van Tyd en Modaliteit, p. 47.
6. Ibid., p. 54.
7. Strydom, E., op. cit., p. 93.
8. Ibid., p. 9.
9. Ibid., p. 80.
10. Ibid., pp. 97 - 98.
11. Ibid., p. 107.

2.11 Die verbindingspartikel DAN:

2.11.1 Volgens De Witte en Wijngaards funksioneer die bywoord dan "... - dat beteken in de genoemde voorwaarde of omstandigheid - ook als bindvorm, dat de konditionele zin sonder inleidend voegwoord van voorwaarde vastbindt aan die hoofdzin".¹⁾

Volgens Van Dale²⁾ funksioneer dan:

- veral as bywoord (= op dat toekomstige tijdstip dat tevoren aangeduid is of uit het verband blijkt)
- as voegwoord nā 'n komparatief, hoewel hy aanstip dat die spreektaal in hierdie verband dikwels als gebruik.
- as beperkend-teenstellende voegwoord met die waarde egter, dog.

Ook die Nasionale Woordeboek³⁾ tipeer dan as bywoord en as voegwoord.

2.11.2 Die waarde van dan:

Die partikel dan tree veral in 'n redeneerverband op met 'n gevolgtrekkende, op die voorafgaande gedagte voortbouende, funksie. Dan hervat die verband met die voorafgaande deel en verwys meestal na 'n omstandigheid van tyd of iets anders.

2.11.3 Die verbindingspartikel dan kan as suiwer onderskikkende voegwoord of as bywoord wat 'n verbindingsfunksie verrig, gebruik word.

2.11.3.1 Die gebruik van dan as onderskikkende voegwoord:

Interessant is die tipering van die funksie van dan in die volgende gevalle as voegwoord in die WAT:⁴⁾

- as ekwivalent van as ter aanduiding van 'n ongelykheid in die volgende gevalle:

i. Nā die vergrotende trap van die b.nw. in plaas van die meer-gebruiklike as, vgl.:

Hy het nooit groter dan sy Pa se duim geword nie.

Dan word ook na woorde wat die betekenis van 'n komparatief het, in hierdie tipe voorbeelde gebruik, vgl.:

Hy is heeltemal anders dan ek my voorgestel het.

Ek kan u hoofgeëerde opdrag nie anders behoorlik uitvoer nie dan deur regstreeks en persoonlik kennis te neem van hom nie.

ii. By die vergelyking van twee ongelyke eienskappe, veral wanneer daar reeds 'n hoedanigheidsaanduidende as voorkom, vgl.:

Hy is bekender as generaal dan as staatsman.

Hy is op sy beurt geneig om meer as haar bewaker op te tree dan as haar beskermmer.

Hy is minder dom dan lui.

- as ekwivalent van of:

In hierdie gebruik word dan dikwels gebruik as vervanging van die uitsluitende of waar dié voorafgegaan word deur die onderskikkende of om die tweede deel van 'n tweeledige, ondergeskikte vraag in te lei, vgl.:

Die vraag is of sy sukses aan verdienste dan aan geluk moet toegeskryf word.

Om vas te stel of die stembande gesluit is, ja dan nee.

Die onderskikkende voegwoord dan is dus gewoonlik vervangbaar deur as of of.

2.11.3.2 Die gebruik van dan as sinsverbindende bywoord:

2.11.3.2.1 Die waarde van dan wat as sinsverbindende bywoord optree:

Ook hierdie dan tree op met 'n gevolgtrekkende, op die voorafgaande gedagte voortbouende funksie.

In betogende taalgebruik kan die gebruik van dan

- op 'n spesifieke konteksgebonde situasie betrekking hê, vgl.:

Kyk 'n mens na hierdie voorbeeld, dan sien jy...

of dit kan

- 'n algemene strekking (= gewoonlik as) hê, vgl.:

Praat 'n mens met Katolieke, dan is dit altyd oor godsdienstige idealisme.

Indien dan aan die begin van 'n B-tipe sin optree, verkry dit nadruklike waarde as oorgangselement, vgl.:

Dan is dit tog so dat hulle verloof is.

2.11.3.2.2 Enkele kenmerke van die gebruik van dan wat as sinsverbindende bywoord optree:
Dan verbind dikwels bevel- of wenssinne aan 'n ander sinspotente groep, vgl.:

Werk getrou, dan sal jy beslis slaag.

Het hy net nog gelewe, dan was alles vandag anders!

Ook: Loop maar solank! Dan kom ek as die huis aan die kant is.

Die vooropstelling van dan in hierdie voorbeelde impliseer verbandlegging met 'n voorafgaande sin.

In gesproke taal kan die dan-sinspotente groep dikwels heeltemal van die voorafgaande afgeskei word, veral as die voorafgaande 'n bevelsin is of 'n vraagsin wat tot 'n tweede persoon gerig is, vgl.:

Loop maar solank! Dan kom ek as ek klaar is.

Kom julle vanaand kuier? Dan kan ons vleis braai.

Die anaforiese dan transponeer in lg. voorbeeld die voorafgaande vraag as 't ware agteraf tot hipotese:

As julle vanaand kom kuier, dan...

Dan tree dikwels na 'n dat as-inkorporasie op, vgl.:

Ek sê net dat as jy nie gaan nie, dan gaan ek ook nie.

Volgens Malherbe⁵⁾ is inversie ná dan hier min of meer die reël, vgl.:

Ek sê net dat as jy nie gaan nie, dan gaan ek ook nie teenoor

*Ek sê net dat as jy nie gaan nie, dan ek ook nie gaan nie.

Die gebruik van die neweskikkende voegwoord en plus dan:

En + dan word baie dikwels in tipiese verhalende taalgebruik in die teenwoordige- of toekomstetydsaanduiding gebruik, vgl.:

'n Mens moet darem teleurgestel voel as jy uit die Transvaal hier by die see kom vakansie hou en dan reën dit die hele tyd.

Die gebruik van dan as hervatter van die voorafgaande is moontlik in die volgende gevalle:

- Ná sekere onderskikkende voegwoorde, vgl.:

As sou jy my betaal, dan/ Ø sou ek dit nie doen nie.

Sodra ek geld het, dan/ Ø sal ek hom betaal.

Indien jy nie regkom nie, dan/ Ø sal ek jou help.

Gestel daar ontstaan 'n probleem, dan/ Ø sal ek help.

As daar iets gebeur, dan/ Ø kom ons nie.

- Ná twee verbindingspartikels in jukstaposisie:

Behalwe as daar iets voorval dan/ Ø kom ons.

Die weglaatbaarheid van dan:

Dit lyk asof dan altyd aanwesig is / moet wees / baie dikwels aanwesig is in samegestelde sinne waarin die attitudinele deel volg op 'n referensieële deel waarin tydstip, toestand of omstandigheid aangedui word. Dit lyk asof daar 'n sterk neiging in Afrikaans bestaan dat hoe langer die aanloopsin is, hoe meer dikwels verskyn 'n dan.

2.11.3.2.3 Die gebruik van dan saam met as = indien:

In betogende taal word dan dikwels saam met die verbindingspartikel as (= indien) gebruik om hipotetiese verband uit te druk, vgl.:

- i. As hy nie slaag nie, dan sal hy weer teruggaan skool toe.
- ii. As hy tog net wou luister, dan sou dit beter gegaan het.

Voorbeeld ii) impliseer 'n verwyt oor 'n handeling wat versuim is.

In bg. voorbeelde is die partikels as en dan weglaatbaar, vgl.:

- Ø Slaag hy nie, Ø sal hy weer teruggaan skool toe.
- Ø Slaag hy nie, dan sal hy weer teruggaan skool toe.
- As hy nie slaag nie, Ø sal hy weer teruggaan skool toe.

Ook:

- Ø Wou hy tog net luister, Ø sou dit beter gegaan het.
- Ø Wou hy tog net luister, dan sou dit beter gegaan het.
- As hy tog net wou luister, Ø sou dit beter gegaan het.

In hierdie voorbeelde tree die partikel dan gewoonlik op ter inleiding van die apodosis of gevolgtrekkende hoofsin wat volg op die protasis in voorwaardelike sinne.⁶⁾ Die een sinspotente groep stel nie 'n tasbare feit nie, maar wel 'n geponeerde moontlikheid van gebeure, 'n veronderstelling of voorwaarde waarop die bewering in die dominante groep gegrond is.

Die geïnkorporeerde groep kan in hierdie gevalle vervang word deur 'n substantiefgroep met voorsetsel: op voorwaarde dat, vgl.:

- As jy my belowe om goed daarna te kyk, dan sal ek dit vir jou leen.
- = Op voorwaarde dat jy my belowe om goed daarna te kyk, dan...

Indien die partikel selfs die as-inkorporasie voorafgaan, raak dit nie die gebruik van die partikel dan nie.

Interessant is die semantiese gelykwaardigheid van selfs as en selfs al in hierdie tipe voorbeelde, vgl.:

- Selfs as dit reën, dan/ Ø gaan ons plaas toe.
- Selfs al reën dit, dan/ Ø gaan ons plaas toe.

In die voorbeeld

As hy nie slaag nie, dan sal hy weer teruggaan skool toe
het ons te make met 'n tipiese redeneervorm waarin die inkorporasie in
beginsel by voorkeur as uitgangspunt van die bewering voorop staan.
Die oorsaak word in die vooropgestelde sinspotente groep vermeld en
die gevolg of gevolgtrekking in die agternageplaaste sinspotente groep
wat dan gewoonlik die swaarste klem dra.
Die dominante groep word deur die partikel dan (= in dié geval) hervat.

In die voorbeeld

As ek snags nie kan slaap nie, dan lees ek
is as = indien/wanneer, vgl. bv.:

Indien ek snags nie kan slaap nie, dan/ Ø lees ek.

Wanneer ek snags nie kan slaap nie, dan/ Ø lees ek.

In beide bg. stelwyses is die gebruik van die partikel dan fakultatief.
Indien indien/wanneer egter weggelaat word, is die dan-stelwyse die
mees algemene, vgl.:

Kan ek snags nie slaap nie, dan lees ek.

Kan ek snags nie slaap nie, Ø lees ek. (?)

Verwysings:

1. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands.
Een evolutief-klassieke synthese, p. 129.
2. Van Dale¹⁰, p. 494.
3. Nasionale Woordeboek³, p. 92. (eerste kolom)
4. WAT, Deel II, p. 33. (derde kolom)
5. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans,
p. 23.
6. WAT, Deel II, p. 33. (tweede kolom)

Omrede DAT so 'n hoë gebruiksfrekwensie in Afrikaans het, is dit volledigheidshalwe nodig om die volgende gedeelte (wat nié op volledigheid aanspraak maak nie) wel in die ondersoek op te neem. (Vir 'n uitvoerige bespreking van hierdie verbindingspartikel verwys ek u na: Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, Ongepubliseerde M.A., U.S. 1966.)

2.12 Die voegwoord DAT:

Volgens Overdiep¹⁾ is dat die voegwoord met die hoogste gebruiksfrekwensie as inleidende partikel van geïnkorporeerde groepe.

2.12.1 Die semantiese waarde van dat:

Volgens Kruisinga is dat die belangrikste voegwoord "...omdat het in het geheel geen betekenis heeft, en daarom de dienst kan verrichten van aan te duiden dat de zin ondergeschikt is, onverschillig de aard van die onderschikking."²⁾

Die enkelvoudige grammaties-verbindende voegwoord dat het dus 'n baie vae semantiese waarde.

2.12.2 Die funksie van dat-inkorporasies:

Sinspotente groepe wat deur dat ingelei word, tree dikwels, afhangende natuurlik van die stilistiese voorkeur van die spreker, as substantiewiese groepe in die posisie van subjek of objek op en minder dikwels as predikaatsnomen en bepaling.

Dat-inkorporasies word bespreek na aanleiding van die funksie waarin die inkorporasie optree, nl.:

- as subjek
- as objek en
- as adjektiewiese bepaling

in die verskillende tipes sinne.

2.12.3 Die gebruik van dat-inkorporasies in die subjeksfunksie:

2.12.3.1 Die dat-subjeksinkorporasie word normaalweg nā die dominante groep geplaas en dan tree daar in die dominante groep dikwels 'n voorlopige formele subjek in die vorm van die voornaamwoord dit op.

2.12.3.2 Die gebruik van 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie in A-tipe sinne:

2.12.3.2.1 Volgens Ponelis³⁾ tree veral ervaringswerkwoorde (bv. (dit) gryp my aan, tas my aan, baat my nie, beklem my, bekommer my, val my by, slaan my dronk, ontbreek my aan die moed, het my ontgaan, ontstel my,

kom my toe, traak my nie, verbaas my, vervul my met weersin⁴⁾ in samegestelde A-tipe sinne plus 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie op.

Die dat-inkorporasie tree in A-tipe sinne ook op saam met oorganklike werkwoorde wat te kenne gee dat iets plaasvind of gebeur, vgl. bv.:

Hoe dikwels gebeur dit nie dat ouers hul kinders afskeep nie?
Dit kom dikwels voor dat aangenome kinders na hul biologiese ouers soek.

In hierdie voorbeelde omskryf die geïnkorporeerde sinspotente groep 'n handeling, bepaalde gebeure of 'n sekere toestand, die geïnkorporeerde groep verleen dus aan die algemene dominante werkwoord (voorkom/gebeur, ens.) 'n presieser aktuele inhoud.

Die samegestelde sinstruktuur

Gebeur dit dikwels dat jou Pa jou Ma slaan?

kan as stilistiese variant van onderstaande voorbeeld wat met 'n spesifieke doel deur 'n skrywer gebruik kan word, beskou word. Hoewel nie alle voorbeelde van dat-inkorporasies wat in A-tipe sinne in die subjeksfunksie optree tot enkelvoudige sinne reduseerbaar is nie, is bg. struktuur geredelik reduseerbaar tot:

Slaan jou Pa jou Ma dikwels?

Die variant met die dat-inkorporasie gee 'n groter mate van beleefdheid/beskeidenheid ten opsigte van die verlangde informasie te kenne.

Ook saam met onder andere die volgende oorganklike werkwoorde⁵⁾ kan dat-inkorporasies in die subjeksposisie optree: spreek vanself, ly geen twyfel nie. Vgl.:

Dat hy skuldig is, spreek vanself.

Dat hy sal slaag, ly geen twyfel nie.

'n "Abstrakte" dat-inkorporasie kan saam met sekere werkwoorde (bv. die werkwoord spreek en voorsetselwerkwoorde soos bv. meebring en inhou) in die subjeksfunksie optree, vgl.:

Dit spreek vanself dat krediet nou tot 'n minimum beperk sal word.
of Dat krediet nou tot 'n minimum beperk sal word, spreek vanself.
Dit bring mee dat ons nie langer kan bly nie.

2.12.3.2.2 Die gebruik van dit in A-tipe sinne met 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie:

Die posisie van die voorlopige subjek dit in 'n A-tipe sin met 'n agtergeplaaste dat-inkorporasie in die subjeksfunksie is redelik vas: die aandag word deur die verskuiwing van die werklike subjek na agter op die wesenlike inhoud van die gebeure gevestig, vgl.:

Dit gebeur dikwels dat ouers hul kinders afskeep.

Die verbinding Dit kan wees + 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie:
Voorbeeld:

Dit kan wees dat hulle vergeet het kan moontlik 'n
verkorte vorm van of

Dit kan waar wees dat ... of

Dit kan so wees dat ... wees.

2.12.3.3 Die gebruik van 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie in B-tipe sinne:

2.12.3.3.1 Voorbeelde waarin die dat-inkorporasie as subjek in B-tipe sinne optree, is baie algemeen; die gebruikelike woordvolgorde-patroon is S vf dat-inkorporasie, die dat-inkorporasie tree op as voltooiing van die koppelwerkwoord:

Die rede is dat hy nie genoeg geld het nie.

Die uitgebreidheid van hierdie tipe voorbeelde is verstaanbaar aangesien hier nie van 'n optrede of agens sprake is nie, maar wel van "...een oordeel van de spreker over een of ander substantivisch "onderwerp".⁶⁾

Ook hang die gebruiklikheid van die konstruksie saam met die feit dat 'n oordeel ewe maklik oor 'n verbale aangeleentheid, 'n abstrakte saak, 'n ding of persoon uitgespreek kan word.

2.12.3.3.2 Verskillende funksionele eenhede kan in bg. tipe sinne as predikaatsnomen optree:

B-tipe samegestelde sinne waarin 'n adjektief of 'n adjektiwies-fungerende groep as predikaatsnomen en die dat-inkorporasie in die subjeksfunksie optree, kom baie dikwels voor, vgl. bv.:

Dit is duidelik / nodig / bekend / gepas / wenslik dat
hy hom nie aan ons steur nie.

Ander byvoeglike naamwoorde wat in hierdie konstruksie optree, is onder andere die volgende: waar, (egter) so, verblydend, interessant, vreemd, goed, opvallend, opmerklik, mooi, gaaf, sonderling, verskriklik.

Die b.nw. kan ook in die oortreffende trap saam met die bepaalde lidwoord substantiwies gebruik word, vgl.:

Dit is die beste dat hy maar hospitaal toe gaan.

Bg. tipe verbinding is ook moontlik met 'n aanloopkonstruksie in die dominante groep, vgl.:

Onder dié omstandighede is dit belangrik dat bykans 'n uur verloop het voordat hy die polisie in kennis gestel het.

In hierdie geval bevat die dominante groep 'n uitdruklike verklaring van die inhoud van die dat-inkorporasie. Die sinsbou het hier 'n beklemtoning van die belangrikste gegewe tot gevolg.

2.12.3.3.3 Die gebruik van dit in samegestelde B-tipe sinne met 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie:

Die onbeklemtoonde dit word dikwels in samegestelde B-tipe sinne met 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie as voorlopige subjek gebruik.

Die vervanging van dit deur die subjeksinkorporasie is somtyds stilisties onaanvaarbaar, vgl.:

Dit was duidelik dat Hollandse ouers nie hul kinders in skole wou toelaat waar onderwys alleen in Engels gegee word nie.

Grammaties kan dit as 'n aanduiding beskou word van die subjeksin wat volg op duidelik, d.w.s. die hele stuk wat begin met dat Hollandse ouers en eindig met word nie. Stilisties sou die plasing van daardie stuk voorop in plaas van dit, onaanneemlik wees, vgl.:

*Dat Hollandse ouers nie hul kinders in skole wou toelaat waar onderwys alleen in Engels gegee word nie, (dit) was duidelik.

- I In B-tipe samegestelde sinne met is in die dominante groep en waarin 'n adjektief of adjektiwies-fungerende groep as predikaatsnomen optree, word dit dikwels in die dominante groep as voorlopige subjek gebruik, vgl.:

Dit is (volkome) begryplik dat hy so reageer het.

Die dit is + b.nw.-dominante groep dien dikwels as aanduiding van 'n psigiese of modale reaksie van die taalgebruiker op die saak wat in die dat-inkorporasie omskryf word.

Die dat-inkorporasie kan in bg. voorbeeld ook voorop gestel word, vgl.:

Dat hy so reageer het, $\emptyset$ is volkome begryplik.

Met vooropstelling van die dat-inkorporasie verval die gebruik van dit normaalweg, tensy dit swaar aksent dra, vgl.:

Dat jy daarvan sal hou, dít is verstaanbaar.

Indien 'n beklemtoonde dit in die agterna-geplaaste dominante groep optree, funksioneer dit anafories en verwys die partikel met ander woorde na 'n voorafgaande sinspotente groep.

Dit word dikwels weggelaat as "...in de dominante groep het adjectivische praedicaatsnomen in de aanloop staat,"⁷⁾ vgl.:

Opmerklik is dit / $\emptyset$ dat Christoff skielik begin voornaamwoorde gebruik het.

Die gebruik van dit is ook hier fakultatief indien die dat-inkorporasie in bg. tipe voorbeeld voorop gestel word:

Dat Christoff skielik begin voornaamwoorde gebruik het,
dit / $\emptyset$ is opmerklik.

Volgens Ponelis⁸⁾ kan onder andere die volgende byvoeglike naamwoorde as naamwoordelike deel van die gesegde in Dit is-dominante groepe wat met 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie verbind, optree:

aaklig, begryplik, bekend, belangrik, billik, dwaas,
duister, fantasties, gebruiklik, gerade, goed, hopeloos,
interessant, lekker, moontlik, natuurlik, noodsaaklik,
vanselfsprekend, verskriklik, waar.

Vgl. bv.:

Dit is moontlik dat hy kan slaag.

Die volgende adjektiwiese voorsetselgroepe kan ook as naamwoordelike deel van die gesegde in Dit is-dominante groepe wat met 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie verbind, optree:⁹⁾

benede sy waardigheid, bokant sy vuurmaakplek, buite sy bereik, uit vrees, van belang, waarde, nut, ens.

Vgl. bv.:

Dit is van die allergrootste belang dat die opstel betyds ingelewer word.

Dit is uit vrees dat hy so opgetree het.

Die dominante groep bevat in bg. voorbeelde 'n nadruklike verklaring van die inhoud van die geïnkorporeerde groep.

Die dominante groep tree in bostaande voorbeelde primêr omskrywend op; die modale funksie van die dominante groep word dikwels deur versterkende invoegsels en 'n emosioneelgelaaide woordkeuse beïnvloed, vgl.:

Dit is volkome begryplik dat hy so reageer het.

"Christoff-kind, dit is heeltemal verstaanbaar dat Pappa jou gefoeter het."

Daar bestaan 'n neiging om die stereotiepe Dit is + b.nw. + dat-inkorporasie in die subjeksfunksie te reduseer tot die beknopte vorm van die dominante groep, vgl.:

Dit is gelukkig dat hy nog geslaap het toe sy Pa weg is.

> Gelukkig dat hy nog geslaap het toe sy Pa weg is.

Dit is jammer dat ons nie eerder geweet het nie.

> Jammer dat ons nie eerder geweet het nie.

Indien die beknopte vorm van die dominante groep gebruik word, is daar dikwels 'n pouse voor die dat-sin en dan kan die voorafgaande gedeelte volgens Malherbe¹⁰⁾ as interjeksie beskou word.

Dit lyk of die partikels wat as eerste sinsdeel optree, 'n emosionele houding van die spreker ten opsigte van die bestaan of die nie-bestaan van die genoemde sakekompleks of van die genoemde saak aandui, vgl.:

Gelukkig dat jy daar was.

Lekker dat jy kon saamgaan.

Die voorbeeld

Snaaks dat jy nie gekom het nie.

Die partikel snaaks druk in bg. voorbeeld nie soseer gevoel uit nie. Snaaks noem eerder 'n eienskap; dit lyk of daardie partikels wat 'n eienskap of hoeveelheid noem wat intensiveerbaar is (wat dus trappe van vergelyking het) in hierdie posisie kan optree.

Slegs die positiewe stellende trap van die betrokke woorde kan egter in die konstruksie gebruik word.

Die inkorporasie met dat vermeld in bg. voorbeeld feitlik die hoofsaak.

- II In B-tipe samegestelde sinne met 'n dat-inkorporasie en is in die dominante groep en waarin 'n substantiewiese element as predikaatsnomen optree, word dit (of soms daar) dikwels in die dominante groep as voorlopige subjek gebruik, vgl. bv.:

Dit is 'n jammerte dat ons nou moet ry.

Indien die dat-inkorporasie egter voorop gestel word, val die voorlopige subjek dit natuurlik weg, vgl.:

Dat ons nou moet ry, $\emptyset$ is 'n jammerte.

Wanneer die dat-inkorporasie wel voorop staan, word daar soms met 'n beklemtoonde dit in die agtergeplaaste dominante groep na die inkorporasie terugverwys, vgl.:

Dat botter weer dunder word, dit is 'n feit.

Dat hy 'n skelm is, dit is seker.

Die struktuurpatrone waarin bg. tipe verbinding optree, is nl.:

- Dit / soms daar (as voorlopige subjek) + koppelwerkwoord + s.nw. + dat-inkorporasie in die subjeksfunksie
Dit is geen wonder dat Christoff so befoeterd is nie.
Dit is 'n jammerte dat ons nou moet ry.
Dit is die moeilikeid dat ek baie gevoelig vir kritiek is.

In veral gemoedelike skryfstyl word dit is tot dis saamgetrek.

- Dit (as voorlopige subjek) + koppelwerkwoord + voorsetselvoorwerp + dat-inkorporasie in die subjeksfunksie:
Dit is van bangheid dat hy so bewe.
Dit blyk uit haar getuienis dat sy hom doelbewus probeer benadeel het.

Ander stelwyse:

Uit haar getuienis blyk dit / $\emptyset$ dat sy hom doelbewus probeer benadeel het.

- = Soos dit / $\emptyset$ uit die getuienis blyk, het sy hom doelbewus probeer benadeel.

Volgens Ponelis¹¹⁾ kan die volgende naamwoorde onder andere as naamwoordelike deel van die gesegde optree in Dit is-dominante groepe wat met 'n dat-inkorporasie verbind:

argument, beleid, bedoeling, besparing, ervaring,
feit, geheim, geluk, hoogverraad, las, nuus, plig,
probleem, raaisel, saak, skande, taak, vraag, wonder,
ens.

Vgl. bv.:

Dit is 'n wonder dat sy die plek gekry het.

Die stereotiepe Dit is + s.nw. + dat-inkorporasie kan geredelik gereduseer word tot die beknopte vorm van die dominante groep, vgl.:

Dit is geen wonder dat hy alweer laat is nie.

> Geen wonder dat hy alweer laat is nie.

2.12.3.3.4 Die posisie van die dat-inkorporasie in die subjeksfunksie t.o.v. die dominante groep in B-tipe sinne:

Die dat-inkorporasie kan na sekere koppelwerkwoorde voorop gestel word, vgl.:

Die rede is dat hy nie genoeg geld het nie.

teenoor: Dat hy nie genoeg geld het nie, is die rede.

Die stelwyse met die dat-subjektsinkorporasie voorop kom egter volgens ondersoeker minder reëlmatig voor.

'n Vooropgestelde dat-inkorporasie met 'n onpersoonlike werkwoord in die dominante groep is ongewoon of heeltemal onaanvaarbaar, vgl.:

Dit lyk (vir) my dat hulle nie wil kom nie.

*Dat hulle nie wil kom nie, lyk (vir) my.

I Indien 'n adjektief of adjektiewies-fungerende groep in 'n Dit is-dominante groep as predikaatsnomen optree, kan die dat-inkorporasie in die subjeksfunksie voorop staan, vgl.:

Dit is begryplik dat hy so reageer het.

Dat hy so reageer het, (dit) is begryplik.

II Indien 'n substantiewiese element as predikaatsnomen in 'n Dit is-dominante groep optree, kan die volgorde van die dat-inkorporasie t.o.v. die dominante groep deur die spreker bepaal word, vgl.:

Dat ons span verloor het, (dit) is nie die ergste nie.

Dit is geen wonder dat jy laat is nie.

Die dat-inkorporasie tree ondubbelsinnig in die subjeksfunksie op indien die geïnkorporeerde groep vóór die dominante B-groep optree en dus in ooreenstemming met die enkelvoudige S vf predikaatsnomen-struktuurpatroon gebou is. Vgl. bv.:

Dat ons span verloor het (= dit), is 'n skande.

Die geïnkorporeerde groep vertoon 'n anaforiese karakter, die groep "...met voor de gesprekspartners bekende zakelijke inhoud, (fungeert) op natuurlike wijze als uitgangspunt van de gedachte en dus als grammaticaal subject van de B-formatie."¹²⁾

In die geval van agterna-geplaaste dat-inkorporasies tree dit as voorlopige plaasvervanger van die dat-inkorporasie in die subjeksfunksie op; dit gebeur veral in die geval van omvangryke en ingewikkelde inkorporasies. In verband hiermee die volgende:

"...de inhoud van die dat-groep is dan niet per se "bekend" of anaforisch, maar kan ook heel wel een "nieuwe" inhoud hebben die uit de visie of de gedachte van de spreker voorkomt."¹³⁾

Vgl. bv. bg.

Dit is geen wonder dat jy laat is nie in dié verband.

Die geïnkorporeerde dat-groep kan egter ook in hierdie tipe, sonder dit as voorlopige subjek, nā die dominante groep optree, vgl.:

Die waarheid is dat hy nie alte fluks is nie.

'n Belangrike beswaar is dat hy nie behoorlik opgelei is nie.

Feit bly egter dat hy die moord beplan het.

"Waar die substantief...hier aan die begin van die sin gestel word... is dit ook moontlik om hierdie substantiewe as onderwerp te beskou en die dat-sin as gesegdesin."¹⁴⁾

Van Es en Van Caspel¹⁵⁾ sluit by hierdie uitspraak aan en beweer dat indien dit nie in die dominante groep optree nie en die substantief in die sin aan die begin van die sin optree, daar die neiging bestaan om die dat-inkorporasie as predikaatsnomen op te vat.

In aansluiting by bg. die volgende voorbeeld:

Die interessante was dat net tuisgemaakte artikels te sien was.

Hierdie tipe sinne met 'n gesubstantiveerde byvoeglike naamwoord kom veral in betogende taalgebruik dikwels voor sonder dat 'n mens kan beweer dat die kwalifiserende subjek anafories optree.

Die dat-inkorporasie tree ná die dominante groep op en word beklemtoon. Die vooropstelling van die dat-inkorporasie is teoreties wel moontlik, maar nie gebruiklik nie, vgl.:

Dat net tuisgemaakte artikels te sien was, was die interessante.

Sodra 'n voorsetselbepaling (van die tentoonstelling) egter ná die gesubstantiveerde b.nw. gebruik word, is die stelwyse met die dat-inkorporasie voorop, weer meer "normaal":

Dat net tuisgemaakte artikels te sien was, was die interessante van die tentoonstelling.

2.12.3.3.5 Voorbeelde met ander koppelwerkwoorde (as is) plus 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie:

Die oplossing skyn te wees dat hul voorregte ingekort word. Die dat-inkorporasie kan in hierdie voorbeeld deur 'n infinitief-konstruksie vervang word:

Die oplossing skyn te wees om hul voorregte in te kort. Bg. stelwyse in die vorm van 'n samegestelde sin kan egter ingekort word tot 'n enkelvoudige struktuur waarin 'n modale bywoord optree, vgl.:

As oplossing word hul voorregte blykbaar ingekort.

Ook: Dit blyk dat hul voorregte ingekort word as oplossing. In verbindings sonder 'n adjektiwiese of substantiwiese predikaatsnomen kan dit die vervanger wees van die dat-inkorporasie wat noodsaaklikerwys agteraan geplaas word.

In bg. gevalle tree die dat-inkorporasie meestal slegs ná die vf op, vgl.:

Dit blyk dat hy siek is.

*Dat hy siek is, blyk.

Dit skyn dat hy hom misreken het.

*Dat hy hom misreken het, skyn.

Met hierdie konstruksie noem die spreker 'n sakekompleks (dat + persoonlike vnw. + ... + vf) as iets omtrent die bestaan waarvan geen onsekerheid bestaan nie en druk hy as sy houding uit dat sy geloof in die bestaan van die sakekompleks òf onderhewig is aan sekere beperkinge (dit skyn, dit kom my voor) òf gebaseer is op feite wat sy geloof ondersteun (dit blyk).

2.12.3.3.6 Die weglaatbaarheid van dat in B-tipe sinne met 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie:

Die gebruik van dat is in baie gevalle fakultatief in hierdie tipe voorbeelde, vgl.:

Die rede is Ø hy het nie sy werk gedoen nie.

Indien dat weggelaat word, kry ons die onafhanklike woordorde.

Die fakultatiwiteit van dat in Dit is + b.nw.-dominante groepe:

Indien dit as voorlopige subjek optree in die dominante groep wat staan voor die geïnkorporeerde groep, is die gebruik van dat dikwels fakultatief, vgl.:

Dit lyk vir my dat / Ø sy toestand versleg.

Indien die dat-inkorporasie egter voorop staan, is dat nie weglaatbaar nie, vgl.:

*Ø ons nie eerder geweet het nie, (dit) is jammer.

Ook indien die beknopte vorm van die Dit is-dominante groep gebruik word, is die gebruik van dat dikwels fakultatief, vgl.:

Jammer // dat ek jou laat wag het of

Jammer // Ø ek het jou laat wag.

Volgens Malherbe lyk dit of "...sekere...b.nwe. wat dikwels saam met dit is gebruik word, (bv. jammer, gelukkig, snaaks, ... goed, seker) eerder sonder dat voorkom as ander wat 'n laer gebruiksfrekwensie het. Ander moontlike faktore is die mate van beklemtoning van die ... b.nw. en die lengte van die pouse tussen die twee sinne."¹⁶⁾

In sekere voorbeelde van hierdie tipe is dat egter nie fakultatief nie, waarskynlik as gevolg van die laer gebruiksfrekwensie van die b.nw. Malherbe¹⁷⁾ noem die volgende byvoeglike naamwoorde:

Ongelooflik dat /*Ongelooflik Ø hy dit kon regkry.

Asook die volgende b.nwe.: opmerklik, treurig, interessant, vreemd, opvallend, mooi, gaaf, sonderling, verskriklik, vreeslik, onmoontlik en eienaardig.

2.12.3.3.7 Die vervanging van dat deur ander voegwoorde in samegestelde tipe B-voorbeelde:

In plaas van dat tree of/asof dikwels na die koppelwerkwoorde (behalwe na blyk) plus die partikel dit as voorlopige subjek in dominante groepe op, vgl.:

Dit lyk vir my of/asof sy toestand versleg.
*Dit blyk of/asof hy oneerlik was.

Die verklaring vir bg. lê waarskynlik in die volgende:

Ponelis¹⁸⁾ noem blyk 'n objektiewe of feitelike werkwoord wat 'n objektiewe of feitelike sinspredikaat neem met die voegwoord dat, terwyl die ander koppelwerkwoorde (bv. lyk, ens.) as nie-feitelike of subjektiewe werkwoorde tipeer word wat subjektiewe sinspredikate neem met die voegwoorde of/asof.

2.12.3.4 Die gebruik van 'n dat-inkorporasie in die subjeksfunksie in C-tipe sinne: Inkorporasies met die voegwoord dat wat "...een zakelijke verbale inhoud hebben maar geen persoon omschrijven of aanduiden",¹⁹⁾ kan in C tipe-sinne slegs in beperkte mate as "aktiewe" subjek in 'n dominante groep optree, omrede hoofsaaklik "...levende wezens als agens van allerlei lichamelijke, zintuiglijke, intellectuele of psychische aktiviteiten ten opzichte van objecten"²⁰⁾ veronderstel word. Vgl. bv.:

Dit ontgaan Tommie dat hy 'n woonstelsleutel moes inpak.
Dit pas my goed dat ons so vroeg daar moet wees.
Dat hy, en nie sy oudste broer nie, die familieplaas erf,
berus op 'n mondelinge ooreenkoms wat waarskynlik nooit op skrif gestel sal word nie.

Ook is 'n dat-inkorporasie as subjek semanties aanvaarbaar in C tipe-sinne "...die een psychische invloed van een toestand of gebeuren uit de geïncorporeerde groep omschrijven,"²¹⁾ vgl. bv.:

Dit verbaas my dat hy deesdae so gereeld klas bywoon.
Dit spyt ons dat hy weggaan.

Deur die subjeksin voorop te plaas, kan dit weggelaat word:

Dat hy weggaan, Ø spyt ons.

In die volgende stereotipe kombinasies tree dat-inkorporasies in die subjeksposisie op:

Dat die werk in dié bepaalde volgorde afgehandel word,
het natuurlik bepaalde nadele.

Dat daar nie streng reëls voorgeskryf is nie, maak dit
des te meer 'n kwessie van vertrouwe.

Die subjeksinkorporasie kan ook ná die dominante groep optree, wat dan 'n klemverskuiwing in die mededeling tot gevolg het:

Dit het natuurlik bepaalde nadele dat die werk in dié
bepaalde volgorde afgehandel word.

2.12.4.1 In aansluiting by voorafgaande bespreking van dat-inkorporasies in die subjeksfunksie in die verskillende tipes sinne, die volgende "problematiese" voorbeelde:

Dit is hier dat hy verdrink het.

Dit is in hierdie swembad dat hy verdrink het.

Hoewel die dat-inkorporasie in bg. voorbeelde baie na 'n subjeksinkorporasie lyk, argumenteer Malherbe²²⁾ dat daar die volgende belangrike verskille bestaan tussen hierdie tipe dat-inkorporasie en die gewone dat-subjeksinkorporasie wat op die naamwoordelike deel van die gesegde volg, vgl.:

- In die meeste van die voorbeelde kan die dat-inkorporasie nie voor die dominante groep geplaas word nie, vgl.:

*Dat hy verdrink het, is hier.

Teenoor: Dit is 'n feit dat hy selfmoord gepleeg het.

Dat hy selfmoord gepleeg het, is 'n feit.

- Dat kan in hierdie konstruksie deur ander verbindingswoorde wat nie weglaatbaar is nie, vervang word, vgl.:

Dit is hier waar / wat / dat hy verdrink het.

In die gewone subjeksinkorporasie is slegs die gebruik van dat (wat wel weglaatbaar is) moontlik.

Malherbe²³⁾ gebruik die volgende sintaktiese toets om hierdie tipe met 'n predikatiewe dat-inkorporasie van die gewone dat-inkorporasie in die subjeksfunksie te onderskei:

Hierdie tipe kan nl. in 'n enkelvoudige sin omskryf word met dieselfde betekenis en sonder enige ander veranderinge behalwe die weglating van dit is (was) en dat en die verandering in die woordorde van bysins- na hoofsinwoordorde, vgl.:

(Dit is) hier (dat) dit gebeur het > Dit het hier gebeur.

'n Probleem by hierdie tipe voorbeelde is natuurlik of is/was wat deur 'n suiwer bywoordelike element of bepaling gevolg word, as koppelwerkwoord beskou kan word, 'n probleem wat 'n uitgebreide selfstandige ondersoek regverdig.

In hierdie tipe voorbeelde kan die bepaling wat saam met Dit is optree, bv. hier / in hierdie swembad deur vooropstelling beklemtoon word, vgl.:

Hier/In hierdie swembad is dit dat hy verdrink het.

2.12.4.2 Aan die hand van die aard van die sinsdeel wat die dat-inkorporasie voorafgaan en die semantiese waarde daarvan, onderskei Malherbe²⁴⁾ die volgende tipes:

2.12.4.2.1 Die dat-inkorporasie kan voorafgegaan word deur 'n enkele woord:

- Deur 'n bywoord van plek:
Dit is hier dat hy verdrink het.
- Deur 'n bywoord van tyd:
Dit is toe dat die diefstal ontdek is.
Dit is bedags dat hy die slegste voel.
Dit is selde dat 'n mens die voorreg het om hom op sy stukke te sien.

In lg. voorbeeld kan dit is weggelaat word, vgl.:

Ø Ø Selde dat 'n mens die voorreg het om hom op sy stukke te sien.

- Deur 'n bywoord van oorsaak of rede:
Dit is daarom dat ek nog nie die opstel kon skryf nie.

Daarom verwys terug na die inhoud van die vorige sin.

Interessant is dat 'n beklemtoonde dié in plaas van daarom gebruik kan word; waarskynlik omdat dié in Afrikaans gebruik kan word om na 'n hele sin terug te verwys, vgl.:

Dit is daarom / dié dat ek nog nie die opstel geskryf het nie.
Die bepalings tree in dié stelwyse by voorkeur in die dominante groep op en nie in die dat-inkorporasie nie, vgl.:

Dit is seker dié dat hy my ordentlik behandel het.
teenoor: Dit is dié dat hy my seker ordentlik behandel het.

- Deur 'n bywoord van hoedanigheid:
Dit is hard dat ek hom laat val het.
Dit is wydsbeen dat hy oor die tas sit.
Dit is só dat ek hom oorrompel het.

Só kan voorop gestel word; die ander bywoorde van hoedanigheid egter nie, vgl.:

Só is dit dat ek hom oorrompel het.
*Hard is dit dat ek hom laat val het.

Die beklemtoonde partikel so wat dikwels saam met ander modale of konkluderende partikels in die dominante groep gebruik word, wys uit na die geïnkorporeerde groep. Hierdie spesifieke konstruksie word veral in dialoë, en dan veral in vraaggerekke, gebruik: die vraesteller stel gevolgtrekkings van homself om die gespreksgeenoot verder te probeer uitlok, die verweerder gebruik die ietwat omslagtige konstruksie Dit is sô dat... wat 'n stereotiepe verbinding geword het "...om tyd te winnen voor een overzichtelike en een geleidelike opbou van zijn uiteenzettingen."²⁵⁾

Indien so nie beklemtoon word nie, het dit dikwels die betekenis waar, vgl.:

Dit is so dat hy 'n fortuin geërf het.

= Dit is waar dat hy 'n fortuin geërf het.

- Deur 'n bywoord van modaliteit:

Dit is net / bloot / eenvoudig dat hy te lui is om die werk te doen; hy is nie onnosel nie.

Dit is net + 'n dat-inkorporasie tree as rede-aanduidende konstruksie met die waarde behalwe dat/maar op; die dat-inkorporasie verstrek 'n rede of bevat 'n verklaring vir die stelling wat in die dominante groep gemaak is.

- Deur 'n voornaamwoordelike bywoord:

Dit is hiermee dat hy die gat in die vloer gekap het.

Dit is daarvan dat ek siek geword het.

- Deur 'n voegwoord:

Omdat dit is dat hy nie in die werk belangstel nie, sal ons maar iemand anders moet vra.

"Ons vind soms dat 'n sekere voegwoord van sy bysin geskei kan word deur dit met dit is te verbind en dan 'n dat te gebruik om met die onderwerp en gesegde van die bysin, 'n nuwe bysin te vorm."²⁶⁾

2.12.4.2.2 Die dat-inkorporasie word voorafgegaan deur 'n woordgroep wat gewoonlik uit 'n voorsetsel + s.nw./vnw., maar soms ook uit 'n infinitief-konstruksie, bestaan;²⁷⁾

- Deur 'n bepaling van plek:

Dit was in hierdie swembad dat/wat/waar hy verdrink het.

Dat verwys nie terug na die hele dominante groep nie, maar slegs na die plekbepaling, nl. in hierdie swembad.

- Deur 'n bepaling van tyd:

Dit was in daardie jare dat hy die plaas moes verkoop.

Die voorsetstel kan in bg. voorbeeld wegval:

Dit was Ø daardie jare dat hy die plaas moes verkoop.

Dit is veral tydens droogtetoestande dat die boer moed verloor.

Die spesifieke omstandighede waarop die inhoud van die inkorporasie van toepassing is, word in die voorbeeld uitgelig.

- Deur 'n bepaling van oorzaak of rede:

Dit is deur sy agtelosigheid dat die geld gesteel is.

Die dat-inkorporasie kan in baie gevalle voorop gestel word:

Dat die geld gesteel is, is deur sy agtelosigheid.

In sommige gevalle van hierdie tipe gaan dit nie slegs om die beligting van 'n modale faset ten opsigte van die geïnkorporeerde groep nie, maar om die beklemtoning van ander adverbiale elemente. Die inkorporasie volg dan normaalweg op die dominante groep. Vgl.:

Hy het baie opgeoffer vir sy enigste sieklike seun en
dit was veral om sy ontwil dat hy die erfplaas verkoop het.

Die oorzaak van 'n bepaalde persoon se spesifieke optrede word verduidelik.

- Deur 'n bepaling van hoedanigheid, middel, omstandigheid of modaliteit:

Dit is glo met haar eie pistool dat hy haar vermoor het.

Dit is onder hierdie bepaling dat hy arresteer is.

- Deur 'n bepaling van doel, gevolg of toegewing:

Dit is met die oog op die toekoms dat hy die nuwe betrekking aanvaar het.

Dis om fiks te word dat ek springklas toe gaan.

Dis ondanks sy besware dat sy tog die rok gekoop het.

- Deur 'n indirekte objek wat uit vir (soms aan) + s.nw./vnw. bestaan:

Dit is vir haar dat hy die motor gekoop het.

In plaas van vir kan aan soms gebruik word:

Dit is vir/aan Kobus dat ek die brief gegee het.

- Deur 'n voorsetsel + s.nw./vnw. waar die voorsetsel by die werkwoord aansluit en 'n min of meer vaste verbinding daarmee vorm:

Dit is van haar / Anna dat hulle praat. (praat van)

Dit is oor Mamma dat ek bekommerd is. (bekommerd oor)

Dit is na my Pa dat ek vandag verlang. (verlang na)

Dit is teen hierdie wanpraktyke dat ons beswaar maak.
(maak beswaar teen)

- Deur te + infinitief (dikwels in sy ou vorm op -e):

Dit is te hope dat dit 'n wens is wat bewaarheid kan word.

Dit is te betreur dat hy so swak presteer het.

2.12.4.2.3 Die dat-inkorporasie word deur 'n geïnkorporeerde sinspotente groep in 'n bywoordelike funksie (tradisioneel 'n bysin) voorafgegaan:²⁸⁾

- Deur 'n "bysin" van plek:

Dit is waar die ou stal gestaan het dat hulle die nuwe woonhuis gebou het.

- Deur 'n "bysin" van tyd:

Dit is nadat haar man dood is dat sy die plaas verkoop het.

- Deur 'n "bysin" van rede of oorsaak:

Dit is omdat jy te veel eet dat jy so vet is.

2.12.4.2.4 Die dat-inkorporasie kan voorafgegaan word deur 'n tydsaanduidende bywoordgroep wat nie 'n voorsetsel bevat nie, maar in die meeste gevalle 'n temporale substantief wat as bywoord gebruik word. Malherbe²⁹⁾ onderskei die volgende groepe:

- Die tipe:

Dit is jare gelede dat haar man oorlede is.

Dit is nou die dag dat hy 'n babatjie was.

Dit is presies 'n maand dat ek laas van hom gehoor het.

Indien Dit is + dat wegval, kan 'n enkelvoudige sin dieselfde waarde as bg. samegestelde sinne hê, vgl.:

Jare gelede is haar man oorlede.

- In die volgende tipe moet die voorsetsel vir in die enkelvoudige sinomstelling gebruik word, anders kan die enkelvoudige sin meerduidelik wees:

Dit is die eerste maal dat ek 'n koedoe sien.

= Vir die eerste maal sien ek 'n koedoe.

≠ ∅ die eerste maal sien ek 'n koedoe wat kan beteken
Die eerste maal dat ek kyk, sien ek 'n koedoe.

Indien dat hier vervang word deur wat, kan dit dubbelsinnigheid tot gevolg hê, vgl.:

Dit is die eerste maal dat hy loop.

Dit is die eerste maal wat hy loop = Hy loop die eerste maal OF
= Hy loop vir die eerste maal.

- Die tipe waar in die enkelvoudige sinomstelling die partikel gelede bygevoeg moet word sodat die enkelvoudige en samegestelde sinne dieselfde semantiese waarde het, vgl.:

Dit is nou ses jaar (gelede) dat ons die huis gekoop het.

= Ses jaar gelede het ons die huis gekoop.

Gelede kan natuurlik ook in die samegestelde sin optree.

- Enkele gevalle met is/was of die voltooid ww. voel + soos + temporale substantief:³⁰⁾

Dit is/voel vir my soos gister dat Christoff gebore is.

- 2.12.5 Die gebruik van dat-inkorporasies in die objeksfunksie:
- 2.12.5.1 Uit die aard van die bou van die verskillende tipes sinne word dat-inkorporasies wat in die objeksfunksie optree, veral in samegestelde C-tipe sinne aangetref.
- 2.12.5.2 Die gebruik van 'n dat-inkorporasie in die objeksfunksie in die S vf direkte objek-struktuur hou verband met die semantiese waarde van die betrokke werkwoord wat as vf optree.

Volgens Overdiep en Van Es tree die onderskikkende voegwoord dat in die objeksposisie veral op saam met werkwoorde "...die een werkzaamheid van den geest of de zintuigen, of een mededeling aanduiden."³¹⁾

Ook kan werkwoorde wat primêr 'n "...bezitsverhouding of een verplaatsing van het object aanduiden"³²⁾ in sekere gevalle in figuurlike gebruik met 'n dat-inkorporasie as objek kombineer word.

In Afrikaans kan onder andere, die volgende werkwoorde deur 'n dat-inkorporasie in die objeksposisie gevolg word:

agterkom, antwoord, aanvaar, aanneem;
bemerk, belowe, besef, besluit, bespeur, beteken,
beveel, beweer, bewys, bid, bekostig, beken;
dink, droom;
eis, erken;
glo;
hoor;
insien;
kla;
laat weet;
meedeel, meen, merk, meebring;
nagaan;
ontken, opmerk, oppas, ontdek, oordeel;
regkry;
sê, sien, sien...in, skree, smeek, sorg, stel voor, sweer;
toesien, toon;
verbeel, verdra, verklaar, verneem, verseker, versoek;
vertel, verwag, vind, voorspel, vra, vergeet, vermoed;
weet, wens; wil hê, wys, wonder, ens.

Sekere van hierdie werkwoorde het 'n geïnkorporeerde groep en nie 'n enkele s.nw. nie as objek nodig om in 'n (dominante) sinspotente groep as vf te

kan optree, vgl. bv.:

Jy moet sorg dat iemand hom kom help.

Ons het, as bg. werkwoorde in die dominante groep saam met 'n dat-inkorporasie in die objeksfunksie gebruik word, dus normaalweg te make met 'n bewering van 'n lewende subjek rakende verbale kwessies wat òf in die verlede òf in die hede van die spreker plaasvind of plaasgevind het of deur hom veronderstel, gewens, aangekondig word:

- dat-objeksinne na sien, sê, vra, meen, ens. druk stelligheid uit, maar indien nie-feitelike oorganklike werkwoorde (bv.³³) aanneem, hoop, meen, oordeel, voel) met 'n dat-inkorporasie in die objeksposisie verbind, het dit nie die waarde van 'n stelling nie, vgl.:

Ek hoop dat hy kom

wat glad nie impliseer dat hy kom of nie kom nie.

- dat-objeksinne na sorg, oppas, eis, versoek, ens. druk 'n eis of begeerte uit.

2.12.5.3 'n Bespreking van die waardes en gebruike van verskillende werkwoorde in die dominante groep wat met 'n dat-inkorporasie in die objeksfunksie verbind, volg.

2.12.5.3.1 Die gebruik van sê en ander verwante werkwoorde:

- a) Die neutrale werkwoord sê word besonder dikwels in gevarieerde skakerings saam met 'n dat-inkorporasie in die objeksfunksie gebruik:

Voorbeelde: Ek kom net sê dat ek nou huis toe gaan.

Ek het net gesê dat ek sy optrede vreemd vind.

Ek sê mos dat jy maar mag gaan.

Mense sê dat hy bankrot is.

As variante van sê kan onder andere die volgende werkwoorde in bg. verband optree:

vertel, verkondig, fluister, wink, meedeel, beweer, skryf, antwoord, herhaal/hou vol, gee te kenne, belowe, laat weet, ontken, sweer, smeek, asook die volgende:

Hy beveel dat die kinders die speelgoed moet optel.

Piet meld dat hy sy skoonouers besoek het.

Die Minister verklaar dat hy nie van die aangeleentheid bewus was nie.

In my gesig het ek die dominee hoor preek dat alle kinders

wat leuens vertel, reguit hel toe gaan.

Ek wil net noem dat daar 'n herhaling van die opvoering sal wees.

In betogende en veral in joernalistieke taalgebruik kry sê + die dat-inkorporasie allerlei newebetekenisse soos bv. dié van "beweer/kom tot die gevolgtrekking dat", ens. Vgl. bv.:

Die Eerste Minister sê dat vir Suid-Afrika nou, na twintig jaar, 'n nuwe era aangebreek het.

Die volgende dat-inkorporasies na sê kan as min of meer stereotiepe verbindings beskou word:

'n Mens kan seker sê dat hy 'n belowende digter is.

Dit wil sê (= dit beteken) dat hy 'n goeie student is.

- b) By bg. voorbeelde (met sê as werkwoord in die dominante groep) sluit verbindings aan waarin die dominante werkwoord "...een of andere manier van "betogen, aantonen, bewijzen" en dergelijke bedoelt.

³⁴⁾
Verl werkwoorde wat betrekking het op 'n beredenering en uiteensetting van toestande of gebeure word in hierdie verband gebruik. Werkwoorde met die waarde aantoon/bewys kan, in figuurlike sin, met saaklike subjekte verbind, vgl.:

Die Minister van Finansies het aangetoon dat die goudprys 'n rekord-laagtepunt bereik het.

Hy probeer tevergeefs bewys dat $2 + 2 = 5$.

- c) Talle werkwoorde impliseer wel 'n (mondelinge of skriftelike) uiting van die subjek, maar dui ook aan dat "...dat gepaard gaat met of voortkomt uit sommige andere handelingen of psychische acties."³⁵⁾ Gewoonlik is daar in dié sinne ook 'n ander persoon in die vorm van 'n indirekte of 'n voorsetsel-voorwerp aanwesig, vgl. bv.:

Ek moet ongelukkig eis dat hy afgedank word.

Haar deursettingsvermoë wys wel dat daar iets in haar steek.

Die man beken dat hy sy vrou vermoor het.

Ook met die werkwoorde

toegee, verwyf, bedoel, afsprek, ooreenkom, beloof, waarborg
en aanvaar.

Bg. tipe dat-inkorporasies kan ook as bystelling by 'n sterk geaksentueerde dit wat as voorlopige subjek in die dominante groep optree, gebruik word, vgl.:

Dit beken die man, dat hy sy vrou vermoor het.

- d) Grondliggend aan die aktiwiteit van sê (of breër gestel: die tot uitdrukking bring van iets) deur lewende wesens, lê 'n intellektuele aktiwiteit van besin, oorweeg, dink.

Sulke rasonale optredes is dikwels gerig op werklike of veronderstelde gebeure wat in A, B of C-tipe sinspotente groepe met dat as objek in die sintaktiese struktuur optree.

Ten opsigte van die afhanklikheid van die gedagte-inhoud en die modale toepassing daarvan, is die subjek van die dominante groep van belang, nl. of dit die spreker self is, of dit 'n bekende of onbekende gespreksgenoot in die derde persoon is en in watter tydsvorm die samegestelde sin aangebied word.

Die gebruik van die werkwoorde dink en meen kleur 'n uiting dikwels modaal, vgl.:

Ek dink dat die ander Botha 'n beter Premier sou wees.

Ek meen dat sy oorgevoeligheid sinlose aansittery is.

Hy is alweer verkoue. Ek meen dat hy te veel medisyne drink.

Ek dink dat ek hom hoor huil.

Die volgende werkwoorde tree min of meer sinoniem met dink in bg. verband op:

Soms verbeel hy hom dat daar spoke buite is.

Ek kan my nie voorstel dat hy so kon optree nie.

Mense het bereken dat die oorlog Brittanje 80 miljard pond gekos het.

Christoff het uitgevind/agtergekom dat sy ma meer toegeeflik as sy pa is.

Ek ly af dat ek aan 'n ongeneeslike kwaal lei.

Ek begryp dat dit vir haar problematies is.

'n Mens besef dat dit alles geweldige inspanning verg.

Ek kan insien dat daar meriete in die saak is.

'n Mens moet erken dat sy immers probeer het.

Hierdie kombinasies met die werkwoorde wat min of meer sinoniem is met dink is egter minder modaal gekleur.

2.12.5.3.2 Werkwoorde (uitgesonderd sê en sinonieme):

- a) Saam met die werkwoorde weet, hoop, vermoed, glo, onthou, (jou) herinner, 'n mening vorm en vergeet wat semanties min of meer verwant is, tree 'n dat-inkorporasie in die objektsverband op, vgl.:

Niemand weet dat hy die prys gewen het nie.

Hy glo dat hy weer sal kan loop.

Hy verwag dat ek hom om verskoning sal vra.

Ons kan aanneem dat die familie die plegtigheid sal bywoon.

Ek vermoed dat hy nie die waarheid praat nie.

Ek hoop dat hulle iets van my verduideliking verstaan het.

Onthou dat ek die boek saanneem.

Herinner my asb. dat ek hom moet skakel.

Hy het vergeet dat hy ook vroeër self student was.

Om die waarheid te sê vind ek dat hy al hoe swakker word.

Interessant is dat in hierdie sinskonstruksie 'n vraagwoord soms, hoewel nie algemeen-gebruiklik nie, direk voor die dat-inkorporasie optree:

Ek weet hoekom dat hy dit gedoen het.

Ek vermoed waar dat hy dit weggesteek het.

'n Fakultatiewe daar tree dikwels in hierdie konstruksie op, vgl.:

Ek weet dat daar gekoukus word om hom as kandidaat te nomineer.

Ek weet dat Ø gekoukus word om hom as kandidaat te nomineer.

- b) 'n Ander belangrike kategorie werkwoorde waarop dat-inkorporasies in die objektsfunksie volg, is naamlik daardie werkwoorde "...welke een gewaarwording of waarneming omschrijven: behalve gewaarworden, waarnemen, vernemen (be)merken meer gespecialiseerde woorden als zien, horen, voelen, ruiken, proeven, verstaan en verbale begrippen die er mee verwant zijn: ontdekken, constateren en dergelijke." ³⁶⁾

In hierdie konteks tree ook werkwoorde op wat in 'n ruimer sin as bloot die "konkrete waarneming met sintuie" gebruik word, bv. insien, verneem en begryp.

- c) Ook werkwoorde wat as 't ware die resultaat van die waarneming aandui, tree in bg. verband op, vgl. lees, leer, ens.

Voorbeelde:

Ek lees in die koerant dat die polisie onverantwoordelik opgetree het.

Ons leer uit die ondersoek dat sportonderrig op skool oordryf word.

Ek proe dat daar tiemie in die wors is.

Ek hoor dat hul enigste seun verongeluk het.

Werkwoorde soos bv. teëkom, bevind, ens. vertoon soms ooreenkoms met bg. werkwoorde van waarneming, bv. sien, ontdek, ens. Vgl.:

Ons kom dit dikwels in die geskiedenis teë dat die taalgebruik van 'n bepaalde toonaangewende groep tot die AB-vorm ontwikkel.

Ons bevind dat radikale veranderinge plaasgevind het.

- d) Werkwoorde uit die wilsfeer tree ook in die dominante groep saam met 'n dat-inkorporasie in die objeksfunksie op; "...het semantisch subject van de incorporatie is dan een ander dan het grammaticale subject, behalve, wanneer willen semantisch gelijk staat met wensen,"³⁷⁾ vgl.:

Ons wil dat Suid-Afrika 'n rooskleurige toekoms tegemoet gaan.

Ek wens dat hy volkome sal herstel.

Ons hoop dat julle ons sal vergewe.

Ek vrees vir 'n oomblik dat hy sy balans gaan verloor.

Ek kon dit nie langer duld dat julle so amok maak nie.

Ek gaan dit nie langer verdra dat hy so eiewys is nie.

- e) Werkwoorde wat aandui dat die subjek iets "...tot stand brengt, veroorzaakt, bevordert of verhindert"³⁸⁾ kan in 'n beperkte mate met 'n dat-inkorporasie in die objeksposisie verbind word; in oorsaaklike of kousatiewe verband gaan die dat-inkorporasie normaalweg ook vergesel van "...een zakelijk of abstract object"³⁹⁾. Sekere werkwoorde, bv. wegneem, meebring, bereik, ens. en sekere bewegingswerkwoorde tree slegs in oorganklike gebruik saam met dat-inkorporasies op, vgl.:

Sy geaardheid maak dat hy sy gebrek kan aanvaar. (maak dat = veroorsaak dat)

Die stakings veroorsaak dat die produksie daal.

Sy voorsitterskap bring mee dat hy meer verantwoordelikhede het.

Wat nie wegneem dat hy wel talle ware vriende gehad het nie. 'n Mens moet 'n sekere vindingrykheid aan die dag lê om te voorkom dat jy ondergaan.

Interessant is die voorbeeld

Laat ons maak dat ons wegkom // Kom ons maak dat ons wegkom

waar die dat-inkorporasie as oorsaaklike objeksin tipeer kan word; in hierdie voorbeeld is dat = omdat. In hierdie voorbeeld bevat die dat-inkorporasie nie 'n implisiete bewering nie; hier word m.a.w. nie 'n geloof in die bestaan van die werklikheid genoem nie.

- f) Die skeibare werkwoord inhou + 'n dat-inkorporasie in die objeksposisie het die waarde impliseer/beteken, vgl.:

Om te mag eksamen skryf hou in (= impliseer) dat alle opstelle geskryf moet word.

Ten slotte, om die mens te beskryf, hou in / beteken / sluit in dat 'n mens sy kultuur, waardeur hy werklik mens word, beskryf.

- g) Soms tree 'n sg. "gesubstantiveerde" werkwoord in die dominante groep saam met 'n dat-inkorporasie in die objeksposisie op, vgl.:

Hy stel die eis dat ons die opstelle betyds moet inlewer.

= Hy eis dat ons die opstelle betyds moet inlewer.

Hy gee my die versekering dat hy sal help.

= Hy verseker my dat hy sal help.

Ten opsigte van die posisie van die gesubstantiveerde werkwoord die volgende: Die gesubstantiveerde werkwoord kan deur 'n voorsetsel geskei word van die verbale gedeelte van die dominante groep, vgl.:

Ek gaan uit van die veronderstelling dat dit moontlik is.

Hy stel ondersoek in na die besluit dat gehelp moet word.

- h) In enkele oorganklik-gebruikte gevalle kan werkwoorde wat oorspronklik 'n "besitsverhouding" aangedui het met 'n dat-inkorporasie in die objeksposisie gebruik word; die werkwoord het word dan as 'n omskrywende werkwoord met 'n verbaalsubstantief ná 'n voorsetsel kombineer, vgl. bv.:

Ek het/hou in gedagte dat die werk vir hulle vreemd is.

Sy besoek het tot gevolg dat ek nie my opstel betyds kan inlewer nie.

- i) 'n Dat-objeksinkorporasie kan na 'n modale hulpwerkwoord sonder aanvulling in die dominante groep optree, vgl.:

- "Christoff, Mamma is siek, jy sal maar moet dat ek jou huis toe neem."

- "Jy moet dat ek jou vang, hoor!"

Volgens Malherbe het ons in hierdie tipe sinne te make met "...ernstig- of spelend-vermanende sinne wat uiting gee aan 'n dreigement of waarskuwing."⁴¹⁾

- Ek wil nie dat hy sonder toesig moet swem nie.
- Ons kan nie dat die kuiergaste langer op hulle nekke lê nie.

Hierdie voorbeelde bevat òf 'n waarskuwing òf dui vasberadenheid aan.

Veral moenie tree as inleidende woord op:

Moenie dat hy jou vang nie.

2.12.5.4 Die vorm van die werkwoord in dat-inkorporasies in die objeksfunksie:

- Die presensvorm van die modale hulpwerkwoord word gewoonlik in verledetydsaanduiding in dat-inkorporasies in die objeksposisie gebruik, vgl.:
Ek het vir die studente gesê dat hul die werk moet doen.
- Die presensvorm van die vf word gewoonlik ook in die aanduiding van die verledetyd in die dat-inkorporasie in die objeksfunksie gebruik, vgl.:
Hy het geëis dat ons die opstelle betyds inlewer.
- Die gebruik van die toekomstige-tydsaanduiding in die dominante groep en die presens in die geïnkorporeerde dat-groep, dui op die gelyktydigheid van die gebeure in die toekoms, vgl.:
Hy sal op hierdie manier verseker dat sy arbeiders hul lojaliteit betuig.
Ek sal eis dat hy sy woord gestand doen.

2.12.5.5 Woorde wat jukstaposisioneel kan optree saam met 'n agtergeplaaste dat-inkorporasie in die objeksfunksie:

- i) Die dat-inkorporasie in die objeksfunksie kan o.a. ná 'n bywoordelike voornaamwoord in die dominante groep optree, vgl.:
Hulle praat daaroor dat die studente al luier word.
Sy weet daarvan dat hul eers môre kom.
Hulle lag daaroor dat hy sulke snaakse broeke dra.

ii) Sommige werkwoorde kan met of sonder 'n voorsetsel met die dat-inkorporasie verbind:

- In sommige gevalle het 'n werkwoord met 'n voorsetsel 'n ander geaktiveerde betekenis-onderskeiding as dieselfde werkwoord sonder 'n voorsetsel, vgl. bv.:

- i. Hy verlang (= eis) dat jy weggaan.
Hy verlang daarna (= wens) dat jy weggaan.
- ii. Ek dink (= vermoed) dat hy môre verjaar.
Ek dink daaraan (= my gedagte is daarop gerig) dat dit môre sy verjaarsdag is. (Ek is dus wel seker dat dit sy verjaarsdag is en ek het dit nie vergeet nie.)

- In ander gevalle is dit blykbaar nie die geval nie:

- i. Hy is verbaas $\emptyset$ dat ek gekom het.
= Hy is verbaas daaroor dat ek gekom het.
Hy is verbaas oor die feit dat ek gekom het.
- ii. Jy moet $\emptyset$ sorg dat die werk betyds klaar kom.
Jy moet daarvoor sorg dat die werk betyds klaar kom.

Dikwels is die vf in die dominante groep leksikaal van so 'n aard dat dit nie direk met die dat-inkorporasie in die objeksfunksie kan verbind nie en dan moet 'n bywoordelike voornaamwoord of 'n voorsetsel + dit/die feit in die konstruksie optree, vgl.:

- *Hy verlaat hom $\emptyset$ dat sy Pa ryk is.
Hy verlaat hom daarop dat sy Pa ryk is.
Hy verlaat hom op dit/op die feit dat sy Pa ryk is.

- *Ek reken $\emptyset$ dat jy sal kom.
Ek reken daarop dat jy sal kom.
Ek reken op dit/op die feit dat jy sal kom.

Die dat-objeksinkorporasie kan ook nā 'n enkele voorsetsel optree, vgl.:

Hy het iets gesê van dat ek verstandig was dat my kinders nie gelyk klein was nie.

iii) Dat wat objeksinkorporasies inlei, word soms deur sekere vraende voornaamwoorde, vraende bywoorde of 'n vraende onbepaalde telwoord voorafgegaan met die doel om te benadruk, vgl.:

Wie dat vir die reëlings verantwoordelik was, weet ek nie.
Hoe dat jy dit moet doen, moet jy maar self uitvind.
Piet vra waarom dat hy moet skool toe gaan.
Kan jy my sê hoeveel dat ek jou nog skuld.

- iv) Dat-inkorporasies kan aansluit by 'n tussenwerpsel. Deur 'n interjeksie as eerste element te gebruik, druk die spreker 'n sterk emosionele houding uit. Die dat-inkorporasie noem 'n saak of sakekompleks ten opsigte waarvan die spreker sy houding uitdruk, vgl.:

Ai, dat hy my so ingeloop het!

Hierdie voorbeeld gee verbasing en verontwaardiging te kenne.

Medelye of wanhoop kan ook uitgedruk word:

Ag, dat ek liever maar nie gekom het nie!

Foeitog, dat hulle so swaar moet kry!

Uitroepe wat wense en versugtinge is:

Ai, dat ek tog nie so onnosel moet wees nie!

Liewe Vader, dat hy tog net veilig tuis kom!

Die voorbeeld

Dankie dat jy gekom het!

Die nie-formele dominante groep (dankie in bg. voorbeeld) is gewoonlik 'n soort uitroep om dank of verligting uit te druk en die dat-inkorporasie dui aan waarom die uiting gemaak word of waaroor dank of verligting uitgespreek word.

- 2.12.5.6 Die gebruik van dit in samegestelde C-tipe sinne met 'n dat-inkorporasie in die objeksfunksie:

Die dat-objeksinkorporasie kan optree direk ná die partikel dit wat as voorlopige objek funksioneer, vgl.:

Niemand weet dit dat hy gekom het nie.

In die dominante groep word met dit na die geïnkorporeerde dat-groep vooruitgewys. Dit word normaalweg nie sterk beklemtoon nie, die dat-inkorporasie tree nie as bystelling by dit op nie, maar as objek van die werkwoord in die dominante groep.

Bg. voorbeeld sluit aan by die stelwyse met 'n bywoordelike voornaamwoord in die dominante groep wat jukstaposisioneel met die dat-inkorporasie optree, vgl.:

Niemand weet daarvan dat hy gekom het nie.

Ponelis⁴²⁾ beweer dat die gebruik van dit as voorlopige voorwerp verpligtend is in die volgende gevalle:

Ek verwelkom dit dat julle kom kuier het.

Ek betreur dit dat ons nie tuis was nie.

Ek waardeer dit dat julle ons laat weet het.

Hy beleef dit dat sy kinders hom verwerp.

Ek keur dit nie goed dat julle so laat daar gekuier het nie.

Ek vind dit jammer dat hy koerante toe is met die saak.

Die gebruik van dit as voorlopige voorwerp is opsioneel in die volgende gevalle:⁴³⁾

(dit) verhoed, laat deurskemer, vergewe, besef, duld, erken insien, meld, noem, vgl. bv.:

Ek kan (dit) insien dat dit vir jou ongerieflik sal wees.

Jy moet (dit) verhoed dat hy te veel drink.

Hy het (dit) laat deurskemer dat hy sy bedenkinge oor sy nuwe pos het.

Ek sal hom (dit) nie vergewe dat hy my beledig het nie.

Malherbe beweer: "As 'n werkwoord met of sonder dit gebruik kan word, sal ons dit eerder in die verlede of toekomstige tyd kry, as in die teenwoordige,"⁴⁴⁾ vgl.:

Hy verwyts my $\emptyset$ dat ek hom nie gewaarsku het nie.

Hy sal / het my dit verwyts dat ek hom nie gewaarsku het nie.

In die volgende voorbeelde is dit weglaatbaar, en sonder dit is dat ook fakultatief, maar met dit is die gebruik van dat noodsaaklik, vgl.:

Ek kan dit nie verstaan dat hy swak gevaar het nie.

Ek kan $\emptyset$ nie verstaan nie, $\emptyset$ hy het swak gevaar.

Ek het my dit verbeel dat ek iets hoor.

Ek het my $\emptyset$ verbeel $\emptyset$ ek hoor iets.

Indien 'n sterk geaksentueerde dit in die dominante groep as objek optree, funksioneer die dat-inkorporasie egter wel as bystelling by dit, vgl.:

Dit verstaan ek goed; dat daar nie geld beskikbaar is nie, maar...

2.12.5.7 Die posisie van die dat-inkorporasie in die objeksfunksie t.o.v. die dominante groep:

Soos die voorafgaande voorbeelde illustreer, tree die dat-inkorporasie in die objeksfunksie normaalweg na die dominante groep op.

Die dat-inkorporasie in die objeksfunksie kan egter in sekere gevalle voorop gestel word, vgl.:

Dat Christoff 'n gelukkige kind moet wees, wens ek.

Dat hulle vertrek het, weet ek.

In die dominante groep wat op hierdie dat-inkorporasie volg, kan 'n voor-naamwoord (gewoonlik dit) optree wat na die geïnkorporeerde groep terugverwys:

Dat hulle vertrek het, dit weet ek.

In die tipe

Foeitog, dat die arme kindertjies so moet ly!

kan die dat-inkorporasie nie voorop geplaas word nie; die inkorporasie funksioneer nie as 'n komplement van die interjeksie nie; die inkorporasie kan nie vervang word deur 'n woord of konstruksie wat dan as sinsdeel optree nie en is ook nie kombineerbaar met 'n sg. hoofsin waarin 'n konstruksie pers. vnw. - vf voorkom nie.

In sekere uitroepe word die dominante groep veronderstel en tree 'n alleenstaande dat-inkorporasie op, vgl.:

Dat hulle juis nou wil kom kuier!

Dat 'n mens negentig jaar oud kan word en nog so lyk!

Dat hy dit net doen!

Lg. voorbeeld druk 'n dreigement uit.

2.12.5.8 Die weglaatbaarheid van dat in samegestelde C-tipe sinne met 'n dat-inkorporasie in die objeksfunksie:

In dat-objeksinorporasies wat ná die dominante groep optree, is die gebruik van dat soms fakultatief, vgl.:

Hy verklaar dat hy van nou af sy sokkies gaan optrek.

Hy verklaar Ø hy gaan van nou af sy sokkies optrek.

Ook: Jy moet onthou Ø hy is nie 'n gesonde kind nie.

Hy het uitgevind Ø die Kapenaars kan ook iets reg doen.

Veral na die werkwoorde belowe, besef, beteken, beweer, bewys, dink, droom, help, hoor, hoop, reken, skat, sweer, toon, verbeel, verdra, verneem, verwag, vind, voel en weet word dat weggelaat.⁴⁵⁾

Volgens Malherbe⁴⁶⁾ het die dat-lose vorm saam met daardie werkwoorde wat menslike gevoelens of waarnemings van menslike sintuie uitdruk al byna verstar geword, vgl.:

Ek sien Ø hy is siek.

Ek hoop Ø hy kry dit reg.

In die voorbeelde

Hy beleef dit dat hy nog die vreugde van kleinkinders kan smaak.

Ek vind dit jammer dat hy koerante toe is met die saak kan dat met besondere beklemtoning van dit en 'n pouse ná dit, weggelaat kan word, vgl.:

Hy beleef dít: hy smaak die vreugde van kleinkinders.

Ek vind dít jammer: hy is koerante toe met die saak.

Die beklemtoonde dít kan ook voorop gestel word en ook dan is dat weglaatbaar, vgl.:

Dít verstaan ek goed: Ø daar is nie geld beskikbaar nie, maar...

Dat word soms met die oog op nadruk weggelaat. 'n Dubbelpunt of aandagstreep word dan gewoonlik in die skryftaal gebruik:

Christoff, jy moet móóí verstaan - daar is nie geld om elke dag 'n karretjie te koop nie.

Veral in die gevalle met 'n tussenwerpsel voorop en indien die uitroep met 'n sterk aksent en 'n pouse daarna gebruik word, is dat fakultatief, vgl.:

Ag, Ø het ek liever maar nie gekom nie!

Foeitog, Ø hulle kry so swaar!

Dankietog Ø hulle is veilig!

2.12.5.9 Die vervanging van dat as inleidende partikel van die dat-inkorporasie in die objeksfunksie deur 'n ander partikel:

Baie van die samegestelde sinne waarin 'n geïnkorporeerde dat-groep as objek optree, kan anders gestel word met soos, vgl.:⁴⁷⁾

Hy het verwag dat hy sal slaag.

= Soos hy verwag het, het hy geslaag.

Die reëls bepaal dat die afstand binne drie uur afgelê moet word.

= Soos die reëls bepaal, moet die afstand binne drie uur afgelê word.

Ek het vermoed dat hulle nog nie die boek gelees het nie.

= Soos ek vermoed het, het hulle nog nie die boek gelees nie.

In gevalle waar die dat-objeksinkorporasie optree na 'n modale hulpwerkwoord sonder aanvulling in die dominante groep, wissel dat met laat en in die spreektaal met lat, vgl.:

Jy moet dat/laat/lat ek jou vang hoor!

Dat wissel ook met laat of lat in uitroepe met 'n dat-inkorporasie in die objeksfunksie terwyl die dominante groep gedeeltelik of selfs heeltemal afwesig is of deur 'n tussenwerpsel voorafgegaan word,⁴⁸⁾ vgl.:

Om te dink dat/laat/lat hy my so ingeloop het!

Ai, dat/laat/lat ek liever maar nie gekom het nie!

Volgens Van Schoor⁴⁹⁾ is lat hier slegs allomorf van die werkwoord laat in die betekenis toelaat dat / veroorzaak dat.

2.12.5.10 Dat-inkorporasies in die objeksfunksie in B-tipe sinne:

Dat-inkorporasies kan ook in B-tipe sinne in die objeksfunksie optree, vgl.:

Ek is bly dat ons vakansies nie ooreenstem nie.

Ek is oortuig dat hy die geld gesteel het.

Ek is vasbeslote dat hy moet Kleuterland toe gaan.

Die konstruksie S + is + b.nw. geld in bg. voorbeelde as die omskrywing "...van een stemming of een andere psychische reaksie op gebeurtenisse en toestande"⁵⁰⁾ wat dan deur die dat-inkorporasie aangedui word.

In hierdie struktuur word dat dikwels deur 'n vraagwoord voorafgegaan, vgl.:

Ek is nie seker hoekom/waar, ens. dat dit gebeur het nie.

Interessant is die volgende voorbeelde met begerig en gewillig as predikaatsnomen in die dominante groep wat deur 'n dat-inkorporasie in die objeksposisie gevolg word, vgl.:

Ek is begerig dat die huis geverf word.

Ek is gewillig dat hy saamgaan.

In eersgenoemde voorbeeld tree die dat-inkorporasie volgens ondersoeker nie as suiwer objek op nie, maar word 'n tipe doel ook deur die dat-inkorporasie te kenne gegee.

Bg. voorbeelde is met 'n om te-konstruksie omstelbaar, vgl.:

Ek is begerig om die huis te verf.

Ek is gewillig om hom toe te laat om saam te gaan.

Die dat-objeksinkorporasie kan in B-tipe sinne ná 'n voorsetselvoorwerp volg, vgl.:

Ek is oor dit verheug dat hy geslaag het.

Ek is van dit oortuig dat hy die geld gesteel het.

Meer algemeen is egter die stelwyse met die bywoordelike voornaamwoorde daaroor/daarvan:

Ons is daaroor verheug dat hy geslaag het.

Ons is daarvan oortuig dat hy die geld gesteel het.

Ons is oortuig daarvan dat hy die geld gesteel het.

Bg. partikels wat as voorlopige objek in die dominante groep optree, word egter dikwels weggelaat sodat die dat-inkorporasie direk by die dominante groep aansluit, vgl.:

Ons is dankbaar Ø dat alles goed afgeloop het.

Ons is oortuig Ø dat hy die geld gesteel het.

Dat is hier ook weggelaatbaar, maar dan verander die woordorde van die geïnkorporeerde groep, vgl.:

Ons is dankbaar Ø Ø alles het goed afgeloop.

In al bg. voorbeelde kan 'n mens praat van 'n oorsaaklike voorwerp "...omdat de oorzaak van of de aanleiding tot de stemming van het subject gelegen is in de door de dat-groep omschreven gebeurtenis of toestand."⁵¹⁾

In die stereotiepe konstruksie

Dit studente was dit almal (daaroor) eens dat hulle meer seminaarklasse wou hê

is die voorlopige voornaamwoordelike objek (= dit) in die dominante groep onmisbaar om die nuanse van die objeksverhouding aan te dui.

2.12.6 Die gebruik van dat-inkorporasies in 'n bystellingsfunksie:

2.12.6.1 'n Sinspotente groep kan in bepaalde omstandighede deur bystelling by of deur die bepaling van 'n substantief in die struktuur van die dominante groep inkorporeer word. Die dat-inkorporasie tree op as die bepaling wat die inhoud van die antesedent nader spesifiseer.

'n Mens sou kon sê dat die dominante substantiewiese begrip bestaan in dit wat deur die dat-groep aangedui word, vgl.:

As jy dit doen, loop jy die gevaar dat jy vervolgt kan word.

As jy die res van die groep verloor, bestaan die gevaar dat jy kan verdwaal.

Die feitlikheid wat die skrywer as die gevaar tipeer, word in die dat-groep omskryf.

2.12.6.2 Enkele algemene kenmerke van dat-inkorporasies in 'n bystellingsfunksie:

2.12.6.2.1 Die dat-inkorporasie en die antesedent word by verledetydsaanduiding dikwels geskei deur die verlede deelwoord van die dominante sinspotente groep, vgl.:

Hy het die berig gekry dat sy ouers verongeluk het wat meer gewoon is as

Hy het die berig dat sy ouers verongeluk het, gekry.

In baie gevalle kan òf die s.nw. waarby die dat-inkorporasie bystellend optree, òf die dat-inkorporasie self weggelaat word sonder dat die sin betekenisloos word, vgl.:

Die storie dat die hond so slim is, glo ek nie.

of Die storie $\emptyset$, glo ek nie.

of $\emptyset$ Dat die hond so slim is, glo ek nie.

In hierdie voorbeelde word die partikels naamlik/te wete dikwels voor die dat-inkorporasie ingevoeg:

Die storie naamlik/te wete dat die hond so slim is, glo ek nie.

In ander gevalle is dit nie moontlik om die s.nw. waarby die dat-inkorporasie as bystelling optree, weg te laat nie, vgl.:

Hy gee die bevel dat hulle moet begin skiet.

*Hy gee $\emptyset$ dat hulle moet begin skiet.

Die bystellende dat-inkorporasie tree gewoonlik onmiddellik ná die antesedent op en funksioneer as uitbreiding van die naamwoord.

2.12.6.2.2 Die bystellende dat-inkorporasie kan ook vergelykend funksioneer, vgl.:

Dit is sō 'n klein plasie dat jy nie eintlik kan boer nie.

Dit was sō 'n gekuier dat ek nie kon slaap nie.

In bg. voorbeelde tree die dat-inkorporasie op as vergelykende uitbreiding van die s.nw. wat na die beklemtoonde so volg.

Die bystellende dat-inkorporasie wat vergelykend funksioneer kan ook by die partikel sulke in die dominante groep aansluit, vgl.:

Dit is sulke slegte weer dat niemand dit op die strand waag nie. Normaalweg "word...sulke net soos en in plaas van so 'n gebruik...in alle gevalle van die meervoud...en in gevalle waar die s.nw. nie met die onbep. lidw. 'n gebruik kan word nie."⁵²⁾

Die bystellende dat-inkorporasie wat vergelykend funksioneer kan by die s.nwe. wyse en manier aansluit:

Hy beskryf die gebeure op so 'n wyse/manier dat 'n mens hom moet glo.

2.12.6.3 Die bystellende dat-inkorporasie kan by verskillende tipes s.nwe. wat as subjek, objek of voorsetselvoorwerp funksioneer, aansluit.

2.12.6.3.1 Die bystellende dat-inkorporasie kan by 'n verbale substantief aansluit:

Hy gee onomwonde aanduiding daarvan dat hy van plan is om op sestig af te tree.

Hierdie voorbeeld is reduceerbaar tot:

Hy dui onomwonde aan dat hy van plan is om op sestig af te tree.

Die dat-inkorporasie tree as nadere omskrywing of verklarende byvoeging op van die s.nw. aanduiding in bg. voorbeeld. 'n Mens kan sê "...dat de incorporatie inhoud geeft aan het verbale begrip,"⁵³⁾ die dat-inkorporasie sluit dus aan by 'n verbale substantief in die dominante groep. Die verbale substantief in die dominante groep gaan dikwels op -ing uit, bv. aankondiging, bewering, erkenning, opmerking, veronderstelling, maar ook die naamwoorde aanname, belofte, besef, besluit, bevel, eis, gedagte, gevoel, wete, wens, ens. kan as verbale substantief optree.

Die verbale verband kom op 'n verskeidenheid maniere in die sin tot uitdrukking, afhangend daarvan of die verbale substantief wat deur die dat-inkorporasie nader omskryf word, in die dominante groep as subjek of as objek optree:

- Die verbale substantief waarby die dat-inkorporasie aansluit, tree as subjek in die dominante groep op; die bewering wat in die samegestelde sin verwoord is, het 'n algemene betekenis, vgl.:

Uit al sy werke kom die gedagte na vore dat 'n mens met die oneindige te make het.

Sy wens dat Vader Krismis vir hom 'n fiets moet bring, is bewaarheid.

Die bevel dat hulle moet ophou skiet, is gehoorsaam.

- Die verbale substantief waarby die dat-inkorporasie aansluit, tree as objek in die dominante groep op:

Ek het die versekering dat hy goed versorg word.

Ek kry die gevoel dat die studente nie hulle werk behoorlik voorberei nie.

Hy kry die berig dat sy ouers verongeluk het.

Die gebruik van die bystellende dat-inkorporasie skep die moontlikheid om die verbale substantief wat as subjek of objek optree, met allerlei bepalinge uit te bou.

- Die verbale substantief waarby die dat-inkorporasie aansluit, tree as voorsetselvoorwerp in die dominante groep op, vgl.:

Die Suid-Afrikaanse politiek is nog gewortel in die oortuiging dat...

Die gebeure lei tot die eis dat die toestande in Suid-Afrikaanse tronke bevraagteken word.

Ek is van mening dat dit sy skuld is.

Die voorsetsel + verbale substantief in die dominante groep kan dikwels deur 'n sg. bywoordelike voornaamwoord vervang word, vgl.:

Die Suid-Afrikaanse politiek is nog daarin (= in die oortuiging) gewortel dat...

In baie gevalle vorm die ww. + verbale substantief in die dominante groep waarby die dat-inkorporasie aansluit 'n redelik vaste uitdrukking, vgl.:

gee die bevel dat...

koester die hoop dat

gee die versekering dat

Dat is normaalweg nie weglaatbaar indien die bystellende dat-inkorporasie by 'n verbale substantief in die dominante groep aansluit nie.

2.12.6.3.2 Die bystellende dat-inkorporasie kan by 'n temporale substantief aansluit:

Omskrywende dat-inkorporasies word ook gebruik om bepaalde tye en periodes te presiseer; tye en periodes wat in die verlede of in die herinnering van die spreker gemerk of aangedui word deur 'n gebeurtenis of toestand wat vir hom bekend is, vgl.:

Hy was reeds dood teen die tyd dat die dokters by hom gekom het.

Ons het so lekker gesels die laaste keer dat ek hom lewend gesien het.

Daar gaan weke verby dat ons nie in die Baai kom nie.

A. Die dat-inkorporasie kan aansluit by 'n temporale substantief wat substantiwies optree in die hoofsin.⁵⁴⁾

- Die temporale substantief tree as subjek in die dominante groep op:

i. Die tipe

Daar kom 'n dag dat jy nie sal kan werk nie.

Die onbepaalde voornaamwoord daar + is/was/veral kom of 'n ander onvoltooide werkwoord tree in die dominante groep op. Aangesien die werkwoord 'n onvoltooide begrip is, sluit die dat-inkorporasie dus direk by die temporale substantief aan.

ii. Die tipe

Die enkele kere dat hy hier was, het ons almal baie geniet. Daar tree nie in die dominante groep op nie.

Die dat-inkorporasie kan ook optree na sekere kwaliteitswoorde, bv. gouste, vinnigste, ens. wat substantiwies gebruik word, vgl.:

Die gouste dat ek hom nog ooit sien opstaan het, ...

Die vinnigste dat ek hom nog ooit sien opstaan het, ...

- Die temporale substantief tree as direkte objek in die dominante groep op:

Voorbeeld: Ons het die stadium bereik dat ons die huis sal moet verf.

- Die temporale substantief tree as voltooiing van die koppelwerkwoord op:

Voorbeelde: Dit is nou presies 'n jaar laas dat 'n mens die gras kon sny.
Vandag is die dag dat ek sal begin werk.

- Die temporale substantief tree as voorsetselvoorwerp op:

Voorbeeld: Ek wil nie eens dink aan die stadium dat die kinders uit die huis sal wees nie.

Die gebruik van tyd as temporale substantief in die dominante groep:

Die dat-inkorporasie kan by die temporale substantief tyd wat substantiwies in die dominante groep optree, aansluit. In hierdie tipe is die dat-inkorporasie omskryfbaar met vir + verbale substantief⁵⁵⁾ of omstelbaar met 'n om te-konstruksie, vgl.:

- = Dit is tyd dat dit begin reën. // Dit is tyd dat hy kerk toe gaan.
- = Dit is tyd vir reën. // Dit is tyd vir kerk toe gaan.
- = Dit is tyd om te reën. // Dit is tyd om kerk toe te gaan.

In hierdie voorbeelde word die s.nw. tyd sonder lidwoord gebruik.

Die partikel daarvoor kan voor die dat-inkorporasie optree, vgl.:

- Dit is tyd daarvoor dat dit begin reën.
- Dit is tyd daarvoor dat hy kerk toe gaan.

Soms kan 'n bepaalde/onbepaalde lidwoord saam met die s.nw. tyd gebruik word:

- Dit is nou die tyd dat jy moet begin leer.

In hierdie tipe voorbeelde is die dat-inkorporasie dikwels met 'n om te-konstruksie omstelbaar, vgl.:

- Dit is nou die tyd om te begin leer.
- Daar kom 'n tyd dat 'n mens jou lewe in oënskou moet neem.

B. Die dat-inkorporasie kan by 'n temporale substantief wat in 'n bywoordelike groep optree, aansluit:⁵⁶⁾

- Die temporale substantief in die dominante groep kan ook bywoordelik of in 'n bywoordelike groep gebruik word, vgl.:
Dit het 'n paar keer gebeur dat hy nie opdaag nie.

In plaas van die bywoordelike groep bevattende 'n temporale substantief kan 'n gewone tydsaanduidende bywoord in bg. tipe gebruik word, vgl.:

Dit het dikwels gebeur dat hy nie opdaag nie.

- Die temporale substantief kom in 'n byw. voorsetsel-groep voor:

Voorbeelde: Hy skiet op die oomblik dat die terroris om die hoek kom.
Christoff is afgeskeep in die jaar dat ek my tesis geskryf het.

Die hele bywoordelike uitdrukking + dat kan dikwels deur 'n enkele bywoord vervang word, vgl.:

sedert die tyd dat = sedert

voor die tyd dat = voordat

- Die temporale substantief kom voor in 'n bywoordgroep waarin dit voorafgegaan word deur 'n bepaalde lidwoord, 'n aanwysende of onbepaalde vnw. of 'n b.nw.:⁵⁷⁾

(Die voorsetsels op, in, gedurende kan ook in sommige sulke byw. groepe voorkom.)

Voorbeelde: Die oggend dat sy uit die hospitaal ontslaan is, was sy perdfris.

(Op) Dieselfde dag dat ons weg is, het hulle arriveer.

(Gedurende) Die hele ruk dat sy staan en wag, bewoos sy van kop tot tone.

Die bywoordgroep + dat kan baie dikwels deur 'n enkele voegwoord of voegwoordelike bywoord vervang word, vgl.:

die hele ruk dat = terwyl

die dag dat = toe

Die weglaatbaarheid van DAT in bystellende DAT-inkorporasies wat by temporale substantiewe aansluit:

Dat is normaalweg nie weglaatbaar indien die bystellende dat-inkorporasie by 'n temporale substantief in die dominante groep aansluit nie, vgl.:

*Ons het so lekker gesels die laaste keer $\emptyset$ ek hom gesien het.

*Daar kom 'n dag $\emptyset$ jy nie sal kan werk nie.

Indien die dat-inkorporasie by die temporale substantief tyd aansluit, is dat normaalweg ook nie weglaatbaar nie, vgl.:

*Dit is nou die tyd $\emptyset$ jy begin werk.

Ook indien die dat-inkorporasie aansluit by 'n temporale substantief wat in die dominante groep in 'n bywoordelike groep optree, is dat gewoonlik nie weglaatbaar nie, vgl.:

*Hy skiet op die oomblik Ø die terroriste om die hoek kom.

*Dieselfde dag Ø ons op pad daarheen was, het sy verongeluk.

Die vervanging van DAT deur ander woorde in bystellende DAT-inkorporasies wat by temporale substantiewe aansluit:

In temporele gebruike kan die voegwoord dat dikwels vervang word deur toe, wanneer of as.

In sommige gevalle kan hierdie dat ook vervang word deur 'n bywoordelike voornaamwoord, bv. waarin, waarop, ens. of 'n relatiewe voornaamwoord, bv. wat, ens.

Voorbeelde:

Daar kom 'n tyd dat/wat/wanneer 'n mens jou lewe in oënskou moet neem.

Die oomblik dat/wanneer/wat/as hy begin huil, staan ek op.

Elke keer dat/as/wanneer/wat ek 'n fout maak...

Die dag verlede jaar dat/toe Christoff so siek geword het,...

Die hele tyd dat/terwyl hy siek was,...

Die dag dat/waarop hy die hartaanval gekry het, het ek hom nog in die winkel gesien.

In gevalle waar bg. dat-inkorporasies aansluit by 'n tradisionele bw./b.nw. wat substantiwies gebruik word, is Malherbe⁵⁸⁾ van mening dat wat vir dat in hierdie voorbeelde byna verdring het, vgl.:

Die vinnigste wat/dat ek hom nog ooit sien opstaan het,...

2.12.6.3.3 Die bystellende dat-inkorporasie kan by die s.nw. feit aansluit:

Voorbeeld:

Die feit dat ons span gewen het, maak ons opgewonde.

Volgens Ponelis⁵⁹⁾ het die kombinasie die feit dat al sō vas geword dat die konstruksie besig is om in meer formele taal tot 'n samegestelde voegwoord te ontwikkel.

Ook in voorsetsel-bepalings waarby die dat-inkorporasie aansluit, tree die s.nwe. feit, situasie en dergelike dikwels op, vgl.:

Afgesien van die feit dat ek baie besig is,...

Dit word andersyds verklaar deur die feit dat hy eintlik 'n baie teruggetrokke persoon is.

'n Mens kom dikwels voor die situasie te staan dat jou kind siek en jou dokter met vakansie is.

"...het 'gebeuren' of de 'handeling' die in die zinspotente incorporatie schuil gaat wordt nie bedoeld als plaatsvindend gebeuren maar als 'een feit uit het verleden' of als 'een geval in futuristische of hypothetische zin.'"⁶⁰⁾

2.12.6.3.4 Die bystellende dat-inkorporasie kan by 'n bywoordelike voornaamwoord in die dominante groep aansluit:

Die werkwoord, b.nw. of s.nw. van die dominante groep kan met die dat-inkorporasie verbind deur middel van 'n bywoordelike voornaamwoord, vgl.:

Hy wys my daarop dat ek die studente verkeerd behandel.

Indien die tweede deel van die daar- + _____-kompositum as voorsetsel beskou word, kan die materiaal as volg ingedeel word:⁶¹⁾

- Die voorsetsel van die bywoordelike voornaamwoord sluit aan by 'n ww. in die dominante groep:

Voorbeelde: Hy dring daarop aan dat ek vertel wat gebeur het.

(= aandring op (dit))

Jy soek daarna dat jy pak kry.

(= soek na 'n pak)

- Die voorsetsel van die bywoordelike voornaamwoord sluit aan by die naamwoordelike deel van die gesegde in die dominante groep:

Voorbeelde: Ek is bekommerd daaroor dat hy so swak vaar.

(= is bekommerd oor dit)

Ek is beslis daarvan bewus dat...

(= is bewus van dit)

- Die voorsetstel van die bywoordelike voornaamwoord sluit aan by 'n s.nw. in die dominante groep:

Voorbeeld: Ek sien nie die nodigheid daarvoor dat hy elke dag 'n karretjie moet kry nie.
(die nodigheid vir dit)

In baie gevalle is die bywoordelike voornaamwoord waarby die bystellende dat-inkorporasie aansluit, weglaatbaar, vgl.:

Hy het my oortuig van sy siekte.

Hy het my daarvan oortuig dat hy siek was.

Hy het my $\emptyset$ oortuig dat hy siek was.

Die weglaatbaarheid van DAT in bystellende DAT-inkorporasies wat by bywoordelike voornaamwoorde aansluit:

Indien 'n bystellende dat-inkorporasie by 'n bywoordelike voornaamwoord aansluit, is dat dikwels nie weglaatbaar nie, vgl.:

*Jy soek daarna $\emptyset$ jy pak kry.

*Ek sien nie die nodigheid daarvoor $\emptyset$ hy elke dag 'n karretjie kry nie.

Indien die voorsetstel van die bywoordelike voornaamwoord egter by die byvoeglike naamwoord in die dominante groep aansluit, is dat soms weglaatbaar, vgl.:

Ek is daarvan oortuig/oortuig daarvan $\emptyset$ hy is tot beter werk in staat.

Hierdie weglaatbaarheid bly ook moontlik indien daar en die voorsetstel geskei is, vgl.:

Ek is daar oortuig van $\emptyset$ hy is...

Ook indien die voorsetstel van die bywoordelike voornaamwoord by die werkwoord in die dominante groep aansluit, is dat soms weglaatbaar, vgl.:

Hy hou daarmee vol/vol daarmee $\emptyset$ hy is onskuldig.

Volgens Malherbe is dat fakultatief "...by wwe. soos volhou, spog, verseker, oortuig, twyfel wat gevoel word as ongeveer gelyk aan sê..."⁶²⁾

Maar indien die voorsetselverhouding tussen 'n s.nw. in die dominante groep en die dat-inkorporasie bestaan, is dat nie weglaatbaar nie, vgl.:

Hy was die oorsaak daarvan dat ek 'n ongeluk gemaak het.
(= die oorsaak van dit)

*Hy was die oorsaak daarvan $\emptyset$ ek 'n ongeluk gemaak het.

Soms vorm die s.nw. en ww. in die dominante groep 'n vaste uitdrukking en bestaan die voorsetselverhouding tussen die hele uitdrukking en die dat-inkorporasie:

Ek sal voorsiening maak daarvoor dat hy sy geld kry as hy loop.

Dat is nie hier weglaatbaar nie, vgl.:

*Ek sal voorsiening maak daarvoor $\emptyset$ hy sy geld kry as hy loop.

2.12.7 Die gebruik van dat-inkorporasies in 'n adverbiale funksie:

2.12.7.1 In AB-Afrikaans tree 'n dat-inkorporasie soms in 'n suiwer adverbiale funksie ten opsigte van 'n dominante groep op, vgl.:

i. Ek begin vroeg dat ek betyds kan wees.

ii. Ek sal my bes doen dat so iets nie weer gebeur nie.

In voorbeelde i) en ii) dui die dat-inkorporasie op 'n bepaalde doel.

iii. Ek het 'n pleister op sy been geplak dat hy moes dink dis gesond.

iv. Is jy vir my kwaad dat jy my so 'n kyk gee?

In lg. voorbeeld verstrekk die dat-inkorporasie 'n rede vir die vraag wat gestel word.

2.12.7.2 Indien die dat-inkorporasie adverbiaal optree "... (staan) die dat-sin in die een of ander logiese verhouding tot, en bepaal 'n ww., 'n bw. of 'n b.nw. in die hoofsin"⁶³⁾ op 'n besondere manier.

2.12.7.2.1 Die dat-inkorporasie dui gevolg aan:⁶⁴⁾

Voorbeelde: Hy werk gereeld dat hy aan die einde van die jaar kan slaag.
Ek het my so vererg dat ek opgestaan en uitgeloop het.
Moenie weer uitgaan dat ons julle moet kom soek as die tee klaar is nie.
Die kinders bly raas dat mnr. Brink hulle kort-kort moet gaan stilmaak.

Hierdie tipe is nie baie uitgebreid in Afrikaans nie. Die dat-inkorporasie dui die gevolg aan van die optrede wat in die dominante groep genoem word.

2.12.7.2.2 Die dat-inkorporasie druk doel uit:⁶⁵⁾

- Hierdie adverbiale dat-inkorporasie sluit dikwels direk by die werkwoord in die dominante groep aan, vgl.:

Ek skakel dat Ma kan weet wat aangaan.

Eer jou vader en jou moeder, dat jou dae verleng mag word in die land wat die Here jou God aan jou gegee het.

(Exodus 20:12)

Die pouse voor die dat-inkorporasie (in die skryftaal gewoonlik deur 'n komma weergegee) maak dit duidelik dat die dat-inkorporasie nie as objek optree nie. Bg. tipe dat-inkorporasie kan selfs aansluit by 'n enkele werkwoord wat 'n uitroep, bevel of versugting is, vgl.:

Kom, dat ek jou skoene kan vasmaak!

Opskud, dat ons betyds kan wees!

In die dat-inkorporasie word die modale hulpwerkwoord kan baie dikwels, en soms ook mag, gebruik.

- Die dat-inkorporasie wat 'n element van doel eerder as gevolg uitdruk, kan by 'n beklemtoonde so + werkwoord aansluit, vgl.:

Jy moet die tesis sō skryf dat jy dit nie hoef oor te skryf nie.

2.12.7.2.3 Die dat-inkorporasie tree as 'n sg. bywoordelike bysin van rede of oorzaak op:⁶⁶⁾

Hy is kwaad dat hy nie kan saamgaan nie.

In die volgende voorbeelde noem die dat-inkorporasie die rede waarom 'n vraag wat in 'n voorafgaande sin uitgedruk is, gevra word, vgl.:

Wat het ek nou weer gesê dat jy my ignoreer?

Wat makeer jou dat jy so bleek is?

Wat is dit dat jy vandag so stil is?

Wat is dit dan tog weer vandag dat jy so befoeterd is?

'n Vraag word in die dominante groep gestel, die dat-inkorporasie gee die rede aan waarom die vraag gestel word, "...de hele combinatie...vraagt naar die oorzaak van die geconstateerde omstandigheid, stemming, blik etc. van die gesprekspartner,"⁶⁷⁾ die samegestelde sin kan in baie gevalle na 'n enkelvoudige sin met 'n vraende voornaamwoord herlei word, vgl.:

Waarom ignoreer jy my?

In die voorbeeld

Hulle moes iets oorgekom het dat hulle nou nog nie hier is nie noem die dat-inkorporasie die rede waarom in die dominante groep 'n stelling of verklaring gemaak of 'n mening uitgespreek word.

2.12.7.2.4 Die dat-inkorporasie dui gevolg - graad, gevolg - hoedanigheid of gevolg - graad - hoedanigheid aan:⁶⁸⁾

In die geval van gevolg - graad - aanduiding "(dui) die dat-sin...aan wat die gevolg is van die handeling of toestand wat in die hoofsin of voorafgaande bysin uitgedruk of beskryf word, maar die gevolg dui ook aan die graad van die handeling of toestand,"⁶⁹⁾

Voorbeelde: i. Hy werk dat dit klap.

ii. Hulle lawaai dat hoor en sien vergaan.

Meer oor voorbeeld i:

'n Groot groep werkwoorde kan in die dominante groep optree; die vereiste is egter dat die werkwoord met 'n graadaanduidende bepaling moet kan kombineer. Die werkwoorde wat in die dat-inkorporasie gebruik word, is beperk in getal; ons het hier met min of meer stereotiepe kombinasies te make. Semanties maak dit nie juis saak watter spesifieke werkwoord gebruik word nie, aangesien die werkwoord as 'n soort graadaanduiding gebruik word, vgl.:

Hy werk/loop/vloek dat dit klap/bars, ens.

Die stelwyse

Dit het gereën dat die water so loop is vryer as die vorige voorbeeld. Vir hierdie tipe is daar nie 'n spesiale soort beperking op wat in die dat-inkorporasie voorkom nie; die werkwoordkeuse is betreklik oop en van die moontlikheid van sosiale onfatsoenlikheid is hier nie sprake nie.

In die geval van 'n gevolg - hoedanigheid-aanduiding "... (dui) die dat-sin ...aan wat die gevolg is van die handeling wat in die hoofsin of voorafgaande bysin uitgedruk word, maar die gevolg toon ook aan op watter wyse of manier die handeling plaasvind..."⁷⁰⁾

Malherbe⁷¹⁾ gee die volgende sin as voorbeeld van 'n dat-sin waarin die elemente gevolg, graad en hoedanigheid almal voorkom:

Dit het so gereën dat die riviere hulle walle oorstroom het.

2.12.7.3 Dat-inkorporasies wat adverbiaal t.o.v. die dominante groep optree en gevolg - graad, gevolg - hoedanigheid of gevolg - graad - hoedanigheid aandui, kan by verskillende partikels in die dominante groep aansluit:

2.12.7.3.1 Die dat-inkorporasie wat adverbiaal optree, sluit by so in die dominante groep aan:

i) SO kan as bywoord in die dominante groep funksioneer:

Die voorbeelde

Dit is so warm dat 'n mens nie kan konsentreer nie.

Daar is so min dat ek mooi sal moet deel sodat almal 'n stukkies kan kry.

Hy is so fiks dat hy die wedloop maklik sal voltooi.

Die skool is so ver dat hulle nie daarheen kan stap nie.

So bepaal die b.nw. wat as naamwoordelike deel van die gesegde optree.

So is dus 'n bywoord van graad en die dat-inkorporasie dui graad - gevolg aan.

Die gebruik van die partikel so is verpligtend, vgl.:

*Hy is $\emptyset$ fiks dat hy die wedloop maklik sal voltooi.

Die volgende voorbeeld sluit by bg. aan, maar verskil tog ook daarvan:

Geen probleem is so moeilik dat hy dit nie kan oplos nie.

So bepaal die b.nw. moeilik en die voorbeeld kan as volg parafraseer word:

Selfs al/ook al is iets buitengewoon moeilik, kan hy dit oplos.

In hierdie voorbeeld is dit egter nie duidelik wat die waarde van die dat-sin is nie; dit dui beslis nie suiwer graad - gevolg aan nie.

Die voorbeeld:

Hy het so lelik geval dat hy moes steke kry.

So bepaal 'n ander bywoord (lelik) en die dat-inkorporasie dui graad - gevolg aan; die gevolg word genoem met die bedoeling om die graad aan te dui.

Die voorbeeld

Ek vlieg so haastig op dat die stoel omval
grens aan 'n samegestelde sin waar daar 'n progressiewe koördinatiewe verband
tussen die twee sinspotente groepe bestaan, vgl.:

Ek vlieg haastig op en toe val die stoel om.
en daardeur
en as gevolg daarvan

Hierdie selfstandige aard van die progressiewe dat-groep verklaar waarskynlik hoekom dit in 'n gesproke verhaal moontlik is dat die tipiese woordorde van die inkorporasie agterweë bly:

Toe word ek sommer skielik so vies vir die ou gesukkel dat
ek pluk sommer die stuk lap onder die masjien uit.

Die voorbeelde

Ek het my sō vererg dat ek sommer omgedraai het.

Hy praat sō dat geen mens kan hoor wat hy sê nie.

In hierdie voorbeelde sluit so by die predikaat aan, maar dit is nie altyd duidelik of die inkorporasie gevolg - graad of gevolg - hoedanigheid aandui nie. In hierdie voorbeelde is so = in so 'n mate/dermate.

Enkele algemene opmerkings rakende die gebruik van dat-inkorporasies wat by so wat as bywoord in die dominante groep funksioneer, aansluit:

- Indien die dominante groep in die teenwoordigetydsvorm is en daar nie 'n hulpwerkwoord in die dominante groep gebruik word nie, tree so en dat langs mekaar op.⁷²⁾ Sō dra gewoonlik swaar aksent en daar is 'n duidelike pouse tussen so en dat, vgl.:

Sy ignoreer mnr. X sō//dat ek hom eintlik jammer kry.

- Die gebruik van so is soms opsioneel, vgl.:
Hulle het Ø geraas dat ek nie kon slaap nie.

- Indien die b.nw. (swak in onderstaande voorbeeld) nader bepaal word deur 'n voorsetselgroep, gaan die voorsetselgroep die dat-inkorporasie vooraf, vgl.:

Hy was so swak van die honger dat die wind hom kon omwaai.

Soos uit bg. voorbeelde blyk, funksioneer die kombinasie so + dat-inkorporasie nie as suiwer graadbepaling nie, maar is daar ook sprake van (vergelykende) gevolg. Van Es en Van Caspel formuleer dit as volg:

"Het adverbium zo maakt alleen kenbaar dat er van een hoge graad van hoedanigheid sprake is, de dat-inkorporatie omschrijft het resultaat of gevolg, dat daaruit verklaarbaar wordt."⁷³⁾

ii) SO kan as b.nw. in die dominante groep funksioneer:

Die selfstandige naamwoord wat deur so bepaal word, tree as subjek, objek of as naamwoordelike deel van die gesegde na 'n koppelwerkwoord op.

Die voorbeelde

Die motor maak so 'n geraas dat almal kyk wie daar ry.

Dit/daar was so 'n gewoel dat my kop begin draai het.

Die storm het met so 'n slag begin dat almal verskrik was.

So word attributief t.o.v. die s.nw. gebruik en bepaal 'n verbale substantief wat as subjek, objek of na 'n voorsetsel in die dominante groep optree.

"Die dat-sin dui die graad van die handeling waarvan die aard reeds deur die beskrywende s.nw. aangedui word, aan, en is dus graad - gevolg - aanduidend."⁷⁴⁾

In die voorbeeld

Ek het so baie geëet dat ek tot agter my ore soet is
bepaal so 'n onbepaalde telwoord baie wat substantiwies gebruik word en
die dat-inkorporasie dui graad - gevolg aan.

In die voorbeeld

Hy is nou in so 'n posisie dat hy sy huis sal moet verkoop
het die s.nw. van die dominante groep (posisie in bg. voorbeeld) 'n neutrale
semantiese waarde en word die aard van die posisie deur die dat-inkorporasie
duidelik gemaak.

Die voorbeelde

Hy het sy werk op so 'n manier beplan dat hy...

Sy toestand het in so 'n mate verbeter dat hy weer kon begin
werk.

Die voorsetsel-groepe op so 'n manier, in so 'n mate is min of meer geykte
woordgroepe met dieselfde waarde as die alleenstaande so.

2.12.7.3.2 Die dat-inkorporasie wat adverbiaal funksioneer en wat gevolg - graad,
gevolg - hoedanigheid of gevolg - graad - hoedanigheid aandui, kan by
dusdanig aansluit:

Die kwessie is dusdanig geskik dat al die partye tevrede was.
Dusdanig is semanties baie na aan sodanig, maar het volgens ondersoeker
'n laer gebruiksfrekwensie as sodanig.

2.12.7.3.3 Die dat-inkorporasie wat gevolg - graad, ens. aandui, sluit as nabepaling
by dermate aan:

Ná 'n paar uur in die suurstoftent het hy dermate herstel
dat hy makliker kon asemhaal.

Ek het my dermate vererg dat ek uitgeloop het.

2.12.7.3.4 Die adverbiaal-fungerende dat-inkorporasie wat gevolg - graad aandui, sluit
by genoeg in die dominante groep aan:

Hy is ryk genoeg dat hy hom die weelde van 'n Porsche kan
veroorloof.

Hy is groot genoeg dat hy kan skool toe gaan.

Genoeg gee mate, hoeveelheid of intensiteit te kenne; die konstruksie in so 'n mate of die deiktiese sō kan met ongeveer dieselfde waarde as genoeg gebruik word, vgl.:

Hy is in so 'n mate ryk dat hy hom die weelde van 'n Porsche kan veroorloof.

Hy is sō ryk dat...

2.12.7.3.5 Die dat-inkorporasie wat gevolg - graad aandui, kan by die partikel te wat bywoordelik gebruik word, aansluit, vgl.:

Christoff is nog te jonk dat hy alleen in die straat kan fietsry.

Te sluit by 'n b.nw. wat as naamwoordelike deel van die gesegde gebruik word (jonk) aan.

2.12.7.3.6 Die adverbiaal-fungerende dat-inkorporasie kan direk by 'n werkwoord aansluit:

Christoff neul (so) dat ek voel ek kan my ore toestop.

Die partikel so kan in die dominante groep ingevoeg word en die dat-inkorporasie dui gevolg - graad aan.

2.12.7.4 Die posisie van die dat-inkorporasie in 'n adverbiale funksie t.o.v. die dominante groep:

Hierdie tipe dat-inkorporasie tree gewoonlik nā die dominante groep op, ongeag of die dat-inkorporasie gevolg, doel, graad, ens. aandui, vgl.:

*Dat hy aan die einde van die jaar kan slaag, hy werk gereeld.

*Dat ek betyds kan wees, ek begin vroeg.

*Dat dit klap, hy werk.

2.12.7.5 Die weglaatbaarheid van dat in dat-inkorporasies wat adverbiaal t.o.v. die dominante groep optree:

Die gebruik van dat is gewoonlik fakultatief in 'n agtergeplaaste dat-inkorporasie wat adverbiaal funksioneer en by die partikel so in die dominante groep aansluit, vgl.:

Die lawaai was so ∅ ek kon nie slaap nie.

Hy is so fiks ∅ hy sal die wedloop maklik voltooi.

Dit het so gereën ∅ al die huise het gelek.

Hy is so 'n skelm ∅ niemand wil met hom bevriend wees nie.

Sonder dat is daar gewoonlik 'n pouse tussen die dominante en geïnkorporeerde groep.

Dat is egter nie weglaatbaar indien die dominante groep in die verledetyds-vorm en die geïnkorporeerde groep in die presensvorm optree nie, vgl.:

*Ek het my so vererg Ø ek draai somer om.

Indien die adverbiaal-fungerende dat-inkorporasie by die partikel genoeg in die dominante groep aansluit, is dat soms weglaatbaar en soms nie, vgl.:

*Ons het genoeg probleme Ø ons moet oor onbenullighede stry.

Ons het genoeg geld Ø ons kan aanbou.

Die woonstel is groot genoeg Ø ons almal kan gerieflik daar vakansie hou.

Indien die adverbiaal-fungerende dat-inkorporasie aansluit by die partikel te wat bywoordelik gebruik word, is dat nie weglaatbaar nie, vgl.:

*Christoff nog te jonk Ø hy alleen in die straat kan fietsry.

Indien die dat-inkorporasie by 'n alleenstaande werkwoord aansluit en die werkwoord as uitroep beskou word, kan die positiewe inkorporasie sonder dat optree, vgl.:

Oppas dat jou voet nie gly nie.

= Oppas, jou voet sal gly.

2.12.7.6 Die vervanging van dat deur ander voegwoorde in dat-inkorporasies wat adverbiaal t.o.v. die dominante groep optree:

Indien die dat-inkorporasie gevolg of doel aandui t.o.v. die dominante groep kan dat deur sodat vervang word sonder dat dit 'n merkbare verskil in semantiese waarde tot gevolg het, vgl.:

Ek het 'n pleister op sy been geplak dat/sodat hy moes dink dis gesond.

Ek skakel dat/sodat Ma kan weet wat aangaan.

Indien die dat-inkorporasie rede of oorsaak aandui t.o.v. die dominante groep, kan dat deur omdat vervang word, vgl.:

Dis nie dat (= omdat) ek nie van hom hou nie, dis net dat ons altyd oor alles verskil.

In die voorbeeld

Ek is bly dat jy terug is

is dat egter nie gelyk aan 'n "suiwer" omdat nie.

Verwysings:

1. Overdiep, G.S. en G.A. van Es, Stilistiese Grammatica², p. 632.
2. Kruisinga, E., Het Nederlands van Nu², p. 161.
3. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 452.
4. Ibid., p. 231.
5. Ibid., p. 452.
6. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis van het Moderne Nederlands, no. 46, p. 52.
7. Ibid., p. 56.
8. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, pp. 450 - 451.
9. Ibid., p. 451.
10. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 10.
11. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 451.
12. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, p. 61.
13. Loc. cit.
14. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 9.
15. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, p. 65.
16. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 7.
17. Ibid., p. 10.
18. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 222.
19. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, p. 50.
20. Loc. cit.
21. Loc. cit.
22. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, pp. 59 - 60.
23. Ibid., p. 66.
24. Ibid., pp. 60 - 81.
25. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, p. 57.
26. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 71.
27. Ibid., pp. 72 - 76.

28. Ibid., pp. 26 - 27.
29. Ibid., pp. 77 - 81.
30. Ibid., p. 81.
31. Overdiep, G.S. en G.A. van Es, Stilistiese Grammatika²,
p. 633.
32. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, p. 65.
33. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 449.
34. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, p. 70.
35. Ibid., p. 71.
36. Ibid., p. 78.
37. Ibid., p. 80.
38. Ibid., p. 82.
39. Loc. cit.
40. Overdiep, G.S. en G.A. van Es, Stilistiese Grammatika²,
p. 633.
41. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 36.
42. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 449.
43. Loc. cit.
44. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 35.
45. Ibid., p. 13.
46. Loc. cit.
47. Ponelis, F.A., Grondtrekke van die Afrikaanse Sintaksis, p. 134.
48. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, p. 92.
49. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 98.
50. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, p. 84.
51. Ibid., p. 85.
52. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 129.
53. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, p. 92.
54. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans,
pp. 88 - 94.

55. Ibid., pp. 82 - 83.
56. Ibid., pp. 83 - 84.
57. Ibid., pp. 86 - 87.
58. Ibid., p. 93.
59. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 455.
60. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 46, pp. 97 - 98.
61. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, pp. 51 - 52.
62. Ibid., p. 53.
63. Ibid., p. 112.
64. Ibid., pp. 115 - 116.
64. Ibid., pp. 136 - 138.
66. Ibid., pp. 139 - 142.
67. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 155.
68. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, pp. 116 - 136.
69. Ibid., p. 116.
70. Loc. cit.
71. Ibid., p. 117.
72. Ibid., p. 119.
73. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 142.
74. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 123.

2.13 Die gebruik van DAT in samegestelde verbindingswoorde of -groepe:

2.13.1 Dat kan met 'n woord of woordgroep uit die voorafgaande sinspotente groep verbind om 'n samegestelde verbindingswoord of -groep te vorm, vgl. bv.:

- i. voorsetsel + s.nw. + dat
op voorwaarde dat
- ii. temporale substantief + dat
die dag dat

In die verlede is nuwe verbindingswoorde op hierdie manier gevorm; in baie gevalle word dat plus die antesedent as een woord geskryf, vgl. bv.:

nadat, hoedat, totdat, ens.

Volgens Malherbe "... (kan) die nuwe verbindingswoorde of -groepe... noukeuriger onderskei as die vae dat alleen, en word (dit) veral in strenger, noukeuriger styl gebruik."¹⁾

2.13.2 Die volgende tipes verbindingswoorde en -groepe kan onderskei word:

2.13.2.1 Voorsetsel + dat:

2.13.2.1.1 Die voorsetsel + dat word gewoonlik as een woord geskryf. Die volgende partikels kom voor:²⁾

(Vgl. die hieropvolgende gedeelte vir 'n uitvoerige bespreking van die onderskeie voorbeelde.)

nadat, totdat, voordat, vandat, teendat (teen dat).

Hierdie partikels tree almal tydsaanduidend op.

Die gebruik van teendat (teen dat) is vir ondersoeker vreemd. Malherbe³⁾ noem die volgende voorbeelde:

Teen die tyd dat hy hier kom...

> Teendat (teen dat) hy hier kom...

omdat, oordat, deurdat - hierdie partikels dui rede of oorsaak aan.

opdat - hierdie (verouderde) partikel dui doel aan.

metdat - hierdie partikel dui tydstip aan.

Voorbeelde:

Ons sluit altyd die deure omdat (om) 'n mens maar versigtig moet wees.

Deurdat (deur) hy geld geërf het, kon hy sy huis betaal.

Dit lyk vir ondersoeker of deur selde sonder dat aan die begin van 'n geïnkorporeerde sinspotente groep optree, maar wel meer geredelik aan die begin van 'n infinitief-konstruksie, vgl.:

Jy het goed presteer deurdat jy in die eersteklas geslaag het.

Jy het goed presteer deur jy in die eersteklas geslaag het. (?)

Wel: Jy het goed presteer deur in die eersteklas te slaag.

Hy werk hard opdat hy kan slaag.

In die meeste van bg. voorbeelde, behalwe by opdat, metdat en waarskynlik ook deurdat is dat weglaatbaar en kan die voorsetsel alleen as verbindingswoord aan die begin van die geïnkorporeerde sinspotente groep optree.

2.13.2.1.2 Die voorsetsel word in die volgende gevalle los van dat geskryf:

- sonder dat - hierdie verbindingsgroep dui omstandigheid aan.

Voorbeeld: Ek het dit gedoen sonder dat ek eers daaroor nagedink het.

Die sonder dat-inkorporasie kan ook by 'n modale werkwoord in die dominante groep aansluit, vgl.:

Dit kon bereik word sonder dat hy hom ooreis.

'n Infinitief-vorm kan as sinonieme konstruksie van bg. gebruik word; dat word dan egter weggelaat, vgl.:

Ek het dit gedoen sonder om eers daaroor na te dink.

- buiten dat - hierdie verbindingsgroep dui beperking aan.

Voorbeeld: Dit gaan goed, buiten dat ons almal baie moeg is.

- behalwe dat - hierdie verbindingsgroep dui beperking aan.

Voorbeeld: Behalwe dat hy 'n leuenaar is, is hy nog skelm ook.

In bg. voorbeelde is dat nie weglaatbaar nie.

Die voorbeeld

Met dié dat ek nou so hard werk, skeep ek Christoff af.

Die bepaalde lidwoord wat aksentueer word, tree tussen die voorsetsel en dat op.

In hierdie voorbeeld wissel dat met wat, vgl.:

Met dié wat ek nou so hard werk, skeep ek Christoff af.

Ook: Met dié dat/wat hy die deur probeer oopsluit, breek die sleutel.

Die konstruksie met dié dat/wat dui, soos die sinonieme partikel metdat, tydstop aan.

2.13.2.2 Voorsetselgroep + dat:

Malherbe⁴⁾ onderskei die volgende tipes:

2.13.2.2.1 Die groep voorsetsel + s.nw. + voorsetsel (gewoonlik van) waarby die tweede voorsetsel in 'n bywoordelike voornaamwoord (bv. daarvan) geïnkorporeer word.

In die meeste gevalle is die bywoordelike voornaamwoord, asook dat, weglaatbaar.

- In plaas van:

Voorbeeld: In plaas daarvan dat jy my help, mors jy net.

Veral in die spreektaal is die volgende stelwyses ook gebruiklik:

Plaas dat/plaas jy my help, mors jy net.

- In plek van:

Voorbeeld: In plek daarvan dat hy leer, sit hy en prentjies teken.

Veral in die spreektaal is die volgende stelwyses ook moontlik:

Pleks daarvan/pleks dat hy leer, sit hy net en prentjies teken.

- In stede van:

Voorbeeld: In stede daarvan dat hy leer, sit hy en prentjies teken.

Daarvan is weglaatbaar; dat egter nie.

- Ten spyte van:

Voorbeeld: Ten spyte daarvan dat ek hom gewaarsku het, het hy nogtans voortgegaan.

Daarvan is moontlik in die omgangstaal fakultatief, dat egter nie.

- Na gelang van:

Voorbeeld: Na gelang daarvan dat boukoste styg, word huise al duurder.

Die na gelang daarvan dat-inkorporasie druk verhouding uit.

- In geval van:

Voorbeeld: In geval daarvan dat dit reën, sal ons nie kan kom nie.

Indien daarvan weggelaat word, word in geval vas geskryf, vgl.:

Ingeval Ø dat dit reën, sal ons nie kan kom nie.

Indien dat weggelaat word, tree ingeval as voegwoord op.

- Omrede van:

Voorbeeld: Omrrede daarvan dat ons lening nie goedgekeur is nie, kan ons nie aanbou nie.

Omrrede van word dikwels verkort tot omrede.

2.13.2.2.2 'n Woordgroep bestaande uit voorsetsel (+ lw.) + s.nw.:⁵⁾

- Die voorbeelde op voorwaarde dat
met die gevolg dat
teen die tyd dat, ens.

In hierdie voorbeelde kan die voorsetsel-groep + dat as verbindingsgroep wat 'n bywoordelike bysin inlei, funksioneer of die dat-inkorporasie kan optree as bystelling by die voorafgaande s.nw. wat op die voorsetsel volg.

- Die s.nw. kan voorafgegaan word deur 'n graadaanduidende of aanwysende woord,⁶⁾ vgl.:

In so 'n / sodanige / sulke / dié + s.nw. (bv. mate, manier,
wyse)

Die verbindingsgroep in soverre dat sluit in 'n sekere sin by bg. voorbeelde aan, maar verskil tog ook van bg. voorbeelde.

Hierdie verbindingsgroep kan ook sonder dat voorkom, vgl.:

In soverre dat / Ø ek van die feite bewus is,...

2.13.2.3 Absolute konstruksies + dat:⁷⁾

Volgens Malherbe is die kern van hierdie tipe konstruksies 'n woord wat 'n deelwoord is of was⁸⁾, vgl.:

- Aangesien dat:

Voorbeeld: Ek kan nie saamgaan nie, aangesien (dat) Christoff siek is.
Die aangesien (dat)-inkorporasie dui rede aan en dat word normaalweg weggelaat.

- Siende dat:

Voorbeeld: Jy kan net sowel hier oornag, siende dat jy jou klere saamgebring het.

Hoewel hierdie konstruksie as anglisisties beskou word, kom dit tog wel in die spreektaal voor; die inkorporasie dui rede aan.

Dat is gewoonlik wel aanwesig.

- Nieteenstaande dat:

Voorbeeld: Nieteenstaande (dat) hy siek was, het hy tog gaan stem.
Die konstruksie dui toegewing aan, die partikel dat is weglaatbaar.

- Toegegee dat:

Voorbeeld: Toegegee dat huispryse abnormaal hoog is, dink ek nog dat sy prys te hoog is.

Die toegegee dat-inkorporasie dui toegewing aan en is semanties gelyk aan alhoewel.

- Gestel dat:

Voorbeeld: Gestel dat ek nie betyds daar is nie,...

Die gestel dat-inkorporasie druk veronderstelling uit.

Indien dat weggelaat word, het die geïnkorporeerde groep hoofsinsoorde, vgl.:

Gestel Ø ek is nie betyds daar nie,...

Ook die voorbeelde aangenome dat (wat veronderstelling uitdruk), uitgesonderd dat (wat beperking aandui) en daargelaat/daargelate dat (wat omstandigheid aandui).

2.13.2.4 Bywoord + dat:

- i. Sodat dui doel of gevolg aan.
Noudat dui rede of tyd aan.
Eerdat dui tyd aan.

- ii. Die verbindingsgroepe sodanig (so) dat, soseer (so) dat, dermate dat lei bywoordelike bysinne van graad of gevolg in.⁹⁾

- 2.13.2.5 "Saam met sekere bwe., vnwe. en onbep. telwe. (veral vraend) wat in sinne in die direkte rede substantiewiese bysinne (veral voorwerp- en onderwerpsinne) inlei, tree dat soms op as fakultatiewe tweede lid van 'n verbindingsgroep."¹⁰⁾
Vgl.:

Kan jy vir my sê hoeveel (dat) ek jou nog skuld.
Oom Ivan vertel hoe goed (dat) hy die vyand om die bos kon lei.
Hy kon nie sê wanneer (dat) hy sal tuis wees nie.

2.13.2.6 Voegwoord + dat:¹¹⁾

- 2.13.2.6.1 Soms word 'n oortollige dat ná 'n voegwoord gebruik, vgl.:

mits dat, tensy dat - hierdie kombinasies druk voorwaarde uit.
hoewel dat, ofskoon dat - hierdie kombinasies druk toegewing uit.

Dat tree soms as versterkende of verswarende element van die voegwoord op in:

- 'n inkorporasie met 'n voorwaardelike of beperkende funksie wat deur tensy ingelei word, vgl.:

Tensy (dat) jy jou kant bring, kan ek jou nie help nie.

- 'n omstandigheidsaanduidende inkorporasie wat deur ingeval ingelei word, vgl.:

Ingeval (dat) jy nie kan regkom nie, kom maar weer terug hierheen.

2.13.2.6.2 Die vergelykende verbindingspartikels as, soos, dan + dat:

Voorbeelde: Dit is beter dat ons immers probeer as dat...

Hierdie is 'n aangeleentheid waarvan ek nie veel meer weet as dat dit bestaan nie.

Volgens Malherbe is die dat-inkorporasie "...van dies. soort as die sin of woord waarmee dit vergelyk word",¹²⁾ vgl.:

Dat 'n mens betaal vir wat jy koop is beter as dat 'n mens jou kredietkaart gebruik.

In plaas van die dat-inkorporasie is 'n infinitief-konstruksie dalk meer gewoon, vgl.:

Om te betaal vir wat 'n mens koop, is beter as om jou kredietkaart te gebruik.

Ná as wissel dat met wat, vgl.:

Dis beter dat ons immers probeer as dat/wat...

As/soos + dat word egter nie altyd vergelykend gebruik nie, vgl.:

Daar is geen ander moontlikheid as dat hy gevra moet word om te bedank nie.

Hulle het verskeie voorstelle gemaak soos dat die Kleurlinge bv. 'n eie tuisland behoort te kry.

In hierdie voorbeelde sluit die dat-inkorporasie by 'n s.nw. in die dominante groep aan.

2.13.2.6.3 'n Neweskikkende verbindingspartikel (voegwoord of voegwoordelike bw.) + dat:¹³⁾

Sommige neweskikkende voegwoorde bv. en, maar, dog, of vorm saam met dat 'n meerledige verbindingsgroep wat 'n bysin inlei wat neweskikkend verbind is met en dieselfde funksie as 'n ander dat-sin of 'n woordgroep het, vgl.:

- In objeksinne:

Hy belowe dat hy die verlore boek sal soek of dat hy my daarvoor sal vergoed.

Hy het my gesmeek dat ek hom moet help en dat ek tog nie sy vrou van die gebeure moet vertel nie.

- In subjeksinne:
 Dat hy slim is en dat hy hard werk, was die faktore wat aan hom sulke uitstekende uitslae besorg het.
- In 'n voorsetsel-verhouding:
 Hy is vrygespreek op aanklag van moord en dat hy haar probeer verkrag het.
- In sekere bywoordelike verhoudings:
 Ons spaar geld dat ons kan aanbou en dat ons oorsee kan gaan kuier.

Verwysings:

1. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 99.
2. Ibid., p. 100.
3. Loc. cit.
4. Ibid., pp. 103 - 105.
5. Ibid., pp. 104 - 105.
6. Ibid., p. 104.
7. Ibid., p. 105.
8. Loc. cit.
9. Ibid., p. 106.
10. Loc. cit.
11. Ibid., pp. 107 - 109.
12. Ibid., p. 108.
13. Ibid., p. 109.

2.13.3 In hierdie gedeelte word in meer besonderhede gekyk na samegestelde verbindingswoorde waarin DAT ook optree.

2.13.3.1 Die voegwoorde DEURDAT, OMDAT en OORDAT:

Hierdie voegwoorde dui primêr 'n oorsaaklike of redegewende verband aan. Volgens Van Es en Van Caspel verskil rede en oorzaak "...in het algemeen hierin dat reden een causale factor aanduidt binnen de wilssfeer van de handelende mens of een bewijsgrond voor zijn redenering, een verklarend argument voor zijn oordeel over iets. Daarentegen is dan het begrip oorzaak beperkt tot de causale relatie die buiten de wil van de waarnemende of denkende mens bestaat of tot stand komt"¹⁾, daar is m.a.w. sprake van 'n logiese noodsaaklikheid.

2.13.3.1.1 Die voegwoord DEURDAT:

'n Voorsetsel-bepaling (deur die oorsaak dat) lê opgesluit in deurdat, wat die waarde deurdien, omdat, uit oorsaak dat het. Vgl. bv.:

Dou word gevorm deurdat...

Om kousale verhoudings van oorzaak aan te dui, word die voegwoord deurdat veral in wetenskaplik-betogende taalgebruik baie dikwels gebruik.

Ook kan die deurdat-inkorporasie 'n bepaalde middel wat gebruik word om 'n sekere doel te bereik, omskryf:

Deurdat hulle lopers gebruik, kon hulle al die binneure oopsluit.

Hy flousdie polisie deurdat hy oor 'n twee meter hoë muur spring.

In hierdie geval kan die deurdat-inkorporasie vervang word deur deur plus 'n beknopte bysin of voorsetsel-konstruksie, vgl.:

Deur lopers te gebruik, kon hulle al die binneure oopsluit.

Deur van lopers gebruik te maak, kon hulle al die binneure oopsluit.

Die bywoordelike voornaamwoord daardeur kan ook in die plek van die deurdat-inkorporasie optree, vgl.:

Daardeur kon hulle al die binneure oopsluit.

Die deurdat-inkorporasie kan nie as nabepaling van 'n s.nw. optree nie, vgl.:

*Die rede/oorzaak deurdat...

Die deurdat-inkorporasie kan, veral omrede die anaforiese aansluiting by die voorafgaande deel van die betoog, vóór die dominante groep optree:

(Ander dokters benadruk die waarde van terapie.) Deurdat hulle die waarde van terapie gelykstel aan genesing, beïnvloed hulle die siening van pasiënte.

Stilistiese voorkeur beïnvloed in baie gevalle die posisie van die deurdat-inkorporasie t.o.v. die dominante groep: dit wat as "verrassende" verklaring moet dien van dit wat in 'n bepaalde situasie konstateer is, word bv. normaalweg in die tweede helfte van die samegestelde sin geplaas.

2.13.3.1.2 Die voegwoord OMDAT:

2.13.3.1.2.1 In gesproke en geskrewe Afrikaans dui die voegwoord omdat vele skakerings van 'n kousale verband aan, onder andere "...die men nu eens oorzakelijk dan weer grondaanduidend kan noemen, of redengevend of verklarend."²⁾

Vergelyk bv.:

- i) Ons bly tuis omdat Christoff sy arm gebreek het. (oorsaak)
- ii) Ons bly tuis omdat dit reën. (rede)

Voorbeelde i) en ii) is semanties baie na aan mekaar: 'n bepaalde stelling word in beide gevalle in die dominante groep gemaak.

2.13.3.1.2.2 Verskillende elemente in die sintaktiese verband, (bv. die aard van die subjek, die betekenis van die verskillende werkwoorde, ens.) kan die nuanse van die verbinding beïnvloed:

Wanneer daar sprake is van 'n lewende, handelende subjek. "...wordt in de omdat-inkorporatie dikwijls de aanleiding of de beweegreden voor het bewuste gedrag van dat subject in de dominante groep blootgelegd."³⁾

Die verteller kan ook die motiewe van 'n bepaalde persoon se gedrag uitspel. Die "beweegrede/aanleiding" tot 'n bepaalde situasie kan 'n bedoeling of 'n aktiwiteit van die sinsubjek self of iemand anders wees, vgl. bv.:

- a i) Sy frons omdat die skerp lig in haar oë skyn.
- ii) Sy frons omdat die skerp lig in haar oë geskyn het.
- b) Ons bly tuis omdat daar gerugte van opstande die rondte doen.
- c) Hy raas met my omdat ek die motor bemors.
- d) Ek dank hom af omdat hy niks beteken nie.
- e) Jong, ons het jou laat kom omdat ons jou nodig het.
- f) Ek word geslaan en geskop en molesteer totdat die inbrekers ophou omdat hulle dink dat ek dood was.

Die basis van bg. oorsaaklike verhouding tussen 'n bepaalde optrede en die aanleiding daartoe "...is (dus) een werkelijke of door de spreker (verteller) onderstelde, bewuste overweging die tot de daad voert."⁴⁾

'n Meer "outomatiese" verhouding van oorsaak en gevolg ontstaan wanneer daar sprake is van die psigiese reaksies (bv. allerlei gevoelsuitinge, stemmings, verlangens of begeertes) van 'n lewende subjek in die dominante groep.

In hierdie sfeer van die nie-bewuste reaksie "...vervaagt de semantisch-syntactische relatie van grondaanduidende verklaring en naderen we die van een "automatisch" volgen uit een oorsaak."⁵⁾ Vgl. bv.:

Kobus was kwaad omdat ons na 'n ander spesialis gegaan het as wat hy aanbeveel het.

Jy laat my sleg voel omdat ek vergeet het.

In talle omdat-inkorporasies is daar sprake van "...een interpretatie van een psychische situatie bij een of meer verhaalpersonen, door de auteur, een psychologische verklaring dus van de reactie of de handelwijze van een derde, van een aangesproken persoon."⁶⁾

Vgl. bv.:

Die vakke was nie te moeilik nie, maar ek het nie geslaag nie omdat (= as gevolg van die feit dat) ek 'n inherente afkeur het in alles wat die geringste inspanning vereis. Dit lyk gunstiger as wat dit werklik is omdat allerlei verpligtinge waarvan ons nie bewus is nie, later ter sprake sal kom.

Dit is 'n baie vae oorkoepelende term omdat enigiets eintlik daaronder verstaan kan word.

In bg. voorbeelde is daar dikwels sprake van 'n oordeel uitspreek oor of die beoordeling van 'n situasie of die aard van die objek deur die spreker of skrywer. Die dominante groep bevat dikwels oordelende sinsdele wat deur die omdat-groep verdedig of verklaar word.

Volgens Van Es en Van Caspel "... (geeft) de omdat-incorporatie... een motief voor het oordeel van de spreker (auteur), een argument voor zijn uitspraak over de samenhang der dingen. Zo behoudt omdat meer dan doordat een subjectieve achtergrond."⁷⁾

In enkele voorbeelde kan die omdat-inkorporasie eerder 'n oorsaaklike as redegewende verband aandui, hoewel die grens tussen oorsaaklike en

redegewende verband baie vaag is. Vgl. bv.:

Sy siekte was natuurlik 'n bydraende faktor, maar haar senu-ineenstorting gebeur veral omdat sy té gespanne en besonder moeg was.

Veral die kombinasie van die werkwoord gebeur + omdat word gebruik om 'n bepaalde oorzaak aan te dui.

2.13.3.1.2.3 Die posisie van die omdat-inkorporasie t.o.v. die dominante groep:

Die omdat-inkorporasie tree gewoonlik ná die dominante groep op en word dikwels deur 'n kort pouse daarvan geskei.

Dit lyk of die omdat-inkorporasie ook geredelik na 'n dominante groep waarin 'n bevel uitgedruk word, kan optree, vgl.:

Hardloop stasie toe omdat die trein oor twintig minute vertrek!

Die dominante groep kan ook die vorm van 'n tradisionele vraagsin hê:

Bly julle by die huis omdat hy siek is?

In lg. voorbeeld kan die omdat-inkorporasie nie voorop gestel word nie.

Die omdat-inkorporasie kan egter ook voorop geplaas word. Veral in die epiek staan die omdat-inkorporasie dikwels voorop en is daar sprake van 'n direkte opeenvolging in die tyd. In sulke gevalle van vooropplasing van die inkorporasie is dit die inhoud van die basisstruktuur wat as 't ware as "gevolg" optree wat beklemtoon word en nie soseer die voorafgaande kousale bepaling nie, vgl.:

Omdat hy kwaad is, hardloop hy buitentoe.

Die omdat-inkorporasie vertoon 'n hoë mate van selfstandigheid ten opsigte van die dominante groep; gevolglik word die omdat-inkorporasie dikwels (met behoud van die S A vf - afhanklike woordorde) van die dominante groep afgeskei, vgl. bv.:

Diep in haar binneste is sy ongelukkig, en hoekom? Omdat haar juwele haar pla.

"Ek gaan huis toe."

"Hoekom?"

"Omdat my kop seer is."

Hierdie afskeiding van die omdat-inkorporasie vind veral plaas in gevalle waar daar oor 'n bepaalde saak of aspek gedink of gepeins word of in gesprekke by vrae en antwoorde.

2.13.3.1.2.4 Enkele algemene kenmerke van omdat-inkorporasies:

'n Onpersoonlike voornaamwoord of algemene aanduiding kan in die dominante groep waarby die omdat-inkorporasie aansluit, as subjek optree:

Dit was effens seer, veral omdat hy nie 'n pynstiller wou gebruik nie.

Daar bestaan verwarring omdat die studente nie die boek gelees het nie.

'n Mens wonder wat nou gaan gebeur omdat daar nie 'n seun is om die boerdery oor te neem nie.

Wanneer daar sprake is van 'n lewende, handelende subjek en die omdat-inkorporasie die beweegrede bevat vir die subjek se optrede wat in die dominante groep ter sprake is, tree 'n opsionele daar dikwels in die omdat-inkorporasie op, vgl.:

Omdat daar gevrees is vir oorstromings, is die huise teen die rivier ontruim.

Omdat $\emptyset$ gevrees is vir oorstromings, is die huise teen die rivier ontruim.

Indien die omdat-inkorporasie voorop staan, kan dit 'n woord bevat wat verwys na 'n woord met selfstandige betekenis uit die tweede (= die dominante) groep:

Omdat sy (= Ann) siek was, bly Ann tuis.

Die omdat-inkorporasie kan deur 'n bywoordelike voornaamwoord antisipeer word:

Daarom is hy huis toe, omdat sy kop seer was.
(Daarom = omdat sy kop seer was.)

Die omdat-inkorporasie kan deur 'n direk-voorafgaande oordeelspartikel semanties gekleur word:

Ek sal jou help bloot omdat jy my vra.

Dit was seer, veral omdat hy nie 'n pynstiller wou gebruik nie.

Die omdat-inkorporasie kan nie as nabepaling by 'n selfstandige naamwoord gebruik word nie, vgl.:

*Die rede omdat hy nie by die werk is nie,...

wel

Die rede waarom/dat hy nie by die werk is nie, ...

Die eerste lid van 'n sin met 'n omdat-inkorporasie kan nie in die bevelsvorm wees nie:

*Bly tuis omdat dit reën!

Interessant is egter:

Bly maar by die huis omdat dit reën.

Hierdie stelwyse is waarskynlik meer geredelik aanvaarbaar omdat die bevelsvorm die implikasie van 'n beleefde versoek het.

Die omdat-inkorporasie kan dikwels tot 'n voorsetselbepaling omvorm word, vgl. bv.:

Omdat geleide projektiele ontwikkel is, kan groot verwoesting in die volgende oorlog gesaai word.

- > Weens die ontwikkeling van geleide projektiele...
- > As gevolg van die ontwikkeling van geleide projektiele...

Indien 'n sin 'n omdat-inkorporasie bevat, het 'n Ja-Nee vraag betrekking op die hele sin.

In die spreektaal word om dikwels as sinonieme verbindingspartikel van omdat gebruik:

Ons lag vir hom om hy so snaaks is.

2.13.3.1.3 OOR en OORDAT:

Die Nasionale Woordeboek⁸⁾ tipeer die partikels oor en oordat as gemeenskaplike teenhangers van die rede-aanduidende voegwoord omdat; 'n siening wat ook deur Ponelis⁹⁾ gehuldig word. Vgl. bv.:

Ek is siek oor/oordat ek te veel sjokolade geëet het.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, pp. 116 - 117.
2. Ibid., p. 117.
3. Ibid., pp. 117 - 118.
4. Ibid., p. 119.
5. Loc. cit.
6. Ibid., p. 120.
7. Loc. cit.
8. Nasionale Woordeboek³, p. 361. (eerste en tweede kolomme)
9. Ponelis, F.A., Grondtrekke van die Afrikaanse Sintaksis, p. 138.

2.13.3.2 Die voegwoord EER(DAT):

Hierdie voegwoord kan as sinoniem met voor(dat) beskou word.

Die voegwoord eer(dat) wat oorspronklik 'n bywoord was, het mettertyd 'n voegwoordelike funksie verkry en het in Afrikaans beperkte toepassingsmoontlikhede: dit word meestal in formele, ouderwetse en deftige taalgebruik aangetref, vgl.:

Soms het hulle vlakby gestaan eer(dat) hulle die eerste gebulk laat hoor.

Dit duur 'n volle vyf minute eer(dat) hy wakker word.

Sy het haar aan iemand verloof eer(dat) sy wis dat haar voog dit sou afkeur.

Los van die dominante groep word die eer(dat)-sinspotente groep gebruik as "...modale uitroep van afwijzende verontwaardiging of afschuw, of als uitdrukkelijke negatie,"¹⁾ vgl. bv.:

Eer(dat) ek dit doen, (dan) laat ek lievers my vingers afkap!

Eer(dat) ek dit beken!

Eer(dat) die kwade dae kom! (Prediker 12:1)

Die eer(dat)-inkorporasie kan, soos bg. voorbeelde illustreer, voor of ná die dominante groep optree. Die partikel dan kan as hervatter in die dominante groep wat ná die inkorporasie volg, optree.

Interessant is die stereotiepe:

Besin eer jy begin.

In hierdie verbinding is die gebruik van eerdad volgens ondersoeker vreemd:

Besin eerdad jy begin. (?)

Verwysing:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 133.

2.13.3.3 Die voegwoorde HOEDAT en HOE:

2.13.3.3.1 Die voegwoord HOEDAT:

Hoedat is die gevolg van die kombinasie van hoe + die onderskikkende voegwoord dat > hoedat.

Voorbeelde: Ek weet nie hoedat sy alles bybring nie.
Hoedat sy alles bybring, slaan my dronk.
Jy sal hom nooit vertrou as jy weet hoedat hy kan
lieg en bedrieg nie.

Die hoedat-inkorporasie kan as subjek of as objek voor of na die dominante groep in die samegestelde sin optree.

2.13.3.3.2 Die voegwoord HOE:

2.13.3.3.2.1 Hoe kan in Afrikaans optree as:

- vraagwoord met die waarde op watter manier, om watter rede, in watter toestand, vgl.:
Hoe het dit gebeur?
- uitroep van verbasing, vgl.:
Hoe het die helde nie geval nie!
- bepaling of versterking by 'n bywoord of byvoeglike naamwoord, vgl.:
Hoe lank moes jy wag?
Hoe tree dus as bywoord op.
- voegwoord:
Hy verduidelik hoe ons die vraestel moes beantwoord.

In hierdie ondersoek word slegs die gebruik van hoe as voegwoord nagegaan.

2.13.3.3.2.2 Die waarde van die voegwoord hoe:

Die hoe-inkorporasie dui normaalweg 'n tipe verhouding aan.

Die hoe-inkorporasie wat as subjek of objek by die dominante groep optree, kan verbasing en verwondering uitdruk, vgl.:

Hoe hulle finansies werk, slaan my dronk. (subjek)

Ook met die hoe-inkorporasie wat as subjek optree, ná die dominante groep:

Dit slaan my dronk hoe hulle finansies werk.

Ek kyk oopmond hoe sy die kleintjies hanteer. (objek)

Interessant is dat die volgende voorbeeldsin drie waardes het:¹⁾

Ons het gesien hoe baie kinders hul kanse verspeel het.

- Indien hoe beklemtoon word, sê dit dat ons uitvind op watter manier baie kinders hul geleenthede verspeel.
- As baie en nie hoe nie beklemtoon word, beteken dit dat ons sien dat baie kinders hulle kanse verspeel.
- As hoe baie saam klem dra, sê dit dat ons gesien het hoeveel kinders - en daar is baie van hulle - hulle kanse verspeel.

Die dubbelsinnigheid word opgehef deur die volgende stelwyse:

Ons het gesien hoe dat baie kinders hul kanse verspeel.

2.13.3.3.2.3 Die gebruik van hoe-inkorporasies in 'n objeksfunksie:

Die hoe-inkorporasie tree dikwels as objek op by die werkwoorde vra, weet, sê/vertel, waarneem, wonder, sien, oplet, ens. in die dominante groep, asook ander werkwoorde wat soortelyke verwanteaktiwiteite van 'n lewende subjek aandui. Vgl.:

Hy sê hoe ons moet maak.

Die omstanders sien hoe die leeu die kind aanval.

Hy vra hoe laat dit is.

Ek wonder hoe sy dit so gou kan baasraak.

In die voorbeeld

Die vrou vertel hoe die ongeluk gebeur het

vestig die gebruik van die partikel hoe die aandag op die hele verloop van die handeling of gebeurtenis.

In kombinasie met werkwoorde wat semanties wys op 'n onsekerheid van die subjek ten opsigte van die objek, verkry die hoe-inkorporasie 'n dubitatiewe karkater, vgl.:

Ek wonder hoe om die som te doen.

= Ek twyfel met ander woorde oor die metode wat ek moet gebruik.

2.13.3.3.2.4 Enkele algemene kenmerke van hoe-inkorporasies wat in die objeksfunksie optree:

Die partikel hoe wat 'n objeksinorporasie inlei, kan nou aansluit by 'n telwoord of byvoeglike naamwoord wat volg, vgl.:

Hy weet hoe groot die plaas is.

Hy weet hoe baie skape op die plaas is.

Hy weet hoe veel skape op die plaas is. (?)

Uit lg. gebruik ontstaan die samegestelde partikel hoeveel mettertyd:

Hy weet hoeveel skape op die plaas is.

Uit sommige hoe-inkorporasies wat in die objeksposisie optree, ontwikkel stereotiepe kombinasies, vgl.:

Ek weet hoe dit gaan.

Ek weet nie hoe hy dit kan doen nie.

Die hoe-inkorporasie in die objeksfunksie tree gewoonlik ná die dominante groep op, maar kan ook voorop staan, vgl.:

Hy weet hoe om die som te doen.

Hoe slim sy nou eintlik is, sal ons nog moet sien.

2.13.3.3.2.5 Die gebruik van hoe-inkorporasies in 'n subjeksfunksie:

Die hoe-inkorporasie kan ook in die subjeksfunksie in die dominante groep optree, vgl.:

Hoe ek die vleis moet sny, is 'n goeie vraag.

Hoe hy dit reggekry het, is nie seker nie.

Hoe alles sin maak, word mettertyd duidelik.

In die voorbeelde

Dit is opvallend hoe baie getroudes buitemuurs studeer.

Dit het ons opgeval hoe min antwoorde hy ken

met 'n agtergeplaaste hoe-inkorporasie tree die partikel dit as voorlopige subjek op. Indien die hoe-inkorporasie egter voorop geplaas word, val dit as voorlopige subjek normaalweg weg, hoewel 'n beklemtoonde dit wel in die agtergeplaaste dominante groep behou kan word, vgl.:

Hoe min hy weet, $\emptyset$ het ons opgeval.

Hoe min hy weet dít het ons opgeval.

2.13.3.3.2.6 Die hoe-inkorporasie kan in die funksie van voorsetselvoorwerp optree, vgl.:

Sy het nie 'n begrip van hoe om met die kleintjies te werk nie.

Hy verkyk hom aan hoe die stootskraper werk.

Hulle verlustig hulle in hoe hy sukkel.

Ons sien in hoe ernstig die situasie is.

In lg. voorbeelde kan die hoe-inkorporasie tot 'n nominale konstruksie verkort word, vgl.:

Hulle verlustig hulle in sy gesukkel.

Ons sien die erns van die situasie in.

2.13.3.3.2.7 Die gebruik van die partikels ook al in 'n hoe-inkorporasie:

In kombinasie met die partikels ook al tipeer die hoe-inkorporasie konsessiewe (toegewende) teenstelling, vgl.:

Die studente verstaan niks nie, hoe ek dit ook al probeer verduidelik.

Hoe dit ook al afloop, dit sal ons allerlaaste vakansie in 'n hotel wees.

Die hoe...ook al-inkorporasie intensiveer die teenstellingseffek wat tussen die hoe-inkorporasie en die dominante groep bestaan.

Na 'n inleidende hoe...ook al-inkorporasie kan die posisie van die spilwoord sonder enige noemenswaardige semantiese differensiëring wissel, vgl.:

Hoe ek dit ook al waardeer, ek kan nie daarvan gebruik maak nie.

" , daarvan kan ek nie gebruik maak nie.

" , kan ek daarvan nie gebruik maak nie.

As variant van hoe kan die partikel hoeseer ook in bg. konstruksie gebruik word, vgl.:

Hoeseer ek ook al probeer, ek kan dit nie regkry nie.

Ook: Hoeseer ek ook al probeer, kan ek dit nie regkry nie.

Ook na die hoeseer...ook al-inkorporasie is verskillende woordvolgordepatrone in die dominante sinspotente groep moontlik, vgl. bg. voorbeeld.

Dit lyk vir ondersoeker of die gebruik van die partikel hoe meer uitgebreid is in hedendaagse gebruiks-Afrikaans as die gebruik van die partikel hoeseer.

- 2.13.3.3.2.8 Die moontlikheid van vervanging van hoe deur ander verbindingspartikels:
Die partikel hoe kan (indien die hoe-inkorporasie as subjek of objek optree) in kombinasie met werkwoorde wat nie op sigself onsekerheid aandui nie, 'n dubitatiewe betekenisfaset verkry sodat hoe sinoniem word met die onderskikkende verbindingspartikel dat.

In die voorbeeld

Ons let op hoe hy agteruitgaan
val die funksie van die partikel hoe saam met dié van dat in 'n gewone objeksin by werkwoorde wat 'n werksaamheid van die gees of 'n mededeling omskryf, vgl.:

Ons let op dat hy agteruitgaan.

Ons let op hoe hy agteruitgaan.

Ook: Ons weet hoe hy agteruitgaan.

Ons weet dat hy agteruitgaan.

In hierdie verband tree hoe dus as skakel tussen die dominante en geïnkorporeerde groep, dus as volwaardige verbindingswoord, op, vgl.:

Ek onthou hoe ons elke Kersfees 'n tiekiepoeding geëet het.

In hierdie geval het hoe nie meer die waarde van op dié manier nie;

"...het gaat hier eenvoudig om een herinnering aan verleden feitelijkheid van gebeuren."²⁾

2.13.3.3.2.9 HOE...HOE-sinne:

Voorbeelde:

Hoe verder ek loop, hoe swaarder word die mandjie.

Hoe meer ek daaroor dink, hoe ongelukkiger raak ek oor die situasie.

Hoe ouer ek word, hoe onnoseler word ek.

Ponelis³⁾ tipeer bg. tipe waar die inleidende hoe-gedeelte 'n antisiperende waarde het, as verhoudingsuitdrukking.

Die funksie wat die hoe-partikels verrig wat saam voorkom, is problematies; hulle tree beslis anders as die tipiese verbindingspartikels op.

Hierdie tipe partikels, wat LaPalombara⁴⁾ correlative conjunctions noem, verbind twee grammaties-ekwivalente eenhede.

In hoe...hoe-sinspotente groepe word dieselfde "graad" in beide sinspotente groepe uitgedruk. In 'n sekere sin bestaan daar dus 'n ooreenstemming/balans tussen die dominante en geïnkorporeerde sinspotente groepe; die twee hoe...hoe-sinspotente groepe vertoon "...een overeenkomst in "groei" of "stijgende voortgang," maar verschil in aard van de genoemde eigenschappen of handelingen."⁵⁾

Enkele kenmerke van hoe...hoe-sinne:

Die hoe-gedeelte waarin 'n komparatiewe b.nw. optree, staan voorop en vertoon die afhanklike woordorde. In die daaropvolgende hoe-groep tree ook 'n komparatiewe b.nw. op wat deur die gebruik van die partikels des te/hoe intensiveer word. Interessant is dit om daarop te let dat die komparatiewe b.nw. in die twee hoe-gedeeltes semanties geheel-en-al verskil, "...semantisch staan de twee comparatieven in een tegengestelde of disjunctieve relatie, maar syntactisch functioneel bepaalt de eerste de "graad" van de tweede."⁶⁾

In hierdie opsig verskil die hoe...hoe-sinne dus van die "normale" vergelyking vgl.:

Hy is ouer as sy broer (oud is).

Hoe...hoe-sinne is gewoonlik stelbaar met die partikels namate/soos, vgl.:

Hoe ouer ek word, hoe onnoseler word ek.

= Namate/soos ek ouer word, word ek onnoseler.

Dieselfde tipe teenstelling as die bg. tref ons ook in die volgende stereotiepe kombinasies aan:

Hoe later, hoe kwater.

Hoe kaler jonker, hoe groter pronker.

In hierdie voorbeelde ontbreek die vf egter.

Verwysings:

1. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 98.
2. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 50, p. 279.
3. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 352.
4. LaPalombara, Lyda E., An Introduction to Grammar, p. 27.
5. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, op. cit., p. 286.
6. Loc. cit.

2.13.3.4 Die voegwoorde NA(DAT), VOOR(DAT) en TOT(DAT):

2.13.3.4.1 Hierdie voegwoorde wat die gevolg is van die kombinasie van 'n voorsetsel/bywoord + 'n dat-inkorporasie dui op 'n aspektiese verband of verhouding tussen die verbonde sinspotente groepe; bg. samegestelde vorme kom meestal voor in nadruklike styl.
Veral in die epiek "...gaat het bij de confrontatie van twee zinspotente groepen, om twee in de tijd plaatsvindende gebeurtenissen of handelingen."¹⁾
Die skrywer of verteller bepaal watter een van die twee handeling wat gelyktydig plaasvind, epies die belangrikste is. Om hierdie opeenvolging in die tyd aan te dui, gebruik hy bv. die voegwoorde nadat, voordat en totdat.

Hierdie voegwoorde verrig temporeel-aspektiese funksies wat in die tradisionele grammatika gewoonlik as "bysinne van tyd" tipeer word. Soms word die temporele faset van die verbinding beklemtoon, in ander gevalle gaan dit om die aspektiese faset: "...de begrenzing van de dominante handeling teenover of door middel van de geïncorporeerde handeling of de progressiviteit in het handelen of gebeuren."²⁾

2.13.3.4.2 Die voegwoord NA(DAT):

Die voegwoord nadat (van die Nederlandse naarmate dat wat verkort is uit naar de mate dat = in gelijke verhouding met³⁾) is die mins soepele vir die aanduiding van temporeel-aspektiese verhoudings.

2.13.3.4.2.1 Die waarde van nadat-inkorporasies:

Die nadat-inkorporasie omskryf "...een vroeger in de tijd gelegen of gedachte handeling of gebeurtenis, m.a.w. voorafgaande of liever voorafgegaan aan de handeling of gebeurtenis die op de epische voorgrond in de dominante groep wordt geplaatst,"⁴⁾ dus na die tyd dat. Dit is gevolglik duidelik dat daar 'n voorsetselbepaling in dié spesifieke onderskikkende voegwoord opgesluit lê.

In die nadat-inkorporasie kan daar ook sprake wees van 'n bepaalde teenstelling, kousale toeligting of 'n sekere wending in die gebeure, vgl. bv. die volgende voorbeelde:

Ek gryp my kind en vlug. Nadat ons 'n hele ent gehardloop het, waag ek dit eers weer om om te kyk.

Bg. tipe nadat-inkorporasies met die vf in die verledetydsvorm word dikwels as afwisseling van die progressiewe koördinasie gebruik:

Nadat my ouers vertrek het, staan ek en Corniel na die leë huis en kyk teenoor

My ouers het vertrek en ek en Corniel staan na die leë huis en kyk.

Die temporeel-aspektiese verhouding dui op 'n wending in die epiese gebeure, nl. die afsluit van 'n vorige en die begin van 'n nuwe fase.

Soms verloor die nadat-inkorporasie "...iets van haar aktief-aspektiese werking van progressiviteit"⁵⁾ en word die nadat-inkorporasie as verklaring gebruik of as beligting of verduideliking van die situasie in die dominante groep, vgl. bv. die volgende parentetiese gebruik van die nadat-inkorporasie:

Die bure kom - nadat hulle die ontploffing gehoor het - kyk wat aangaan.

In die volgende voorbeeld oorheers die teenstellende aspek en word die aspek van aktualiteit ingeboet, vgl. bv.:

Connors verloor onverwags teen Villas nadat hy in die tweede stel met 4 - 2 voorgeloop het.

Die nadat-inkorporasie kan ook aan herhaalde gebeure verbonde wees en in dié opsig skynbaar "tydeloos" funksioneer, vgl.:

Die trein fluit altyd nadat hy die stasie verlaat het.

2.13.3.4.2.2 Enkele kenmerke van nadat-inkorporasies:

Die "tydsafstand" tussen die dominante en geïnkorporeerde groep "...kan blijken uit aansluiting op een adverbiale bepaling, waaraan de nadat-groep in feite apposisioneel verbonden wordt, of op een tijdsafstand aanduidende bepaling die met het voegwoord een groep gaat vorme."⁶⁾ Vgl.:

Later, nadat hy tot verhaal gekom het, kon hy presies vertel wat gebeur het.

Later word deur die apposisionele nadat-groep (nader) presiseer.

Die voorbeeld

'n Week nadat hulle verhuis het, verwoes 'n bom die woonstel-gebou.

'n Week funksioneer as presisering van die nadat-inkorporasie. Die nadat-inkorporasie kan dus ook as relativerende bystelling by 'n voorafgaande naamwoord optree.

In Afrikaans is die gebruik van 'n nadat-inkorporasie saam met 'n dominante groep in die toekomstige tydsaanduiding seldsaam, vgl. bv.:

Wat sal gebeur nadat hy uit die hospitaal kom?

Meer gewoon is miskien

Wat sal gebeur as hy uit die hospitaal kom?

2.13.3.4.2.3 Die verkorte vorm NA (ook Ná):

Die partikel na word as ekwivalent van die voegwoord nadat gebruik, vgl.:

Na/nadat hulle arriveer het, het die mans die vuur aangesteek.

Na/nadat die deur tegeklap het, vertrek hy.

In hierdie gevalle tipeer Bouman en Pienaar⁷⁾ na (soos ook voor, sonder, ens.) wat sonder die onderskikkende voegwoord dat optree, as sinsvoorsetsels omrede hul sg. bywoordelike bysinne kan inlei.

Die waarde van die partikel na:

Na word geredelik met die waarde soos/volgens/ooreenkomstig, gebruik:

Ons leef na ons inkomste is.

Na hulle vertel, het hy 'n baie moeilike jaar agter die rug.

Ook: Na (gelang) die pyn erger word, word die vrou al hoe mismoediger.

In hierdie voorbeelde is na nie ekwivalent aan nadat nie; in lg. voorbeeld is die partikel gelang fakultatief.

Die waarde van na wat as vergelykingspartikel optree, lê baie na aan dié van die vergelykingspartikel soos; volgens Van Schoor⁸⁾ kan na met die waarde soos as voegwoord tipeer word.

- i. Ons leef na/soos ons inkomste is.
- ii. Na/soos verneem word, het die ongeluk tydens 'n oefensessie gebeur.
- iii. Sy lyk na/soos haar Ma.

Interessant is voorts dat die na-konstruksie nie soos die soos-konstruksie deur herhaling van lyk "vollediger" gestel kan word nie, vgl.:

Sy lyk soos haar Pa lyk.

*Sy lyk na haar Pa lyk.

Enkele interessantheide:

Interessant is die gebruik van die partikel na in sg. beknopte bysinne.

In beknopte bysinne ontbreek die spilwerkwoord en die subjek, die verbale gedeelte word deur 'n infinitief of deelwoord uitgedruk.⁹⁾ Vgl.:

Na die toeklap van die deur, vertrek hy.

Maar ook:

Nadat/na die deur toegeklap het, vertrek hy.

'n Beknopte bysin kan altyd geredelik uitgebou word tot 'n geïnkorporeerde groep ingelei deur 'n voegwoord (in bg. geval na/nadat) plus 'n eksplisiet - genoemde subjek en spilwerkwoord.

Interessant is die volgende voorbeeld:

'n Mens betaal nā dat (≠ nadat) jy behandel word.

Hier is die kombinasie nā dat nie gelyk aan nadat nie.

2.13.3.4.3 Die voegwoord VOOR(DAT):

2.13.3.4.3.1 Die gebruik van bg. voegwoord veronderstel nl. dat "...de dominante handeling, toestand of gebeurtenis geplaats word in een tijdsbestek voorafgaande aan dat waarin het geïncorporeerde gebeuren wordt gedacht of verwacht."¹⁰⁾ Ten opsigte van die reële gebeure in die dominante groep lê die inhoud van die inkorporasie in die "toekoms", dit is nie seker of dit ooit realiseer sal word nie.

2.13.3.4.3.2 Die waarde van voordat-inkorporasies:

Volgens Van Dale¹¹⁾ lei voordat 'n tydbepalende bywoordelike sin in en is dit sinoniem met alvorens.

Die voorbeeld

Die aand voordat hy moes eksamen skryf, het hy gaan kuier.
In hierdie voorbeeld tree die voordat-inkorporasie op as geïncorporeerde byvoeglike bystelling by die naamwoord (aand) in die dominante groep.

In die voorbeeld

Ek vertrek voordat M arriveer
tree die voordat-inkorporasie suiwer referensieel op; die inkorporasie druk nie 'n houding van die spreker uit nie, dit noem slegs iets.

Die voordat-inkorporasie word ook gebruik in 'n byskrywing van die algemene gang van sake:

Christoff word, voordat die diens begin, weer die leviëte voorgelees.

2.13.3.4.3.3 Die verkorte vorm VOOR:

Naas die vorm voordat word die enkelvoudige voor ook dikwels gebruik:
Voor(dat) ons vertrek, maak ek seker dat al die deure gesluit is.

Dit lyk dus asof die normale voorsetsel-vorm (voor) die funksie van die voegwoord voordat kan verrig; voor tree verbindend en presiserend op "...ten aanzien van een substantivische zinspotente groep met adverbiale funksie bij de dominante groep."¹²⁾ Tussen voor en voordat bestaan nie

'n prinsipiële nie, maar slegs 'n formele verskil, voor kan dus as voegwoord of as voorset optree; Theron¹³⁾ tipeer voor as 'n betrekkingswoord om dié funksiewisseling te akkommodeer.

Maar dié dubbele toepassingsmoontlikheid (voor/voordat) is egter nie in alle gevalle moontlik nie, dit lyk of dit in baie gevalle 'n kwessie van idiomatiese aard is:

Die verkorte vorm voor kan bv. nie saam met infinitief-groepe gebruik word nie; in dié verband tree alvorens op:

*Voor op reis te gaan, pak sy haar kaste reg.

Alvorens op reis te gaan, pak sy haar kaste reg.

Vir die res van die bespreking word voor en voordat as sinonieme voegwoorde beskou.

2.13.3.4.3.4 Enkele kenmerke van voor(dat)-inkorporasies:

In die voorbeeld

Kom julle groet voor(dat) julle vertrek?

vertoon die dominante groep die vorm van 'n vraagsin.

In die voorbeeld

My pa skakel die motor af. Hy klim uit. Ek loer onwillekeurig agtertoe voor(dat) ek uitklim. Die voordeur was gesluit

volg die opeenvolgende handelingte mekaar in afsonderlike sinne, sonder die opsetlike gebruik van verbindingspartikels, progressief op. In die samegestelde sin egter word twee handelingte (loer en uitklim) van dieselfde subjek (ek) in 'n ander verband as die blote opeenvolging in die tyd teenoor mekaar gestel en op dié manier word 'n besondere stilistiese-epiese effek bereik.

Soortgelyke stilistiese effekte wat 'n spesifieke bedoeling of bewuste innerlike (wat nie noodwendig nader spesifiseer word nie) van die karakters verraaie, word in die volgende gevalle bereik:

Ek steek my hand outomaties in my sak, maar vra, voor/voordat ek dit oorhandig; "Presies waar is die laaste Avondmaal genuttig?"

Hy verlaat die lesinglokaal skielik. Dit duur 'n rukkie voordat hy terugkom; hy moes eers sy selfbeheersing herwin.

Die dominante groep is 'n onpersoonlike verbinding; hierdie tydsduur-aanduiding aksentueer die gesigspunt ten opsigte van die leser.

In aansluiting by bg. voordat/voor-inkorporasies in epiese taalgebruik word voordat-inkorporasies ook in gesprekke en in betogende taalgebruik aangetref. Vergelyk die gebruik in die volgende gespreksituasie:

Piet: "Gooi daar nog 'n ou doppie, man."

Jan: "Ja, laat ons iets drink voordat/voor ons gaan slaap."

Hier bevat die voordat-inkorporasie "...een handeling of gebeuren die voor de spreker 'in het vooruitzicht ligt', maar die in het heden als 'tijdslimiet' wordt gehanteerd."¹⁴⁾ Die temporele faset van die temporeel-aspektiese verhouding word in hierdie geval belig.

Op sulke teenwoordige-toekomstige verhoudings is terloopse kommentaar in die betoog/redenasie dikwels gegrond:

Voordat ons met die werk voortgaan, wil ek eers enkele opmerkings omtrent die eksamen maak.

Die voorbeeld

Voor(dat) ek vertrek, maak ek eers seker dat die huis gesluit is.

Interessant is dat die partikel eers baie dikwels saam met voordat/voor gebruik word, waarskynlik om die tydsaspek te beklemtoon.

In bg. voorbeeld is daar volgens ondersoeker streng gesproke nie meer sprake van die inkorporasie van een sinspotente groep in 'n ander nie, maar eerder van die opvolging van aktiwiteite in 'n bepaalde tydsverband.

2.13.3.4.3.5 Kenmerkende sintaktiese omgewings waarbinne voor(dat)-inkorporasies optree:

- Die voordat/voor-inkorporasie kan nā infinitiewe optree:
Hy is gestuur om sy hande te was voordat ons ry.
- Die voordat/voor-inkorporasie kan by modale hulpwerkwoorde in die dominante groep aansluit:
Dit sou jare duur voordat die skade goedgemaak is.
- Die voordat-inkorporasie kan voorafgegaan word deur 'n bywoord of selfstandige naamwoord, vgl. bv.:
Net/Kort voordat ek aan die slaap geraak het,...
Minute voordat ons sou vertrek,...

Hierdie tipe konstruksie raak veral tydsaanduiding, maar plekbepaling is egter ook moontlik, vgl.:

Ons huis is drie huise voordat jy by die stopstraat kom.

2.13.3.4.3.6 Die waardes van verskillende tydsvorme wat in die dominante groep en voor(dat)-inkorporasies gebruik word:

In die voorbeeld

In die kamer brand 'n lig en die verwarmer is aangeskakel.

Dit het Pappa gedoen voordat hy weg is

dui die tydsvorm van die dominante groep op 'n vroeëre verlede as waarvan in die verhaal nou (= die epiese hede) sprake is.

Die voorbeeld(-e)

i) Ek hardloop om die hoek voor(dat) iemand my sien.

ii) Ek het om die hoek gehardloop voor(dat) iemand my gesien het.

iii) Ek het om die hoek gehardloop voor(dat) iemand my sien.

In die voordat-inkorporasie word die stamvorm van die werkwoord soms in verledetydsverband gebruik hoewel die samegestelde verledetydsvorm in die dominante groep gebruik word, vgl. iii).

In die voorbeeld

Die Suid-Afrikaanse publiek sal waarskynlik nie hoor

voor(dat) die Parlement oor twee weke verdaag nie

dui die gebruik van die presensvorm in die geïnkorporeerde groep en die toekomstige-tydsaanduiding in die dominante groep op die gelyktydigheid van die gebeure in die toekoms.

2.13.3.4.3.7 Die posisie van voor(dat)-inkorporasies t.o.v. die dominante groep: Soos uit bogenoemde voorbeelde duidelik is, kan die voordat/voor-inkorporasie vóór, ná of selfs parenteties binne die dominante groep optree.

In die epiek volg die inkorporasie normaalweg op die dominante groep, maar wanneer die tydsbeperking of die voorwaardelike aard van die inkorporasie egter benadruk word, staan die voor(dat)-groep dikwels voorop.

Indien die dominante groep egter die vorm van 'n vraagsin vertoon, kan die voor(dat)-inkorporasie normaalweg nie voorop gestel word nie, vgl.:

Voor(dat) julle vertrek, kom julle groet? (??)

2.13.3.4.4 Die voegwoord TOT(DAT):

2.13.3.4.4.1 Volgens De Vooy's¹⁵⁾ het totdat deur sintaktiese verskuiwing ontstaan:

- Ek sal wag tot hy gebad het. }
- Ek sal wag dat hy gebad het. }
- > Ek sal wag totdat hy gebad het.

Die voorsetselform tot kan ook as voegwoord optree in plaas van die meer gewone voegwoord totdat.

2.13.3.4.4.2 Die waarde van tot(dat)-inkorporasies:

Volgens die Nasionale Woordeboek¹⁶⁾ word tot(dat) met die semantiese waarde tot die tyd wanneer gebruik.

Die tot(dat)-inkorporasie dui die einde van die handeling, toestand of gebeurtenis in die dominante groep aan. Hierdie handeling, toestand of gebeurtenis word in die tyd voorafgegaan deur die geïnkorporeerde groep. Dikwels dui die inkorporasie die resultaat of 'n volgende fase van die gebeure wat uit die dominante groep voortvloei, aan.

Die verhouding tussen die dominante en geïnkorporeerde groep kan verskillende nuanses vertoon. "Wanneer de opeenvolgende handelingen of gebeurtenissen de progressieve verhouding naderen, is het "ontmoetingspunt" normaliter het eindpunt van de eerste en het beginpunt van de volgende."¹⁷⁾

In 'n dialoog-situasie kan die tot(dat)-inkorporasie 'n epiese toepassing kry, vgl. bv.:

Hy staan op en sê: "Ek word geskop tot(dat) die inbrekers ophou omdat hulle dink dat ek dood was."

In 'n dialoog-situasie kan die tot(dat)-inkorporasie egter ook anders gebruik word, nl. "...meer geabstraheerd van het reële gebeuren, waardoor de actualiteit van de aspectische verhouding wordt aangetast, bv. beschouwelijk, als waarschuwing of raad, bij overleg en besluitvorming in het heden",¹⁸⁾ vgl. bv.:

"Solank Ma nog nie hier is nie, moet jy asb. bly. Dis tog verstaanbaar."

"Goed, tot(dat) Ma hier is."

In betogende verband die volgende voorbeeld:

Die probleem skyn onwerklik te wees vir die moderne mens.

Niemand steur hul eintlik daaraan nie tot(dat) dit skielik vir iedereen werklikheid word.

Hier tree die tot(dat)-inkorporasie op in die lewendige uitbeelding van 'n betoog met 'n algemene strekking.

2.13.3.4.4.3 Enkele interessante gebruike en kenmerke van tot(dat)-inkorporasies:

In die voorbeeld

Ons bly sit tot(dat) hulle uit die konsistorie kom vind die duratiewe voorstelling bly sit sy "eindbegrensing" in die inkorporasie waarop nuwe handeling in die verhaal volg.

In 'n tot(dat)-inkorporasie kom die stamvorm van die werkwoord baie dikwels voor in 'n verledetydsverband:

Hy het elke aand rinkink tot(dat) middernag slaan.

Ek moes loop tot(dat) dit voel of my bene gaan ingee.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 125.
2. Loc. cit.
3. E. Rijpma en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst²⁵, p. 182.
4. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 126.
5. Ibid., p. 127.
6. Loc. cit.
7. Bouman, A.C. en E.C. Pienaar, Afrikaanse Spraakkuns², p. 177.
8. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 197.
9. Van den Toorn, M.C., Nederlandse Grammatica⁶, p. 109.
10. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, op. cit., p. 128.
11. Van Dale¹⁰, p. 2816.(eerste kolom)
12. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 129.
13. Theron, A.S., Aspekte van die Bywoord in Afrikaans, p. 96.
14. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 132.
15. De Vooy, C.G.N. en M. Schönfeld, Nederlandse Spraakkunst², p. 402.
16. Nasionale Woordeboek³, p. 521. (eerste kolom)
17. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 134.
18. Ibid., p. 135.

2.13.3.5 Die voegwoord NOUDAT (NOU DAT):

Hierdie voegwoord het die waarde daar, aangesien.¹⁾

Nou dat (> noudat) word deur Malherbe as 'n samegestelde verbindingswoord beskou.²⁾

Voorbeelde:

- i. Nou dat die probleem in die reïne gebring is, kan ons weer in vrede leef.
- ii. Mnr X sê noudat hy weet daar gaan nie 'n hofsaak wees nie, dit soveel makliker sal wees om tot 'n vergelyk te kom.

In voorbeeld i) sluit die dat-inkorporasie by 'n gewone bywoord van tyd (nou) aan.

In plaas van die noudat-inkorporasie kan 'n enkele bywoord van tyd (nou) baie dikwels optree, vgl.:

Noudat jy hom ken, kan jy sy gedrag verstaan.

Nou kan jy sy gedrag verstaan.

Noudat-inkorporasies kan voor of na die dominante sinspotente groep optree, vgl.:

Noudat jy hom ken, kan jy sy optrede verstaan.

Ek kan sy optrede verstaan noudat ek hom beter ken.

Verwysings:

1. Nasionale Woordeboek³, p. 343. (eerste kolom)

2. Malherbe, G.H., Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, p. 88.

2.13.3.6 Die voegwoorde OPDAT en METDAT:

2.13.3.6.1 Kenmerkende verbindings met 'n adverbiaal-geïnkorporeerde dat-groep ontstaan "...wanneer men die praepositie zonder tussenkomst van een substantief of plaatsvervangend pronomen laat aansluiten op het voegwoord dat."¹⁾ Volgens bg. skrywers is die eliminasië van substantiewiese tussenskakels op sigself nie vreemd nie; as verklaring van die ontstaan van samegestelde voegwoorde (bv. bg. opdat, metdat, ens.) kan ons dink aan "...de spontane kombinasie van een voorzetsel met een substantivisch ervaren zinspotente groep, die binne het kader van die dominante spreekteenheid als een verbale entiteit word gehanteer."²⁾

2.13.3.6.2 Die voegwoord OPDAT:

2.13.3.6.2.1 In hedendaagse Afrikaans is opdat 'n voegwoord met 'n redelik lae gebruiksfrekwensie. Stilisties beskou, gee opdat 'n mate van plegtigheid te kenne; Van Schoor³⁾ is van mening dat opdat in verhewe sin in ietwat verouderde taal gebruik word om 'n satiriese effek te verkry.

Die waarde van opdat (wat 'n oorsaaklike of kousale verbinding inlei en doel te kenne gee) word normaalweg in "alledaagse" AB-Afrikaans omskryf met behulp van voegwoordelike groepe soos bv. met die bedoeling dat, met die hoop dat, en indien moontlik (in gevalle waar dieselfde subjek in die dominante en geïnkorporeerde groep optree) deur die infinitief-konstruksie met om te, vgl.:

Ons doen ons bes opdat ons betyds kan klaar wees.

Ons doen ons bes met die hoop dat ons betyds kan klaar wees.

Ons doen ons bes om betyds klaar te wees.

Opdat kan ook sō gebruik word dat die waarde funksioneel grens aan die oorsaaklike, vgl. bv.:

Hy sê dit opdat (= sodat) ek gewaarsku en behoorlik op my hoede sou wees.

In sommige gevalle het die alleenstaande dat dieselfde waarde as opdat, vgl.:

Ons doen ons bes dat ons betyds kan klaar wees.

2.13.3.6.2.2 Enkele sintaktiese kenmerke van opdat-inkorporasies:

Die uitgebreide gebruik van modale hulpwerkwoorde in die opdat-inkorporasie wys daarop "...dat de incorporatie een mogelijkheid, een hypothese of een gewenst doel of gevolg bevat als verklarende overweging ten aanzien van de mededeling in de dominante groep."⁴⁾

Volgens Van den Toorn is die gebruik van opdat gekoppel aan die gebruik van sg. handelingswerkwoorde in die geïnkorporeerde groep "...met dien verstande dat aan die 'handeling' de persoonlike wil van het subject ten grondslag moet liggen."⁵⁾

Die opdat-inkorporasie kan nie as nabepaling by 'n s.nw. gebruik word nie, vgl.:

Hy bly tuis opdat hy sy opstel kan skryf.

*Die rede/doel opdat hy tuis bly...

Die opdat-inkorporasie tree normaalweg ná die dominante groep op:

Hy werk opdat hy kan slaag.

2.13.3.6.3 Die voegwoord METDAT:

Hierdie voegwoord wat uit die voorsetsel met + dat opgebou is, het die waarde net toe, op die oomblik toe, met dié dat:

Metdat hy die skoot aftrek, hardloop die hond voor hom in.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 112.
2. Loc. cit.
3. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 97.
4. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 113.
5. Van Den Toorn, M.C., Nederlandse Grammatica⁶, p. 123.
6. Nasionale Woordeboek³, p. 317. (tweede kolom)

2.13.3.7 Die voegwoord SODAT:

2.13.3.7.1 Hierdie voegwoord wat konsekatiewe verband, gevolg of doel aandui, ontstaan met verloop van tyd uit die alleenstaande bywoord so (wat oorspronklik in die dominante groep gestaan het) plus die onderskikkende voegwoord dat.

So tree nie langer as aparte lid van die dominante groep op nie, maar het met dat versmelt en een samegestelde verbindingspartikel gevorm. Die partikel sodat word gebruik met die waardes met die gevolg dat/met die doel dat, opdat, vgl.:

Die grond was deurnat sodat die boere nie kon ploeg nie.

(Die sodat-inkorporasie dui gevolg aan.)

Hy kom reg voor my staan sodat ek hom moes sien. (Die sodat-inkorporasie dui doel aan.)

Doen jou bes sodat jy kan slaag.

Teen die tyd dat ek tuis kom, het sy reeds die tafel gedek sodat ek net die kos moes voorberei.

Hy trek die teuels in sodat sy hande op die perd se maanhare lê.

2.13.3.7.2 Enkele kenmerke van sodat-inkorporasies:

In gevalle waar die sodat-inkorporasie 'n bepaalde doel aandui, kan sodat deur dan vervang word, wat die redelik losse verhouding wat tussen die dominante groep en die inkorporasie bestaan, geredelik illustreer, vgl.:

- i) Werk netjies sodat jy nie later hoof los te torring nie.
Werk netjies, dan hoof jy nie later hoof los te torring nie.

Ook: Werk netjies. Dan hoof jy nie later hoof los te torring nie.

- ii) Ons vertrek nou sodat ons vroeg daar kan aankom.

Ons vertrek nou, dan kan ons vroeg daar aankom.

Ons vertrek nou. Dan kan ons vroeg daar aankom.

In die volgende voorbeeld dui sodat resultaat aan en kan die sodat-inkorporasie met en parafraseer word, vgl.:

'n Jongste kind kry dikwels nie genoeg stimulasie nie, sodat die ontwikkeling van sy persoonlikheid daaronder ly.

'n Jongste kind kry dikwels nie genoeg stimulasie nie en die ontwikkeling van sy persoonlikheid ly (dus) daaronder.

Die sodat-inkorporasie tree gewoonlik ná die dominante sinspotente groep op:

Doen jou bes sodat jy kan slaag.

*Sodat jy kan slaag, doen jou bes.

Die sodat-inkorporasie word geredelik van die dominante groep geskei, "...met name wanneer er sprake is van twee reële opeenvolgende handelingen of gebeurtenisse, waarvan die tweede aangemerkt word as gevolg van de eerste."¹⁾

Die intonasie dui op hierdie afskeiding: aan die einde van die dominante groep daal die intonasie en 'n redelike pouse ontstaan vóór die inkorporasie:

Piet staan en kyk na die bieëry en is so diep ingedagte,
dat toe die agent op die punt is om die bod toe te slaan,
hy 'n belaglike aanbod maak - sodat almal verskrik omkyk.

Hier word opeenvolgende en onderling samehangende handeling en gebeurtenisse in één samegestelde sin opgesom.

2.13.3.7.3 In Afrikaans is dit egter steeds vir die twee elemente (so plus dat) moontlik om afsonderlik te funksioneer, vgl.:

Sy word sô skaam dat sy bloos.

Jy kan jou werk so indeel dat daar genoeg tyd vir voorbereiding bestaan.

Dit reën sô dat die pad onsigbaar is.

Hy bewee so dat hy nie 'n glas water kan vashou nie.

So, normaalweg op sigself 'n semanties vae partikel, verrig in bg. voorbeelde 'n nadruklike aanwysende hoedanigheidsfunksie en wys vooruit na die dat-inkorporasie wat as "gevolgaanduidend" tipeer kan word. Hierdie standpunt word deur Breedt²⁾ onderstreep wat die vergelykings-determinant so as semanties leeg of neutraal sien en die geïnkorporeerde groep as nabepaling van die so in die dominante groep beskou.

Die so + dat-inkorporasie kan in baie gevalle deur een adverbiale bepaling van hoedanigheid in 'n enkelvoudige dominante groep vervang word, vgl.:

Jy kan die materiaal so orden dat jy meer daaruit leer.

Jy kan die materiaal op 'n meer leersame manier orden.

Die waarde van die twee sinne is nie noodwendig presies dieselfde nie; die hoedanigheidsbepaling in die enkelvoudige sin tipeer slegs die manier van verwerk, dit is dus 'n regstreekse adverbiale bepaling by die verbum

terwyl die dat-inkorporasie op die resultaat van die verwerking dui.

Die wisselwerking tussen so en die dat-inkorporasie word funksioneel gekleur deur die feit of die dat-inkorporasie 'n veronderstelde of 'n werklik-gerealiseerde handeling of gebeurtenis uitdruk.

In talle voorbeelde tree so nie as 'n aparte sinsdeel in die dominante groep op nie, maar "...is het een sub-bepaling in een adjectivische groep",³⁾ vgl.:

Dit is so gesellig dat 'n mens onmiddellik tuis voel.

Ek is so vertroud met die werk dat ek goeie punte behoort te behaal.

Hy kyk my so, dat ek nie aan iets kon dink om te sê nie.

So + die dat-inkorporasie dui intensiteit, graad of gevolg aan. "Het adverbium zo maakt alleen kenbaar dat er van een hoge graad van hoedanigheid sprake is, de dat-inkorporasie omschrijft het resultaat of gevolg, dat daaruit verklaarbaar wordt."⁴⁾

In 'n verhaal-situasie, veral by die voorstelling van dramatiese momente waarby die verteller betrokke voel, word die tipiese afhanklike woordorde van die inkorporasie nie noodwendig gehandhaaf nie, vgl.:

Toe word die heks so kwaad, luister...dat sy gryp die kindertjies en vlieg weg op haar besemstok.

Uit die kombinasie so + adjektief het stereotiepe verbindings ontstaan wat dikwels as een woord ervaar word, maar so behou steeds 'n sekere verband met die dat-inkorporasie, vgl.:

Daar bestaan so min vakatures dat hy...

Daar bestaan soveel variasie dat dit onmoontlik is om algemene riglyne neer te lê.

Die tentoonstelling groei tot sodanige omvang dat...

Die fondsinsameling was soseer geslaag dat hul 'n nuwe skoolbus kon koop.

Die onderwyser het so 'n liefde vir sy taak dat hy die kinders moet besiel.

Naas die kombinasies met so kan sulke ook (veral in 'n naamwoord-groep met die naamwoord in die meervoudsvorm) gebruik word, vgl.:

Hy voer sulke argumente aan dat 'n mens hom móét glo.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 146.
2. Breedts, M.D., Die vergelykingskonstruksie in Afrikaans en die rol van die adjektiewe daarin, M.A., U.P., Mei 1975.
3. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 142.
4. Loc. cit.

2.13.3.8 Die voegwoord VAN(DAT):

Die voegwoord van(dat) het die waarde vanaf die tyd dat, sedert¹⁾, vgl.:
Van(dat) sy vader oorlede is, mors hy net geld.
Ek sien hom dikwels van(dat) hy in ons buurt kom woon het.

As gemeenskaplike ekwivalent van vandat word van dikwels as voegwoord gebruik:

Van hý Grootbaas is, is sý baie belangrik.

Verwysing:

1. Nasionale Woordeboek³, p. 543. (tweede kolom)

2.13.4 In hierdie gedeelte word gekyk na enkele verbindingsgroepe waarin DAT ook optree.

2.13.4.1 Die verbindingsgroepe BEHALWE DAT en BUITEN DAT:

2.13.4.1.1 Die partikel behalwe kan met die voegwoord dat kombineer word om 'n sinspotente groep in te lei; "...de dat-groep treedt dan dus feitelijk op als substantivisch element in combinatie met de absolute groep be-halve geset zijnde;"¹⁾ hierdie behalwe word soms as voorsetsel en soms as voegwoord tipeer.

Voorbeelde:

Behalwe dat ek so-iets onwenslik ag, blyk dit onmoontlik te wees.

Behalwe dat ons die Ontvanger moet betaal, gaan dit goed.

Die behalwe dat-inkorporasie kan ook as uitsluitersel by die inhoud van die dominante groep gesien word:

Ons kuier lekker behalwe dat die weer sleg is.

In bg. voorbeelde kan die behalwe dat-inkorporasie vervang word deur maar:

Dit gaan goed, maar ons moet die Ontvanger betaal.

Ons kuier lekker, maar die weer is sleg.

In bg. voorbeelde tree die behalwe dat-inkorporasie modaal, met 'n teenstellend-konsessiewe bedoeling, op: "...de incorporatie met behalve dat bevat gewoonlijk een minder zwaarwegend argument, dat niet tot gelding hoeft te worden gebracht voor de besliste of beslissende uitspraak in de dominante groep maar daarop dan toch bijzondere nadruk legt."²⁾ (Behalwe dat gee met ander woorde uitsondering te kenne.)

Die behalwe dat-inkorporasie kan ook kumulatief optree:

Behalwe dat hy vergeetagtig is, is hy ook (= bowendien) te swak gekwalifiseer vir bevordering.

Die behalwe dat-inkorporasie bereik hier 'n hoë mate van selfstandigheid wat illustreer word deur die moontlikheid om die "normale" woordorde in die dominante groep te gebruik, vgl.:

Behalwe dat hy vergeetagtig is, hy is ook te swak gekwalifiseerd vir bevordering.

Die behalwe dat-inkorporasie tree by voorkeur vóór die dominante groep op, agternaplasing verswak die beklemtoonde aard van die teenstelling of die konsessiewe verhouding tot dié van beperking of uitsondering:

My Pa het altyd vir ons tyd gehad; behalwe dat hy na middagete gerus het en dan nie gesteur wou word nie.

In beginsel verskil die behalwe dat-konstruksie nie veel van gestel (dat), ens. (wat Van Es en Van Caspel "participiale constructies"³⁾ noem) wat veral hipotetiese, konsessiewe en oorsaaklike verband aandui, nie. Die vraag is egter of al hierdie vergelykende konstruksies met 'n deelwoord + dat as onderskikkende voegwoordelike konstruksies beskou behoort te word, vgl. bv.:

Veronderstel dat alles volgens plan verloop, dan sal ons...

Toegegee dat hy voorbarig was, gee dit jou nog nie die reg om ook so op te tree nie.

Gestel dat hy weier om te kom, wat doen ons dan?

Volgens ondersoeker kan 'n mens wel van 'n onderskikkende voegwoordelike konstruksie praat indien die deelwoord + dat deur 'n enkele sinonieme voegwoord vervang kan word, vgl.:

veronderstel dat (in betogende taal) = as

toegegee dat = ??

- 2.13.4.1.2 Die verbindingsgroep buiten dat tree in Afrikaans in min of meer dieselfde sintaktiese omgewing en met ongeveer dieselfde waarde as behalwe dat op, vgl.:

Dit gaan goed behalwe dat/buiten dat ons die Ontvanger moet betaal.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 150.
2. Loc. cit.
3. Ibid., p. 151.

2.13.4.2 Die verbindingsgroep NIETEENSTAANDE DAT:

Interessant is die kombinasie nieteenstaande (die feit) dat... waar nieteenstaande benewens voegwoord te wees, ook besliste eienskappe van 'n voorsetsel openbaar. Die Nasionale Woordeboek¹⁾ gee die volgende voorbeeld:

Nieteenstaande (die feit) dat ons dit verwag het, was dit tog 'n skok.

In die dominante groep tree 'n adverbiale tog dikwels saam met die nieteenstaande dat-inkorporasie op, vgl. bg. voorbeeld.

Die nieteenstaande dat-inkorporasie kan ook ná die dominante groep volg:

Hy het gekom nieteenstaande dat dit vir hom ongerieflik was.

Verwysing:

1. Nasionale Woordeboek³, p. 339. (tweede kolom)

2.13.4.3 Die verbindingsgroep SONDER DAT:

2.13.4.3.1 Die waarde van sonder dat:

In betogende taal verkry die sonder dat-inkorporasie "...beperkende, uitsluitende, denkbare moëlikhede of gevolge afwyzende, en daardoor presiserende"³⁾ funksie, vgl. bv.:

Gert, Piet en Kobus word sy vriende sonder dat hy alte dikwels daar kuier.

Sonder dat wat omstandigheid aandui, kan in 'n sekere sin beskou word as die negatiewe teenhanger van die verbindingspartikel terwyl wat gelyktydigheid van twee gekombineerde handeling of gebeure aandui.

Sonder dat met 'n ontkennde waarde sluit dus in 'n sekere sin by ontkennde woorde uit ander woordsoortkategorieë aan.¹⁾

2.13.4.3.2 Enkele kenmerke van die gebruik van sonder dat:

2.13.4.3.2.1 Die ontkennde waarde van sonder dat kan as volg illustreer word:

- i) Sonder dat tree soos bv. die ontkenningspartikel niks saam met die werkwoord hoef, op, vgl.:
- Jy hoef niks te doen nie teenoor *Jy hoef iets te doen.
Ek rus heerlik sonder dat ek my oor maaltye hoef te bekommer.

Interessant is die volgende voorbeeld:

- Kom gerus sonder dat jy iets hoef saam te bring.
- ii) Sonder dat-inkorporasies kan in die posisie van die volgende tipe of-inkorporasies (met 'n ontkennde woord, in hierdie geval die onbepaalde voornaamwoord nêrens in die dominante groep) optree:

Hy kan nêrens kom sonder dat hy baklei nie.

*Hy kan êrens kom sonder dat hy baklei nie.

Hy kan nêrens kom nie of hy baklei.

*Hy kan êrens kom nie of hy baklei.

Die negatiewe partikel in hierdie sonder dat-inkorporasie hang saam met die gebruik van nêrens (ook nooit, nimmer of nie) in die dominante groep.

Negatiewe partikels kan egter nie in die sonder dat-inkorporasie optree nie, vgl.:

Hy begin onbedaarlik huil sonder dat daar 'n rede voor bestaan.
*Hy begin onbedaarlik huil sonder dat daar nie 'n rede voor bestaan nie.

Maar wel: Hy begin onbedaarlik huil terwyl daar nie 'n rede voor bestaan nie.

In aansluiting by bg. bespreking kan die volgende voorbeelde genoem word waar die kenmerk van die negativerende verhouding is "...dat die tweede component eigenlijk geen reële activiteit bevat...Er zijn niet werkelijk twee handelingen of gebeurtenissen die in de tijd met elkaar geconfronteerd worden."²):

Ek het sy baadjie gevat sonder dat hy dit agtergekom het.
Hy het eerste oor die wenstreep gehardloop sonder dat hy hard probeer het.

In die donker stegie sien hy 'n beweging sonder dat hy kan uitmaak wat dit is.

In die dominante groep word in bg. voorbeelde 'n besondere omstandigheid of 'n psigiese ingesteldheid van die subjek in die dominante groep belig of 'n spesifieke faset van die handeling of gebeurtenis word daar belig, die irreële sonder dat-inkorporasie het 'n verswarende of teenstellende uitwerking op die voorstelling in die dominante groep.

In baie gevalle is die sonder dat-konstruksies met 'n negatiewe strekking sterk subjektief gekleur, die spreker, skrywer of verteller lewer eintlik indirek kommentaar op die gegewe.

2.13.4.3.2.2 Verdere kenmerke van die gebruik van sonder dat:

In die meeste bovermelde voorbeelde sluit die sonder dat-inkorporasie aan by die verbale gedeelte van die dominante sinspotente groep.

Die sonder dat-inkorporasie kan egter ook as bepaling optree by die nominale gedeelte (die subjek of objek) van die dominante geïnkorporeerde groep, vgl.:
'n Ondersoek sonder dat dit tot enige nuwe insigte lei, is tydverkwistend.

Sonder dat sluit in bg. voorbeeld aan by die antesedent ondersoek wat as subjek optree.

Ek vind 'n treinreis sonder dat 'n mens hoef oor te klim, gerieflik.

Die sonder dat-inkorporasie sluit in lg. voorbeeld aan by die objek treinreis en tree parenteties binne die dominante geïnkorporeerde groep op.

Volgens Paardekooper is die antesedente wat voor hierdie tipe sonder dat-inkorporasies kan optree, beperk tot "...handeling of toestand: de klassieke betekenis-omschrijving van het ww. dus."⁴⁾ Vgl.:

'n Treinreis : om per trein te reis.

'n Onderzoek : om iets te ondersoek.

Sg. gesubstantiveerde werkwoorde tree ook in hierdie konstruksies as antesedent van die sonder dat-inkorporasie op, vgl.:

Praat, sonder dat ek in die rede geval word, is onmoontlik in hierdie huis.

Studeer sonder dat Christoff my gedurig lastig val, is ondenkbaar.

'n Sonder dat-inkorporasie kan 'n neweskikking vorm met ander sinspotente groepe wat ook deur voegwoorde geïnkorporeer is, vgl.:

Hulle vertrek terwyl almal nog baie verslae was EN sonder dat hulle iets sê.

Die volgorde-posisie van die terwyl- en sonder dat-inkorporasies is nie vas nie.

Sonder tree in Afrikaans nooit alleen as voegwoord voor 'n sinspotente groep op nie, dit gaan altyd vergesel van dat; sonder dat tree dus as verbindingsgroep op voor 'n inkorporasie met 'n sinspotente struktuur, vgl.:

Sonder dat hy daarvan bewus is, ry hy oor die rooi lig
terwyl

sonder alleen saam met infinitief-groepe optree:

Sonder om te kyk, hardloop hy oor die straat.

Verwysings:

1. Paardekooper, P.C., "Zonder en zonder dat: twee ontkennende vw.'s",
De Nieuwe Taalgids 68 (1975), pp. 401-402.
2. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 137.
3. Ibid., p. 138.
4. Paardekooper, P.C. "Zonder en zonder dat: twee ontkennende vw.'s",
De Nieuwe Taalgids 68, p. 407.

2.14 Die voegwoord GESTEL:

2.14.1 Die voegwoord gestel (variante vorm gesteld) met die semantiese waarde veronderstel, aangeneem¹⁾ het waarskynlik ontwikkel uit 'n tipe voegwoordelike groep bestaande uit 'n verbale element (dikwels 'n voltooid verlede deelwoord) plus die voegwoord dat, dus uit gestel dat.

Hierdie deelwoord + dat is mettertyd vervang deur die enkele sinonieme voegwoord gestel wat veral in betogende taal gebruik word om 'n bepaalde voorwaarde uit te druk, vgl.:

Gestel dit reën môre, (dan) kan ons nie gaan swem nie.

Gestel kan ook 'n voorwaardelike hipotetiese sin inlei; in dié geval is gestel = as/indien, vgl.:

- Gestel alle inwoners stem teen die Regering, wat dan?
- = Indien/as alle inwoners teen die Regering stem, wat dan?
- Gestel jy slaag, vergeet dan wat ek gesê het.
- = Indien/as jy slaag, vergeet dan wat ek gesê het.

2.14.2 Enkele kenmerke van gestel-inkorporasies:

- In hedendaagse Afrikaans is dit steeds moontlik om die onderskikkende voegwoord dat saam met gestel te gebruik, vgl.:

Gestel dat dit môre reën, (dan) kan ons nie gaan swem nie.

Die gebruik van dat beïnvloed die woordvolgorde in die inkorporasie.

- Die gebruik van die partikel dan is fakultatief in dominante groepe wat nā die gestel-inkorporasie volg, vgl. bg. voorbeelde.
- Die gestel-inkorporasie kan by 'n voorafgaande bywoord aansluit, vgl.:
En nou...gestel (= veronderstel) een oomblik hy sou skielik aan 'n hartaanval stêrf...
- In die volgende sinne met 'n gestel-inkorporasie is dit nie duidelik of ons primêr met 'n tradisionele vraag- of stelsin te make het nie, vgl.:
Gestel hy weier weer, wat maak ons dan?
Gestel ons gaan 'n entjie ry - hoe sal julle daarvan hou om te gaan roomys eet?

- Interessant is dat die neweskikkende voegwoorde en/maar saam met gestel kan optree. Die en gestel/maar gestel-verbindings tree gewoonlik aan die begin van die sin op, vgl.:

En gestel mnr. X begin weer met sy betoog, (dan)...

Maar gestel Afrikaans word skryftaal, sal die Regering dit erken?

In bg. voorbeelde kan die onderskikkende voegwoord dat ook gebruik word:

En gestel dat mnr. X weer met sy betoog begin,...

Maar gestel dat Afrikaans skryftaal word, sal die Regering dit erken?

Verwysing:

I. WAT, Deel III, p. 196. (eerste kolom)

2.15 Die voegwoorde HETSY en DITSY:

2.15.1 Die voegwoord HETSY:

Die letterlike betekenis van hetsy is naamlik dit mag wees of laat dit wees.¹⁾

2.15.1.1 Die waarde van hetsy:

Die voegwoord hetsy word veral gebruik om begrippe, voorstellings, gedagtes of verskillende moontlikhede wat met mekaar vergelyk word, duidelik of met nadruk teenoor mekaar te plaas om 'n teenstelling te belig, vgl.:

- i. Want elke mens besit die een of ander iets, sy "ware" wat hy graag wil verkoop of verhandel, hetsy ter wille van geldelike gewin, hetsy om sy ydelheid te streel.
- ii. Sensasionele berigte, hetsy waar, hetsy onwaar...

Hetsy kan ook "...specifiek in een alternatieve coördinatie, die in haar geheel als concessieve incorporatie optreedt,"²⁾ as verbindingspartikel funksioneer, vgl.:

- iii. Hetsy hy sy toestemming verleen of nie, dit gebeur tog/nogtans.
(= Of hy sy toestemming verleen of nie, dit gebeur tog/nogtans.)

2.15.1.2 Kenmerke van die gebruik van hetsy:

- Hetsy word nie slegs aan die begin van geïnkorporeerde sinspotente groepe gebruik nie, vgl. voorbeelde i) en ii).
Volgens Rijpma en Schuringa³⁾ kan hetsy as newe- én onderskikkende voegwoord gebruik word.
- In voorbeelde i) en ii) is die herhaalde gebruik van hetsy interessant; die tweede hetsy kan gewoonlik deur of vervang word.
- Interessant is die kombinasie hetsy...of en die partikels tog/nogtans wat in die daaropvolgende sinspotente groep gebruik word en die teenstellingsfaset aksentueer. Vgl. voorbeeld iii).
- Die partikel hetsy kom volgens ondersoeker veral in meer verhewe Afrikaanse taalgebruik voor, vgl.:
...teen hom moet geregtelik opgetree word, hetsy ter dood of tot verbanning. (Esra 7:26)

2.15.2 Die voegwoord DITSY:

Ditsy word ook met die waarde hetsy gebruik om 'n teenstelling te aksentueer of om verskillende moontlikhede duidelik of met nadruk teenoor mekaar te stel, vgl.:

Oortuigender motiverings as wat tot dusver geopper is,

ditsy oor die televisie, ditsy in die pers...

Ditsy goed, ditsy kwaad...

Ek is gevra om 'n bydrae te maak, ditsy geld, ditsy goed.

Die tweede ditsy kan in bg. gevalle deur of vervang word.

Die kenmerke van die gebruik van ditsy stem grotendeels ooreen met dié van hetsy.

Verwysings:

1. WAT, Deel IV, p. 233. (eerste kolom)
2. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 154.
3. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst²⁵, p. 182.

2.16 Die voegwoorde MITS en MITSDIEN:

2.16.1 Die voegwoord MITS:

2.16.1.1 In Afrikaans word mits met 'n definitiewe voorwaardelike waarde gebruik; 'n uitdruklike voorwaarde word met ander woorde gestel. Die voegwoord tree op met die waarde as, indien, op voorwaarde dat, vgl. bv.:

Hy sal die opstel nasien mits ek dit betyds inlewer.

Ponelis¹⁾ beweer dat die mits-inkorporasie 'n dwingende voorwaarde uitdruk; dit is dus noodsaaklik dat die voorwaarde vervul moet word, vgl.:

Hy sal die opstel nasien, maar dan moet dit betyds ingelewer word.

2.16.1.2 Enkele kenmerke van die gebruik van mits:

- Die mits-inkorporasie kan by 'n infinitief-konstruksie in die dominante groep aansluit, vgl.:

Pa het hulle toegelaat om te skiet mits hulle vooraf verlof vra.

- Mits kan ook, veral in veronderstellende of vergelykende funksie, woordgroepe sonder 'n spilwerkwoord inlei:

Die fondsinsameling kan, mits goed beplan, suksesvol wees.

- Interessant is die gebruik van mits plus negatief-partikels in die geïnkorporeerde groep:

Hy kan saamgaan mits hy nie siek is nie.

Die positiewe stelwyse is volgens ondersoeker die mees gebruiklike en die mins problematiese in hedendaagse Afrikaans, vgl.:

Hy kan saamgaan mits hy gesond is.

2.16.2 Die voegwoord MITSDIEN:

Hierdie voegwoord²⁾ word veral in plegtige taalgebruik aangetref en het die waarde derhalwe, daarom, daardeur, vgl.:

Hy het die man vermoor, mitsdien is hy ter dood veroordeel.

Verwysings:

1. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 357.
2. Nasionale Woordeboek³⁾, p. 321. (tweede kolom)

2.17 Die onderskikkende voegwoord OF:

2.17.1 In die onderstaande bespreking word nie aandag geskenk aan die neweskikkende voegwoord of wat alternatief-koördinerend optree nie. Vir 'n indringende bespreking van daardie tipe gevalle, bv.:

Ons swem of ons gaan stap of ons slaap
verwys ek u na ondersoeker se M.A.-skripsie.

In onderstaande bespreking word spesifiek aandag geskenk aan die gebruik van die onderskikkende voegwoord of (wat ook soos die voegwoord dat 'n baie vae semantiese waarde het) in sinne soos bv. die volgende waarin die of-inkorporasie normaalweg 'n modaal-gekleurde aanduiding van verlange, twyfel of onsekerheid is of waar dit vergelyking aandui:

- i. Ek weet nie of hy op hoogte van sake is nie.
- ii. Dit is onseker of sy onderneming suksesvol sal wees.
- iii. Hy vra of ek nie lus is vir saamgaan nie.
- iv. Christoff, kyk of Mamma al klaar is.
- v. Jy maak toe maar net of jy my nie gehoor het nie, nè?
- vi. Hy kyk boontoe of hy iemand sien.

2.17.2 Die semantiese waarde van of:

In voorbeelde i) tot iv) is of = if/whether in Engels:

Do you know if/whether you can come.

I doubt if/whether the impeachment proceedings will finish soon.

See if/whether the manager is ready to go.

In voorbeelde v) en vi) is of = asof: daar word hier op 'n gelykheid ten opsigte van skynbare ooreenkoms gewys.

2.17.3 Die funksie van of-inkorporasies:

- Die of-inkorporasie kan in die subjeksfunksie binne die dominante groep optree:

Daar is nooit gevra of hy wil saamgaan nie.

Daar/Dit is nie vermeld dat hy gevra is of hy 'n Suid-Afrikaanse burger is nie.

- Die of-inkorporasie kan in die objeksfunksie binne die dominante groep optree:

Ek weet nie of sy aantygings waar is nie.
Ek sou tog wou seker maak of hy die waarheid praat.
Hy wil weet of ons bereid gaan wees om saam te werk.
Ek vra of hy vroeg huis toe kom.

- Die of-inkorporasie kan in 'n bystellingsfunksie optree:
Hy opper die vraag of ons bereid gaan wees om saam te werk.
Die gedagte was dat die vraag of die hoofkarakter die moord
gepleeg het nie geopper moes word nie.
- Die of-inkorporasie kan, veral as 'n onpersoonlike konstruksie ter spake
is, as voorsetselvoorwerpsin optree:
Ons optrede hang daarvan (= van dit) af of hulle ons goedgesind
is.

2.17.4 Die gebruik van of-inkorporasies in die subjeksfunksie binne die dominante groep:

In die subjeksfunksie vertoon die of-inkorporasie "dubitatieve skakeringen."¹⁾
Voorbeelde:

Dit is nie duidelik of hy dit met opset gedoen het en of
dit 'n ongeluk was nie.

Dit is 'n vraag of hy ooit gesond sal word.

Dit is nie seker of hy wel vertrek het nie.

Dit/daar tree gewoonlik as voorlopige subjek op in 'n dominante groep wat gevolg word deur 'n of-inkorporasie in die subjeksfunksie, vgl.:

Dit/daar behoort vasgestel te word of die misdaad met voor-
bedagte rade gepleeg is.

Indien die of-inkorporasie egter voorop gestel word, is die partikel dit
opsioneel, vgl.:

Of die misdaad met voorbedagte rade gepleeg is, (dit)
behoort vasgestel te word.

Die tipe

Dit kan my nie skeel/traak/raak of die som reg is nie.

Dit gaan my nie aan of hy gedruip het nie

met 'n of-inkorporasie in die subjeksfunksie:

In bg. tipe word 'n bepaalde modale faset askentueer, die spreker gee sy onverskilligheid ten opsigte van wat in die of-inkorporasie genoem word, te kenne.

2.17.5 Die gebruik van of-inkorporasies in die objeksfunksie binne die dominante groep:

2.17.5.1 Die aard van die vf in die dominante groep kan veroorsaak dat die of-inkorporasie direk na die predikaat van die dominante groep volg:

Ek moet nog nagaan of sy storie waar is.

Dikwels egter is die vf van die dominante groep leksikaal van so 'n aard dat dit nie direk met die geïnkorporeerde groep in 'n voorwerpsverband verbind kan word nie:²⁾

*Hy laat hom nie uit of hy sal help nie.

Hy laat hom nie daaroor/oor dit uit of hy sal help nie.

Hy laat hom nie oor die vraag uit of hy sal help nie.

'n Bywoordelike voornaamwoord (daaroor in bg. geval), of 'n voorsetsel + dit/die feit is nodig vir die verbinding om sintakties aanvaarbaar te wees.

2.17.5.2 Sekere werkwoorde in die dominante groep kombineer geredelik met 'n of-inkorporasie in die objeksfunksie:

2.17.5.2.1 Indien die werkwoord vra in die dominante groep optree, is die of-inkorporasie die vanselfsprekende objeksvorm, vgl.:

Hy vra of ek siek is.

"...de semantiese waarde van het werkwoord vragen vereist bij incorporatie van een object de combinatie met of."³⁾

Vergelyk ook die volgende voorbeelde:

Hy vra of daar ruskamers is. (Saaklike inligting word verlang.)

Hy vra elke vyf minute of ek dink dat ons betyds sal wees.

(Die versigtig-omslagtige stelwyse met die tussensin of ek dink dat dui op onrustigheid en senuweeagtigheid.)

Hy het spesiaal gevra of ons nie kon plaas toe kom nie.

(Die versoek word as beleefde vorm vir 'n opdrag gebruik.)

Sy vra of ons nie Dinsdagaand daar wil kom kuier nie.

(Uitnodiging.)

Ek vra myself af of enigiets hoegenaamd verander het. (By die spreker self bestaan 'n mate van twyfel.)

Die kombinasie van 'n dominante groep waarin die werkwoord vra optree met 'n of-inkorporasie in die objeksfunksie kan "...de epische omschrijving... zijn voor de directe rede van verhaalpersonnen die innerlijk onzeker of twijfelmoedig reageren op de situasie in het verhaal,"⁴⁾ vgl.:

Hy is heeltemal deurmekaar. Hy vra homself af of dit die verkeerde dag is en of hy by die verkeerde huis is.

Ander werkwoorde wat min of meer as sinonieme van vra in bg. verband optree, is:

Hy verneem of ons al terug is.

Willie wil weet of ons al terug is.

Ek wonder of hy al terug is.

Die werkwoord skryf kan ook as sinoniem van vra saam met 'n of-inkorporasie in die objeksposisie gebruik word; skryf dus in die sin van iets skriftelik vra, vgl.:

Hy skryf of ons weet dat hul huis verkoop is.

2.17.5.2.2 Die of-inkorporasie kan ook buite die sfeer van "vrae stel" as objek saam met die werkwoorde sê, dink en waarneem, ens. optree. "Dat is in het algemeen alleen mogelijk wanneer bij het subject van de dominante groep onzekerheid over de feitelijkheid of de mogelijkheid van de verbale inhoud der incorporatie bestaat of (door de spreker) ondersteldt wordt."⁵⁾

In dié gevalle tree daar in die dominante groep allerlei negatiewe partikels of ander modaal-fungerende hulpmiddele op. Die dominante groep kan die vraag- of imperatiefvorm vertoon. Die semantiese waarde van die dominante verbum speel ook 'n rol; die werkwoord twyfel veronderstel bv. 'n objeksinkorporasie met of, vgl.:

Ek twyfel of hy die werk kan doen.

- Die werkwoord sê in die dominante groep:

In die voorbeeld

Of die skeel man na hom kyk, kon hy nie sê nie word 'n werkwoord wat gewoonlik "sekerheid" suggereer, met die of-inkorporasie kombineer: hy wonder daaroor, maar kon nie uitsluitsel daaroor verkry nie.

Sê plus die hulpwerkwoord kan in die dominante groep word saam met die of-inkorporasie gebruik om 'n beleefde vraag te stel, vgl.:

Kan u vir my sê of hier 'n goeie hotel op die dorp is?

- Indien die werkwoorde dink, weet, wonder, oordeel, beslis, waarneem, ondersoek, ens. in die dominante groep met 'n of-inkorporasie verbind word, "...gaat het niet alleen om onzekerheid in engere zin, maar suggereert of + incorporatie meermalen dat het zinssubject bij zijn beslissing staat voor een alternatief van gedachten, van interpretasies der feiten, van mogelijkheden van handelen, of voor een nog onbesliste uitkomst."⁶⁾ Vgl. bv.:

Hy oorweeg of hy sal stilhou (en of hy maar liewers moet aanry.)

Ons moet oordeel of hy binne sy magte opgetree het.

Ons dink (daaroor) na of ons wil saamgaan (en of ons liewer moet bly.)

('n Persoon se oordeel is dikwels gegrond op 'n oorweging van moontlikhede of motiewe.)

Laat ons (dit) eers ondersoek of hy die waarheid praat!

Ek sal maar eers wag en kyk of hy dit doen.

By lg. voorbeeld sluit die volgende voorbeelde van 'n of-inkorporasie wat saam met 'n dominante groep in die imperatiefvorm gebruik word, aan. In hierdie gevalle bestaan daar by die spreker 'n onsekerheid ten opsigte van die houding wat die aangesprokene sal inneem, vgl.:

Sê eers of julle darem lekker kuier.

Gee tog net 'n aanduiding of ons 'n redelike vraestel kan verwag.

- In kombinasie met die werkwoorde nagaan, waarneem en sinonieme kan die of-inkorporasie dui op "...een zekere spanning over een of andere verwachting dan wel een ongewisheid of onzekerheid, betreffende het resultaat van de dominante handeling in de toekomst,"⁷⁾ vgl. bv.:

Hy gaan die winkel na tien minute binne. Hy het eers goed gekyk of iemand hom nie sien nie.

Voordat sy op dokter X besluit het, het sy eers verneem of hy 'n epiduraal sou doen.

Die werkwoord luister kan ook in dié tipe konstruksie gebruik word, en dan veral na 'n dominante groep in die imperatief-vorm, vgl.:

Luister of hy nog slaap!

Maar ook: Ek luister of hy nog slaap.

- Die of-inkorporasie in die objeksfunksie kan ook saam met die werkwoord besluit optree:

Ek kan nie besluit of ek wil gaan nie.

Aan 'n bepaalde beslissing of besluitneming "...gaat namelijk een overweging vooraf."⁸⁾ Nadat positief gekies is, volg die positiewe vorm van die vf, gewoonlik saam met 'n infinitief-groep/dat-inkorporasie as direkte objek, vgl.:

Ek het besluit om die pos te aanvaar.

Ek het besluit dat ek die pos aanvaar.

- Die voorbeeld

Vertel my of jy iets hiervan weet.

'n Werkwoord soos vertel wat 'n positiewe mededelingsfunksie het, kan in die verswakte betekenis van sê = inligting verskaf saam met 'n of-inkorporasie in die objeksfunksie gebruik word.

2.17.6 Enkele kenmerke van of-inkorporasies wat in 'n bystellingsfunksie optree:

2.17.6.1 Of-inkorporasies tree soms bystellend op by 'n substantief in 'n subjeksfunksie, vgl.:

- Die kwessie of universiteite meer swart studente behoort te akkommodeer gee die owerhede hoofbrekens.

Die probleem of maatskaplike pensioene voldoende is, word by die dag dringender.

Die naamwoord wat as subjek optree, is in bg. voorbeelde nie 'n verbaal-substantief nie.

- Die naamwoord wat as subjek optree, kan wel 'n verbaal-substantief wees wat ooreenkomstig die stamverwante werkwoord semanties 'n element van onsekerheid of twyfel bevat:

Die vraag of ons 'n vakansie kan bekostig, kwel ons.

Die versoek of die Regering nie sal help nie, is toegestaan.

Die ondersoek of die ongeluk sy skuld was, is nog nie afgehandel nie.

In bg. voorbeelde tree die of-inkorporasie nie op as deel van die primêre sinstruktuur nie, maar is die sinspotente groep met behulp van die voegwoord of geïnkorporeer in 'n substantiefgroep "...en fungeert van uit die ondergeskikte posisie mee in die betekenis van het zinsgeheel."⁹⁾

Die geïnkorporeerde groep is semanties belangrik binne die opset van die samegestelde sin; die geïnkorporeerde groep rig sy semantiese invloed egter sintakties via die dominante substantief "...waaraan het een naderbepalende of omschrijvende inhoud geeft."¹⁰⁾

Dit is interessant om ook daarop te let dat die inkorporasie nie binne die sintaktiese grondstruktuur verpligtend is nie; die of-inkorporasie kan sonder enige sintaktiese gevolge weggelaat word indien die inhoud van die verbale substantief in die betrokke verband bekend is, vgl.:

Die versoek (of die Regering nie sal help nie) is toegestaan.

Indien die substantief waarby die of-inkorporasie aansluit, nié 'n verbaal-substantief is nie, kan die dominante substantief weggelaat word, vgl.:

- i. Die kwessie of universiteite meer swart studente behoort te akkommodeer, gee die owerhede hoofbrekens.

Of universiteite meer swart studente behoort te akkommodeer, gee die owerhede hoofbrekens.

- ii. Die vraag of ons 'n vakansie kan bekostig, kwel ons.

*Of ons 'n vakansie kan bekostig, kwel ons.

- 2.17.6.2 Die gebruik van die bystellende of-inkorporasie in samegestelde B-tipe sinne: Die bystellende of-inkorporasie word dikwels in B-tipe sinne saam met die s.nw. vraag (of sinonieme) gebruik, vgl.:

Die vraag is of hy wel in die pos benoem sal word.

Die onbeklemtoonde dit word dikwels in samegestelde B-tipe sinne met 'n of-inkorporasie in die subjeksfunksie as voorlopige subjek gebruik.

'n Dit is-dominante groep plus 'n of-inkorporasie word veral gebruik as die spreker aarselend of weifelend is, vgl.:

Dit is nog onseker of sy onderneming suksesvol sal wees.

Dit is nog 'n ope vraag of hy wel in die pos benoem sal word.

In hierdie tipe sinne tree die of-inkorporasie op as uitbreiding van die naamwoordelike deel van die gesegde.

Die partikel dit val weg as die of-inkorporasie voorop gestel word:

Of sy onderneming suksesvol sal wees, $\emptyset$ is nog onseker.

- 2.17.7 Enkele randgevalle waarin 'n of-inkorporasie voorkom:

In hierdie gevalle is dit nie duidelik of of primêr newe- of onderskikkend optree nie.

Die voorbeelde

Hy kom nooit hier nie of hy bring 'n geskenk saam.

Ek sien nooit oom Koos nie of ek dink aan my Pa.

In hierdie voorbeelde het ons te make met 'n negatiewe dominante sin en die of-inkorporasie bevat die hoofgedagte.

Hoewel ons by hierdie konstruksie egter iets van onderskikking "voel"¹¹⁾, verskil dit van die "gewone" onderskikkende of-inkorporasie daarin dat die geïnkorporeerde groep nie voorop gestel kan word nie en die woordorde van die dominante groep in die of-inkorporasie gebruik word.

Volgens Labuscagne¹²⁾ kan die verskynsel miskien verklaar word uit die dubbele ontkenning wat in die konstruksie opgesluit is en wat wesenlik op 'n sterk bevestiging neerkom.

Die voorbeeld

Ek praat nooit met haar (nie) of sy verneem na Christoff se welstand.

Met die gebruik van die verskuilde dubbele ontkenning word 'n sterk bevestiging in hierdie voorbeeld uitgedruk, vgl. bv. ook:

Daar is geen vraagstuk nie of dit het 'n oplossing.

In die voorbeeld

Daar was nie 'n kind nie of hy moes 'n ballon kry lyk dit of die of-inkorporasie 'n bepalingsfunksie verrig.

Bg. voorbeeld het ongeveer die waarde

Daar was nie 'n kind wat nie 'n ballon gekry het nie.

In al bg. voorbeelde vertoon die of-inkorporasies die sg. hoofsinwoordvolg-orde en tree daar negatiewe of ontkenningsspartikels in die dominante groep op.

Hierdie tipes of-inkorporasies kan veral universele uitsprake uitdruk, vgl.:

Ek praat nooit met haar nie of sy verneem na Christoff se welstand.

Dit raak my geensins of...

Anders as bg. voorbeelde is die volgende:

- i) Ons was skaars tuis of die telefoon lui.
- ii) Hy was skaars bo of hy lê weer op die grond.

Van der Merwe¹³⁾ noem hierdie tipe of-inkorporasie 'n bepaling van tyd, 'n tipering wat deur Rijpma en Schuringa¹⁴⁾ ondersteun word.

In voorbeeld i) kan of deur toe vervang word en kan die posisie van die s.nw. en spilwerkwoord na toe wissel, vgl.:

Ons was skaars tuis toe die telefoon lui.

Ons was skaars tuis toe lui die telefoon.

In voorbeeld ii) kan of ook deur toe vervang word, maar kan die posisie van die s.nw. en spilwerkwoord na toe nie wissel nie, vgl.:

Hy was skaars bo toe lê hy weer op die grond.

*Hy was skaars bo toe hy lê weer op die grond.

Hierdie tipe of-inkorporasies omskryf normaalweg 'n tydsaanduiding wat nie lank duur nie, vgl.:

Ons was skaars/nouliks/net tuis of die telefoon lui.

2.17.8 Die posisie van die of-inkorporasie t.o.v. die dominante groep:

2.17.8.1 Normaalweg kan die of-inkorporasie wat as objek t.o.v. die dominante groep fungeer, voor of na die dominante groep optree, vgl.:

Ek weet nie of hy die boek al gelees het nie.

Of hy die boek al gelees het, weet ek nie.

Hy vra of ek nie lus is vir saamgaan nie.

Of ek nie lus is vir saamgaan nie, vra hy.

Bg. vooropstelling van die of-inkorporasie is egter nie in die volgende voorbeelde moontlik nie:

Christoff, kyk of Mamma al klaar is.

Jy maak toe maar net of jy my nie gehoor het nie, nê?

Jy moet opskud of jy is laat!

In gevalle waar of in 'n voorwerpsfunksie na die infinitief van 'n om te-konstruksie optree, kan die of-inkorporasie ook nie voorop gestel word nie, vgl.:

Ons kan niks anders doen behalwe as om te vra of hy nie dalk sy huis wil verkoop nie.

Ek is oud genoeg om self te weet of ek dit kan bekostig.

Ek is te bang om te kyk of daar iemand onder die bed is.

Ek het nie gaan kuier om te kyk of ek met iets kan fout vind nie.

Ek skryf ten einde te hoor of iets skort.

- 2.17.8.2 Die of-inkorporasie in die subjeksfunksie kan voor of na die dominante groep optree:

Dit is nie duidelik of hy dit met opset gedoen het nie.
Of hy dit met opset gedoen het, is nie duidelik nie.

- 2.17.8.3 Die vergelykende of-inkorporasie tree gewoonlik na die dominante sinspotente groep op:

Die spelers het begin baklei, kompleet of hulle in 'n bokskryt was.

Die vergelykende of-inkorporasie kan egter ook voorop staan en word dan dikwels voorafgegaan deur die neweskikkende voegwoord en, vgl.:

(En)of hy skielik besef dat hy hom tevergeefs kwel,
ontspan hy meteens.

- 2.17.8.4 Die of-inkorporasie bereik soms sô 'n mate van selfstandigheid dat dit heeltemal los raak van die dominante groep en selfstandig funksioneer, vgl. bv.:

Of ek wil saamgaan!
"Ek sê ek is haastig. Hy vra of hy net gou iets kan vra.
En wat vra hy? Of ek vir hom 'n aanduiding van die
eksamenvrae kan gee!"

Formeel is daar in bg. voorbeelde 'n aanduiding van 'n bepaalde mate van afhanklikheid (die gebruik van die verbindingspartikel of), maar die oorspronklike inkorporasie fungeer nou ongebonde en selfstandig in die modale sfeer; die inkorporasie het die waarde van 'n dominante groep en dra 'n sterk gevoel oor.

Hierdie afskeiding vind veral in gesprekke plaas as die spreker 'n retoriese vraag stel of ook as die tweede spreker die "vraag" van die eerste spreker herhaal:

"Kan jy vir my sê of mnr. X op kantoor is?"
"Of mnr. X op kantoor is?"

Die afskeiding lei dan tot die gebruik van die of-inkorporasie as selfstandige sin, "...spesiaal als uitroep van instemming, of bevestiging, of ook verlangen."¹⁵⁾

"Of ek bly is!"
"Of ek wil saamgaan!"

Die dominante groep (bv. Hy/hulle/ens. vra) word verswyg. Volgens Overdiep¹⁶⁾ verloor die partikel of in hierdie tipe konstruksies sy verbindende funksie en kry dit bywoordelike modale betekenis.

In die volgende voorbeeld, waar die hoofsin weggelaat word, druk die of-inkorporasie onsekerheid of twyfel uit:

Ja maar...of hy dit ooit gedoen sal kry.

2.17.9 Die vervanging van of deur ander verbindingspartikels en -groepe:

2.17.9.1.1 In sommige gevalle is of = indien, vgl.:

Dit raak my nie of (= indien) hy verkies word nie.

In bg. voorbeeld is of vervangbaar deur of...of nie sonder noemenswaardige semantiese wysiging, vgl.:

Dit raak my nie of hy verkies word of nie.

In die volgende voorbeeld waar of óók gelyk is aan indien, het die of...of nie-omstelling 'n ander semantiese waarde tot gevolg:

Hy kan nie na my kyk nie of hy raak aan die lag.

= Indien hy na my kyk, raak hy aan die lag.

≠ Of hy na my kyk of nie, hy raak aan die lag.

Dit is interessant dat indien of in hierdie tipe waar die of-inkorporasie 'n bepaalde omstandigheid noem, deur indien vervang word, die indien-gedeelte nie na die dominante groep kan optree nie.

Ook in onderstaande voorbeeld is of = indien, maar die of...of nie-omstelling is glad nie moontlik nie:

Ek praat nooit met haar nie of sy kla oor haar bediende.

= Indien ek met haar praat, kla sy oor haar bediende.

≠ Of ek met haar praat of nie, sy kla oor haar bediende.

Die voorbeelde

Staan of ek skiet!

Jy moet opskud of jy is laat.

Jy moet luister of ek gaan die houtlepel haal!

Die sg. hoofsinwoordvolgorde word in die of-inkorporasie gebruik en die dominante groep is in die bevelsvorm. Die alternatief wat deur die of-inkorporasie voorgestel word, is 'n bewering wat aandui wat die gevolg sal wees indien die bevel van die voorafgaande dominante sinspotente groep nie nagekom word nie,¹⁷⁾ dus

As/indien jy nie luister nie, dan is die gevolg dat ek die houtlepel gaan haal.

Interessant is dat of in hierdie tipe konstruksies deur anders/of anders vervang kan word sonder noemenswaardige semantiese verskil. Labuscagne beweer "...of/anders verbind 'n sekondêre sinslid bevattende 'n gevolgtrekking wat onvermydelik is (sal wees) as die bewering wat in die voorafgaande sinslid omskryf is, nie aanvaar word nie."¹⁸⁾

2.17.9.1.2 Gevalle waar die of-inkorporasie voorwaarde noem, m.a.w. waar of = indien, deel Labuscagne¹⁹⁾ in volgens die aard van die gesegdewoord van die dominante sinspotente groep:

- i. Die gesegdewoord in die dominante groep is 'n selfstandige werkwoord wat nie ook as naamwoordelike gesegde bruikbaar is nie, vgl.:
Hy doen niks nie of ek moet hom eers daarvoor smeeke.
- ii. Die gesegdewoord in die dominante groep is 'n selfstandige werkwoord wat ook as naamwoordelike gesegde bruikbaar is, of andersom:
T bekommer hom nooit oor kos nie of hy moet baie honger wees x
Hy is bekommerd...
- iii. Die gesegdewoord in die dominante groep is 'n naamwoordelike gesegde wat nie ook bruikbaar is as selfstandige werkwoord nie. Die koppelwerkwoord kan, maar hoef nie, die onderskeiding bevind te hê nie, vgl.:
Ek is altyd soggens op kantoor, of daar moet iets onvoorsiens tuis gebeur wat my verhinder om daar te wees.

2.17.9.1.3 Die of...of nie-konstruksie:

Voorbeelde:

Of jy (nou) huil of nie, kan my nie skeel nie.

Of jy Ø huil Ø Ø kan my nie skeel nie.

Hierdie tipe konsessiewe inkorporasie lê volgens Van Es en Van Caspel op die grens tussen inkorporasies en koördinasies;²⁰⁾ of druk 'n toegewing uit. Die selfstandige aard van hierdie verbinding lê in die teenstellende funksie van die verbinding, terwyl die ondergeskiktheid van die dominante groep aan die hipotetiese aard van die verbinding kan toegeskryf word. Modale partikels, bv. nou, tree dikwels in hierdie tipe inkorporasies op.

Die volgende stelwyse kan as sinoniem met die of...of nie-inkorporasie beskou word:

Al huil jy, skeel dit my nie.

Volgens Labuscagne is die gebruik van al hier meer frekwent "...solank daar nog nie 'n alternatiewe veronderstelling (toegewing) gemaak word waarby die korrelatiewe verbindingsgroepe of...(en) of(-te) funksioneer nie."²¹⁾

2.17.9.2 Die moontlikheid om of deur asof te vervang:

2.17.9.2.1 Die of-inkorporasie kan in bepaalde sintaktiese omgewings vergelykend funksioneer; in hierdie gevalle kan of meestal deur asof vervang word.

In epiese taalgebruik word die of-inkorporasie vergelykend gebruik om 'n min of meer juiste indruk te gee van 'n bepaalde toestand of gebeurtenis, veral met die oog op 'n eventueel beeldende beskrywing.

Waar die partikel of in egte vergelykingsverband voorkom, bevat dié deel ná of 'n veronderstelling waarmee die inhoud van die dominante groep vergelyk word om die aard van die handeling of die voorval daarin, aan te dui.

2.17.9.2.2 Kenmerke van vergelykende of-inkorporasies:

Daar is 'n redelik wye keuse ten opsigte van watter werkwoord in die dominante groep saam met die vergelykende of-inkorporasie gebruik kan word.

A. Die gebruik van vergelykende of-inkorporasies in sinne met 'n selfstandige werkwoord in die dominante groep:

Hy skree of (= asof) hy vermoor word.

Enige selfstandige werkwoord kan in die dominante sinspotente groep voorkom in soverre 'n vergelyking bedink kan word.

Hierdie tipe of-inkorporasies benoem 'n besonderheid van 'n proses.

B. Die gebruik van vergelykende of-inkorporasies in sinne met 'n onpersoonlike selfstandige werkwoord in die dominante groep:

Dit klink/gaan of (= asof) die huis afgebreek word.

Dit ruik of (= asof) die kos brand.

Die werkwoorde klink en gaan is naastenby sinoniem vir houdings wat uit geluide, 'n gepraat, ens. spruit; gaan het niks van sy "wegbeweeg"-inhoud behou nie.

Ander werkwoorde as bg. wat saam met die partikel dit kan optree, is bv. voorkom (Dit kom voor of hy kwaad is), smaak (Dit smaak of die kos verbrand het) en voel (Dit voel of die trui van bokhaar is.)

In bg. voorbeelde is 'n fakultatiewe vir my/hom/hulle, ens. gewoon, vgl.:

Dit ruik vir my of die kos brand.

By die werkwoorde smaak, ruik, voel kry ons hul sintuiglike betekenis, maar daarnaas nog by smaak ook dieselfde betekenisfaset as dié van lyk. (Dié gebruik is moontlik net tot sekere streke beperk.) Vgl.:

Dit smaak my (= lyk vir my) of hy nie lus is vir saamgaan nie.

Voel kan ook met die waarde "met die emosie voel" gebruik word:

Dit voel of hy teen my diskrimineer.

C. Die gebruik van vergelykende of-inkorporasies in B-tipe sinne:

Die vergelykende of-inkorporasie kan in B-tipe sinne op "...een irreële vergelyking of een onderstelde (maar nie waar gebleken) ooreenkomst" ²²⁾ dui.

- In die voorbeelde

Dit is of ek nooit vakansie gehou het nie.

Dit is of hy by die dag groter word

met 'n vergelykende of-inkorporasie word die werklikheid vergelyk met 'n nie-werklike voorstelling.

- In die volgende voorbeelde blyk dit egter dat die of-inkorporasie werklikheid is en het ons te make met voorbeelde van onegte of "kamtige" vergelykings, vgl.:

Dit is of die geraas nou erger is.

Dit is amper of hy gestruikel het.

Indien die koppelwerkwoord is gebruik word in die dominante groep, is die konstruksie dikwels onpersoonlik, "...de auteur of de verteller houdt daarmee eigenlijk de lezer...nog in het onzekere over de werklijke situatie, suggereert iets geheimzinnigs of irreëls." ²³⁾

Lyk, voorkom, skyn is naastenby sinoniem en is gegrond op wat die spreker sien of uit iemand se houding of omstandighede wys word.

Volgens ondersoeker word skyn minder as lyk gebruik en dan veral in 'n meer formele stylaard:

Dit skyn of (= asof) die nuwe bedeling nie so goed werk nie.
By 'n eerste verkenning wil dit voorkom of skyn slegs saam met dit as subjek kan optree en nie soos bv. lyk/klink ook saam met 'n ander subjek nie.

Die struktuur van die dominante groep waarin die partikel dit as subjek in B-tipe sinne optree, kan wissel, vgl. bv.:

Dit kom my voor of alles verkeerd geloop het.
(Die voornaamwoord tree in die voorwerpsvorm op.)

Dit voel vir my of iets nie pluis is nie.
(Die voornaamwoord tree ná 'n voorsetsel op.)

Soms dien die Dit is of-inkorporasie as omskrywing van die geïnkorporeerde of-groep wat stilisties die mees kompakte is en wat saam met die dominante groep optree, vgl.:

Hy blaas en proes of hy nou net twee myl gedraf het.
= Dit is of hy nou net twee myl gedraf het.
Hulle drink of hulle nog nooit water gesien het nie.
= Dit is of hulle nog nooit water gesien het nie.

In die konstruksie

Dit + lyk + 'n of-inkorporasie
kan die geïnkorporeerde groep dikwels deur 'n bywoord van wyse vervang word, vgl.:

Dit lyk of dit gaan reën.
= Dit lyk so/daarna.

Die vergelykingsfaset wat die koppelwerkwoord in die dominante groep inhou, kan deur bykomende bywoorde (bv. wel, waarlik, net) versterk word, vgl.:

Dit lyk of die wêreld gek is.
Dit lyk wel of hy volkome herstel het.
Dit lyk net of hy effens onseker van sy saak is.
Dit is al of hy nie mooi weet wat aangaan nie.

2.17.9.2.3 Enkele algemeen-samevattende opmerkings insake vergelykende of-inkorporasies:

- Labuscagne²⁴⁾ onderskei die volgende tipes of-vergelykings:
 - i. 'n Handeling word met 'n handeling vergelyk:
Jy praat of jy 'n Bonusobligasie-prys gewen het.
 - ii. 'n Handeling word met 'n toestand vergelyk:
Jy eet vandag regtig of jy 'n Boesman is.
 - iii. 'n Toestand word met 'n toestand vergelyk:
Annie lyk of sy senuagtig is.
 - iv. 'n Toestand word met 'n handeling vergelyk:
Jy lyk deurmekaar of jy nou net opgestaan het.
- Vergelykende of-inkorporasies word in feitlik al die verskillende tipes sinne aangetref.
- Die vergelykende of-inkorporasie kan parenteties in die hoofsin optree, vgl.:

Toe opeens - of Stefaans 'n stuk ys op sy hart voel val - sien hy 'n perderuiter.
- Meer as een vergelykende of-inkorporasie kan na mekaar in die sinsgeheel voorkom. In die volgende voorbeelde het die of-inkorporasies betrekking op die eerste selfstandige werkwoord/koppelwerkwoord:

Dit is of sy moeg word om altyd die stadsverkeer te hoor,
of sy wil wegom van die eentonige gedruis.
Hy voel of hy geen woorde meer het nie, of sy beskuldiging leeg terugkeer, of sy menslike aanslag pure wind is.

Soms egter het die vergelykende of-inkorporasies betrekking op daardie werkwoorde wat hul voorafgaan:
Dit het vanmiddag gelyk of hy wil maak of hy jou nie meer raaksien nie.
- Stereotiepe of-vergelykings is in die algemene taalgebruik in omloop:

Hy maak of hy niks kan hoor nie.
Ek maak of ek doof is.

2.17.9.3 Die moontlikheid om of deur dat te vervang:

Sekere werkwoorde in die dominante groep kan 'n geïnkorporeerde groep ingelei deur of/dat as objek neem; in sulke gevalle tree die of-inkorporasie op as "dubitatiewe tegenhanger"²⁵⁾ van die dat-inkorporasie in die objeksfunksie, vgl.:

- i. Ek is nie seker of hy dit gedoen het nie.
Ek is nie seker dat hy dit gedoen het nie.
- ii. Ek weet nie of hy die opstel geskryf het nie.
Ek weet dat hy die opstel geskryf het.

Die verskil tussen die gebruik van dat en of lê in die modaliteit; die onsekerheid van of staan teenoor die sekerheid van dat. Of het die neiging tot subtiële modaliteitsfunksies op die dubitatiewe vlak.

In voorbeeld ii) lê semanties meer opgesluit as die eenvoudige teenstelling tussen 'n positiewe (Ek weet) en 'n negatiewe verbum (Ek weet nie) in die dominante groep.

Die konstruksie ingelei deur of noem 'n sakekompleks of saak as spesifikasie van die inhoud van die deur die werkwoord of s.nw. genoemde saak, die sakekompleks of saak word dikwels gestel as iets ten opsigte van die bestaan waarvan onsekerheid heers.

Die konstruksie ingelei deur dat noem 'n sakekompleks of saak as spesifikasie van die inhoud van die deur die werkwoord of s.nw. genoemde saak sonder dat die sakekompleks of hierdie saak gestel word as iets ten opsigte van die bestaan waarvan enige onsekerheid heers.

Die voegwoord of word bo dat verkies om 'n dominante en geïnkorporeerde groep te verbind indien die saak as onbekend of twyfelagtig voorgestel word, vgl.:

- Ek vra/wonder of hy kom. (druk onsekerheid uit)
Ek weet dat hy kom. (druk sekerheid uit)
Ek luister (net gou) of hy slaap. (druk onsekerheid uit)
Ek hoor dat hy slaap. (druk sekerheid uit)

Die rede vir bg. gebruik lê waarskynlik daarin dat die dat-inkorporasie teruggevoer kan word na 'n onafhanklike stelsin en die of-inkorporasie na 'n onafhanklike vraagsin. Dus tree die dat-inkorporasie as stelbyisin op wat 'n mededeling uitdruk en die of-inkorporasie as inversievraagbyisin wat 'n vraag uitdruk en onsekerheid te kenne gee.²⁶⁾

Indien die dat/of-inkorporasie gebruik word as bystelling by 'n voorafgaande naamwoord wat aktiwiteit noem, word dat saam met die naamwoorde mededeling/berig (dat) gebruik en of saam met die naamwoorde vraag/ondersoek (of).

Ander voorbeelde wat by bg. aansluit is dié waarin die werkwoord weet sonder 'n negatiefpartikel optree in die dominante groep met die vorm van 'n vraagsin:

a) Weet jy dat hy dit gedoen het?

b) Weet jy of hy dit gedoen het?

In sin a) gaan die spreker uit van die feit dat hy dit gedoen het en verneem die spreker of die tweede persoon ook van hierdie feitlikheid op hoogte van sake is.

In sin b) kan die spreker, indien hy die hoofklem op die subjek van die inkorporasie (hy) laat val, van die gespreksgenoot verneem of dié uitsluitel kan gee oor wie die aktiwiteit wat in die inkorporasie genoem word, verrig het. By die spreker bestaan 'n vermoede, maar nie sekerheid nie, oor wie hierdie persoon moontlik kan wees.

Indien gedoen beklemtoon word, "...dan loopt het gesprek vermoedelijk over een bekende, eventueel afgesproken handeling die de bedoelde persoon zou verrichten, en informeert de spreker of dat nu al gebeurd is."²⁷⁾

In baie gevalle kan die of-inkorporasie wat in die subjeksfunksie optree, deur 'n dat-inkorporasie vervang word; die modaliteit van die sin word dan egter gewysig, vgl.:

Dit is nog nie seker of die grondwet gewysig sal word nie. Die of-inkorporasie "...laat...meer ruimte voor gegronde of dan door de spreker zelf gekoesterde twijfel."²⁸⁾

Dit is nog nie seker dat die grondwet gewysig sal word nie. Daar is met ander woorde nog nie 'n definitiewe besluit geneem nie.

Verwysings:

1. Labuscagne, G.J., 'n Bydrae tot die studie van twee Taaltegniese woorde in Afrikaans, nl. S00S en 0F, p. 153.
2. Ibid., p. 138.
3. Ibid., p. 159.
4. Loc. cit.
5. Ibid., p. 161.
6. Ibid., p. 162.
7. Ibid., p. 163.
8. Ibid., p. 161.
9. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 50, p. 288.
10. Ibid., p. 289.
11. Van den Toorn, M.C., "Balansschikking en Disjunctie", De Nieuwe Taalgids 65, p. 111.
12. Labsucagne, op. cit., p. 105.
13. Van der Merwe, C.P., 'n Handleiding vir Sekondêre Afrikaans-Leerlinge, p. 114.
14. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 98.
15. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 173.
16. Overdiep, G.S., Stilistiese Grammatica², p. 643.
17. Labuscagne, op. cit., p. 117.
18. Ibid., p. 118.
19. Ibid., p. 123.
20. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 167.
21. Labuscagne, op. cit., p. 87.
22. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 165.
23. Ibid., p. 166.
24. Labuscagne, op. cit., p. 157.
25. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 157.
26. Senekal, H.E.J. en andere, Die Patroon van Afrikaans, p. 223.
27. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 158.
28. Labuscagne, op. cit., p. 164.

2.18 Die voegwoord OFSKOON:

2.18.1 Die voegwoord ofskoon word gebruik "...ter inleiding van een bijzin die een gedachte behelst, welker mogelijkheid of werkelijkheid word erkend, doch die geen inbreuk maakt op de met haar strijdige hoofdgedachte."¹⁾

2.18.2 Die waarde van ofskoon:

Die waarde van ofskoon is ondanks die feit dat, hoewel. Ofskoon word in redelik formele taal gebruik en het 'n konsessief-modale waarde; die inkorporasie druk dus gewoonlik toegewing uit. Die ofskoon-verbinding reflekteer 'n reële situasie of handeling wat werklik verrig is en druk uit dat die saamgaan van die begrippe nie verwag word nie, maar dat dit tóg gebeur; die ofskoon-inkorporasie funksioneer dus ook kwalifiserend.

Voorbeelde:

- i. Ofskoon hy so vroeg opgestaan het, het hy nie klaargekry nie.
- ii. Ek vra sy raad ofskoon hy reeds afgetree het.

2.18.3 Enkele kenmerke van die gebruik van ofskoon:

- Die gebruik van ofskoon is (soos ook hoewel) nie opsioneel nie, vgl.:
*Ø hy so vroeg opgestaan het, het hy nie klaargekry nie.
- Die ofskoon-gedeelte kan die vorm van 'n beknopte sin hê, vgl.:
Ofskoon aan baie goed gebrek te hê, is sy nogtans 'n baie tevrede persoon.

In sekere ofskoon-gedeeltes wat toegewing te kenne gee, kan die subjek plus die verbale gedeelte van die inkorporasie weggelaat word, vgl.:

Ofskoon Ø op die been Ø, is hy nie gesond nie.
= Ofskoon hy op die been is, is hy nie gesond nie.

- Die ofskoon-inkorporasie kan nie as nabepaling by 'n s.nw. optree nie, vgl.:
*Die toegewing ofskoon...
- Die ofskoon-inkorporasie kan dikwels tot 'n voorsetsel-bepaling verkort word:
Hy het nog altyd sy eie gang gegaan ofskoon hy herhaaldelik gewaarsku is.
> Hy het nog altyd sy eie gang gegaan ondanks herhaalde waarskuwings.

Die tipe teenstellende verband wat die dominante groep benadruk of die besondere aard van die handeling belig wat in die dominante groep omskryf word (vgl. onderstaande voorbeelde iii en iv) kan ook met (des)nieteenstaande die feit dat gestel word:

(Des)nieteenstaande die feit dat hy van die konsekwensies bewus is, waag hy dit tog.

Die dominante groep bevat dikwels 'n terugwysende partikel, bv. tog, nogtans, nietemin, desondanks, vgl. bg. voorbeeld asook die volgende:

Ofskoon hy ryk is, is hy tog/nogtans, ens. nie gelukkig nie. Die waarde van die ofskoon-inkorporasie is in dié tipe gevalle ekwivalent aan tog/desondanks, vgl.:

Hy is tog/desondanks nie gelukkig nie.

2.18.4 Die posisie van die ofskoon-inkorporasie t.o.v. die dominante groep: Die posisie van die ofskoon-inkorporasie ten opsigte van die dominante groep kan wissel, vgl. bg. voorbeelde i) en ii), asook die volgende:

iii. Ofskoon hy van die konsekwensies bewus is, waag hy dit tog.

iv. Hy het nog altyd sy eie gang gegaan ofskoon ek hom tog so dikwels al gewaarsku het.

Die vooropgestelde ofskoon-inkorporasie het "...een scherper teenstellend effect..., terwyl de nakomende groep meer een afzwakkende, beperkende functie heeft ten opzichte van de bewering in de dominante groep."²⁾

Indien die ofskoon-inkorporasie ná die dominante groep optree, verwys die handeling in die dominante groep na 'n handeling uit die verlede "...waardoor licht een irreëel facet ontstaat."³⁾

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰, p. 1586.
2. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 168.
3. Loc. cit., p. 169.

2.19 Die voegwoord OMREDE:

Die voegwoord omrede word as die minder gewone ekwivalent van omdat beskou.¹⁾

Die gebruik van omrede onderstreep die oorsaaklike aard van die verhouding, terwyl die waarde van die omdat-inkorporasie dikwels meer na die rede-gewende neig.

Volgens Kempen²⁾ het omrede in Afrikaans waarskynlik uit die voorsetsel om + die selfstandige naamwoord rede uit Vraag- of Antwoordsinne ontstaan, vgl. bv.:

"Jy sê hy het so opgetree om 'n rede of redes?"

"Ja, om rede hy was ontsteld."

Om rede word saamgetrek tot omrede en die voegwoord ontstaan uit die sinsverband.

Enkele kenmerke van die gebruik van omrede:

Omrede kan as voorsetsel én as voegwoord gebruik word, vgl.:

Omrede ek bang is, wil ek nie alleen slaap nie. (vw.)

Omrede my vrees, wil ek nie alleen slaap nie. (voors.)

Die kerk was vol omrede dit Biddag vir Vroue was. (vw.)

Die kerk was vol omrede die Biddag vir Vroue. (voors.)

Interessant is die moontlikheid om 'n opsionele dat saam met omrede te gebruik, vgl.:

Omrede (dat) hy weier om te teken, kan ons die saak nie verder voer nie.

Die omrede dat-kombinasie is redelik uitsonderlik.

Verwysings:

1. Nasionale Woordeboek³, p. 348. (eerste kolom)
2. Kempen, W., Samestelling, Afleiding en Woordsoortelike Meerfunksionaliteit in Afrikaans², p. 314.

2.20 Die voegwoord ONDERWYL:

Hierdie voegwoord, wat volgens Van Dale¹⁾ ook in Nederlands nie algemeen-gebruiklik is nie, word as variant van terwyl gebruik,²⁾ vgl.:

Ek hou aan Santjie se vlegsels vas onderwyl sy vooroor
buk om die bal uit die water te haal.

Die kategoriaal-semantiese waarde van die partikel is dat dit betrekking
aandui.

J.L. van Schoor³⁾ tipeer onderwyl (= terwyl) as 'n tydsaanduidende voegwoord
in die sin

T. herstel die pistool onderwyl mnr. X daarvoor wag
maar noem ook die voorbeeld

Die een skelm trek my aandag af; onderwyl steel die ander my geld
... die ander steel onderwyl my geld
waar onderwyl (= intussen/ondertussen) as bywoord tipeer word.

Die Nasionale Woordeboek⁴⁾ tipeer onderwyl slegs as bywoord.

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰, p. 1640.
2. Ponelis, F.A., Grondtrekke van die Afrikaanse Sintaksis, p. 137.
3. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 96.
4. Nasionale Woordeboek³, p. 353. (eerste kolom)

2.21 Die voegwoorde SEDERT en SINDS:

2.21.1 Die voegwoord SEDERT:

Van Dale¹⁾ tipeer sedert as voorsetsel, as bywoord en as onderskikkende voegwoord wat gebruik word om 'n tydsbepalende bywoordelike bysin in te lei.

Die voegwoord sedert word gewoonlik gebruik met die waarde vandat, sedert die tyd stip dat,²⁾ vgl.:

Sedert hy emigreer het, het ons nog niks van hom gehoor nie.

Die gebeure van die sedert-inkorporasie lê temporeel-aspekties in 'n vroeër verlede as die handeling van die dominante groep.

Dieselfde waarde as dié van sedert wat oorsaak te kenne gee, kan met vandat uitgedruk word, vgl.:

Ek kry sooibrand sedert ons saans ons hoofmaaltyd eet.

Ek kry sooibrand vandat ons saans ons hoofmaaltyd eet.

Ek het hom nog nie gesien sedert hy vertrek het nie.

Ek het hom nog nie gesien vandat hy vertrek het nie.

Die vol vorm sedert die tyd dat word nie dikwels gebruik nie.

Volgens Van Dale³⁾ tree sedertdien in die volgende voorbeeld as voegwoord op:

Sedertdien het hy niks meer publiseer nie.

2.21.2 Die voegwoord SINDS:

Sinds wat volgens ondersoeker baie selde in hedendaagse Afrikaans gebruik word, beskou Van Dale as bywoord, voegwoord of voorsetsel.⁴⁾ Sinds tree dus presies soos sedert op.

Voorbeelde van sinds-inkorporasies:

Sinds (meer gewoon sedert) hy van die oorlewingskamp teruggekeer het, staan sô 'n leefwyse hom nie meer aan nie.

Die handeling wat in hierdie voorbeeld in die inkorporasie genoem word, strek verder terug in die verlede as dié in die dominante groep.

Indien die sinds-inkorporasie ná die dominante groep optree, word die oorsaaklike aspek van die verhouding beklemtoon:

Hy is bang vir olifante sinds (meer gewoon sedert) hy die fliek op die televisie gesien het.

Die agterna-optrede bied die spreker of skrywer die geleentheid vir 'n meer presiese grensafbakening en verklaring.

Sindsdien kan egter nie in 'n voegwoordelike funksie optree nie.⁵⁾

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰, p. 2199.
2. Nasionale Woordeboek³, p. 433. (eerste kolom)
3. Van Dale¹⁰, p. 2199.
4. Van Dale¹⁰, p. 2212.
5. Loc. cit.

2.22 Die voegwoord SODRA:

2.22.1 Hierdie voegwoord het ongeveer dieselfde sintaktiese ontwikkeling as solank deurgemaak, behalwe dat dra nie soos lank as afsonderlike b.nw. gebruik word nie.

2.22.2 Die waarde van sodra-inkorporasies:

Die voegwoord sodra tree momentaan-aspekties op en word veral gebruik om "...direkte opeenvolging, coincidentie in de tijd, eventueel direct aansluitende progressie van gebeuren aan te duiden..."¹⁾

Die sodra-inkorporasie het dus die waarde so gou as wat/soos, onmiddellik nadat²⁾; die sodra-inkorporasie omskryf die duur of moontlike beëindiging van 'n bepaalde aktiwiteit, handeling, gebeurtenis of toestand wat in die dominante groep beskryf word.

Voorbeelde:

- i. Sodra ons by die woonstel kom, laai ons die motor af, pak alles uit, gryp ons swembroeke en sit af see toe.
- ii. Sodra jy jou werk klaargemaak het, mag jy gaan swem.

2.22.3 Enkele kenmerke van sodra-inkorporasies:

- Die sodra-inkorporasie kan dikwels deur 'n voorsetsel-bepaling vervang word, vgl.:
 - Sodra ons by die woonstel aankom,...
 - > Met ons aankoms by die woonstel,...
- In die sodra-inkorporasie kan die stamvorm van die ww. gebruik word vir die aanduiding van verledetyd, vgl.:
 - Christoff het, sodra ons by die woonstel kom, reguit na sy speelmaatjies gehardloop.
 - Sodra die weiding opraak, moes hul trek met hul vee.
- Die gebruik van die presensvorm in die sodra-inkorporasie en die toekomstetydsaanduiding in die dominante groep, onderstreep die gelyktydigheid van die gebeure in die toekoms, vgl.:
 - Sodra die manne in Kaapstad arriveer, sal hulle hul aanmeld.

- 'n Sodra-inkorporasie kan ook heeltemal buite die sinspotente groep om funksioneer. In hierdie geval beïnvloed die inkorporasie nie die geldigheid van die bewering wat in die dominante sinspotente groep gemaak word nie, maar die inkorporasie bevat slegs die verklaring (rede/oorsaak) vir die mening wat die spreker oor die subjek geuiter het, vgl.:
- Sodra iemand kritiek waag, is hy 'n verraaier en daarom onpatrioties.
- Die sodra-inkorporasie sluit funksioneel aan by talle ander voegwoordelike konstruksies, vgl. bv. onder andere:
 - Sodra (= dadelik) as/indien/wanneer) jou werk klaar is, kan jy gaan speel.

In 'n verledetydsverband is sodra = toe, vgl.:

Sodra (= toe) my werk klaar was, kon ek gaan speel.

- 2.22.4 Die posisie van die sodra-inkorporasie t.o.v. die dominante groep:
Die sodra-inkorporasie tree veral in 'n lewendige verteltrant vóór die dominante groep op. (Vgl. voorbeeld i)

Die sodra-groep kan ook in betogende verband soms voorop staan; dit gebeur veral as die skrywer die temporeel-aspektiese verhouding wil beklemtoon, vgl.:

Sodra een student eers 'n senu-ineenstorting kry, is die koeël deur die kerk; dan kan jy niks met hulle uitrig nie.

Indien die sodra-inkorporasie in 'n meer bespiegelende en betogende verband ná die dominante groep optree, word die temporele faset van die verhouding onderstreep, vgl.:

Ek loop die hele dag in my nagklere rond om in die bed te kan spring sodra hy arriveer.

Ons besluit om om te draai sodra ons 'n omdraaiplek kan kry.

Roep my sodra die telefoon lui.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 49, p. 215.
2. Nasionale Woordeboek³, p. 467. (eerste kolom)

2.23 Die voegwoord SOLANK:

2.23.1 So lank (twee woorde) verrig 'n temporeel-aspektiese funksie in die dominante groep. Die bywoord so plus die adjektief lank word dikwels met die verbindingspartikel as (gevolg deur 'n geïnkorporeerde groep) kombineer, vgl.:

Ons bly so lank as (wat) ons lus het.

Uit hierdie gebruik ontwikkel die volgende konstruksie met die waarde terwyl, gedurende die tyd dat, mits:

Ons bly so lank $\emptyset$ ons lus het.

In hierdie geval neem die adverbiale bepaling so lank die funksie van die voegwoord oor. So lank ons lus het is 'n tydperk-aanduidende inkorporasie ten opsigte van die vf bly in die dominante groep.

Deur die partikel so word vooruitgewys na 'n nadere omskrywing van 'n toestand of gebeure in die geïnkorporeerde sinspotente groep.

Uit bg. adverbiale bepaling ontwikkel die partikel solank wat dan as voegwoord (sonder as) optree.

2.23.2 Die waarde van solank-inkorporasies:

- Tussen die dominante en geïnkorporeerde groepe bestaan dikwels 'n verhouding wat op gelyktydigheid dui:

Solank daar lewe is, is daar hoop.

Solank Ouma hier kuier, moet jy by ons slaap.

Die boer wou nie ploeg solank die droogte voortduur nie.

Ek slaap by my buurvrou solank hy weg is.

In hierdie voorbeelde is solank = terwyl.

- Die solank-inkorporasie kan egter ook tydsduur uitdruk:

Solank die aartappels kook, maak ek die slaai.

- Interessant is dat die solank-inkorporasie soms nie soseer temporeel-aspekties gebruik word nie, maar eerder voorwaardelik ten opsigte van die stelling in die dominante groep optree, vgl.:

Die vloere sal môre nog blink solank julle nie mors nie.

Ek sal dit probeer doen solank jy my nie die skuld gee indien dit misluk nie.

- 'n Solank-inkorporasie kan ook dwingende voorwaarde uitdruk¹⁾, vgl.:
Solank sy goed toegerus is vir die taak, hoef geen vrou vir 'n man agteruit te staan nie.
 - = Geen vrou hoef vir 'n man agteruit te staan nie, maar dan moet sy goed toegerus wees vir die taak.

2.23.3 Enkele kenmerke van solank-inkorporasies:

Interessant is die opsionele gebruik van soos/as (wat) ná solank:

Hulle het die tasse gepak solank (soos/as (wat)) Pa die motor gewas het.

Soos uit die voorbeelde blyk, kan die solank-inkorporasie voor of ná die dominante groep optree.

Verwysing:

1. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 357.

2.24 Die voegwoord SOOS:

2.24.1 Die voegwoord van vergelyking/vergelykingsvoegwoord SOOS het ontstaan uit die kombinasie van die Nederlandse vooruitwysende partikel zo plus 'n daaropvolgende als:¹⁾

zo + als > zoals > soos in Afrikaans.

Die soos-verbinding dui gewoonlik, sonder om die werklikheidsgraad van die twee sake te noem, op die een of ander ooreenkoms of gelykstelling tussen die inhoud van die inkorporasie en dié van die dominante groep; op grond van hierdie verhouding word soos as 'n voegwoord van vergelyking tipeer.

Soos tree, soos ook as, as voegwoord op voor sinspotente groepe, maar ook voor woorde of woordgroepe, vgl.:

Jy moet maak soos ek sê.

Piet draf soos 'n volstruis.

Hy kom weer kuier soos vroeër.

Alles is diepblou soos die binnekant van 'n skulp.

In die eerste gedeelte van onderstaande bespreking word gekyk na die gebruik van soos aan die begin van sinspotente groepe.

2.24.2 Die posisie van vergelykende soos-inkorporasies t.o.v. die dominante groep: Soos-inkorporasies tree ná, voor of in die middel van die dominante sinspotente groep op.

2.24.2.1.1 Kenmerke van soos-inkorporasies wat na die dominante groep volg:

Dikwels bied die agtergeplaaste soos-inkorporasie 'n selfstandige gedagte aan wat die dominante groep in perspektief plaas, vgl.:

Sy het die hoogste punte behaal soos ek van haar verwag het.

Die agtergeplaaste soos-inkorporasie omskryf in baie gevalle vergelykenderwys die manier waarop die subjek in die dominante groep die aktiwiteit wat daar vermeld word, verrig; die soos-inkorporasie funksioneer dus bywoordelik, vgl.:

Jy moet maak soos die resep sê.

Die agtergeplaaste soos-inkorporasie kan ook byvoeglik funksioneer. In die voorbeeld

Hy bestudeer die stand van sake soos (wat) dit op 12 Oktober was

tree i.p.v. die naamwoord wat deur die soos-inkorporasie nader bepaal word 'n anaforiese voornaamwoord dit, in die soos-inkorporasie op.

Die agtergeplaaste soos-inkorporasie kan as gesegdesin by koppelwerkwoorde optree:

Die uitslag is soos ons dit voorsien het.

Naamwoorde/voornaamwoorde wat ná 'n voorsetsel volg, kan met mekaar vergelyk word, die eerste naamwoord verskyn dan as eerste vergelykingsmoment, vgl.:

Hy staan by sy vriende - soos hulle by hom gestaan het.

(S + predikaat + voorsetsel + nw. + soos + S + voors. + vnw. + predikaat)

Die vergelykingsfunksie van die soos-inkorporasie kan egter ook verder uitkring tot 'n verbale of substantiewiese onderdeel van die dominante groep.

In sulke gevalle raak die "ooreenkoms" die inhoud van die "totale" of die hele sinspotente groepe wat teenoor mekaar gestel word, vgl.:

Hulle weet seker dat sy huwelik na slegs 'n paar maande op die rotse is, soos ons dit ook weet.

In onderstaande tipe voorbeelde vra die anaforiese pronominale objek dit nie die meeste aandag nie, maar wel die sekondêre elemente na soos, vgl.:

Sy doen dit op die moderne manier, soos die sielkundiges voorskryf.

Indien die soos-inkorporasie as 'n vergelykende of gelykstellende hoedanigheidsbepaling t.o.v. die dominante groep optree en werklike ooreenkomste dus vergelyk word, tree die werkwoorde maak/doen dikwels in die soos-inkorporasie op, vgl.:

Hulle hardloop sonder om te kyk oor die straat - soos kinders soms maar maak/doen.

In hierdie konstruksie vervang maak/doen die werkwoord hardloop wat in die dominante groep optree.

'n Agtergeplaaste parentetiese soos-inkorporasie kan in 'n ruimer sin modaal optree, "...waardoor de schrijver of spreker zich verschuilt achter, zich

beroept op of verwys na 'n algemeen aanvaarde opvatting, 'n gewoonte, 'n opmerking of gezegde van 'n ander, 'n gezond verstand van die gesprekspartner, enz., de ene keer om zich te dekken, dan weer by wyse van instemming of uit beleefdheid, ook wel ironiserend, en soms ook eenvoudig zakelik ter illustrasie by wyse van 'n voorbeeld,"²⁾ vgl.:

Die arme vrou maak die kinders groot, soos dit hoort.
Ek werk aan my tesis soos dit my pas.

Die agtergeplaaste soos-inkorporasie kan geredelik van die dominante groep afgeskei word, vgl.:

Ek sit toe weer met die gebakte pere. Soos dit maar gewoonlik gaan.

2.24.2.1.2 Partikels wat binne die dominante groep saam met 'n agtergeplaaste soos-inkorporasie optree:

Die waarde van die verbindingspartikel soos word dikwels versterk deur die gebruik van 'n graadaanduidende partikel in die dominante groep (so in onderstaande voorbeeld):

Hy hardloop so vinnig soos (wat) hy kan.
In hierdie voorbeeld tree die soos-inkorporasie gelykstellend op.

Die partikels net/presies kan direk voor so by die (so)...soos-kombinasie verskyn. Die funksie van die partikels is om (so)...soos nader te bepaal; die soos-inkorporasie dui in onderstaande voorbeeld 'n bepaling van manier aan, vgl.:

Sy kook patats net/presies (so) soos haar Ma dit gekook het.

Die voorbeeld

Ek het net/presies soveel werk soos wat jy het.
So + veel het in Afrikaans soveel geword.
Die lyk of die partikels net/presies verpligtend is saam met die soveel-konstruksie. Vgl.:

*Ek het Ø soveel werk soos jy.

Oral waar net soos verskyn, kan dit deur nes vervang word, behalwe in sekere stylverbande: nes tree bv. nie op in strak-gestileerde of verhewe taalgebruik nie, maar wel in 'n meer gemoedelike stylverband; die Nasionale Woordeboek³⁾ noem nes die gemeenskaplike ekwivalent van net soos.

Die bywoorde kompleet/publiek/omtrent kan voor nes verskyn om dit nader te bepaal, vgl.:

Ek voel vanoggend kompleet/publiek/omtrent nes 'n half-dooie mens seker voel.

Ook die eerste komponente van die volgende kombinasies tree op as graad-aanduidende bywoorde saam met die soos-inkorporasie om beklemtoning uit te druk:

half...soos
bloot...soos
effens...soos
kompleet...soos
presies...soos
amper...soos

Ook die volgende verbindings:

kompleet net soos
byna net soos
publiek net soos
amper net soos
omtrent net soos

Volgens Berry-Rogghe tree die soos-inkorporasie sonder die voorafgaande graadaanduidende bywoord in die dominante groep op "...when it is rather the content of the clause as a whole which is being compared, instead of some particular part in the first clause."⁴⁾

2.24.2.1.3 Stereotiepe gebruike van agtergeplaaste soos-inkorporasies:

Die kombinasie

S + predikaat + ... + soos + S + predikaat

verrig 'n min of meer stereotiepe vergelykingsfunksie, vgl.:

Hy wip soos hy skrik.

Hy moet hom eenvoudig uithik soos die suidoos hom moet uitwaai in die najaar.

Die voorbeeld

Hy moet hard werk, slim soos (wat) hy is.

Die kombinasie adjektief + soos (wat) + subjek + is/was is 'n min of meer stereotiepe kombinasie wat 'n vergelykingsfunksie vervul.

Die hele slim soos...-inkorporasie tree op as bepaling van gesteldheid in verhouding tot die subjek ten opsigte van die dominante groep; die inkorporasie bevat dan min of meer 'n verklaring vir die betrokke gedrag wat deur die spreker uitgelig of gereleveer word, vgl.:

Hy moet hard werk, hoewel hy slim is.

Sekere gestereotipeerde agtergeplaaste soos-verbinding bereik 'n hoë mate van selfstandigheid:

Hy jaag oor die "kaffergraffie" - soos ons dit noem.

Van Es en Van Caspel beskou hierdie soos-inkorporasies "...als een soort modale verontschuldiging, als uiting van gelatenheid of ook wel als ironie of spot."⁵⁾ Die soos-groep maak eintlik nie deel uit van die sinspotente struktuur van die dominante groep nie, maar tree "daarbuite" op.

2.24.2.1.4 Die moontlikheid om in agtergeplaaste soos-inkorporasies soos deur as wat te vervang:

Indien die soos-inkorporasie gelykstellend ná die dominante groep optree en so in die dominante groep optree, is soos (wat) = as wat, vgl.:

Hy hardloop so vinnig soos (wat) hy kan.

Hy hardloop so vinnig as wat hy kan.

Hierdie vervanging is ook moontlik indien 'n graadaanduidende bw. voor so staan, vgl.:

Ek is net/presies so besig soos (wat) jy is.

Ek is net/presies so besig as wat jy is.

2.24.2.1.5 Die gebruik van wat in soos-inkorporasies wat na die dominante groep volg: In baie gevalle is die gebruik van wat opsioneel, vgl.:

Hy eet so vinnig soos wat/Ø hy kan.

Vergelyk ook:

Hy het gemaak soos Ø ek gesê het.

Hy het gemaak soos wat ek gesê het.

2.24.2.2 Kenmerke van soos-inkorporasies wat voor die dominante groep staan: Gelykstellende vergelykende soos-inkorporasies tree dikwels vóór die dominante groep op:

Soos ook in baie ander Afrika-lande die geval is, is die werkloosheidsyfer hier besonder hoog.

Ook parentetiese modaal-fungerende soos-inkorporasies kan aan die begin van 'n sin optree, die inhoud van die betrokke sin sluit dan by 'n voorafgaande sin aan:

Soos ek verstaan, word daar net 'n kort opsomming van ons verwag.

Die onderlinge posisies van die spilwerkwoord en die subjek in die dominante groep kan na sekere vooropgestelde soos-inkorporasies wissel sonder enige noemenswaardige semantiese differensiëring, vgl.:

Soos ek julle gister vertel het, gaan hierdie werk tydrawend wees.

Soos ek julle gister vertel het, hierdie werk gaan tydrawend wees.

Volgens ondersoeker tree soos in hierdie voorbeeld nie meer as suiwer vergelykingsvoegwoord op nie, maar wel met die waarde mos/wel:

Ek het julle mos vertel hierdie werk gaan tydrawend wees.

of Ek het julle wel vertel hierdie werk gaan tydrawend wees.

Die volgende voorbeelde met 'n vooropgestelde soos-inkorporasie verskil van bg. veral daarin dat die subjek van die dominante groep nie voor die spilwerkwoord van die dominante groep kan optree nie:

Soos die weer gister was, kan ons maar vanaand vergeet van vleisbraai.

*Soos die weer gister was, ons kan maar vanaand vergeet van vleisbraai.

Die volgende sinne met 'n vooropgestelde soos-inkorporasie verskil van beide bg. tipes deurdat die soos-inkorporasie deur die partikel dit vervang kan word, vgl.:

Soos hulle met 'n dier kan werk, is afskuwelik.

Dit is afskuwelik.

Maar nie *Dit gaan hierdie werk tydrawend wees

of *Dit kan ons maar vergeet van vleisbraai nie.

Indien die soos-inkorporasie (waar soos = op dieselfde manier as) voorop gestel word, kan dit gerekapituleer word deur net so/so:

Soos die blindes geen voorstelling van kleure het nie,

net so/so het die dowes geen voorstelling van geluide nie.

In hierdie voorbeeld het ons 'n dubbele teenstelling:

blindes, dowes // kleure, geluide.

2.24.2.3 Kenmerke van soos-inkorporasies wat in die middel van die dominante groep optree:

Hoewel die soos-inkorporasie gewoonlik optree direk ná die woord ten opsigte waarvan die spreker hom probeer verontskuldig, staan die soos-inkorporasie soms direk vóór die betrokke gedeelte as 'n tipe parentese in die middel van die sin "...als een signaal dat er een bijzondere uitdrukking komt, een eigenaardige beeldspraak of een woord dat wat uit de toon valt."⁶⁾ vgl.:

My Ma probeer nie inmeng nie. Sy probeer net - soos sy sê - raad gee.

Hy stel onmiddellik - soos hy dit versigtig formuleer - haar IK nie as buitengewoon hoog nie.

Veral die werkwoorde noem en sê tree geredelik in hierdie konstruksie in die soos-gedeelte op en die werkwoorde stel, skryf en formuleer in mindere mate:

Piet het, soos sy dit sagkens/diplomaties stel, die werkbo sy vuurmaakplek gevind.

Hulle het - soos hy skryf - 'n "donker, droewige Kersdag in Londen" deurgebring.

In hierdie tipe parentetiese verbindings deurkruis die een sinsvormende groep die ander sinsvormende groep. Die inhoud van die parentese suggereer 'n gedagtegang op die agtergrond, hetsy van die verteller self, hetsy van die karakter wat deur die skrywer beskryf word.

2.24.2.4 Veral in 'n dialoog-situasie word 'n afgeskeide soos-inkorporasie dikwels as sinspotente uiting gebruik:

"Hierdie laatkommery is sommer twak!"

"Dink jy regtig so?"

"Soos ek sê. Twak."

Die alleenstaande vergelykende soos-inkorporasie kan ook as uitroep funksioneer; net tree dan gewoonlik voor soos op, vgl.:

"Net soos ek voorspel het!"

2.24.3 Die gebruik van soos voor woorde of woordgroepe:

2.24.3.1 Soos wat voor woorde of woordgroepe optree, het dikwels 'n verklarende funksie, vgl.:

Voertuie soos motors, fietse, waens, ens. kom onder die hamer.
Ek het allerlei benodighede gekoop soos 'n pakkie sigarette,
'n liter melk en 'n kilogram suiker.

2.24.3.2 Dit is dikwels moontlik om sekere elemente in die vergelykende soos-inkorporasie weg te laat (te kontinueer), vgl.:

Hy behandel die een kind soos (wat) hy die ander behandel.

>Hy behandel die een Ø soos Ø Ø die ander Ø.

Ook die voorbeeld

Hy lyk soos sy oupa lyk.

>Hy lyk soos sy oupa Ø

Na 'n vergelykende soos tree 'n elliptiese sin dus dikwels op.

Die basiese reël ten opsigte van die kontinuering is dat alle ooreenstemmende elemente uit die inkorporasie weggelaat kan word totdat daar net 'n moment/momente oorbly wat verskil van (= 'n ander keuse binne die paradigma van 'n bepaalde soort moment in die ontvangsin verteenwoordig) 'n moment/momente in die dominante groep. Op dié manier kan die verbale gedeelte van die soos-inkorporasie ook weggelaat word (indien dieselfde vf in die dominante en geïnkorporeerde groep optree) en is dit problematies of ons in sulke gevalle soos nog steeds as vergelykingsvoegwoord kan tipeer, vgl.:

Hy huil soos 'n babatjie Ø

"The compound sentence then becomes a simple sentence and the comparative conjunction acquires the status of a preposition,"⁷⁾ beweer Berry-Rogghe.

Die struktuur van die dominante groep bepaal die weglaatbaarheid al dan nie van die subjek in die geïnkorporeerde groep:

- Indien die "korrelerende" deel van die vergelykingspartikel by 'n bywoord aansluit, moet die subjek herhaal word, vgl.:

Hy werk nie so gereeld soos hy voorgee nie.

*Hy werk nie so gereeld soos Ø voorgee nie.

- Indien die "korrelerende" deel egter by 'n b.nw. aansluit, kan die subjek weggelaat word, vgl.:

Die neiging is na toegepaste taalkunde soos die neiging duidelik is uit die nuwe leerplanne.

Die neiging is na toegepaste taalkunde soos Ø Ø duidelik is uit die nuwe leerplanne.

Ná die weglating van sekere partikels kan kombinasies van elemente in die soos-gedeelte oorbly, vgl.:

Hul geniet nou hulle lewe daar soos ons vanouds op die plaas.

Die subjek en twee bepalings bly in die soos-gedeelte oor.

Gewoonlik bevat die dominante groep 'n element wat ooreenstem met dié wat in die soos-groep oorbly, maar dit is nie noodsaaklik nie; in die volgende voorbeelde ontbreek die subjek en die tydsbepaling in die dominante groep:

Werk Ø soos Piet Ø = Werk jy soos Piet werk.

Hy slaap Ø soos toe hy 'n baba was = Hy slaap nou soos
toe hy 'n baba was.

In 'n vergelyking met (net/presies) + so + b.nw. kan die hoofwerkwoord alleen na soos oorbly:

Eendag sal hy (net/presies) so vinnig tik soos skryf.

Indien die b.nw. in die dominante groep egter verskil van die b.nw. in die geïnkorporeerde groep is kontinuering nie moontlik nie:

Fritz is so lank soos (wat) hy breed is.

*Fritz is so lank soos Ø breed Ø

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 49, p. 207.
2. Ibid., p. 212.
3. Nasionale Woordeboek³, p. 337. (tweede kolom)
4. Berry-Rogghe, G., "The Conjunction as a grammatical category",
Linguistics 63 (1970), pp. 10 - 11.
5. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, op. cit., p. 210.
6. Ibid., p. 211.
7. Berry-Rogghe, G., op. cit., p. 12.

2.25 Die voegwoord SOVER:

Wanneer sover as voegwoord gebruik word, het dit die waarde in dié mate, tot dié plek, graad,¹⁾ vgl.:

Sover ek weet, het hy gister vertrek.

= Volgens wat ek weet,...

In hierdie tipe beskryf Lancée en Wytzes²⁾ die sover-inkorporasie as bysin, van beperking.

Interessant is die konstruksie voorsetsel + sover met 'n beperkende waarde wat in enkele gevalle moontlik is:

Tot sover het ons nog geen noemenswaardige reën gehad nie.

In hierdie voorbeeld fungeer sover nie as verbindingspartikel nie, maar as bywoord; in die volgende voorbeeld tree die voorsetsel + sover (vir sover) as verbindingsgroep op:

Vir sover dit hom betref, is die saak afgehandel.

= Wat hom betref,...

Ponelis³⁾ beskou vir sover struktureel as een woord.

Die variante vorm soverre word in kombinasie met 'n voorsetsel gebruik, vgl.:

In soverre (= sover) ek van die saak kennis dra, is hy nie die enigste skuldige nie.

Verwysings:

1. Nasionale Woordeboek³, p. 471. (eerste kolom)
2. Lancée, T.H. en A.L.J. Wytzes, Nederlandse Spraakkunst¹³, p. 95.
3. Ponelis, F.A., Grondtrekke van die Afrikaanse Sintaksis, p. 139.

2.26 Die voegwoord TENSY:

- 2.26.1 Hierdie voegwoord wat ontstaan het uit 'n oorspronklike kombinasie van subjek + vf in die konjunktiefvorm + negatief-partikel (= het en zij)¹⁾ en tot één woord saamgegroeï het, word met die waarde van 'n negatiewe hipotese of as aanduiding van 'n uitsonderingsgeval gebruik.
- Die tensy-inkorporasie sluit 'n bepaalde voorwaarde uit en indien die uitgesonderde voorwaarde vervul word, dan gebeur die teenoorgestelde van dit wat in die dominante groep vermeld word.

Voorbeelde:

Ek gaan dit nie doen nie tensy (= behalwe as) jy my help.
Hy is vandag vyftig tensy (as...nie) ek my misreken.
Ons verwag hom tensy hy teëspoed gehad het.

2.26.2 Enkele kenmerke van die gebruik van tensy

- Soos uit bg. voorbeelde blyk, kan tensy vervang word deur die kombinasie van 'n ander hipotetiese voegwoord en 'n negatiewe partikel, bv. indien...nie, as...nie, ens.

Tensy tree dus gewoonlik in die modale sfeer op as nadruklike beperking of voorwaarde ten opsigte van die inhoud van die dominante groep; die tensy-inkorporasie druk 'n negatiewe voorwaarde uit, vgl.:

Tensy daar doeltreffend opgetree word, sal die veldbrand alles vernietig.

(tensy = as/indien daar nie)

Tensy tree egter ook op met omkering in die negatief-positiewe verhouding:

Alleen/slegs wanneer doeltreffend opgetree word, sal die veldbrand nie alles vernietig nie.

- Dit is interessant om daarop te let dat tensy nie in alle voorbeelde gelyk is aan as...nie/indien...nie, vgl.:

Jy mag hier ingaan as jy nie jonger as agtien is en as jy nie rook nie.

*Jy mag hier ingaan tensy jy jonger as agtien is en tensy jy rook.

Die tweede as...nie kan nie deur tensy vervang word nie. Dit lyk of die herhaling van tensy die ongrammatikaliteit in die hand werk, wat nie die geval is indien as...nie herhaal word nie.

Nieuwenhuijsen skryf die ongrammatikaliteit van lg. voorbeeld daaraan toe dat hoewel daar in beide bg. sinne 'n uitsondering in die geïnkorporeerde groep omskryf word ten opsigte van dit wat in die dominante groep genoem word, "...het woord tenzij niet alleen een uitzondering aankondigt, maar tegelijk wil uitdrukken dat deze uitzondering de enige uitzondering is."²⁾ Die twee "uitsonderings" kan wel deur 'n neweskikkende voegwoord verbind word, vgl.:

Jy mag hier ingaan tensy jy jonger as agtien is en/maar nie rook nie.

- In gesproke taal word as...nie oënskynlik eerder as tensy gebruik, vgl.:
Ons gaan vanmiddag swem tensy dit reën.
teenoor Ons gaan vanmiddag swem as dit nie reën nie.
- Dieselfde semantiese waarde as wat die tensy-inkorporasie uitdruk, kan bereik word deur 'n of-inkorporasie met die hoofsvorm te gebruik, vgl.:
Ek sal hom nie toelaat nie tensy hy om verskoning vra.
Ek sal hom nie toelaat nie of hy moet om verskoning vra.
- Die gebruik van die foutiewe ontkenning na tensy is baie algemeen, vgl.:
*Hy is verkiesbaar tensy hy nie insolvent is nie.
- Die gebruik van tensy is soms gebonde aan stereotiepe wendinge in die verhaalgegewe, vgl. bv.:
Ons kan maar daarvan vergeet tensy 'n wonderwerk gebeur.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 153.
2. Nieuwenhuijsen, P.M., Gerichte taalbeskouwing, p. 58.

2.27 Die voegwoord TERWYL:

2.27.1 Volgens Van Es en Van Caspel is terwyl in beginsel "...een praepositie-bepaling, nl. 'te der wile', die door verkorting en samensmelting uitgeloopen is op één woord."¹⁾ Volgens Rijpma en Schuringa²⁾ het die partikel terwyl uit 'n bywoordelike bepaling (Hij eet ter wijle (dat) hij de krant leest) ontwikkel.

2.27.2 Die waarde van terwyl-inkorporasies:

Die voegwoord terwyl funksioneer in die eerste plek temporeel-aspekties met die waarde in/gedurende die tyd dat, solank, onderwyl, ondertussen, vgl.:

Hier is dit warm terwyl dit in die binneland baie koud is.

Die primêre semanties-sintaktiese nuanse van die partikel is dus dié van temporele aanduiding, maar in die inkorporasie word 'n verbale aangeleentheid (toestand, gebeure of handeling) gereleveer en word nie slegs 'n tydstip of tydsduur aangegee waarop of waarin die dominante handeling plaasvind nie. Uit die oorspronklike temporele verhouding het sekere aspektiese, sowel as ander semanties-sintaktiese nuanses van omstandigheid, oorsaaklikheid asook teenstelling ontwikkel. In dié gevalle is terwyl = daarenteë, hoewel; die terwyl-inkorporasie dui in dié gevalle 'n bepaalde teenstellingsfasie aan.

Terwyl-inkorporasies kan ook toegewend en redegewend funksioneer.

2.27.3 Die gebruike van terwyl-inkorporasies:

2.27.3.1 Duratiewe terwyl-inkorporasies:

2.27.3.1.1 In die epiese styl word twee sinspotente groepe (wat baie dikwels nie dieselfde subjek bevat nie) geredelik deur die partikel terwyl verbind; hierdie verbinding gee dan te kenne dat twee gekombineerde gebeurtenisse of handeling gelyktydig plaasvind, vgl.:

Ek het gelê en slaap terwyl ek nog kon.

Hulle het alleen eenkant gestaan en gesels terwyl hul vir hul maats wag.

In hierdie voorbeelde het terwyl 'n temporele waarde; die terwyl-inkorporasie noem 'n saak/kompleks wat in 'n verhouding van tydsduur staan tot die sakekompleks wat in die dominante groep genoem word. In bg. tipe is terwyl = gedurende die tyd, solank as, onderwyl.

In die volgende voorbeeld tref ons 'n parallellie van duratiewe-voorgestelde handeling aan:

Terwyl ek 'n koek meng, sif Christoff die meel.

Die terwyl-inkorporasie dui nie die tyd aan waarin die handeling in die dominante groep plaasvind nie, maar omskryf (primêr) 'n gelyktydige voortdurende handeling, dus

Ek meng 'n koek en Christoff sif die meel.

In sô 'n epiese verband kan "...de simultane relaties stilistiese nevenfuncties krijgen, bijvoorbeeld die van de emotionele geladenheid, van een conflict of een gevoelige en zelfs pijnlijke tegenstelling, zonder dat dit anders dan door de "normale" semantische waarde der zakelijk vereiste woorden tot uitdrukking hoeft te komen."³⁾ Die leser moet dikwels die hele konteks in ag neem om die bedoelde effek korrek te kan interpreteer.

Die gebeure of toestand in die terwyl-inkorporasie kan as agtergrond of milieubeskrywing funksioneer; dié tendens is veral in epiese taalgebruik duidelik as 'n ding of abstrakte saak (en nie 'n lewende handelende persoon nie) as subjek van die terwyl-inkorporasie optree, vgl.:

Terwyl koningin Victoria haar staan en verwonder aan die mense wat onder haar verbyloop, sit die duiwe op haar kop.

2.27.3.1.2 Kenmerke van duratiewe terwyl-inkorporasies:

Die stamvorm van selfstandige werkwoorde en die sekondêre vorm van die modale hulpwerkwoord tree in die inkorporasie in die verledetydsaanduiding op, vgl.:

Hy het gesels terwyl die aanvaller hom bekruip.

Hy het gespeel terwyl hy moes werk.

In die voorbeeld

Jy sal nie snags kan slaap terwyl jy jou lê en bekommer nie illustreer die gebruik van die presens in die terwyl-inkorporasie en die toekomstige-tydsaanduiding in die dominante groep die gelyktydigheid van die gebeure in die toekoms.

Die duratiewe terwyl-inkorporasie kan soms dieselfde waarde as 'n voorsetsel-bepaling in 'n enkelvoudige sin hê, vgl.:

Op 'n dag, terwyl sy met 'n lesing besig was, bars hy by die deur in.

= Op 'n dag, tydens 'n lesing...

Terwyl die dag breek, daag 'n klompie padwerkers op.

= Met dagbreek...

Die duratiewe terwyl-inkorporasie kan by 'n voorafgaande naamwoord aansluit, vgl. bg. voorbeeld asook die volgende:

Die gebeure terwyl die optog aan die gang was, is op film vasgelê.

- 2.27.3.1.3 Die posisie van die duratiewe terwyl-inkorporasie t.o.v. die dominante groep: Die duratiewe terwyl-inkorporasie kan voor of ná die dominante groep optree, maar in 'n gegewe situasie is die volgorde van die komponente belangrik.

In die voorbeeld

Terwyl hy sy jas uittrek, kyk hy by die venster uit begin die persoon volgens ondersoeker eers sy jas uittrek voordat hy by die venster begin uitkyk; hierdie stelwyse dui op 'n progressiewe voorstelling van gebeure of aktiwiteite.

Indien die volgorde van die dominante en geïnkorporeerde groep in dié tipe omgeruil word, neem die aktiwiteite wat in dié onderskeie sinspotente groepe genoem word, in 'n ander volgorde in aanvang, vgl.:

Hy frommel die papiertjie op terwyl hy die lekkergoed in sy mond steek.

In die volgende voorbeeld

Hy hou sy hoed vas terwyl hy 'n pakkie sigarette koop, dit oopmaak en een aansteek

bevat die dominante groep 'n duratiewe voorstelling van 'n bepaalde aktiwiteit; die terwyl-inkorporasie bevat 'n reeks momentane handelinge wat in dieselfde tyd plaasvind. Daar word nie gelet op die progressiewe voorstelling van die gebeure nie en is die omgekeerde volgorde van die sinspotente groepe sonder semantiese verskil moontlik:

Terwyl hy 'n pakkie sigarette koop, dit oopmaak en een aansteek, hou hy sy hoed vas.

Bg. dubbele plasingsmoontlikhede van die terwyl-inkorporasie is waarskynlik daaraan toe te skryf dat die terwyl-inkorporasie die begeleidende aktiwiteit bevat van dieselfde subjek wat in die dominante groep aanwesig is.

Die volgorde van die twee sinspotente groepe is in hierdie voorbeelde primêr die keuse van die spreker of skrywer; dit hang van sy siening van die bepaalde situasie in die verhaalverband af, dit is dus in die eerste instansie 'n stilisties-bepaalde keuse.

2.27.3.2 Die toegewende gebruik van terwyl:

Terwyl-inkorporasies kan met 'n toegewende funksie gebruik word, vgl.:

As mediese student het dit my opgeval dat elke sterfgeval aan 'n spesifieke oorsaak toegeskryf word terwyl almal tog weet dat verskillende faktore gesamentlik 'n persoon se dood kan veroorsaak.

Die feit dat terwyl deur hoewel vervang kan word en dat die partikel tog in die konstruksie kan optree, onderstreep die toegewende verband wat tussen die twee sinspotente groepe bestaan.

- Die toegewende terwyl-inkorporasie kan as aanloop of uitgangspunt van die betoog voor of na die dominante sinspotente groep optree, vgl.:

Terwyl die Dekaan as hoof van die Fakulteit beskou word, doen die verskillende professore die meeste van die werk. Jy het altyd iets te sê terwyl jy niks van die aangeleentheid weet nie.

2.27.3.3 Die teenstellende gebruik van terwyl:

Die handeling of optredes wat in epiese verband deur terwyl kombineer word, kan 'n teenstellende verhouding uitdruk; terwyl het in hierdie gevalle die semantiese waarde daarenteë, in teenstelling tot.

Voorbeelde:

Hy flenter rustig in Europa rond terwyl sy vrou sukkel om liggaam en siel aanmekaar te hou.

Saul het laer opgeslaan op die heuwel...terwyl Dawid in die woestyn gebly het.

Enkele kenmerke van bg. tipe:

- In hierdie tipe tree in die verledetydsaanduiding die stamvorm van selfstandige werkwoorde en die sekondêre vorm van modale hulpwerkwoorde nie in die inkorporasie op soos wat die geval in duratiewe terwyl-inkorporasies is nie, vgl.:

Saul het laer opgeslaan...terwyl Dawid in die woestyn gebly het/moes bly.

- In betogende of redenerende taalverband kry die terwyl-teenstelling 'n bepaalde dominante waarde:

In die eerste jaar word daar aandag geskenk aan eenvoudiger kwessies terwyl probleme in die tweede en derde jaar indringend bestudeer word.

Die aspek van gelyktydigheid wat tipies is van terwyl-verbinding in die epiek word in bg. voorbeeld heeltemal tersyde gestel; die samegestelde sin dui op 'n tipe "algemene geldigheid."

- In die voorbeeld

Sy is voltyds navorser terwyl sy ook kinders grootmaak ontstaan 'n mate van semantiese gelykwaardigheid (wat deur die adverbiale elemente enersyds...andersyds of aan die een kant...aan die ander kant versterk kan word) tussen die twee komponente van die samegestelde struktuur. Hierdie struktuur wat formeel die inkorporasie van een sinsdeel in 'n ander is, grens aan 'n koördinerende struktuur; terwyl het hier balanserende, neweskikkende waarde, vgl.:

Sy is voltyds navorser en sy maak ook kinders groot. Ook in hierdie tipe is die volgorde van die komponente die keuse van die skrywer of spreker, die volgorde kan egter beïnvloed word deur die verloop van 'n verhaal, of dalk die behoefte aan beklemtoning van een van die komponente.

- Die terwyl-inkorporasie wat teenstelling uitdruk, kan nie as voorsetsel-objek of as nabepaling by die s.nw. optree nie.

2.27.3.4 Die redegewende gebruik van terwyl:

Die terwyl-inkorporasie kan ook in 'n redegewende verhouding tot die dominante groep optree, vgl.:

Terwyl julle nou hier is, kan ons net sowel vanaand vleisbraai. Terwyl die vooruitskatting hopeloos foutief was, moet nuwe projeksies opgestel word.

2.27.4 Dit is moeilik om in die gevalle waar terwyl-inkorporasies toegewende, teenstellende of redegewende verband uitdruk, te bepaal of terwyl as suiwer onderskikkende voegwoord tipeer kan word.

Die inkorporasies behou die woordvolgorde van die geïnkorporeerde groep, hoewel die verhouding wat tussen die sinspotente groepe bestaan eerder neweskikkend as onderskikkend is.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 47, p. 103.
2. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst²⁵, p. 182.
3. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, op. cit., p. 105.

2.28 Die verbindingspartikel TOE:

2.28.1 Toe kan as voegwoord, as voegwoordelike bywoord en as bywoord optree, vgl.:

Toe ek daar kom, was hy reeds weg. (voegwoord)

Ek verneem nog so ewe onskuldig na sy welstand, toe skel hy my uit. (voegwoordelike bywoord)

Hy het eers sy opstel voltooi, toe het hy vertrek. (bywoord)

In aansluiting by hierdie verskynsel van meerkunksionaliteit, tipeer Theron¹⁾ toe as 'n betrektingswoord met die kategoriaal-semantiese waarde om betrekking aan te dui.

In onderstaande bespreking word daar slegs gekyk na die gebruik van toe as voegwoord en voegwoordelike bywoord.

2.28.2 Die waarde van toe:

Die verbindingspartikel toe word gebruik vir die voorstelling van twee optredes of gebeurtenisse wat mekaar by wyse van gelyktydigheid of opeenvolging in die tyd raak; toe tree op as temporeel-aspektiese voegwoord wat die temporeel-aspektiese verhouding tussen die inhoude van die twee verbonde sinspotente groepe aandui en waarin 'n voorsetsel-bepaling, nl. op die tyd dat, opgesluit lê.

Die aspektiese sfeer van die toe-verhouding kan in die breë as "coincidentie in de tyd"²⁾ tipeer word. Allerlei fynere nuanses soos bv. gelyktydigheid, duratiwiteit of opeenvolging in die tyd kan onderskei word.

Hierdie variasies hang af van die semantiese waarde van die werkwoorde en ingevoegde adverbiale elemente wat gebruik word; die verskillende nuanses kan nie afgelei word uit die gebruik van toe as verbindingspartikel op sigself nie, dit word uit die hele sinskompleks duidelik en die juiste interpretasie word dikwels aan die leser/hoorder oorgelaat.

2.28.3 Gebruike van die voegwoord toe:

2.28.3.1 Inkorporasies met toe vertoon heelwat differensiasie in die gebruik, maar hou altyd verband met die toevallige saam aantref van toestande, gebeure of optredes in die verlede, vgl.:

Hy het my geskakel toe hy tuiskom.

In kombinasie met 'n dominante groep word die voegwoord toe direk gevolg deur 'n geïnkorporeerde sinspotente struktuur wat 'n vroeëre handeling of toestand omskryf, vgl.:

Toe die klok lui, gryp ek my tas en laat waai.

Toe hul in die Kaap aankom, moes hul hul motor laat versien.

Toe word in bg. voorbeelde suiwer terugverwysend, nl. na die tyd van die onmiddellik voorafgaande taaluiting, gebruik. Die opeenvolging in die tyd van die twee aktiwiteite word aksentueer. Dié tipe tydsaanduiding tree veral aan die begin van 'n sin op en die sinsinleidende toe word gewoonlik sterk aksentueer. By hierdie tipe toe-inkorporasie sluit 'n gekoördineerde groep dikwels aan, vgl.:

Toe hy sy hoed gryp en buite kom, het hy gesien dat hulle reeds vertrek het.

- 2.28.3.2 Sinne waarin 'n toe-inkorporasie optree, kan twee momentane handelinge van dieselfde persoon in die tyd met mekaar konfronteer. Hierdie toepassing van die toe-inkorporasie word veral in die epiek aangetref.

Toe het in hierdie gevalle dan die waarde van op dieselfde oomblik as; hierdie betekenisfaset kan onderstreep word deur die gebruik van allerlei bywoorde (bv. dadelik, ens.) in die dominante groep en deur die gebruik van net/juis voor die inkorporasie, vgl.:

Toe ek hom sien, besef ek dadelik dat hy 'n baie siek man is.

Net/juis toe ek om die hoek hardloop, sien ek hom wegry.

Die subjekte van die twee gebeurlikhede wat in die tyd met mekaar konfronteer word, kan verskil, vgl.:

Toe hy naderkom, bemerk ek dat hy 'n pak klere aan het.

- 2.28.3.3 Die toe-inkorporasie kan ook 'n aktiwiteit omskryf wat die aktiwiteit van die dominante groep onderbreek:

Ons moet teater toe gaan en was besig om aan te trek toe 'n geweldige donderstorm skielik losbars.

Oom Piet en oom Jan was al jare lank kwaai-vriende toe daar op 'n dag 'n nuwe predikant in die gemeente bevestig word.

My Pa wag al, toe ek buite kom, in die motor.

- 2.28.3.4 Die dominante groep omskryf die bestaande toestand, die toe-inkorporasie dui 'n nuwe gebeurtenis wat die gebeure of aktiwiteite in die dominante groep onderbreek, aan. Die toe-inkorporasie verrig in effek die funksie van 'n "zelfstandige progressiewe zin",³⁾ dit is veral die agtergeplaaste toe-inkorporasie wat op dié manier gebruik kan word "...wanneer zij een handeling of gebeuren bevat die logisch-semantic opgevat kan worden als volgende activiteit."⁴⁾

Gewoonlik dui die dominante groep duratiewe en die inkorporasie momentane gebeure aan.

Uit hierdie tipe toe-inkorporasies word dit duidelik dat die verbindingspartikel toe in bepaalde epiese situasies 'n neiging tot "selfstandigwording" vertoon. Hierdie neiging gaan egter nie soos by ander voegwoorde die geval is, gepaard met isolering of afskeiding nie, "...maar is te begrip uit de interne, relationele temporeel-aspectiese funksie"⁵⁾ van die samegestelde sin.

- 2.28.3.5 In die volgende toe-inkorporasies lê die waarde van die verbinding primêr op die temporeel-aspektiese vlak, hoewel daar ook sprake is van 'n oorsaaklike newefunksie:

Toe ek besef dat hy minder as ek weet, het ek besluit om die opdrag self te voltooi.

Toe die verslag gunstig was, het hulle besluit om die projek aan te pak.

Saam met die tydsaanduidende funksie van toe, gee die inkorporasie ook oorsaaklikheid te kenne.

- 2.28.4 Kenmerke van toe-inkorporasies:

Selfstandige werkwoorde in die toe-inkorporasie staan gewoonlik in die presensvorm (die sg. historiese presens) wanneer die dominante groep 'n verledetydsvorm het, vgl. bogenoemde voorbeelde. Hierdie gebruik van die presensvorm in die geïnkorporeerde groep kan ons sien as aanduiding van gelyktydigheid met die tyd van die dominante groep. As die dominante sinspotente groep m.a.w. op die verlede slaan, kan die gebruik van die presensvorm van selfstandige werkwoorde in die geïnkorporeerde groep beskou word as eweneens betrokke op die verlede. Logies kan ons dan verder stel dat die gebruik van die perfek in 'n toe-inkorporasie 'n aanduiding kan wees van voorafgaande gebeure of voltooidheid, vgl.:

Die probleem het ontstaan toe 'n paar die jakkals ingehaal het en hy skielik gaan lê.

Dikwels word allerlei adverbiale elemente in die dominante groep saam met die toe-inkorporasie gebruik om die voltooidheid van die aktiwiteit in die dominante groep te onderstreep, vgl. bv.:

Die tente was al(reeds) opgeslaan toe hulle daar aankom.

Die toe-inkorporasie kan ook by tydsbepalings (dikwels naamwoorde), aansluit en as geïnkorporeerde groep die naamwoord dan nader omskryf, vgl.:

Die ander dag toe...

Die warm namiddag toe...

Die tyd toe Christoff klein was, het ek my disnis gesukkel.

Uit die tyd toe die mense nog barbare was,...

In hierdie tipe inkorporasies word die temporele substantief nader in die loop van die tyd of in die verlede bepaal of gekarakteriseer deur die toestand, gebeure of handeling wat in die geïnkorporeerde groep omskryf word.

Die partikel toe word, veral in gesproke taal, dikwels herhaal, vgl.:

Toe¹ die dokter uiteindelik daar aankom, toe² het hy
reeds sy bewussyn herwin.

Die verskil in woordorde na toe¹ en toe² dui daarop dat toe¹ as voegwoord en toe² as voegwoordelike bywoord optree.

Die toe-inkorporasie kan in baie gevalle deur die enkele aanwysende tydsbywoord toe vervang word, vgl.:

Toe die klok lui, gryp ek my tas en laat waai.

Toe gryp ek my tas en laat waai.

Binne die dominante groep tree 'n anaforiese element dikwels op, vgl.:

Dit ontstel hom toe hy verneem dat sy goeie vriend
verongeluk het.

Dit dring eers tot hom deur toe hulle die kis in die
graf laat sak.

Die waarde van die agternageplaaste toe-inkorporasie is hier eerder temporeel as suiwer aspekties.

Indien die toe-inkorporasie tydsaanduidend optree, kan toe deur 'n substantiewiese voorsetsel-bepaling vervang word, vgl.:

Toe ek klop, kyk almal verskrik op.

Op die oomblik dat ek klop, kyk almal verskrik op.

2.28.5 Gebruik en kenmerke van die voegwoordelike bywoord toe:

Die voegwoordelike bywoord toe gee eerder neweskikkende as onderskikkende verband te kenne, vgl.:

Ons was skaars tuis toe lui die telefoon.

Ek hoor die klok lui. Toe eers begin ek hardloop.

In lg. voorbeeld sluit toe in 'n nuwe sintaktiese verbinding aan by 'n reeds bekende situasie of aktiwiteit in kombinasie waarmee toe sy presiese waarde in 'n betrokke geval verkry.

Toe as voegwoordelike bywoord kan slegs ná die dominante groep optree, vgl.:

*Toe lui die telefoon, ons was skaars tuis.

*Toe eers begin ek hardloop, ek hoor die klok lui.

Die keuse tussen die gebruik van toe as voegwoordelike bywoord of as voegwoord is in baie gevalle 'n suiwer stilistiese kwessie.

2.28.6 Die posisie van die toe-inkorporasie t.o.v. die dominante groep:

Toe-inkorporasies kan voor of na die dominante groep optree.

In die meeste van die voorbeelde tree die toe-inkorporasie egter voor die dominante groep op; dit is naamlik "...de meest levendige epische vorm"⁶⁾, die dominante groep bevat in hierdie geval die verrassingselement binne die situasie wat met die toe-inkorporasie geteken is.

Indien die toe-inkorporasie egter ná die dominante groep optree, word die gebeure in die dominante groep beklemtoon en funksioneer die toe-inkorporasie primêr verduidelikend of verklarend, vgl.:

My Pa wag al in die motor toe ek buite kom.

Hy lag heerlijk toe ek vertel wat gebeur het.

In sommige konstruksies met 'n toe-inkorporasie verrig die dominante groep 'n vraende funksie; hierdie funksie dra daartoe by dat die toe-inkorporasie gewoonlik ná die dominante groep optree, vgl.:

Wat het julle gemaak toe die lamskerm gebreek het?

Wat sê hy toe jy hom jou besluit meedeel?

Dit is egter ook moontlik om bg. tipe toe-inkorporasie voorop te stel:

Toe die lamskerm breek, wat het julle (toe) gemaak?

In hierdie volgordepatroon word die toe-inkorporasie in die dominante groep

dikwels deur die anaforiese bywoord toe hervat. Dit dui op "...een zekere mate van 'zelfstandigheid' van de toen-incorporatie teenover de vragende zin, die functioneel geconcentreerd is op het handelen van het aangesproken subject."⁷⁾

2.28.7 Vervanging van toe deur ander verbindingspartikels en -groepe:

Indien die opeenvolging in die tyd van die dominante en geïnkorporeerde groepe aksentueer word, het toe gewoonlik die waarde van nadat, vgl.:

Toe (= nadat) hulle in die Kaap aankom (aangekom het), moes hulle die motor laat versien.

Toe is in baie gevalle vervangbaar deur as:

Toe/as die klok lui, gryp ek my tas en laat waai.

Toe/as ek om die hoek hardloop, sien ek hom wegry.

Toe/as hulle groet, baklei die kinders nog vir oulaas.

Dit ontstel hom toe/as hy verneem dat sy goeie vriend verongeluk het.

Indien die dominante groep en die toe-inkorporasie beide 'n duratiewe verbale voorstelling bevat, is daar sprake van gelyktydigheid en kan toe deur terwyl vervang word, vgl.:

Toe (= terwyl) hy aan die woord was (is), luister hul aandagtig.

Toe (= terwyl) hulle groet, baklei die kinders nog vir oulaas.

Toe kan ook die waarde omdat/vanweë die feit dat hê, vgl.:

Toe (= omdat/vanweë die feit dat) hy na die dood van sy vrou alleen agterbly, het hy 'n kluisenaarsbestaan gevoer.

Verwysings:

1. Theron, A.S., Aspekte van die Bywoord in Afrikaans, p. 96.
2. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 49, p. 221.
3. Ibid., p. 233.
4. Ibid., p. 233 - 234.
5. Ibid., p. 234.
6. Ibid., p. 229.
7. Ibid., p. 232.

2.29 Die voegwoord WAAR:

2.29.1 Die partikel waar (waarvan die vorm ooreenkom met dié van 'n vraende vnw.) kan 'n inkorporasie inlei en in die inkorporasie 'n voegwoordelike funksie verrig.

Waar-inkorporasies kan plekaanduidend, temporeel-hipoteties, teenstellend en redegewend of oorsaaklik optree.

Skrywers verskil oor die funksie wat die partikel waar verrig:

- Rijpma en Schuringa¹⁾ en die Nasionale Woordeboek²⁾ beskou waar naas werkwoord of b.nw. ook as 'n voegwoord of bywoord.
- Overdiep en Van Es³⁾ tipeer die partikel as voegwoord, bywoord of voorsetsel.
- Van Dale⁴⁾ beskou die partikel as bywoord en as onderskikkende of redegewende voegwoord.

2.29.2 Enkele kenmerke van waar-inkorporasies:

2.29.2.1 Plekaanduidende waar-inkorporasies:

2.29.2.1.1 Waar kan in 'n indirekte vraag of stelling die beginposisie in die ge-inkorporeerde groep inneem. Sulke inkorporasies tree dan gewoonlik as subjek of objek in die sin op.

Na die vraende werkwoord vra en die werkwoorde weet, twyfel, ondersoek, ens. tree die waar-inkorporasie as objek van die dominante groep op, vgl.:

Hy vra waar ek woon.

Hy weet waar ek woon, ens.

Waar wat subjeks- of objeksinkorporasies inlei, verskil t.o.v. semantiese waarde:

- i) Die partikel waar kan (ook wanneer dit saam met 'n voorsetsel ingebou is in woorde soos waarby, waarop, ens.) optree met die waarde op watter plek, vgl.:

Hy vra waar die sleutels is.

Ek weet waar die skêr is.

Weet jy waar hy woon?

- ii) Die waar-inkorporasie kan met die waarde op die plek(-ke) waar, oral waar, optree, vgl.:

Ons ploeg waar die grond sag is.

Hy het goed geweet waar sy broer geskuil het.

In die volgende voorbeelde tree die waar-inkorporasie op as noodsaaklike aanvulling van die dominante groep, vgl.:

Ongeduldig voel ek in die donker waar die flits is.

Die terroris het gewys waar hul die rivier oorgesteek het.

- 2.29.2.1.2 Die partikel waar kan 'n plek-inkorporasie inlei wat bepalend/beskrywend optree, vgl.:

In die gang, waar die lig brand, speel die kinders.

Hulle wag op die koppie waar dit veiliger is.

'n Hotel word gebou op die plek waar vroeër 'n hotel was.

Dit is in die wynbedryf waar die goue eiers gelê word.

In bg. voorbeelde tree die waar-inkorporasie op by 'n naamwoord in 'n voorsetselbepaling wat plekaanduidend funksioneer: in die gang, op die koppie, op die plek, ens.

Die waar-inkorporasie tree in hierdie voorbeelde op as hervatting van 'n bepaling van plek.

Die waar-inkorporasie kan in 'n beskrywende funksie gebruik word as uitbreiding van 'n voorafgaande nw., vgl.:

Die huis waar ek gebore is, het afgebrand.

Die besluit waar julle wil gaan woon, is 'n belangrike een.

Indien die waar-inkorporasie lokaliserend optree, kan dit deur 'n anaforiese bywoord of 'n substantiewiese voorsetsel-bepaling vervang word, vgl.:

'n Hotel word gebou waar vroeër 'n kerk was.

<u>Waar</u> vroeër 'n kerk was	)	word 'n hotel gebou.
<u>Op daardie plek</u>	)	
<u>Daar</u>	)	

In hierdie gevalle ontleen die anaforiese woord sy presiese betekenis vir die betrokke sin aan die woord of substantiewiese woordgroep waarna dit verwys.

- 2.29.2.2 In onderstaande voorbeeld tree die waar-inkorporasie nie as suiwer lokaliserende bepaling op nie, die waar-inkorporasie verkry ook 'n (temporeel) hipotetiese faset; waar het hier die addisionele semantiese waarde as/indien, vgl.:

Waar meganisering enigsins moontlik is, word die masjien reeds gebruik.

- 2.29.2.3 Die waar-inkorporasie kan ook 'n teenstellingsfaset ('n afwyking of uitsondering) in die samegestelde sin onderstreep:

Waar die moderne skrywer vryelik standpunt ten opsigte van enige onderwerp inneem, (daar) was dit twintig jaar gelede nie die geval nie.

Waar hy sy studie moes onderbreek, (daar) kon sy broer egter syne voltooi.

Waar die meeste mense in die somervakansie see toe gaan, hou hulle liever in die Bosveld vakansie.

In bg. voorbeelde is waar = terwyl; dié gebruik is hoofsaaklik beperk tot betogende, veral amptelike, taal.

In hierdie tipe voorbeelde tree daar wat dan terugwys na die inkorporasie dikwels in die agtergeplaaste dominante groep op.

- 2.29.2.4 Dikwels noem die waar-inkorporasie veral in betoë en joernalistieke verhandelinge die rede of oorsaak van wat in die dominante groep genoem word, vgl.:

Waar almal op jou reken, kan jy hulle nie teleurstel nie.

Waar die oorhoofse onkoste verminder, moet pryse daal.

Waar direkteure groot beweeglikheid moet hê, sal meer vliegtuie beskikbaar moet wees.

Indien bg. stellings as algemeen-geldende ekonomiese wette interpreteer word, kan waar gelyk gestel word aan orals waar/indien, as, wanneer.

Hierdie tipe inkorporasies kan ook, veral in amptelike taal, die redegewende/kousale waarde aangesien verkry; "...omdat de redenering gericht is op de gegeven toestand waarin de spreker zelf verkeert, krijgt zijn betoog een logisch geordend karakter."⁵⁾

Die kousale waarde van hierdie konstruksie hou verband met die feit dat die aktiwiteit van die dominante en geïnkorporeerde groep op dieselfde "plek" of gelyktydig plaasvind.

2.29.2.5 In waar-inkorporasies word die stamvorm van die werkwoord dikwels gebruik hoewel die dominante groep op die verledetyd betrekking het en die same-gestelde verledetydsvorm in die dominante groep gebruik word, vgl.:

Die hele middag het Liana in haar kamer gelê, waar die sonnetjie lekker skyn.

Interessant is die posisie-wisseling van subjek en spilwerkwoord in die waar-inkorporasie:

Jy moet kyk waar jy loop.

Jy moet kyk waar loop jy.

Ek weet waar hy vandaan kom.

Ek weet waar kom hy vandaan.

Soos bg. voorbeelde illustreer, kan die waar-inkorporasie voor of ná die dominante groep optree.

Verwysings:

1. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst²⁵, p. 182.
2. Nasionale Woordeboek³, p. 588. (eerste en tweede kolomme)
3. Overdiep, G.S. en G.A. van Es, Beknopte Stilistiese Grammatica van het Nederlands⁶, p. 230.
4. Van Dale¹⁰, p. 2857.
5. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 50, p. 267.

2.30 Die voegwoord WANNEER:

2.30.1 Wanneer tree as bywoord of as voegwoord op met die waarde op die tyd dat, as, op watter tyd.¹⁾

Van Dale tipeer wanneer as bywoord (= op welke tyd, ... onder welke omstandigheden) of as voegwoord "ter inleiding van een tijdbepalende of een voorwaardelike zin."²⁾

Volgens Van Es en Van Caspel kan wanneer as 'n tipiese voegwoord beskou word wanneer in presensvoorstelling die hipotetiese of voorwaardelike faset oorheers en wanneer = as/indien.³⁾ Die wanneer-inkorporasie tree in sulke gevalle nie langer as sinsdeel binne die geïnkorporeerde groep op nie.

Voorbeelde:

Die kinders kan gaan swem wanneer dit warmer word.

Die telegram meld wanneer ons hulle kan verwag.

Wanneer hy 'n nuwe motor gekoop het, sal hy lekker kan rondry.

Wanneer hulle ons nodig het, help ons hulle.

2.30.2 Enkele kenmerke van wanneer-inkorporasies:

2.30.2.1 Die funksie van wanneer-inkorporasies kan uiteenlopend van aard wees, vgl.:

i) Die tipe

Die telegram meld wanneer ons hulle kan verwag.

Hy vra/wil weet/verneem wanneer ons kom.

Die wanneer-inkorporasie tree as objek by die dominante groep op; veral na die sg. vraende werkwoorde in die dominante groep.

ii) Die tipe

Wanneer hy sal terugkeer, is onseker.

Die wanneer-inkorporasie kan dus ook as subjek optree, veral in B-tipe sinne.

Interessant is die volgende voorbeeld waarin 'n voorlopige subjek in die vorm van dit in die dominante groep optree, vgl.:

Dit is bewonderenswaardig wanneer 'n vrou tegelyk Ma en beroepsvrou is.

Hierdie voorbeeld is vergelykbaar met die volgende dat-inkorporasie:

Dit is bewonderenswaardig dat sy tegelyk Ma en beroepsvrou is.
Dit is interessant dat vooropstelling van hierdie tipe wanneer-inkorporasie nie moontlik is sonder die gebruik van die partikel dit nie, vgl.:

Wanneer 'n vrou tegelyk Ma en beroepsvrou is, is dit bewonderenswaardig.

*Wanneer 'n vrou tegelyk Ma en beroepsvrou is, is $\emptyset$ bewonderenswaardig.

Vooropstelling van die dat-inkorporasie, sonder die gebruik van die partikel dit is egter wel moontlik, vgl.:

Dat sy tegelyk Ma en beroepsvrou is, dit/ $\emptyset$ is bewonderenswaardig.

iii) Die tipe

Die probleem is wanneer ons moet vertrek.

Die wanneer-inkorporasie tree as gesegdesin op.

iv) Die tipe

Die vraag wanneer hy sal reg wees om te vertrek, ontsenu hom.

Die wanneer-inkorporasie kan ook optree as geïnkorporeerde byvoeglike bepaling by 'n nomen in die dominante groep.

2.30.2.2 Hoewel die gebruik van wanneer op gelyktydigheid in die algemeen dui, kan die waarde van wanneer-inkorporasies uiteenlopend van aard wees, vgl.:

i) Die voorbeeld

Skakel die ketel af wanneer dit kook.

In hierdie voorbeeld is wanneer = op die tyd/dieselfde oomblik dat... en het die inkorporasie 'n temporeel-aspektiese waarde.

ii) Die voorbeeld

Die boere kan begin plant en saai wanneer (= sodra) dit begin lente word.

In hierdie voorbeeld is wanneer min of meer sinoniem met sodra en word die hipotetiese waarde van die wanneer-inkorporasie beklemtoon.

Ook in verband met die toekoms verkry die wanneer-inkorporasie hipotetiese waarde, vgl.:

Wanneer jy by ons kom kuier, sal jy baie plesier hê.

Die gebruik van wanneer dui op 'n moontlike gebeurtenis in die toekoms.

- 2.30.2.3 Die gebruik van allerlei partikels saam met en in wanneer-inkorporasies: Die partikel dan tree dikwels as terugwysende bywoord in die dominante groep wat ná 'n wanneer-inkorporasie volg, op. Vgl.:

Wanneer jy die verbouings in die Kaapse middestad gesien het, dan kan jy van vooruitgang praat.

Wanneer ek in die Boland kuier, dan moet ek by al die familie gaan inloer.

Wanneer ons die evalueringsvorme in die regte lig beskou, dan kan ons nie anders as om daaraan waarde te heg nie.

Die kombinasie wanneer + ook (al) kan as konsessiewe inkorporasie optree, vgl.:
Wanneer jy ook (al) by ons kom kuier, sal jy baie plesier hê.

- 2.30.2.4 Verdere kenmerke van wanneer-inkorporasies:

Die gebruik van die toekomstige- of verledetydsaanduiding in die dominante groep en die presensvorm in die wanneer-inkorporasie dui op die gelyktydigheid van die gebeure, vgl.:

Hy sal 'n verklaring uitreik wanneer hy in Londen land.

Hy gaan teleurgesteld wees wanneer die span aangekondig word.

Hy het my gereeld besoek wanneer hy dorp toe kom.

In lg. voorbeeld is daar naas die aanduiding van die gelyktydigheid van die gebeure, sprake van 'n iteratiewe newefunksie. In hierdie voorbeeld is wanneer = telkens as. (Eng. whenever).

Die parentetiese gebruik van die wanneer-inkorporasie verrig die funksie van 'n beleefde verontskuldiging, vgl.:

Wel, 'n moontlikheid sal miskien wees, wanneer ons die saak eers deeglik ondersoek het, om minder dramatekste voor te skryf.

Die wanneer-inkorporasie tree dikwels selfstandig op. In hierdie gevalle is wanneer = as en dikwels is 'n woord soos tog onmisbaar, vgl.:

Wanneer (= as) jy dit tog waag!

- 2.30.2.5 Die moontlikheid om wanneer deur ander verbindingspartikels te vervang:
- Wanneer kan deur as vervang word, vgl.:

Hy word die nuwe skoolhoof wanneer/as mnr. X aftree.

Ons staan op wanneer/as die wekker lui.

Indien wanneer = as is dit nie altyd presies duidelik of ons met 'n temporele of kousale inkorporasie te make het nie. Dit kan verklaar word deurdat daar dikwels 'n kousale verband bestaan tussen twee gebeurtenisse wat onmiddellik op mekaar volg.

- Wanneer kan deur indien vervang word; in dié gevalle word die voorwaardelike faset van die verbindingspartikel onderstreep, vgl.:
Wanneer (= indien) ek sjokolade eet, kry ek skeelhoofpyn.
- Wanneer kan met die waarde sodra gebruik word, vgl.:
Die stasiegebou sal in gebruik geneem word wanneer (= sodra) dit voltooi is.

2.30.2.6 Die posisie van die wanneer-inkorporasie t.o.v. die dominante groep: Wanneer-inkorporasies kan voor of ná die dominante groep optree, vgl. die voorafgaande voorbeelde.

Indien die wanneer-inkorporasie ná die dominante groep optree, word "...het hypothetisch karakter als uitgangspunt van de redenering afgezwakt tot min of meer verklarende toevoeging,"⁴⁾ vgl.:

- 'n Mens kan op 'n kind se gesig sien wanneer hy jok.
In hierdie voorbeeld is wanneer vergelykbaar met die voegwoord of:
'n Mens kan op 'n kind se gesig sien of hy jok.

Verwysings:

1. Nasionale Woordeboek³, p. 590. (eerste kolom)
2. Van Dale¹⁰, p. 2869.
3. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 50, p. 273.
4. Ibid., p. 275.

2.31 Die volgende groepie voegwoorde word minder geredelik gebruik:

2.31.1 Die voegwoorde ALHONDERD, ALHONDERD-EN-TIEN en ALDUISEND-EN-TIEN:

Interessant is die min of meer identiese gebruik van hierdie partikels in 'n voegwoordelike funksie soos genoem in die WAT, Deel I, p. 149, eerste kolom.

Hierdie partikels het die semantiese waarde nogtans, al is dit ook so, dit maak nie saak nie, almaskie en (des)nietemin.

Voorbeelde wat die WAT noem is die volgende:

Alhonderd/ alhonderd-en-tien/alduisend-en-tien het ek dit belowe, ek sal dit nie nou doen nie.

In hedendaagse gebruiks-Afrikaans word die partikels selde gebruik.

2.31.2 Die voegwoord ALLEEN:

Hierdie voegwoord word met die semantiese waarde behalwe dat, uitgesonderd dat, met die beperking dat, maar net¹⁾ in effens strak, formele Afrikaans gebruik.

Voorbeelde:

U opstel is interessant; alleen, die taalgebruik is nie goed nie.

Hy is 'n harde werker; alleen, hy is nie altyd betroubaar nie.

In bg. tipe voorbeelde noem Van Dale²⁾ alleen egter 'n bywoord.

Volgens Van Dale tree alleen in die verbinding nie alleen...maar ook op "...met verbleekte betekenis als aaneenschak. voegw."³⁾ Vgl.:

Hierdie is nie alleen interessant nie, maar ook bruikbaar.

Voor alleen word 'n kommapunt gewoonlik gebruik en daarná 'n komma.

2.31.3 Die voegwoord ALMASKIE/ALMISKIE:

As variante vorm van almaskie word almiskie gebruik.

Almaskie word in die WAT, Deel 1, p. 161 (eerste kolom) as voegwoord tipeer en die volgende voorbeeld word genoem:

Almaskie almal haar dit afgeraai het, het sy dit tog gedoen.

Almaskie/almiskie het die semantiese waarde hoewel, nieteenstaande.

2.31.4 Die voegwoord ALOFSKoon:

Volgens die WAT, Deel 1, p. 161 (derde kolom) is die voegwoord alofskoon 'n kontaminasievorm van alhoewel en ofskoon en word dit veral in die werk van Jochem van Bruggen aangetref.

2.31.5 Die voegwoord ALVORENS:

Hierdie voegwoord word veral in verhewe (deftige) taal gebruik met die semantiese waarde voordat of eer en die inkorporasie tree gewoonlik as bepaling van tyd op. Volgens Ponelis⁴⁾ druk die alvorens-inkorporasie tydsoriëntasie uit.

Voorbeelde:

Hy moes lank baklei alvorens die ouer garde sou instem.
Alvorens tot die stap oorgegaan word, moet nog genoem word dat...

In die volgende voorbeeld

Hoe lank sal dit duur alvorens entstof beskikbaar is?
word verskillende oriëntasies ten opsigte van bepaalde tydspunte gestel.

2.31.6 Die voegwoord ANDERSINS:

Andersins kan as voegwoord en as bywoord optree.⁵⁾

Die voegwoord andersins tree met onder andere die volgende semantiese onderskeidings op:

i) Origens, in ander opsigte, vgl.:

Ek en Piet verskil net oor een klein sakie, andersins is ons dit met mekaar eens.

ii) In die ander (teenoorgestelde) geval, as dit nie so was nie, anders, vgl.:

Christoff het skielik siek geword, andersins sou ons beslis kom kuier het.

In die volgende voorbeeld gee andersins voorwaarde te kenne:

Die bestuurder het wild gerem, andersins het ons seker teen die stilstaande motor gebots.

Die andersins-inkorporasie is met want as parafraseerbaar, vgl.:

Die bestuurder het wild gerem, want as hy nie wild gerem het nie, het ons sekerlik teen die stilstaande motor gebots.

2.31.7 Die voegwoord ASMEDE:

Die WAT⁶⁾ noem asmede 'n voegwoord met die waarde en ook, benewens, asook.

Asmede word nie geredelik in die spreektaal aangetref nie, vgl. onderstaande voorbeelde:

Die beskerming van ons noordelike grense, asmede die stryd teen binnelandse terrorisme, is verantwoordelik vir die groot hoeveelhede geld wat aan verdediging bestee word.

SWAPO eis die vrylating van aangehouenes asmede die onttrekking van die Verenigde Volke se veiligheidsmagte.

Die huis asmede (eerder asook/sowel as) die buitegeboue is totaal deur die brand verwoes.

Hoewel asmede semanties gelyk is aan die partikels insgelyks/eweneens, dien dit slegs as toevoeging van 'n sinsdeel waarop besondere klem gelê word,⁷⁾ vgl.:

Daar word aangedring op skadevergoeding, asmede op ontslag en vervolging van die skuldiges.

Die aaneenskakelende voegwoord asmede verbind veral sinsdele, volgens Van Schoor⁸⁾ is asmede 'n neweskikkende voegwoord in die volgende sin omrede twee subjekte gelykgestel word, vgl.:

Die man en vrou asmede hul twee volwasse seuns word aangehou.

2.31.8 Die voegwoord ASOOK:

Volgens die WAT⁹⁾ het die voegwoord asook die waarde en (daarby) ook, en behalwe die genoemde ook nog.

Ook Van Dale¹⁰⁾ noem asook 'n voegwoord.

Voorbeeld:

Die student moet die gegewens inwin, asook die opstel skryf.

2.31.9 Die voegwoord BYGEVAL:

Bygeval word in die WAT¹¹⁾ as voegwoord met die waarde indien, ingeval, tipeer.

Van Dale¹²⁾ tipeer bygeval egter slegs as bywoord met die waarde "toevallig, misschien".

Voorbeeld:

Bygeval jy stad toe gaan, bring asb. vir my hierdie patroon saam.

Volgens J.L. van Schoor¹³⁾ kan die bygeval-inkorporasie voorwaarde uitdruk, vgl.:

Bygeval dit reën, sal ons die piekniek afstel.

Bygeval word selde in hedendaagse geskrewe of gesproke Afrikaans gebruik.

2.31.10 Die voegwoord BYGEVOLG:

Hierdie voegwoord¹⁴⁾ (wat ook as bywoord kan optree) het die waarde voortvloeiende uit wat voorafgaan, gevolglik, dus, derhalwe.

Van Dale¹⁵⁾ tipeer hierdie partikel as voegwoordelike bywoord met die waarde "daarom, derhalwe, dus".

Ook De Witte en Wijngaards¹⁶⁾ tipeer bygevolg as voegwoordelike bywoord.

Voorbeeld:

Haar ouers was nie van haar toestand bewus nie, bygevolg
kon hulle haar nie help nie.

Die oorsaak word in die dominante groep genoem, die gevolg of gevolgtrekking word in die geïnkorporeerde groep, wat dan gewoonlik die swaarste klem dra, vermeld.

Bygevolg word selde in hedendaagse geskrewe of gesproke Afrikaans gebruik.

2.31.11 Die voegwoord DAAR:

Bouman en Pienaar¹⁷⁾ tipeer die partikel daar met die waarde omdat/ aangesien as 'n voegwoord van oorsaak of rede.

Van Dale wat beweer die partikel daar dui "...de grond of de reden aan"¹⁸⁾ sluit by hierdie sienswyse aan.

Die voegwoord daar kan net soos deurdat, terwyl, omdat, aangesien en dewyl,¹⁹⁾ (maar dan veral in strakker, betogende taal) gebruik word om 'n oorsaaklike verband aan te dui, vgl.:

Daar hy gereeld werk, het hy goeie punte behaal. (daar = omdat)

Daar hy besonder gevat is, het sy raak en gepaste antwoorde dikwels uitbundige lagbuie ten gevolge.

Daar (= aangesien, omdat, terwyl) hy nie die vraag verstaan nie, swyg hy maar.

Daar sy vrou siek is, kan hulle nie kom nie.

Die daar-inkorporasie kan ook ná die dominante groep volg:

Ek jaag hom die skrik op die lyf daar...

Ek neem aan hierdie sportsoort deel daar die gimnastieksaal so naby ons huis is.

In hedendaagse Afrikaans word die partikel daar volgens 'n eerste verkenning minder geredelik as omdat gebruik; daar word veral in geskrewe Afrikaans in die betogende vorm gebruik, in die epiek klink daar-inkorporasies meestal té deftig of formeel.

Die daar-inkorporasie kan voor die dominante groep optree, maar as dit as verklaring by die dominante groep aangebied word, skuif dit na die einde van die sin, vgl. die reeds-genoemde voorbeelde, asook:

Hy kon geen standpunt inneem nie, daar hy die saak eers met die Direkteur moes bespreek.

"Meestal omskryf die daar-inkorporasie een verklaring, grond of reden voor iemands gedrag of bewering, zelden een objektief oorzakelijke relatie tussen de twee zinspotente groepen."²⁰⁾

2.31.12 Die voegwoord DEURDIEN:

Deurdien tree as redegewende voegwoord op.

Die WAT²¹⁾ noem die volgende voorbeeld:

Die saak is baie moeilik deurdien sekere getuies voorbedagtelik meined gepleeg het.

Ondersoeker het hierdie voegwoord nie in hedendaagse Afrikaans teëgekom nie.

2.31.13 Die voegwoorde DEWYL en OWERMITS:

Volgens Van der Merwe²²⁾ is dewyl en owermits voegwoorde van rede/oorsaak.

Volgens Van Dale word dewyl (= omdat, daar) veral in "deftige stijl"²³⁾ gebruik en word die verouderde overmits (= aangezien, omdat) gebruik ter inleiding van 'n redegewende bysin.²⁴⁾

Volgens die WAT²⁵⁾ is dewyl 'n verouderde voegwoord met die waarde aangesien, omdat, daar.

Voorbeelde: Dewyl God barmhartig is, vergewe hy ons.

Owermits in alle verbonde drie dele is, moet die ouers die hele gelofte nakom.

2.31.14 Die voegwoord EWEAS (EWENAS):

Volgens Van Dale²⁶⁾ druk hierdie vergelykende voegwoord ooreenstemming uit.

Eweas het die waarde net soos en word volgens ondersoeker primêr in
ouer Afrikaans aangetref, soos die WAT-voorbeelde²⁷⁾ dan ook illustreer.

Voorbeelde:

Eweas die ander, praat hy geen woord op die jag nie.

(G.C. en S.B. Hobson)

Hy wis dat dit die wa was van hul bywoner...wat...eweas
hy self daarop uitgegaan het om koring en mielies om te ruil.

(G.S. Preller)

Hy is 'n getroue kerkganger, maar sy kerklike eweas sy maat-
skaplike lewe is deur die sonderlingste eienaardighede
gekenmerk.

(Eugene Marais)

Eweas baie ou mense het sy die gewoonte om saggies te
sit en praat.

(J.J. Groeneweg)

2.31.15 Die voegwoord GELYK:

Gelyk word met die waarde soos, net soos²⁸⁾ as vergelykende voegwoord
in meer formele boekagtige Afrikaanse gebruik.

Die gelyk-inkorporasie kan ook modaliteit uitdruk.

Voorbeeld:

Gelyk voorheen, was hul afvallig weer.

(Berymde Psalms 78 : 20)

2.31.16 Die voegwoord GESIEN:

Die waarde van die voegwoord gesien is ongeveer met die oog daarop,
lettende daarop.

Gesien word hoofsaaklik in ouer Afrikaanse geskrifte aangetref, vgl. in hierdie verband die volgende WAT²⁹⁾-voorbeeld:

Nog minder duidelik is dit hoe die sorg vir ons eie taal ooit sal kan lei tot "verzwakking onzer nationale eenheid..." gesien juis die ...volkstaal...die uitdrukking is van ons nasionale eenheid.

(E.C. Pienaar)

2.31.17 Die voegwoord INGEVAL:

Ingeval wat uit 'n voorsetsel-bepaling in geval, vgl.:

In geval van reën kan ons nie kom nie ontwikkel het, word as voorwaardelike en onderstellende voegwoord tipeer.³⁰⁾

Volgens Van Dale word die onderskikkende voegwoord ingeval gebruik "...ter inleiding van een voorwaarde waarvan de verwezenlijking als twijfelachtig wordt voorgesteld."³¹⁾

Ingeval tree met die waarde indien, as, gestel dat op; die ingeval-inkorporasie gee dus voorwaarde te kenne.

Voorbeelde:

Ingeval ons nie betyds terug is nie, moet jy maar solank alleen met die reëlins voortgaan.

Roep my ingeval hy kom.

Ek sal hierdie belangrike stelling herhaal ingeval daar iemand is wat nie mooi gehoor het nie.

In lg. voorbeeld geld die stelling in die dominante groep (nl. ek herhaal hierdie belangrike stelling) ongeag of die onderstelling in die ingeval-inkorporasie werklikheid word (nl. of iemand gehoor het of nie).

Die ingeval-inkorporasie kan by 'n infinitief-konstruksie in die dominante groep aansluit:

Daar is planke saamgery om 'n doodskis te maak ingeval iemand sou sterf.

Dit lyk of die ingeval-inkorporasie veral in sprekergebonde uitdrukkings voorkom.

2.31.18 Die voegwoord KANTIE:

Kantie kom nie baie uitgebreid in hedendaagse AB-Afrikaans voor nie, ondersoeker het dit wel in Oos-Kaap gesproke Afrikaans teëgekom.

Die WAT³²⁾ gee die funksie van kantie aan as voegwoord en tussenwerpsel. Hierdie tipe meerfunksionaliteit ('n voegwoord wat ook as uitroep kan optree) is nie baie algemeen in Afrikaans nie.

Die waarde van kantie wat gewoonlik teenstellend gebruik word, is:
maar kyk, kyk nou, al die tyd, en tog.

Die WAT gee die volgende voorbeelde:

Jy sê jy het my lief; kantie hy weet niks nie.
(opgeteken te Windsorton)

Kantie, hy maak asof hy die bal wil uitgee en daar
hardloop hy deur. (Kirkwood)

Kantie, hoe skop so 'n klong nou weer.
(Ladismith)

2.31.19 Die voegwoorde NAMATE en NA GELANG:

- 2.31.19.1 Namate word in Afrikaans, my Taal³³⁾ as voegwoord tipeer, maar die Nasionale Woordeboek³⁴⁾ noem dit 'n bywoord met die waarde na gelang, in verhouding van of tot. Van der Walt en andere³⁵⁾ en ook Ponelis tipeer namate as 'n voegwoord wat 'n verhoudingsbysin inlei. In dieselfde verband noem lg. skrywer na gelang 'n voegwoord en beweer "...die een voegwoord (is) in die skrywer se taal-gebruik bloot 'n wisselvorm van die ander."³⁶⁾ Ook volgens Van Dale is naarmate = naargelang.³⁷⁾ Rijpma en Schuringa³⁸⁾ noem namate 'n voegwoord van verhouding, vgl.:
- i) Namate ek ouer word, aanvaar ek dinge makliker.
 - ii) Dit het kouer geword namate ons hoër geklim het.
 - iii) Namate die wetenskap vorder, word dit moeiliker om daarmee tred te hou.
 - iv) Namate die dae langer word, rig ek meer uit.

2.31.19.2 Enkele kenmerke van namate-inkorporasies:

Tussen die dominante groep en die namate-inkorporasie bestaan "...een zekere evenredigheid van oorzaak en gevolg."³⁹⁾

Na namate kry ons die sg. bysinswoordorde.

Interessant is dat dieselfde verhouding wat in voorbeeld iv) uitgedruk word, ook deur die gebruik van hoe in die dominante sowel as in die geïnkorporeerde groep, uitgedruk kan word, vgl.:

Hoe langer die dae word, hoe meer rig ek uit
of deur hoe in die geïnkorporeerde groep en des te in die dominante groep te gebruik:

Hoe langer die dae word, des te meer rig ek uit.

Interessant is dat die geïnkorporeerde hoe-groep gewoonlik voorop staan:

*Hoe meer rig ek uit, hoe langer die dae word.

*Des te meer rig ek uit, hoe langer die dae word.

2.31.20 Die voegwoord ONDERWYL:

J.L. van Schoor⁴⁰⁾ noem onderwyl 'n onderskikkende voegwoord met die waarde terwyl en gee die volgende voorbeeld:

Hy sny die sleutel onderwyl jy daarvoor wag.

2.31.21 Die voegwoord SELFDE:

Volgens die Nasionale Woordeboek⁴¹⁾ het die voegwoord selfde die waarde nieteenstaande, afgesien van, vgl.:

Ek gaan my standpunt stel selfde die gevolg.

Volgens bg. bron word die kombinasie selfde wat ook gebruik. Die waarde van hierdie kombinasie is al gebeur wat, hoe ook al, vgl.:

Ek gaan my standpunt stel selfde wat die gevolg is.

Volgens ondersoeker is die gebruik van die partikel uiters seldsaam in hedendaagse Afrikaans.

2.31.22 Die voegwoord VERMITS:

Hierdie ongewone voegwoord het die waarde aangesien, omdat.⁴²⁾

Volgens Van Dale is vermits 'n redegewende voegwoord wat in deftige styl gebruik word "ter inleiding van een bijwoordelike zin die de reden uitdrukt van de gedachte, in den hoofdzin vermeld."⁴³⁾

Voorbeeld:

Hy kon geen inligting verstrek nie vermits hy niks van die gebeure geweet het nie.

2.31.23 Die voegwoord WAT:

Die Nasionale Woordeboek tipeer wat naas (betreklake) voornaamwoord en tussenwerpsel ook as voegwoord⁴⁴⁾ vgl. bv.:

Ek hoor nie wat hy sê nie.

= Ek hoor nie dit nie.

Hy vertel wat gebeur het = Hy vertel die nuus.

In hierdie voorbeelde tree die wat-inkorporasie as objek by die dominante groep op.

Die volgende stereotiepe verbindings word ook aangegee:

Wat ook al gebeur, ons kom beslis kuier.

In hierdie voorbeeld is die waarde van die wat-inkorporasie nl. al gebeur enigiets.

Die wat-inkorporasie het 'n sterk modale kleur en word konsessief-modaal gebruik.

Verwysings:

1. WAT, Deel I, p. 153. (derde kolom)
2. Van Dale¹⁰, p. 150.
3. Loc. cit.
4. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 340.
5. WAT, Deel I, pp. 196 - 197.
6. Ibid., p. 282. (eerste kolom)
7. Den Hertog, C.H., Nederlandsche Spraakkunst², Deel III, p. 220.
8. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 90.
9. WAT, Deel I, p. 282. (tweede kolom)
10. Van Dale¹⁰, p. 155.
11. WAT, Deel I, p. 566. (eerste kolom)
12. Van Dale¹⁰, p. 313.
13. Van Schoor, J.L., op. cit., p. 97.
14. WAT, Deel I, p. 566. (eerste kolom)
15. Van Dale¹⁰, p. 313.
16. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands.
Een evolutief-klassieke synthese, p. 133.
17. Bouman, A.C. en E.C. Pienaar, Afrikaanse Spraakkunst², pp. 177 - 178.
18. Van Dale¹⁰, p. 487.
19. WAT, Deel II, p. 4. (kolomme twee en drie)
20. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 49, p. 237.
21. WAT, Deel II, p. 105. (derde kolom)
22. Van der Merwe, C.P., 'n Handleiding vir Sekondêre Afrikaans-Leerlinge,
p. 179.
23. Van Dale¹⁰, p. 517.
24. Ibid., p. 1767.
25. WAT, Deel II, p. 129. (kolom drie)
26. Van Dale¹⁰, p. 650.
27. WAT, Deel II, p. 629. (eerste kolom)

28. WAT, Deel III, p. 127. (eerste kolom)
29. Ibid., p. 177. (derde kolom)
30. WAT, Deel IV, p. 554. (derde kolom)
31. Van Dale¹⁰, p. 1040.
32. WAT, Deel V, p. 266. (eerste kolom)
33. De Klerk, P.F., Esterhuizen, B.J., Hammann, H.J.R. en E.L. Neethling, Afrikaans, my Taal⁶, Sts. 9 en 10, p. 320.
34. Nasionale Woordeboek³, p. 333. (eerste kolom)
35. Van der Walt, C.P., C.P. van Aardt en L.C. Eksteen, Taalkunde vir die Middelbare Skool², p. 153.
36. Ponelis, F.A., Grondtrekke van die Afrikaanse Sintaksis, p. 138.
37. Van Dale¹⁰, p. 1522.
38. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 106.
39. Loc. cit.
40. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 96.
41. Nasionale Woordeboek³, p. 436. (tweede kolom)
42. Ibid., p. 557. (tweede kolom)
43. Van Dale¹⁰, p. 2715.
44. Nasionale Woordeboek³, p. 591. (tweede kolom)

2.32 Die volgende paar verbindingspartikels is lastig deurdat hulle eerder as voorsetsels as as voegwoorde beskou kan word, maar nogtans die verbindingsfunksie van voegwoorde, soms eerder onderskikkend, soms eerder neweskikkend, vertoon.

2.32.1 Die verbindingspartikel BEHALWE:

2.32.1.1 Behalwe was oorspronklik 'n voorsetsel-bepaling wat tot één woord saamgegroeï het. (< bi halve = "ter zijde")¹⁾

Volgens Van Es en Van Caspel is behalwe "...eigenlijk een beknopte constructie waarbij de verbale, participiale vorm is verzwegen."²⁾

Behalwe word in woordeboeke as voorsetsel en voegwoord aangegee. (Vergelyk bv. die WAT, Deel I, p. 357 (eerste kolom) wat behalwe as voorsetsel en voegwoord tipeer; so ook die Nasionale Woordeboek.³⁾)

Die semantiese waarde van behalwe is naamlik uitgesonderd, met uitsondering van, buiten, benewens.

2.32.1.2 Enkele kenmerke van die gebruik van behalwe:

Behalwe kan vervang word deur maar...nie...nie of en...(nie...nie), vgl.:

- i) Almal gaan, behalwe Piet.
Almal gaan, maar nie Piet nie.
Almal gaan en nie Piet nie.
- ii) Behalwe die paar vye hang daar nog drie pere.
Daar hang die paar vye en drie pere.
Behalwe hierdie mandjie vye, is daar nog baie ander ryp.
Hierdie mandjie en nog baie ander is ryp.

In hierdie tipe voorbeelde tipeer Paardekooper⁴⁾ behalwe as 'n neweskikkende voegwoord; 'n siening wat ook deur Van Schoor⁵⁾ gehuldig word.

In hierdie voorbeelde is behalwe = buiten/uitgesonder(d).

Die substantief wat net na behalwe gebruik word, tree eintlik in die absolute subjeksfunksie op sodat behalwe lekkers in die voorbeeld

Jy kan enigiets te ete kry, behalwe lekkers

die semantiese waarde het van lekkers daargelaat/afgesien van/buiten lekkers.

Behalwe plus 'n substantief wat as geheel voor die spilwerkwoord van die dominante groep optree, tree met dieselfde waarde op as 'n hipotetiese inkorporasie wat met 'n voegwoord gestel kan word, vgl.:

Behalwe hierdie oortreding is hy in die verlede telkens skuldig bevind.

= As/indien 'n mens hierdie oortreding tersyde laat...

Maar behalwe hierdie oortreding kan egter ook omskryf word met die volgende voorsetselkonstruksies:

Naas hierdie oortreding...

Buiten hierdie oortreding...

Met die uitsondering van hierdie oortreding...

Indien 'n (onbepaalde) bywoord voor behalwe optree, word 'n voorsetsel voor die naamwoord wat daarná optree, gebruik vgl.:

orals behalwe by ons

altyd behalwe na Kersfees

Na behalwe kan 'n infinitief-konstruksie gebruik word, vgl.:

Hy hoef niks te doen nie behalwe om sy klere te versorg.

Interessant is die kombinasie moontlikheid behalwe + as met die waarde tensy, indien...nie, vgl.:

Die speler mag nie speel nie, behalwe as die spandokter hom fiks verklaar.

Die speler mag nie speel tensy die spandokter hom fiks verklaar nie.

Die speler mag nie speel indien die spandokter hom nie fiks verklaar nie.

Indien die partikel behalwe as "suiwer" voorsetsel optree, sou 'n mens die nie-nominale vorm van die persoonlike voornaamwoord ná behalwe verwag, wat egter nie die geval is nie, vgl.:

*Almal behalwe my was daar.

Almal behalwe ek was daar.

Dit is opvallend dat 'n persoonlike voornaamwoord na behalwe (en sy sinonieme) in hierdie gebruik egter die vorm van die betrokke sinsdeel aanneem:

Almal behalwe ek was daar. (Die subjeksvorm van die vnw.
word in die subjeksverband gebruik.)

Ek sien almal behalwe hom. (Die objeksvorm van die vnw.
word in die objektsverband gebruik.)

Behalwe kan met die voegwoord dat kombineer word om 'n sinspotente groep in te lei.

(Hierdie verskynsel word bespreek in die gedeelte wat handel oor die gebruik van verbindingsgroepe waarin die partikel dat ook voorkom, sien p. 166.)

2.32.2 Die verbindingspartikel BUITEN:

Buiten tree met dieselfde waarde as behalwe op:

Behalwe hierdie poging het hy in die verlede al telkens probeer ontsnap.

Buiten hierdie poging...

Hy het buiten/behalwe hierdie poging...

Van Dale⁶⁾ tipeer buiten nie as voegwoord nie, maar slegs as voorsetsel en as bywoord van plek (in Nederlands natuurlik).

Interessant is die volgende parallelle buiten/behalwe-konstruksies:

Ek sal jou saamneem behalwe as jy ongehoorsaam is.

Ek sal jou saamneem buiten as jy ongehoorsaam is.

en Behalwe dat hy vergeetagtig is, is hy 'n puik dosent.

Buiten dat hy vergeetagtig is, is hy 'n puik dosent.

Die vorm van die vnw. volg dieselfde patroon ná buiten as ná behalwe:

Almal buiten/behalwe hy is siek. (Die subjektvorm van die vnw. word in die subjeksverband gebruik.)

Ek sien almal buiten/behalwe hom. (Die objektvorm van die vnw. word in die objektverband gebruik.)

Beide behalwe en buiten kan met verskillende semantiese waardes gebruik word:

- i. Behalwe/buiten pienk pomelo's produseer hy alle ander soorte sitrusvrugte.

Die waarde van behalwe/buiten is in hierdie voorbeeld uitgesonder, met ander woorde hy produseer nie pienk pomelo's nie.

- ii. Behalwe/buiten pienk pomelo's produseer hy ook ander sitrusvrugte.

Die waarde van behalwe/buiten is in hierdie voorbeeld naas/benewens, met ander woorde hy produseer wel pienk pomelo's.

Vir 'n bespreking van die kombinasie buiten dat sien p. 166.

2.32.3 Die verbindingspartikel NIETEENSTAANDE:

Die Nasionale Woordeboek⁷⁾ tipeer die partikel nieteenstaande as voorsetsel en voegwoord met die waarde ofskoon, alhoewel.

Ook volgens Van Dale funksioneer nietteenstaande as voorsetsel of as voegwoord (= ofschoon, hoezeer) "...ter verbinding van een toegevende bijzin aan de hoofdzin."⁸⁾

Voorbeelde:

Nieteenstaande dit ontsettend warm was, het ons van die een winkel na die ander geloop om ons inkopies daardie dag af te handel.

Nieteenstaande (= voorsetsel) die trane, is hy tog skool toe.

Enkele kenmerke van die gebruik van nieteenstaande:

Volgens Van Es en Van Caspel⁹⁾ het die gebruikswyse van nieteenstaande ontstaan uit die ou absolute konstruksies met gelyktydig-aspektiese funksie.

Volgens Ponelis¹⁰⁾ funksioneer die nieteenstaande-inkorporasie kwalifiserend.

Dieselfde verhouding (nl. toegewing/konsessiwiteit) wat met nieteenstaande uitgedruk word, kan ook met die konsessief-fungerende voegwoorde ofskoon en (al)hoewel uitgedruk word. Die nieteenstaande-inkorporasie is egter meer tuis in strakker, gestileerde taalgebruik as die (al)hoewel-inkorporasie.

Die kombinasie nieteenstaande (dat) word geredelik gebruik, sien p. 168.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 48, p. 149.
2. Loc. cit.
3. Nasionale Woordeboek³, p. 44. (tweede kolom)
4. Paardekooper, P.C., "Behalve as zn-patroondeel," De Nieuwe Taalgids 59 (1966), p. 171.
5. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 92.
6. Van Dale¹⁰, pp. 419 - 420.
7. Nasionale Woordeboek³, p. 339. (tweede kolom)
8. Van Dale¹⁰, p. 1559.
9. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 36, p. 541.
10. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 360.

HOOFSTUK III

In hierdie hoofstuk volg 'n algemene bespreking van voegwoordelike bywoorde wat as sinsverbinders optree, sowel as afsonderlike gedeeltes waarin die gebruik van spesifieke Afrikaanse voegwoordelike bywoorde in die funksie van sinsverbinders nagegaan word.

3.1 Voegwoordelike bywoorde as sinsverbinders:

De Witte en Wijngaards tipeer voegwoordelike bywoorde as volg:

"De voegwoordelike bijwoorden zijn als bijwoorden op de eerste plaats bepalingen van het gezegde, terwijl ze naar hun voegwoordelijke funktie tegelijk zinnen en een enkele keer zinsdelen aan elkaar binden. De voegwoordelijke bijwoorden zijn te onderscheiden van de normale voegwoorden door hun vrijheid van plaats. Ze kunnen nl. op meer plaatsen in de zin staan, terwijl de zinvoegwoorden altijd in het begin van de betreffende bijzin voorkomen."¹⁾

Rijpma en Schuringa tipeer voegwoordelike bywoorde as "...bijwoorden, die bijwoordelijke bepalingen zijn, maar bovendien de aard van 't verband aangeven en daarom voegwoordelijke bijwoorden worden genoemd..."²⁾ Vgl. bv.:

Hy mag nie met sy fiets in die straat ry nie, tog het hy dit gedoen. (teenstellende sinsverband)
Jy het altyd iets te sê, dus vertel ek jou niks nie. (redegewende sinsverband)

3.2 Die funksie van voegwoordelike bywoorde:

Voegwoordelike bywoorde lê 'n logiese verband tussen mededelings wat in verskillende sinne gemaak word en tree as verbindingswoorde op wat een sinspotente groep aan ander sinspotente groepe in die gespreksverband skakel.

Volgens Den Hertog verrig voegwoordelike bywoorde 'n dubbele funksie:

"...zij maken een zinsdeel (bijw. bep.) uit van den tweeden of volgende zin, welk zinsdeel tegelijkertijd verbindingsmiddel wordt, doordat het terugwijst naar den inhoud van den vorigen zin. Daarom is de hoofdnaam bijwoorden en de secundaire funktie wordt aangewezen door den term voegwoordelijk."³⁾

Die partikels is dus soms eerder voegwoord as bywoord en soms eerder bywoord as voegwoord; daar bestaan dus nie duidelik-afgebakende grense nie.

Lg. sienswyse onderstreep Van Wijk en Van Schothorst wat beweer daar is sekere woorde "...die in den eenen zin meer het karakter van een bijwoord, in den anderen meer dat van een voegwoord hebben..."⁴⁾ Vgl. bv.:

Ek hou nie van jag nie, dus bly ek maar tuis. (primêr vw.)
Ek hou nie van jag nie, ek bly dus maar tuis. (primêr bw.)

Overdiep en Van Es het die volgende oor die funksie van voegwoordelike bywoorde te sê: "Al naar hun eigen betekenis voegen ze bij die verbindende functie dikwijls nog een bijzondere, als het aanduiden van tegenstelling, van tijd, van plaats, toegeving, beperking of wederzijdse betrekking, het aankondigen van een nadere verklaring, enz."⁵⁾

3.3 Enkele kenmerke van die gebruik van voegwoordelike bywoorde:

3.3.1 Volgens Van Schoor⁶⁾ het die gebruik van voegwoordelike bywoorde (hy noem dit konjunkte bywoorde) nie tot gevolg dat die een sin ondergeskik aan die ander gemaak word nie, maar hul verbind ook nie volgens bg. skrywer neweskikkend nie. Die verband is losser as by newe- of onder-skikking; die verbonde sinne is sintakties onafhanklik van mekaar en die verband is bloot semanties (of logies) en derhalwe word 'n kommapunt dikwels tussen die verbonde sinne gebruik. De Villiers⁷⁾ is egter van mening dat voegwoordelike bywoorde sinne of sinsdele neweskikkend verbind.

Voegwoordelike bywoorde kan in dieselfde posisie as bywoorde of bywoorde-like bepaling optree en kan dus gewoonlik deur 'n ander bywoorde-like bepaling vervang word, vgl.:

Hy mag nie gaan nie, tog het hy dit gedoen.

Hy mag nie gaan nie; in weerwil van my opdrag het hy dit gedoen.

Hy mag nie gaan nie, hy het dit tog gedoen.

Hy mag nie gaan nie; hy het dit in weerwil van my opdrag gedoen.

In bg. voorbeelde is tog = in weerwil van my opdrag (het hy dit wel gedoen).

Gewoonlik tree bepalinge nie saam met voegwoordelike bywoorde op nie, hoewel die verbinding met 'n sg. "oordeelspartikel" nie heeltemal uitgesluit is nie, vgl.:

waarskynlik/miskien/altans, ens. + voegwoordelike bw.

Sommige van die voegwoordelike bywoorde tree dikwels ná 'n ander voegwoord op:⁸⁾

- Ná 'n neweskikkende voegwoord:

Dit is moeilik om te glo en/maar, ens. tog bevraagteken min mense dit.

Ek is nie lus vir werk nie en buitendien is ek siek.

Hierdeur word 'n enger verbinding met die voorafgaande gedeelte bewerkstellig.

- Ná 'n onderskikkende voegwoord:

Sy lyk nou heelwat beter as toe Oumie nog geleef het.

Die woordorde na voegwoordelike bywoorde:

Voegwoordelike bywoorde kan 'n sinspotente groep inlei met gevolglike omkering van die orde van subjek en predikaat of die eerste lid van die predikaat, vgl.:

Hy is nie slim, nie, tog presteer hy goed.

Hy is nie slim nie, tog het hy goed presteer.

'n Selfstandige werkwoord (presteer) of 'n hulpwerkwoord (het) staan ná die voegwoordelike bywoorde; voegwoordelike bywoorde in 'n primêr verbindende funksie word dus gevolg deur die afhanklike woordorde.

Die partikels wat as voegwoordelike bwe. kan optree, kan egter ook binne die sinspotente groep in 'n middelposisie optree en dan verander die woordorde van die sinspotente groep nie, vgl.:

Hy is nie slim nie, hy presteer tog goed.

Hy is nie slim nie, hy het tog goed presteer.

In hierdie tipe voorbeelde oorheers die adverbiale funksie van die partikel volgens ondersoeker die verbindingsfunksie.

Hierdie gebruik van voegwoordelike bywoorde word nie indringend bespreek nie, maar word in die bespreking dikwels terloops genoem.

- 3.3.2 Die aard van die verband wat deur voegwoordelike bywoorde uitgedruk word, kan wissel:

- 3.3.2.1 Voegwoordelike bywoorde kan newegeskikte opsomming of aaneenskakelende sinsverband aandui, bv. voorts, verder, bowendien, ens. Vgl.:

Ek is nie lus vir werk nie, bowendien/buitendien is ek siek.

Indien aaneenskakelende sinsverband deur 'n voegwoordelike bywoord uitgedruk word, is die weglating (kontinuering) van gemeenskaplike elemente egter nie moontlik nie, want daar tree inversie in die sin op.

Maar indien en gebruik word, is sametrekking wel moontlik, vgl.:

Sy is slim en (sy is) mooi.

*Sy is slim; bowendien Ø Ø mooi.

In konstruksies wat 'n versterkend aaneenskakelende verband (bv. bowendien/ buitendien tog/ook) uitdruk, word die buitengewone met die gewone (die onverwagte met die verwagte) verbind.

Sekere versterkingselemente, bv. tog/ook kan in hierdie newegesikte opsomming gebruik word, vgl.:

Ek is nie lus vir werk nie; buitendien is ek ook siek.
Jy probeer haar verniet ompraat; buitendien is sy tog nie tuis nie.

Voegwoordelike bywoorde kan ook rangskikkend aaneenskakelende verband tipeer, bv. verder, voorts, vervolgens, ens. In hierdie gevalle word 'n aantal byeenbehorende sake agtereenvolgens vermeld en die voegwoordelike bywoorde dien om die leser se aandag afsonderlik op elke item te vestig en vir die leser die items in volgorde van belangrikheid te rangskik, vgl. bv.:

Ons is klaar met hierdie afdeling van die werk; vervolgens...

3.3.2.2 Voegwoordelike bywoorde kan teenstellende sinsverband uitdruk:

Hy is 'n puik navorser, daarenteë is hy 'n swak dosent.

Veral die voegwoordelike bywoorde egter, tog, ewenwel, nogtans, nietemin, desondanks, desnieteenstaande, ens. tipeer 'n teenstellende verband.

3.3.3 Voegwoordelike bywoorde word gebruik in sinspotente groepe wat in allerlei semantiese verhoudings met ander sinspotente groepe staan, onder andere die volgende:⁹⁾

- In sinspotente groepe wat gevolg noem:

Sy het nie die werk gedoen nie, gevolglik het sy gedruip.

Ook: dus, derhalwe, dientengevolge.

- In sinspotente groepe wat 'n toegewing maak:

Christoff is vreeslik onmoontlik, nogtans het ek hom lief.

Ook: egter, tog, desondanks, nietemin, desnietemin, desnieteenstaande, ens.

- In sinspotente groepe wat 'n toevoeging maak:

Dis nutteloos om hom te vra, buitendien is hy dan met verlof.

Ook: bowendien, vervolgens, ook, verder, voorts, ens.

- In sinspotente groepe wat na 'n sekere tyd verwys:

Sy het altyd gekla, toe sê ek op 'n dag dat...

- In sinspotente groepe wat 'n bepaalde manier van doen te kenne gee:
Studente behoort die meeste van hul agtergrondleeswerk self te doen; sodoende/dusdoende sal hul baie deegliker leer.

3.3.4 Die plasingsmoontlikhede van voegwoordelike bywoorde:

3.3.4.1 Reynaert¹⁰⁾ tipeer die plasingsmoontlikhede van voegwoordelike bywoorde as volg:

- voegwoordelike bywoord + (pouse) + S of A + vf + ...
- S of A + voegwoordelike bywoord + vf + ...
- voegwoordelike bywoord + vf + S + ...
- S of A + vf + voegwoordelike bywoord + ...

Volgens Reynaert¹¹⁾ is die posisie van die direkte objek ten opsigte van die voegwoordelike bywoord soos volg:

- In sinne wat met 'n S begin, kan die direkte objek onmiddellik vóór of ná die voegwoordelike bywoord optree, dus:

S + vf + voegwoordelike bywoord + direkte objek of
S + vf + direkte objek + voegwoordelike bywoord + ...

- Dieselfde geld vir sinne met 'n vooropgeplaaste A-deel waarin die subjek die voegwoordelike bywoord voorafgaan:

A + vf + S + direkte objek + voegwoordelike bywoord + ... of
A + vf + S + voegwoordelike bywoord + direkte objek

- Indien, in 'n sin met die omgekeerde woordvolgorde die subjek na die voegwoordelike bywoord optree, tree die direkte objek voor die voegwoordelike bywoord of ná die subjek op:

A + vf + direkte objek + voegwoordelike bywoord + S + ... of
A + vf + voegwoordelike bywoord + S + direkte objek + ...

Die bywoorde hier en daar staan dikwels tussen die spilwerkwoord en voegwoordelike bywoord, vgl.:

Vir alle soorte moet daar/hier tog voorsiening gemaak word.
'n Mens het hier dus met 'n kenner van sy vak te make.

Ook kan die partikels natuurlik, mettertyd, toe en teenwoordig tussen die spilwerkwoord en die voegwoordelike bywoord optree:

Hulle het natuurlik dus gedink dat...

Hulle het mettertyd egter deel van die gemeenskap geword.

Ook bywoordelike voornaamwoorde kan voor voegwoordelike bywoorde optree:
Piet oordryf hieroor inderdaad nie.

- 3.3.4.2 Die posisie van 'n voegwoordelike bywoord in 'n pronomien-sin:¹²⁾
Indien die inleidende voornaamwoord as subjek van die afhanklike sins-
potente groep optree, volg die voegwoordelike bywoord meestal ná die subjek.
'n Persoonlike, onpersoonlike of aanwysende voornaamwoord as direkte objek
word dikwels tussen die subjek en die voegwoordelike bywoord geplaas:

Wie dus besef dat God alleenheerser is, kan nie sondig nie.

Wie hom dus onderwerp aan gesag, sal nie vervolg word nie.

'n Direkte objek wat nie 'n aanwysende, persoonlike of onpersoonlike voornaam-
woord is nie, volg gewoonlik ná die voegwoordelike bywoord:

Wie dus die verduideliking nie verstaan nie, hoort nie
in die klas nie.

Indien 'n eienaam as direkte objek optree, kan dit voor die voegwoordelike
bywoord gebruik word:

Wie Piet dus beskuldig, is onduidelik.

(= Deur wie Piet dus beskuldig word, is onduidelik.)

In die res van hierdie hoofstuk word gekyk na die gebruik van spesifieke
voegwoordelike bywoorde wat as verbindingspartikels optree.

Verwysings:

1. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands. Een evolutief-klassieke synthese, p. 132.
2. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 92.
3. Den Hertog, H., Nederlandsche Spraakkunst², Deel II, p. 205.
4. Van Wijk, N. en W. van Schothorst, De Nederlandsche Taal⁶, p. 139.
5. Overdiep, G.S. en G.A. van Es, Beknopte Stilistiese Grammatica van het Nederlands⁶, p. 211.
6. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 116.
7. De Villiers, M., Afrikaanse grammatika vir volwassenes, p. 61.
8. Van Wijk, N. en W. van Schothorst, op. cit., p. 139.
9. Van Schoor, J.L. op. cit., pp. 116 - 118.
10. Reynaert, J., "Voegwoordelike bijwoorde in hedendaags betogend proza," Studia Germanica Gandensia 12(1970): 13.
11. Ibid., p. 18.
12. Ibid., p. 23.

3.4 Die verbindingspartikel ALTANS:

3.4.1 Die funksie en waarde van altans:

Van der Merwe¹⁾ tipeer altans as voegwoordelike bywoord.

Ponelis tipeer altans as een van die kwalifiserende adjunkte met 'n verbindende waarde "...aangesien die kwalifikasie wat deur hierdie uitdrukking uitgedruk word, sterk op die omringende konteks aangewese is."²⁾

Volgens Van Dale tree althans as voegwoord op "dat de omvang van het in de hoofdzin gezegde beperkt".³⁾

Die Nasionale Woordeboek noem altans 'n bywoord.⁴⁾

Die waarde van altans is ongeveer: in elk geval, ten minste, met die voorbehoud gesê. Nā altans volg 'n rede of oorsaak wat die spreker self nie heeltemal voldoende vind nie.

Voorbeelde: i. Ek sal nie gou van die vergadering kan wegkom nie.
Altans, dit is die indruk wat ek kry as ek na die agenda kyk.

In hierdie voorbeeld kwalifiseer die altans-sin die voorafgaande sin.

ii. Hy is nog nie hier nie; altans, ek het hom nog nie gesien nie.

In hierdie voorbeeld is altans = ten minste; die spreker span opsetlik 'n verband tussen twee gedagtes wat andersins vir die hoorder 'n sekere teenspraak sou inhou.

3.4.2 Enkele kenmerke van die gebruik van altans:

Altans tree by voorkeur aan die begin van die sinspotente groep op, veroorsaak nie inversie nie en word gewoonlik gevolg deur 'n pouse wat in die geskrewe taal deur 'n komma verteenwoordig word.

Tussen die voorbeelde

Niks is nog gefinaliseer nie; ek dink altans nie so nie en

"

altans ek dink nie so nie

waar die sinsposisie van altans verskil, bestaan daar nie veel semantiese verskil nie hoewel die adverbiale funksie van altans in die eerste voorbeeld en die verbindingsfunksie van altans in lg. voorbeeld oorheers.

Indien altans voor die partikels wanneer/indien/as optree, beperk dit die geldigheid van die voorafgaande mededeling, vgl.:

Hy word toegelaat om saam te gaan; altans wanneer/indien/as
hy belowe om soet te wees.

Verwysings:

1. Van der Merwe, C.P., 'n Handleiding vir Sekondêre Afrikaans-Leerlinge, p. 177.
2. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 313.
3. Van Dale¹⁰, p. 156.
4. Nasionale Woordeboek³, p. 24. (tweede kolom)

3.5 Die verbindingspartikel ANDERS:

- 3.5.1 Volgens die WAT¹⁾ tree anders as bywoord sowel as as voegwoord op.
Die Nasionale Woordeboek tipeer anders as bywoord en bywoordelike voegwoord.²⁾

Die waarde van anders is in die ander (teenoorgestelde) geval; die partikel lê 'n verband tussen die sinspotente groep waarin dit voorkom en die voorafgaande taalkonteks.

Anders kan ook die waarde hê van origens, afgesien van wat genoem of bedoel is, vgl. bv.:

Dit is 'n baie raserige buurt, anders is dit 'n baie gerieflike huis.

Voorbeelde:

Gelukkig kon hy goed swem, anders sou hy verdrink het.
Jy moet gou maak, anders kan ons nie lank genoeg swem nie.
Ek het nie geweet nie, anders sou ek dit gedoen het.
Elke ongeluk moet by die polisie rapporteer word, anders kan die motoris vervolg word.

3.5.2 Enkele kenmerke van die gebruik van anders:

Tussen die twee sinspotente groepe wat verbind word, bestaan uiteenlopende tipes teenstellende verband; twee of meer gedagtes word verbind, maar die een sluit die ander uit, vgl.:

Jy moet liever luister anders kry jy pak!
= Of jy luister of jy kry pak.

As anders die sinspotente groep inlei, vereis dit inversie, vgl. bg. voorbeelde, asook die volgende:

Ons moet begin, anders is ons (subjek) laat.
Ons moet begin, anders sal ons laat wees.

Die gebruik van anders sluit aan by dié van die alternerende voegwoord of. Vgl. in hierdie verband ook die geykte kombinasie of anders:

Jy moet liever luister of anders kry jy pietslepel!

Die dreigement kan in die konstruksie egter ook verswyg word, vgl.:

Jy moet liever luister of anders...

Die partikel anders kan voorop in die sin gestel word en dan dui dit gewoonlik op skakeling met 'n voorafgaande sin, vgl.:

Christoff het beslis 'n beskermengeltjie. Anders was hy lankal dood.

Verwysings:

1. WAT, Deel I, p. 196. (tweede kolom)
2. Nasionale Woordeboek³, p. 26. (tweede kolom)

3.6 Die verbindingspartikels BOWENDIEN en BUITENDIEN:

3.6.1 Die verbindingspartikel bowendien:

- 3.6.1.1 De Witte en Wijngaards¹⁾ asook Reynaert²⁾ noem bowendien 'n voegwoordelike bywoord wat aaneenskakeling te kenne gee.
Van Dale³⁾ noem bovendien 'n voegwoordelike bywoord.
Die WAT⁴⁾ tipeer bowendien as bywoord met die waarde buitendien, behalwe dit, buiten wat reeds genoem is. Ook die Nasionale Woordeboek⁵⁾ noem bowendien 'n bywoord.

Omrede bowendien aaneenskakeling te kenne gee, is dit in dié opsig semanties verwant aan die neweskikkende voegwoord en.

3.6.1.2 Enkele kenmerke van die gebruik van bowendien:

Die verbindingspartikel bowendien lei normaalweg die sinspotente groep in, vgl.:

Hy is nie tuis nie; bowendien, hy is siek.

'n Komma volg gewoonlik direk ná bowendien en na bowendien volg die normale woordorde, vgl. bg. voorbeeld.

Indien bowendien nie deur 'n pouse gevolg word nie, kan bowendien inversie veroorsaak, vgl.:

Hy is nie tuis nie; bowendien is hy siek.

Bowendien kan egter ook binne die sinspotente groep optree, vgl.:

Sy is bowendien te besig met kinders grootmaak om haar nog daaraan ook te steur.

In hierdie gebruike oorheers die adverbiale funksie volgens ondersoeker die verbindingsfunksie.

Bowendien is veral gebruiklik in bewysvoering en kom in verhalende tekste min voor.

Bowendien kan aan die begin van 'n tweede sin wat na 'n voorafgaande mededeling verwys, gebruik word, vgl.:

Hy kan nie kom nie. Bowendien, hy is siek.

In hierdie posisie word bowendien gewoonlik gevolg deur 'n komma.

3.6.2 Die verbindingspartikel buitendien:

- 3.6.2.1 Die gebruik van buitendien dui op 'n tipe opeenvolgingsverband tussen die sinspotente groepe; die buitendien-groep verwys terug na die voorafgaande sinspotente groep.

Die buitendien-gedeelte kan ook 'n bepaalde toevoeging maak, vgl.:

Dit is nutteloos om so 'n luiard te vra, buitendien
weet hy niks van dié werk af nie.

- 3.6.2.2 Enkele kenmerke van die gebruik van buitendien:

Buitendien kan aan die begin van 'n tweede sin, wat na 'n voorafgaande mededeling verwys, optree, vgl.:

Buitendien, wat kan hy nog daarvan onthou?

In hierdie posisie word buitendien gewoonlik gevolg deur 'n komma.

Buitendien kan deur die normale woordvolgorde gevolg word, vgl.:

Sy kan nie kom speel nie; buitendien, sy is siek.

Dit gebeur veral in gevalle waar buitendien deur 'n pouse gevolg word.

Indien dit nie die geval is nie, kan buitendien inversie veroorsaak, vgl.:

Sy kan nie kom speel nie; buitendien is sy siek.

T.o.v. die woordvolgorde openbaar bowendien en buitendien dus dieselfde kenmerke.

Verwysings:

1. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands. Een evolutief-klassieke synthese, p. 132.
2. Reynaert, J., "Voegwoordelijke bijwoorden in hedendaags betogend proza", Studia Germanica Gandensia 12(1970), p. 8.
3. Van Dale¹⁰, p. 388.
4. WAT, Deel I, p. 512. (tweede kolom)
5. Nasionale Woordeboek³, p. 76. (eerste kolom)

3.7 Die verbindingspartikel DAARENBOWE:

Die verbindingspartikel daarenbowe met die waarde bowendien, behalwe dit, daarby, word in die WAT¹⁾ en in Van Dale²⁾ as voegwoordelike bywoord tipeer.

Die WAT³⁾ teken die volgende voorbeelde aan:

Hy is arm en oud, daarenbowe ook nog siek.

In sluheid, agterdog en verraderlikheid is die Kosas oor die algemeen veel erger as die Zoeloes. Daarenbowe blyk duidelik hoe Retief en sy metgeselle...hul...goed op die hoogte gestel het van die Zoeloe-geaardheid. (G.S. Preller)

Die partikel daarenbowe lê 'n verband tussen die sinspotente groep waarin dit optree en die voorafgaande taalkonteks; indien daarenbowe 'n sinspotente groep inlei, vereis dit inversie, vgl. bg. voorbeelde.

Daarenbowe tree nie geredelik in 'n verhalende stylaard op nie.

Verwysings:

1. WAT, Deel II, p. 5. (derde kolom)
2. Van Dale¹⁰, p. 487.
3. WAT, Deel II, p. 5. (derde kolom)

3.8

Die verbindingspartikel DAARENTEEN/DAARENTEE:

Die partikel daarenteen, met die wisselvorm daarenteë, en die waarde in teenstelling met wat vooraf genoem is, daarteenoor, aan die ander kant, intendeel word in die WAT¹⁾ as voegwoordelike bywoord tipeer.

Ook Van Dale²⁾ tipeer daarentegen as voegwoordelike bywoord.

- Voorbeelde:
- i. Hy is 'n leergierige seuntjie, daarenteen is hy nie lief vir sport nie.
 - ii. Wyn kan 'n mens dronk maak, daarenteen is druiwesap net verfrissend.
 - iii. Wyn kan 'n mens dronk maak, druiwesap is daarenteen net verfrissend.

Die partikel daarenteen lê 'n verband tussen die sinspotente groep waarin dit optree en die voorafgaande taalkonteks. Die verband word gelê tussen twee gedagtes wat andersins vir die hoorder 'n sekere teenspraak sou inhou, 'n teenspraak naamlik wat tog nie ongerymd is nie.

Die partikel daarenteen tree dikwels aan die begin van 'n sinspotente groep op; dit word ook in die sinspotente groep net ná die grammatiese subjek geplaas sodat daar 'n beklemtoonde teenstelling tussen die subjekte van die twee sinspotente groepe ontstaan. (Vgl. bg. voorbeelde)

Indien daarenteen 'n sinspotente groep inlei, vereis dit inversie, maar dit kan in 'n middelposisie staan sonder verandering in die woordorde, vgl. bg. voorbeeld iii). In hierdie posisie tree daarenteen volgens ondersoeker egter primêr adverbiaal op.

Verwysings:

1. WAT, Deel II, p. 5. (derde kolom)
2. Van Dale¹⁰, p. 487.

3.9 Die verbindingspartikel DAN:

Vir 'n bespreking van die sinsverbindende bywoord dan, sien p. 105.

3.10 Die verbindingspartikel DERHALWE:

Van Dale¹⁾ noem die partikel derhalwe (= op die grond) 'n voegwoordelike bywoord.

Ook die WAT²⁾ tipeer derhalwe as voegwoordelike bywoord.

Voorbeelde:

- i. Dit is vreeslik warm, derhalwe bly ons maar binne.
- ii. Hierdie projek is derhalwe uitvoerbaar.

Die waarde van derhalwe is om dié rede, daarom, dus; derhalwe lei 'n afleiding of gevolgtrekking in.

Derhalwe tree normaalweg aan die begin van die sinspotente groep op, vgl. voorbeeld i).

Derhalwe kan egter ook in 'n middelposisie optree, vgl. voorbeeld ii).

In hierdie posisie tree die partikel primêr adverbiaal op.

Verwysings:

- 1. Van Dale¹⁰, p. 512.
- 2. WAT, Deel II, p. 88. (derde kolom)

3.11 Die verbindingspartikels DESNIETEENSTAANDE, DESNIETEMIN en DESONDANKS:

Van Dale¹⁾ bestempel desnieteenstaande en desnietemin as voornaamwoordelike bywoorde en desondanks as voegwoordelike bywoord, maar die WNT,²⁾ WAT³⁾ en die Nasionale Woordeboek⁴⁾ noem hul egter deurgaans bywoorde.

Volgens ondersoeker tree al drie bg. partikels egter ook onder andere as sinsverbindende voegwoordelike bywoorde op.

Ponelis⁵⁾ noem desnieteenstaande, desnietemin en desondanks agtersetselgroepe.

3.11.1 Die verbindingspartikels desnieteenstaande en desnietemin:

Desnieteenstaande en desnietemin het die waarde ten spyte, in weerwil hiervan, ondanks dit, nieteenstaande die omstandigheid, tog, egter, nogtans.⁶⁾

Voorbeelde:

- i. Die moontlikheid dat hy sal herstel is gering;
desnieteenstaande/desnietemin sal ons nog nie alle hoop laat vaar nie.
- ii. Dit sal desnieteenstaande/desnietemin byna altyd die nuweling in die politiek wees wat die meeste kla.

Indien hierdie partikels aan die begin van 'n sinspotente groep staan, vereis dit inversie, vgl. voorbeeld i).

Hierdie partikels kan egter ook binne 'n sinspotente groep voorkom op die normale plek van 'n bywoord, vgl. voorbeeld ii).

3.11.2 Die verbindingspartikel desondanks:

Die WAT⁷⁾ noem ook die variant diensondanks; desondanks het die waarde ondanks dié bepaalde omstandigheid, ten spyte daarvan, in weerwil daarvan, desnieteenstaande.

Voorbeeld:

Hy is ernstig siek, desondanks probeer hy steeds sy verpligtinge nakom.

Hoewel desondanks in bg. voorbeeld aan die begin van die sinspotente groep voorkom, kan dit ook binne 'n sinspotente groep op die normale plek van 'n bywoord voorkom, vgl.:

Hy is ernstig siek, hy probeer desondanks steeds sy verpligtinge nakom.

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰, pp. 513 - 514.
2. WNT, Deel III, ii en iii, kolom 2437 - 2439.
3. WAT, Deel II, p. 97. (kolom twee en drie)
4. Nasionale Woordeboek³, p. 97. (tweede kolom)
5. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 180.
6. WAT, Deel II, p. 97. (kolom twee)
7. Loc. cit. (kolom drie)

3.12 Die verbindingspartikel DUS:

3.12.1 Dit is interessant dat die WAT¹⁾ dus as voegwoord tipeer terwyl Overdiep²⁾ dit as bywoord en die Nasionale Woordeboek³⁾ dit as 'n bywoord/bywoordelike voegwoord beskou. Van Dale noem dus 'n voegwoord of voegwoordelike bywoord "...dat een gevolgtrekking inleidt (al of niet met de gewone woordschikking)".⁴⁾

3.12.2 Die gebruik, funksie en waarde van dus:

Dus is die tipiese partikel vir die inleiding van gevolgtrekkings of afleidings; dus tree primêr verwysend op en skakel die betrokke sinspotente groep aan ander sinspotente groepe in die gespreksverband.

Dus kan m.a.w. kontekstuele bepalings waarmee 'n teenstellende of gevolgtrekkende verband tussen die betrokke sinspotente groep en die voorafgaande uiting gelê word, inlei, vgl.:

Ons het lekker vakansie gehou. Dus is ons nou weer aan die werk.

Hierdie voorbeeld illustreer dat dus nie soseer as "deel van die daaropvolgende sin" optree nie, maar as begeleidende element modaal ten opsigte van dié sin optree en dat 'n tipe opeenvolgende verband deur die partikel uitgedruk word. Die dus-gedeelte verwys (soos ook die buitendien-gedeelte dikwels) terug na die voorafgaande sinspotente groep en nie (soos die tipiese onderskikkende voegwoorde) vooruit na die volgende sinspotente groep nie.

Dus word gebruik ter inleiding van 'n gevolgtrekking en het die waarde blykens die voorgaande, daarom, derhalwe, gevolglik; die eerste sinspotente groep bevat die rede/oorsaak van wat in die tweede staan en die tweede sinspotente groep is die gevolg van wat die eerste meedeel en kry gewoonlik die meeste klem.

Voorbeelde:

Ek is nie genooi nie, dus gaan ek nie na die troue nie.

Hy was 'n gawe seun, dus het almal van hom gehou.

Julle moet môre ver ry, dus moet julle vroegtydig vertrek.

Dit reën, dus bly ons tuis.

Die reisiger het sy kaartjie verloor, dus moes hy weer betaal.

Hy het die partytjie bygewoon, dus kan hy nie te siek wees nie.

3.12.3 Enkele kenmerke van die gebruik van dus:

Die vooropstelling van dus het nadruklikheid tot gevolg.

Die subjek van die dus-gedeelte staan na die vf of die eerste gedeelte van 'n samegestelde gesegde, die omgekeerde woordorde word m.a.w. gewoonlik gebruik hoewel die normale woordorde egter ook moontlik is, veral indien daar 'n kort pouse ná dus volg, vgl.:

Ons het lekker vakansie gehou. Dus is ons nou weer aan die werk.

of Ons het lekker vakansie gehou. Dus, ons is nou weer aan die werk.

Van Es en Van Caspel beweer: "Na het concluderende dus kan de inversie nagelaten worden...Er ontstaat dan een licht hiaat tussen aanloop en S vf-groep."⁵⁾

Ook Steyn⁶⁾ noem dat die gebruik van pouses die sg. "volgorde-invloed" van die partikel as 't ware ophef, vgl.:

Ek dink, dus bestaan ek.

Ek dink, dus: ek bestaan.

Ná 'n pouse, bv. 'n dubbelpunt of komma is die hoofsinvolgorde gewoon.

Die gebruik van die partikel dus is in baie gevalle opsioneel:

i. Dit reën, dus ons bly tuis.

ii. Dit reën, $\emptyset$ ons bly tuis.

Dieselfde verband bestaan steeds tussen die twee sinne, behalwe dat dit in voorbeeld ii) uit die betekenis van die sinne self blyk en nie deur 'n aparte woord uitgedruk word nie.

Die partikel dus word dikwels deur die neweskikkende voegwoord en voorafgegaan, vgl.:

Ek hou nie van jag nie, (en) dus bly ek maar tuis.

Verwysings:

1. WAT, Deel II, p. 396. (tweede kolom).
2. Overdiep, G.S. en G.A. van Es, Stilistiese Grammatica², p. 599.
3. Nasionale Woordeboek³, p. 120. (tweede kolom)
4. Van Dale¹⁰, p. 600.
5. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 4, p. 18.
6. Steyn, J.C., "n Paar sintaktiese onvasthede in Afrikaans", Taalfasette 20 (3) : 48.

3.13 Die verbindingspartikel EENSDEELS:

- 3.13.1 Van Dale¹⁾ tipeer hierdie partikel as 'n voegwoordelike bywoord wat verdelend-aaneenskakelend in die uitdrukking eensdeels - andersdeels gebruik word.

Voorbeelde:

Eensdeels is die Universiteit 'n opleidingskool, ander(s)deels 'n navorsingsinrigting.

Die bevolking streef eensdeels na selfstandigheid, terwyl dit ander(s)deels berus in die oorheersing.

Die WAT²⁾ stel dat hierdie voegwoordelike bywoord gewoonlik gevolg word deur die teenstellende ander(s)deels en die waarde wat die een deel, die eerste deel, betref, vir die een gedeelte, aan die een kant, in die eerste plek, gedeeltelik het.

Interessant is dat die WAT³⁾ ander(s)deels nie as voegwoordelike bywoord nie, maar as bywoord met die waarde aan die ander kant, gedeeltelik, tipeer.

- 3.13.2 In aansluiting by bg. voegwoordelike bywoord-paar kan die volgende pare voegwoordelike bywoorde ook genoem word:

enersyds - andersyds

deels - deels

Voorbeelde:

Enersyds moet hul vir hul toekoms beplan, andersyds is daar die kinders aan wie gedink moet word.

Deels is haar siektetoestand fisies, deels is dit ook geestelik.

Hierdie pare voegwoordelike bywoorde word veral gebruik om 'n sg. verdelend-aaneenskakelende verband aan te dui wanneer ten opsigte van dieselfde saak twee of meer mededelings gemaak word wat deels op die subjek betrekking het. Daar bestaan dus die moontlikheid om dieselfde saak van verskillende kante te beskou om sodoende tot 'n duidelike uiteensetting te kom of om verskillende gesigspunte teenoor mekaar te stel.

Waar hierdie pare voegwoordelike bywoorde sinspotente groepe inlei, vereis hul inversie.

Die partikel andersyds kan, voorafgegaan deur 'n neweskikkende voegwoord, in die aanloop van 'n mededelingsin optree, vgl.:

Maar/en/want andersyds moet hulle nog aan die kinders ook dink.

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰, p. 611.
2. WAT, Deel II, p. 439. (eerste kolom)
3. WAT, Deel I, p. 195. (derde kolom)

3.14 Die verbindingspartikel EGTER:

3.14.1 Die funksie en waarde van egter:

Egter word deur Van der Merwe¹⁾ as voegwoordelike bywoord tipeer. Van Dale tipeer hierdie partikel ook as 'n voegwoordelike bywoord wat gebruik word "ter uitdr. van een beperkende tegenstelling."²⁾ Volgens die WAT³⁾ tree egter as voegwoordelike bywoord op en deur die gebruik van die partikel word dieselfde beperkende teenstelling uitgedruk as deur die voegwoord maar.

Die waarde van die partikel is ongeveer die volgende: ewenwel, nietemin, nogtans.

Die partikel dui op 'n tipe opeenvolgingsverband tussen die sinspotente groepe en die tweede sinspotente groep verwys gewoonlik terug na die voorafgaande.

Voorbeelde:

Sy het aangebied om te help; dit was egter nie nodig nie.
Gertjie is baie leergierig; Piet hou egter nie van skoolgaan nie.
Dikwels word egter 'n gedeelte van die plaas nie bewei nie.

3.14.2 Die gebruik van egter:

Egter tree onmiddellik na die spilwerkwoord of by inversie, ná die subjek op, vgl. bg. voorbeelde sowel as:

Normaalweg sal hy egter nooit so iets doen nie.
In die praktyk sal dít egter op 'n differensiëring neerkom.

Die partikel egter kan nie aan die begin van 'n sin optree nie, vgl.:

*Egter die aantekeninge sal nie voor Dinsdag gereed wees nie.

Die partikel egter word dikwels saam met die neweskikkende voegwoorde maar/en gebruik vgl.:

Maar/en toe my ouers egter van my plan te hore kom, het hulle 'n stokkie daarvoor gestee.

Verwysings:

1. Van der Merwe, C.P., 'n Handleiding vir Sekondêre Afrikaans-Leerlinge, p.177.
2. Van Dale¹⁰, p. 606.
3. WAT, Deel II, p. 464. (tweede kolom)

3.15 Die verbindingspartikel EWENEENS:

De Witte en Wijngaards¹⁾ tipeer hierdie partikel as voegwoordelike bywoord. Van Dale²⁾ noem eweneens 'n bywoord, so ook die Nasionale Woordeboek.³⁾

Voorbeeld:

'n Goeie Ma behoort die kinders te versorg, eweneens
behoort 'n goeie Pa ook sy kant te bring.

Eweneens het die waarde op dieselfde wyse, net so, insgelyks.⁴⁾

Eweneens kan as voorbepaling, dus as sinsdeelstuk, in die eerste sinstuk van 'n mededelingsin optree, vgl.:

Eweneens uit die Middeleeue...

Eweneens kan egter ook binne die sinspotente groep op die normale plek van 'n bywoord voorkom, vgl.:

'n Goeie Ma behoort die kinders te versorg, 'n goeie Pa
behoort eweneens ook sy kant te bring.

Verwysings:

1. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands. Een evolutief-klassieke synthese, p. 133.
2. Van Dale¹⁰, p. 650.
3. Nasionale Woordeboek³, p. 136.
4. Loc. cit.

3.16 Die verbindingspartikel EWE(N)WEL:

De Witte en Wijngaards¹⁾ noem ewe(n)wel 'n voegwoordelike bywoord, maar Van Dale noem dit 'n bywoord met die waarde egter, nogtans, nietemin.²⁾

Voorbeelde:

Die toestand is onbevredigend; ewe(n)wel daar is niks aan te verander nie.

Dit mag waar wees. Ewe(n)wel - ek stem nie saam nie.

Waar ewe(n)wel die sinspotente groep inlei, word die partikel normaalweg gevolg deur 'n pouse en vereis dit nie inversie nie, vgl. bg. voorbeelde. In hierdie gebruik tree die partikel gewoonlik met 'n teenstellende waarde op.

Ewe(n)wel kom ook voor op die normale plek van 'n bywoord, vgl.:

Hier moet 'n mens ewe(n)wel maar maak soos almal maak.

Verwysings:

1. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands. Een evolutief-klassieke synthese, p. 133.
2. Van Dale¹⁰, p. 651.

3.17 Die verbindingspartikel GEVOLGLIK:

Van Dale¹⁾ bestempel gevolglik as 'n voegwoordelike bywoord, maar die WAT²⁾ tipeer die partikel onder andere as bywoord en voegwoord.

Voorbeelde:

Sy ouers was teen sy verhouding gekant, gevolglik kon hy hulle nie om hulp nader nie.

Sy huurkontrak het verstryk, gevolglik moes hy trek.

Gevolglik het die waarde met die gevolg, bygevolg, dus. Die gevolglik-gedeelte bied gewoonlik 'n afleiding of gevolgtrekking aan.

Die gebruik van gevolglik sluit by dus en derhalwe aan en kan hierdie partikels vervang, maar het 'n hoër gebruiksfrekwensie as lg. twee partikels.

As gevolglik aan die begin van 'n sinspotente groep staan, vereis dit inversie, vgl.:

Die reën het weggebly, gevolglik het die oes verdroog.

Gevolglik kan ook binne 'n sinspotente groep voorkom op die normale plek van 'n bywoord, vgl.:

Hy het min werk gedoen; hy het gevolglik gedruip.

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰, p. 806.
2. WAT, Deel III, p. 217. (derde kolom)

3.18 Die verbindingspartikel HIERENTEEEN:

Hierdie voegwoordelike bywoord¹⁾ (wat minder-gebruiklik as daarenteen is) word gebruik met die waarde in teenstelling met wat hier genoem is, hierteenoor.

Voorbeeld:

Die verkiesingspropaganda het die Afrikaanssprekende bevolking in 'n slegte lig gestel. Hierenteen het dit bewys dat 'n steeds aangroeiende deel van die Engels-sprekende bevolking hulle nie weer laat mislei deur die uitgediende rassepropaganda nie.

Dit lyk by 'n eerste verkenning of die gebruik van hierenteen in hedendaagse Afrikaans baie beperk is.

Verwysing:

1. WAT, Deel IV, p. 260. (tweede kolom)

3.19 Die verbindingspartikel IMMERS:

Van Dale tipeer immers as voegwoordelike bywoord onder andere "...ter verbinding van twee zinnen, waarvan de tweede de bekende grond of de oorzaak inhoudt van hetgeen in den eersten beweerd wordt."¹⁾

Die Nasionale Woordeboek²⁾ sowel as die WAT³⁾ noem immers 'n bywoord.

Voorbeelde:

Ek sê dit nie weer nie; immers, ek het dit al dikwels gesê.

Ek sê dit nie weer nie; ek het dit immers al dikwels gesê.

Immers (met mos as die meer gemeensame wisselvorm) het die waarde van naamlik, in alle geval en dien tot bevestiging van 'n voorafgaande bewering waarby die gedeelte met immers in 'n mate redegewend funksioneer.

Die gebruik van immers aan die begin van die sinspotente groep veroorsaak normaalweg nie inversie nie. Immers kan ook binne die sinspotente groep voorkom op die normale plek van 'n bywoord, vgl. bg. voorbeelde.

Immers word selde in verhalende tekste gebruik.

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰, p. 1025.
2. Nasionale Woordeboek³, p. 214. (tweede kolom)
3. WAT, Deel IV, p. 495. (derde kolom)

3.20 Die verbindingspartikel INTEENDEEL:

Reynaert¹⁾ noem intendeel 'n voegwoordelike bywoord. De Witte en Wijngaards²⁾ tipeer intendeel as 'n voegwoordelike bywoord en Van Schoor³⁾ tipeer die partikel as 'n konjunkte bywoord waarmee die spreker opsetlik 'n verband span tussen twee gedagtes wat vir die hoorder andersins 'n sekere teenspraak sou inhou.

Van Dale tipeer integendeel as bywoord en as voegwoordelike bywoord wat gebruik word "bij het tegenstellend zinsverband, als in de tweede zin geloofchend wordt hetgeen in de eerste gezegd is."⁴⁾

Volgens die Nasionale Woordeboek⁵⁾ tree hierdie partikel as bywoord of as voegwoord op met die waarde juis omgekeerd:

Ons het vanjaar nie vreeslik warm gekry nie; intendeel,
dit was 'n buitengewoon matige somer.
Die antwoord is nie reg nie; intendeel, dit is heeltemal
verkeerd.

Van Schoor⁶⁾ beweer dat die spreker deur die gebruik van intendeel opsetlik 'n verband span tussen twee gedagtes wat andersins vir die hoorder 'n sekere teenspraak sou inhou, 'n teenspraak wat tog nie ongerymd is nie.

Volgens De Villiers⁷⁾ tree intendeel aan die begin van 'n sin met die gewone woordvolgorde op en word dit deur kenmerkende pouses daarvoor en daarna van sy omgewing geïsoleer.

Ons gebruik gewoonlik 'n kommapunt vóór intendeel en 'n komma daarná.

Interessant is dat die sinsposisie van intendeel in die sinspotente groep kan wissel:

Sy is nie mooi nie; intendeel, sy is baie lelik.
"Sy mooi! Ek meen, intendeel, sy is baie lelik."

Intendeel kan aan die begin van 'n sin optree:

"Hou jy van my nuwe uitrusting?"
"Intendeel, ek vind dit baie onvanpas."

Verwysings:

1. Reynaert, J., "Voegwoordelijke bijwoorden in hedendaags betogend proza", Studia Germanica Gandensia 12(1970), p. 11.
2. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands. Een evolutief-klassieke synthese, p. 133.
3. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 122.
4. Van Dale¹⁰, p. 1060.
5. Nasionale Woordeboek³, p. 223. (eerste kolom)
6. Van Schoor, J.L., op. cit., p. 122.
7. De Villiers, Meyer, Afrikaanse grammatika vir volwassenes, p. 212.

3.21 Die verbindingspartikel NIETEMIN:

Nietemin tree volgens die Nasionale Woordeboek¹⁾ as voegwoord op, maar De Witte en Wijngaards²⁾ tipeer die partikel as voegwoordelike bywoord. Ook Van Dale noem nietemin 'n voegwoordelike bywoord (= intussen, toch, evenwel) wat gebruik word "ter verbind. van twee zinnen waarvan de laatste opkomt teen 'n gevolgtrekking die men uit de eerste zou kunnen afleiden."³⁾

Die waarde van die partikel is ongeveer gelyk aan egter, nogtans, ewenwel, ondanks dit. Tussen die twee sinspotente groepe wat met nietemin verbind word, bestaan 'n teenstellende verband.

Voorbeelde:

- i. Hy het nie veel kennis hiervan nie; nietemin het hy my gehelp.
- ii. Hy het nie veel kennis hiervan nie; nietemin, hy het my gehelp.
- iii. Hy het nie veel kennis hiervan nie; hy het my nietemin gehelp.

Die partikel nietemin se posisie in die sin kan wissel, vgl. bg. voorbeelde. As nietemin die sinspotente groep inlei, vereis dit normaalweg inversie, vgl. voorbeeld i). Indien 'n komma egter ná nietemin gebruik word, kry ons die normale woordorde na die partikel, vgl. voorbeeld ii). Nietemin kan ook binne die sinspotente groep voorkom op die normale plek van 'n bywoord, vgl. voorbeeld iii).

Nietemin word selde in 'n verhalende stylaard gebruik.

Verwysings:

1. Nasionale Woordeboek³, p. 339. (tweede kolom)
2. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands. Een evolutief-klassieke synthese, p. 133.
3. Van Dale¹⁰, p. 1559.

3.22 Die verbindingspartikel NOGTANS:

Reynaert¹⁾, sowel as Van Dale, tipeer nogtans as 'n voegwoordelike bywoord met die waarde ewenwel, nietemin wat veral gebruik word "bij het beperkend tegenstellend zinsverband."²⁾

Die Nasionale Woordeboek³⁾ noem die partikel 'n bywoord en Ponelis⁴⁾ beskou nogtans as 'n teenstellende verbinder.

Voorbeelde:

- Ek het hom herhaaldelik gewaarsku, nogtans het hy nie geluister nie.
of Ek het hom herhaaldelik gewaarsku, hy het nogtans nie geluister nie.

Nogtans veroorsaak inversie as dit die sinspotente groep inlei en tree gewoonlik beperkend of teenstellend ten opsigte van die voorafgaande op.

Nogtans kan binne die sinspotente groep optree, (vgl. bg. voorbeeld), maar kan ook in 'n beweringsin voorop staan sonder inversie, vgl.:

Nogtans, ek stem nie saam nie.

Verwysings:

1. Reynaert, J., "Voegwoordelike bijwoorden in hedendaags betogend proza," Studia Germanica Gandensia 12(1970), p. 11.
2. Van Dale¹⁰, p. 1563.
3. Nasionale Woordeboek³, p. 341. (eerste kolom)
4. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 315.

3.23 Die verbindingspartikel ook:

- 3.23.1 Volgens Van Dale¹⁾ tree ook as voegwoord en bywoord op met die waarde bovendien, daarenboven.
De Witte en Wijngaards²⁾ noem die kombinasie ook al 'n voegwoordelike bywoord.

Voorbeelde:

Hy is siek, ook stel hy nie in die kursus belang nie.
Ook al was hy nie gesond nie, was hy altyd vriendelik.

- 3.23.2 Enkele kenmerke van die gebruik van ook:
Van Es en Van Caspel stel dat die partikel ook ekstern ten opsigte van die sinspotente groep optree as "...trait d' union met een voorafgaande of voorafgegane zinspotente groep (c.q. zin.)³⁾ Die partikel wys dus terug na 'n deel of die hele inhoud van die voorafgaande sin.

Ook word dikwels deur 'n neweskikkende voegwoord voorafgegaan, vgl.:

Hy is siek en/maar ook het hy nie in sy werk belanggestel nie.

Ook, asook die kombinasie maar/en ook, veroorsaak inversie.

Die partikel ook word dikwels in toegewende sinne ter versterking van die konsessiewe betekenis gebruik; in hierdie gevalle tree al dikwels saam met ook op, vgl.:

Hy gee baie aan die armes, ook al het hy dit self nie breed nie.
of Hy gee baie aan die armes, al het hy dit self ook nie breed nie.

Die partikel ook word dikwels die verbinding nie slegs/alleen...nie, maar ook gebruik, vgl.:

Nie slegs/alleen is hy 'n goeie student nie, maar ook is hy 'n uitmuntende sportman.

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰, p. 1688.
2. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands. Een evolutief-klassieke synthese, p. 132.
3. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 59, p. 233.

3.24 Die verbindingspartikel ORIGENS:

Reynaert¹⁾ tipeer origens as voegwoordelike bywoord; Van Dale²⁾ en die Nasionale Woordeboek³⁾ noem die partikel 'n bywoord en Ponelis⁴⁾ tipeer origens as 'n aaneenskakelende verbinder.

Voorbeeld:

Dit is baie droog; origens is daar nie ander klagtes nie.

Die partikel word gewoonlik voorafgegaan deur 'n pouse; die partikel kan die sinspotente groep inlei en vereis dan inversie, of dit kan binne die sinspotente groep optree, vgl.:

Dit is baie droog, daar is origens nie ander klagtes nie.

3.25 Die verbindingspartikel TOE:

Vir 'n bespreking van die voegwoordelike bywoord toe, sien p. 270.

Verwysings:

1. Reynaert, J., "Voegwoordelike bijwoorden in hedendaags betogend proza", Studia Germanica Gandensia 12(1970), p. 11.
2. Van Dale¹⁰, p. 1762.
3. Nasionale Woordeboek³, p. 372. (eerste kolom)
4. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 314.

3.26 Die verbindingspartikel TOG:

- 3.26.1 Volgens die Nasionale Woordeboek¹⁾ kan tog as bywoord of as voegwoord met die semantiese waarde nogtans, desnieteenstaande, nietemin optree. Rijpma en Schuringa²⁾ tipeer tog as 'n voegwoordelike bywoord wat teenstellende sinsverband aandui. Volgens Van Es en Van Caspel is 'n vooropgeplaaste tog lid van daardie groep partikels wat hulle "contextuele adverbiale elemente"³⁾ noem. Hierdie adverbiale elemente verrig 'n reflekerende funksie ten opsigte van die voorafgaande onderdele van die gesprek, verhaal of betoog. Die elemente stel die inhoud van die sin teenoor 'n voorafgaande bewering, sluit daarby aan, voeg iets daaraan toe, of kom tot 'n gevolgtrekking.

Voorbeelde:

- i. Hy was ernstig siek, tog was 'n verandering in sy toestand merkbaar.
- ii. Hy was ernstig siek; 'n verandering was tog in sy toestand merkbaar.
- iii. Hy is vir die wedstryd gekies, tog het hy nie gespeel nie.

3.26.2 Enkele kenmerke van die gebruik van tog:

Tog tree by voorkeur aan die begin van die sinspotente groep op, maar kan ook voorkom op die normale plek van 'n bywoord, vgl. bg. voorbeeld ii).

Tussen die twee sinspotente groepe wat deur tog verbind word, bestaan normaalweg 'n beperkend-teenstellende verband; die spilwerkwoord volg direk na tog wat as inleidende partikel gebruik word.

Tog word dikwels deur 'n neweskikkende voegwoord voorafgegaan, vgl.:

En tog/maar tog..., ens.

Verwysings:

1. Nasionale Woordeboek³, p. 518. (tweede kolom)
2. Rijpma, E. en F.G. Schuringa, Nederlandse Spraakkunst¹⁹, p. 92.
3. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 17, p. 268.

3.27 Die verbindingspartikel TROUENS:

3.27.1 In Afrikaans, my Taal word trouens 'n voegwoord genoem,¹⁾ en so ook deur De Villiers²⁾.

Die Nasionale Woordeboek³⁾ tipeer trouens as bywoord met die waarde origens, in werklikheid.

Van Schoor⁴⁾ stel dat trouens soms wel skakelend funksioneer.

Voorbeelde:

- i. Ek het nie meer geweet wat aangaan nie; trouens, ek het lankal gesit en slaap.
- ii. Hy is 'n goeie student; trouens, hy het drie onderskeidings behaal.
- iii. Hy het nie 'n woord oor die ongeluk gesê nie; trouens, hy het nooit daaroor gepraat nie.
- iv. Hy is skuldig. Trouens, hy het self erken dat hy die moord gepleeg het.
- v. Ek kan jou nie help nie; ek beskik trouens nie oor die middele nie.
- vi. Hy publiseer nie meer nie; hy skryf trouens nie meer nie.

3.27.2 Die waarde van trouens:

Na trouens volg 'n mededeling wat in alle opsigte as afdoende beskou kan word; die gebruik van trouens versterk die voorafgaande stelling.

Enkele kenmerke van die gebruik van trouens:

Trouens kan aan die begin van die sinspotente groep, gewoonlik gevolg deur 'n komma, optree, vgl. voorbeelde i) tot iv). Ná trouens in hierdie posisie volg die normale woordorde-patroon.

Trouens kan egter ook in die middel van die geïnkorporeerde groep optree, vgl. voorbeelde v) en vi). In die posisie funksioneer trouens volgens ondersoeker primêr adverbiaal.

Die voorbeeld

Teen dié tyd het ek nie meer gehoor wat hy praat nie;
trouens, ek het lank reeds nie meer geluister nie.

In hierdie voorbeeld span die spreker opsetlik 'n verband tussen twee gedagtes wat andersins vir die hoorder 'n sekere teenspraak sou inhou.

Trouens word selde in verhalende tekste gebruik.

Verwysings:

1. De Klerk, P.F., B.J. Esterhuizen, H.J.R. Hammann en E.L. Neethling, Afrikaans, my Taal⁶, sts. 9 en 10, p. 320.
2. De Villiers, Meyer, Afrikaanse grammatika vir volwassenes, p. 61.
3. Nasionale Woordeboek³, p. 527. (eerste kolom)
4. Van Schoor, J.L. Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 122.

3.28 Die verbindingspartikels VERDER en VOORTS:

Hoewel Van Dale¹⁾ en die Nasionale Woordeboek²⁾ verder en voorts nie as sodanig tipeer nie, tree bg. partikels volgens ondersoeker onder andere op in 'n sinsverbindende funksie met die waarde bowendien, origens, daarby. Verder en voorts druk dus aaneenskakelende sinsverband uit.

Voorbeelde:

- i. Hy het 'n goeie akademiese rekord; verder het hy ook op sportgebied presteer.
- ii. Hy het hom by die polisie aangemeld; voorts het hy ook 'n verklaring afgelê.
- iii. Die koue front gaan koue en reën veroorsaak; dit gaan verder/voorts ook sneeu op die hoë bergreekse tot gevolg hê.

Waar bg. partikels 'n sinspotente groep inlei, vereis hulle inversie, vgl. voorbeelde i) en ii).

Verder en voorts kan egter ook binne 'n sinspotente groep voorkom op die normale plek van 'n bywoord, vgl. voorbeeld iii).

Voorts het volgens ondersoeker 'n veel laer gebruiksfrekwensie as verder en kom eerder in literêre of plegtige taal voor.

Verwysings:

1. Van Dale¹⁰, pp. 2684 en 2828.
2. Nasionale Woordeboek³, pp. 550 (tweede kolom) en 581. (eerste kolom)

3.29 Die verbindingspartikel Vervolgens:

De Witte en Wijngaards¹⁾ tipeer vervolgens as voegwoordelike bywoord. Die Nasionale Woordeboek²⁾ en Van Dale³⁾ beskou die partikel as bywoord met die waarde daarna, naderhand, verder, dan. Ponelis tipeer die partikel as verbindende randstuk⁴⁾ en as aaneenskakelende verbinder.⁵⁾

Voorbeelde:

- i. Ek het die oorsake van die oorlog behandel; vervolgens bespreek ek die gevolge.
- ii. Hy het die polisie in kennis gestel; hy het vervolgens die familie laat weet.

Vervolgens tree gewoonlik aan die begin van die sinspotente groep op en vereis dan inversie van die subjek en spilwerkwoord, vgl. voorbeeld i). Vervolgens kan egter ook binne die sinspotente groep voorkom op die normale plek van 'n bywoord, vgl. voorbeeld ii).

Verwysings:

1. De Witte, A.J.J. en N.C.H. Wijngaards, De Structuur van het Nederlands. Een evolutief-klassieke synthese, p. 133.
2. Nasionale Woordeboek³, p. 565. (tweede kolom)
3. Van Dale¹⁰, p. 2742.
4. Ponelis, F.A., Afrikaanse Sintaksis, p. 502.
5. Ibid., p. 314.

HOOFSTUK IV

In hierdie hoofstuk volg 'n algemene bespreking van bywoordelike voornaamwoorde wat as sinsverbinders optree, sowel as 'n bespreking van enkele verteenwoordige Afrikaanse bywoordelike voornaamwoorde wat sinsverbindende funksie verrig.

4.1 Bywoordelike voornaamwoorde as sinsverbinders:

Sommige bywoorde wat 'n verbindingsfunksie verrig, was oorspronklik voor-naamwoorde óf het in hulle struktuur 'n voornaamwoord ingebou en 'n voorsetsel wat as tweede lid optree; sodanige samestellings word bywoordelike voornaamwoorde genoem omdat hul nog altyd 'n sterk voornaamwoordelike inslag het.

Twee tipes bywoordelike voornaamwoorde kan onderskei word:

- i. Dié bestaande uit samestellings van waar plus 'n voorsetsel en
- ii. Dié bestaande uit hier of daar plus 'n voorsetsel.

Voorbeelde:

Hy kyk na die wond waarna hy sê: "Gaan dadelik hospitaal toe."
Christoff is siek, hieroor bly ons tuis.
Die kinders het laat gaan slaap, daarom was Christoff die volgende oggend befoeterd.

4.2 Enkele algemene kenmerke van bywoordelike voornaamwoorde:

4.2.1 In die verbindings waar-/hier-/daar- plus die voorsetsels tot, met en vir word die ouer vorm van die voorsetsels, nl. -toe en -mee en -voor gebruik,¹⁾ vgl.:

<u>waar-</u>	+	<u>-tot</u>	>	<u>waartoe</u>
<u>hier-</u>	+	<u>-met</u>	>	<u>hiermee</u>
<u>daar-</u>	+	<u>-vir</u>	>	<u>daarvoor</u>

4.2.2 Bywoordelike voornaamwoorde bestaande uit hier of daar plus 'n voorsetsel is nie aan 'n bepaalde sinsposisie gebonde nie, vgl.:

Ek hou nie van jag nie, hieroor/daarom bly ek tuis.
Ek hou nie van jag nie, ek bly hieroor/daarom tuis.

Die vooropplasing van 'n bywoordelike voornaamwoord (daarom in onderstaande voorbeeld) is nie ongewoon nie en word veral sō gebruik met die oog op aksentuering, vgl.:

Die kinders het laat gaan slaap. Daarom was Christoff die volgende oggend befoeterd.

Hierdie tipe bywoordelike voornaamwoorde het dus verskeie plasingsmoontlikhede, nl. voor die sinspotente groep met inversie van die subjek en spilwerkwoord, of anders binne die sinspotente groep in 'n middelposisie.

Volgens ondersoeker vervaag die sinsverbindende funksie van hierdie bywoordelike voornaamwoorde egter indien die partikels nie die sinspotente groep inlei nie.

Indien hierdie bywoordelike voornaamwoorde egter wél die sinspotente groep inlei, toon hulle volgens ondersoeker groot ooreenkoms met die voegwoordelike bywoorde en lyk dit of die verhouding tussen die twee opeenvolgende sinspotente groepe eerder dié van neweskikking as onderskikking is.

4.2.3 Die woorde na bywoordelike voornaamwoorde:

Bywoordelike voornaamwoorde wat bestaan uit samestellings van waar plus 'n voorsetsel lei geïnkorporeerde sinspotente groepe met die normale afhanklike woorde in, vgl.:

Hy luister aandagtig waarna hy sê: "Julle het beslis korrek opgetree."

Hy het die beskuldigings stilswyend aangehoor waarop hy toe geantwoord het.

Bywoordelike voornaamwoorde wat bestaan uit samestellings van daar of hier plus 'n voorsetsel noodsaak, soos ook die voegwoordelike bywoorde, inversie van die subjek en spilwerkwoord in die sinspotente groep, vgl.:

Christoff slaap, daarom werk ek nou.

Die kinders het laat gekom, hieroor is hulle gestraf.

4.3 J.L. van Schoor²⁾ gee die volgende indeling van sinne waarin bywoordelike voornaamwoorde (hy noem die partikels egter voornaamwoordelike bywoorde) optree:

- Sinne wat 'n rede verstrek:

Die parkeertyd was verstreke, daarom is hy beboet.

Ook hierom word in dié verband gebruik.

- Sinne wat 'n doel aangee:

Sy wil gaan studeer, daarvoor het sy geld nodig.

- Sinne wat 'n voorwaarde stel:
Die Bestuurder het die personeel noukeurige opdragte gegee,
daarvolgens moes hulle optree.
Ook daarna, ens. kan in dié verband optree.
- Sinne wat 'n toevoeging stel:
Hulle het hom as opsigter aangestel; daarbenewens doen
hy ook al die aankope.

Vervolgens word enkele bywoordelike voornaamwoorde baie kortliks bespreek.

Verwysings:

1. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 68.
2. Ibid., pp. 116 - 117.

4.4 Bywoordelike voornaamwoorde bestaande uit samestellings van waar plus 'n voorsetsel:

(Die Nasionale Woordeboek tipeer hierdie partikels as voornaamwoordelike bywoorde, vgl. pp. 588 - 589.)

4.4.1 Die partikels WAARNA, WAARBY, WAAROP, ens.

4.4.1.1 Volgens Van Es en Van Caspel¹⁾ lê die partikels waarna, waarby, waarop, ens. op die grens tussen voegwoord en bywoord.

Hierdie is samegestelde partikels bestaande uit die voornaamwoord waar + 'n voorsetsel (bv. waar + na) wat in plaas van die meerledige na wat, by wat, ens. gebruik word.

Voorbeelde:

- i. Jakob gehoorsaam, waarop/waarna God hom beveel om Isak van die brandstapel af te haal.
- ii. Ek het hulle sien twis, waarby die lang vent skielik 'n fietsketting te voorskyn haal.

4.4.1.2 Enkele kenmerke van bg. partikels:

In voorbeeld i) bestaan daar 'n tipe oorsaaklikheidsverhouding tussen die aktiwiteite in die opeenvolgende sinspotente groepe: omdat Jakob gehoorsaam, beveel God hom om... Die aktiwiteite volg mekaar in die tyd op, Jakob gehoorsaam en toe/daarna beveel God hom om...

In voorbeeld ii) vind die aktiwiteite in die twee sinspotente groepe egter min of meer gelyktydig plaas.

Die partikels waarna, waarby, waarop, ens. tree in bg. gebruike nie net as adverbiale bepaling op nie, maar verrig ook die funksie van 'n skakelwoord.

4.4.2 Die partikel WAARDEUR:

Waardeur dui op 'n kousale en gevolgaanduidende verband tussen die twee opeenvolgende sinspotente groepe, vgl.:

Hy het die eksamen jaar na jaar geskryf waardeur hy uiteindelik moes slaag.

Waardeur sluit enersyds aan by die voegwoord sodat (wat primêr 'n oorsaaklike of gevolgaanduidende verband uitdruk) en andersyds by en daardeur (wat koördinerende opeenvolging uitdruk).

Die waardeur-gedeelte vertoon in baie gevalle 'n hoë mate van selfstandigheid, die waardeur-gedeelte kan selfs heeltemal afgeskei van die dominante sinspotente groep aan die begin van 'n nuwe sin staan, vgl.:

Hy het weer en weer perde gespeel. Waardeur hy uiteindelik tog iets moes wen.

4.4.3 Die partikel WAAROM:

Die Nasionale Woordeboek²⁾ tipeer waarom as 'n voornaamwoordelike bywoord of voegwoord en Van Dale³⁾ noem waarom naas vraende voornaamwoord ook 'n voornaamwoordelike bywoord.

In die voorbeeld

Ek kon nie verstaan waarom dit haar so ontstel nie
tree die waarom-gedeelte op as objek by die dominante sinspotente groep.

In hierdie geval is waarom = hoekom.

Die stamvorm van die werkwoord word in die waarom-gedeelte by verledetyds-aanduiding gebruik. vgl. bg. voorbeeld.

Volgens Van Schoor⁴⁾ tree waarom op as 'n w-vraagwoord wat 'n indirekte vraag inlei, vgl.:

Ek kan nie verstaan nie + Waarom ontstel dit haar so?
(Direkte vraag)

Ek kan nie verstaan waarom dit haar so ontstel nie.
(Indirekte vraag)

Die omgekeerde woordorde in die direkte vraag verander na die afhanklike woordorde in die indirekte vraag.

4.4.4 Volgens die Nasionale Woordeboek⁵⁾ is ander partikels van hierdie tipe die volgende:

waaraan, waaragter, waarbo, waarheen, waarin, waarkragtens,
waarlangs, waarmee, waarnaas, waarnatoe, waarnewens,
waaromheen, waaromtrent, waaronder, waaroor, waaronder,
waartoe, waarteen, waaruit, waarvan, waarvandaan, waar-
volgens en waarvoor.

Verwysings:

1. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 50, p. 270.
2. Nasionale Woordeboek³, p. 589. (eerste kolom)
3. Van Dale¹⁰, p. 2860.
4. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 94.
5. Nasionale Woordeboek³, pp. 588 - 589.

4.5 Bywoordelike voornaamwoorde bestaande uit hier of daar plus 'n voorsetsel:

Die Nasionale Woordeboek tipeer hierdie partikels wel as bywoordelike voornaamwoorde.¹⁾

4.5.1 Bywoordelike voornaamwoorde bestaande uit hier plus 'n voorsetsel:

4.5.1.1 Die partikel HIERBY:

Hierdie bywoordelike voornaamwoord het die semantiese waarde bo en behalwe dit wat hier reeds genoem is; hierby word soms met 'n voegwoordelike byfunksie gebruik.²⁾

Voorbeeld:

Hy is die Bestuurder van die onderneming, hierby studeer hy ook nog buitemuurs.

4.5.1.2 Die partikel HIERDEUR:

Hierdie bywoordelike voornaamwoord het die semantiese waarde deur dit wat hier genoem, ter sprake is, en word ook soms met 'n voegwoordelike newefunksie gebruik,³⁾ vgl.:

Daar was 'n ongeluk, hierdeur het hy die trein verpas.

Hierdeur kan jukstaposisioneel met 'n ander voegwoord gebruik word, vgl.:

Moenie oorhaastig besluit nie, want hierdeur het baie al skade gely.

4.5.1.3 Die partikel HIERNA:

Hierdie bywoordelike voornaamwoord word gebruik met die waarde in volgorde na, volgende op wat hier genoem of betrokke is, na die tyd(stip) wat vir die spreker as die huidige geld, na wat hier gedoen, gesê word of gebeur, hierop, dan, vervolgens, in die vervolg.
Hierna word ook dikwels met 'n voegwoordelike byfunksie gebruik.⁴⁾

Voorbeeld:

Hulle was by die atletiekbyeenkoms, hierna is hy na 'n partytjie.

4.5.1.4 Die partikel HIERNAAS:

Hierdie bywoordelike voornaamwoord met die waarde naas, langs die hier genoemde, hierlangs, in rangorde naas die hier genoemde, hierbenewens word soms met voegwoordelike byfunksie gebruik.⁵⁾

Voorbeeld:

Hy is voltyds professor, hiernaas is hy nog skrywer ook.

4.5.1.5 Die partikel HIEROP:

Hierop met die waarde in volgorde na wat pas hier gebeur het of genoem is, vervolgens, direk hierna word ook soms met voegwoordelike byfunksie gebruik.⁶⁾

Voorbeelde:

Die saak is deeglik bespreek, hierop is tot stemming oorgegaan.
Ek het doodonskuldig na sy ouers se welstand verneem.)
Hierop het hy my die hele storie vertel. }

4.5.1.6 Die partikel HIERSONDER:

Ook hierdie bywoordelike voornaamwoord met die waarde sonder die hiergenoemde word soms met voegwoordelike byfunksie gebruik:⁷⁾

Hy moet sy kombers hê, hiersonder verseg hy om te gaan slaap.

4.5.1.7 Die partikel HIERVOLGENS:

Ook hierdie bywoordelike voornaamwoord met die waarde volgens die hier genoemde saak/sake⁸⁾ word soms met 'n voegwoordelike byfunksie gebruik:

Die padverslag is nou net uitgesaai, hiervolgens is die bergpas onbegaanbaar.

Die nuwe wet het so pas van krag geword, hiervolgens is dit verpligtend om deurentyd veiligheidsgordels te dra.

4.5.1.8 Ander bywoordelike voornaamwoorde van hierdie tipe wat volgens ondersoeker gereeld met sinsverbindende funksie gebruik word, is onder andere die volgende:

hierbenewens, hierboonop, hiermee, hierom, hieromtrent,
hieroor en hierop.

4.5.2 Bywoordelike voornaamwoorde bestaande uit daar plus 'n voorsetsel:

4.5.2.1 Die partikel DAARBY:

Daarby met die waarde by/behalwe dit wat genoem of betrokke is, daarenbowe, daarboonop⁹⁾ tree in die volgende tipe voorbeelde sinsverbindend op:

Hy is nie slim nie, daarby is hy nog lui ook.

Die neweskikkende voegwoord en tree dikwels direk voor die gedeelte wat deur daarby ingelei word, op, vgl.:

Hy is nie slim nie, en daarby is hy nog lui ook.

Soos bg. voorbeeld illustreer, tree die partikels nog en ook geredelik in die daarby-gedeelte op.

4.5.2.2 Die partikel DAAROM:

Daarom verrig 'n definitiewe verbindingsfunksie. In die lig hiervan tipeer Van Dale daarom naas bywoordelike voornaamwoord, ook as 'n redegewende voegwoordelike bywoord.¹⁰⁾

Van Es en Van Caspel¹¹⁾ noem daarom 'n anaforiese kousale bepaling met die vorm van 'n pronominale adverbiale bepaling.

Van Schoor¹²⁾ noem daarom 'n bywoord wat in 'n spesifieke sintaktiese omgewing as sinsverbinder optree.

Voorbeelde:

Hy is siek, daarom bly hy tuis.

Sy motor het gebreek, daarom het hy nie opgedaag nie.

Enkele kenmerke van die gebruik van daarom:

Die partikel daarom kan in sekere gevalle anafories optree ter vervanging van die min of meer gestereotipeerde gebruikswyse om dié genoemde redes (= daarom). In hierdie gevalle kan die partikel daarom as plaasvervanger (wat verbindend funksioneer) van die naamwoord-groep beskou word.

Daarom word ook as niksseggende redegewing in aansluiting by 'n voorafgaande uiting gebruik, vgl.:

"Ek wil weet waarom jy dit nie doen nie."

"Daarom nie."

4.5.2.3 Die partikel DAARROOR:

Daaroor met die waarde om dié rede, daarom¹³⁾ tree in die volgende tipe voorbeelde gereeld sinsverbindend op, vgl.:

Jy was ongehoorsaam, daaroor moet jy nou gaan slaap.

Volgens ondersoeker word hierdie daaroor geredelik as ekwivalent van die meer formele daarom gebruik.

4.5.2.4 Die partikel DAARTEENNOOR:

Daarteenoor met die waarde teenoor die genoemde saak, aan die ander kant¹⁴⁾ (gesê wanneer twee of meer sake teenoor mekaar gestel word), tree in die volgende voorbeelde sinsverbindend op:

Jou plan klink goed, daarteenoor kan die volgende besware egter geopper word.

Emily werk wel stadig, daarteenoor doen sy alles egter besonder deeglik.

4.5.2.5 Die partikel DAARVOLGENS:

Daarvolgens met die waarde volgens die voorafgenoemde saak of sake¹⁵⁾ tree geredelik as sinsverbinder op, vgl. die volgende voorbeeld:

Wees versigtig hoe jy optree, daarvolgens kan jou motiewe bepaal word.

Daarvolgens kan jukstaposisioneel met die neweskikkende voegwoord want gebruik word, vgl.:

Wees versigtig hoe jy optree, want daarvolgens kan jou motiewe bepaal word.

4.5.2.6 Ander bywoordelike voornaamwoorde bestaande uit daar plus 'n voorsetsel wat volgens ondersoeker gereeld met sinsverbindende funksie gebruik word, is onder andere die volgende:

daarbenewens, daarboonop, daardeur, daarnaas, daaromtrent, daarop, daarsonder, daarvoor en daarweens/daarwegens.

Verwysings:

1. Nasionale Woordeboek³, p. 197.
2. WAT, Deel IV, p. 259. (derde kolom)
3. Ibid., p. 260. (eerste kolom)
4. Ibid., p. 261. (eerste kolom)
5. Loc. cit.
6. WAT, Deel IV, p. 262. (derde kolom)
7. Ibid., p. 263. (eerste kolom)
8. Loc. cit. (derde kolom)
9. WAT, Deel II, p. 5. (eerste kolom)
10. Van Dale¹⁰, p. 487. (tweede kolom)
11. Van Es, G.A. en P.P.J. van Caspel, Syntaxis, no. 17, p. 274.
12. Van Schoor, J.L., Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, p. 36.
13. WAT, Deel II, p. 6. (derde kolom)
14. Ibid., p. 7. (eerste kolom)
15. Loc. cit. (tweede kolom)

ENKELE SLOTOPMERKINGS

Die gebruik van onderskikkende voegwoorde en die ander sinsverbindende woorde is in hierdie ondersoek aan die hand van taal-in-gebruiksvoorbeelde bestudeer, dus binne die kommunikatiewe konteks van taalgebruik. Hierdeur is die bestudering van geïdealiseerde vorme in abstraksie soos aanvanklik deur Chomsky voorgestaan dus nie onderneem nie. Ondersoeker het in die voorafgaande ondersoek 'n strukturele beskrywing probeer gee van die gebruik van die partikels wat in die tradisionele grammatika as onderskikkende voegwoorde, voegwoordelike bywoorde en bywoordelike voornaamwoorde bekend staan; hoofsaaklik omrede daar in Afrikaans geen volledige ontleding en beskrywing van die gebruik van hierdie sinsverbindende partikels soos wat dit voorkom in taal-in-gebruik bestaan nie.

Die omvang en keuse van die korpus beperk vanselfsprekend die "drakrag" van die gevolgtrekkings. Daar bestaan egter 'n redelike vermoede om aan te neem dat die reëls wat in hierdie ondersoek formuleer is, ook toepaslik is op materiaal uit ander taalkringe.

Bg. ondersoek streef nie na volledigheid betreffende die materiaal nie, maar wel na volledigheid in opset.

Ondersoeker het 'n aspek van die Afrikaanse taal (probeur) bespreek deur uit die taalgebruiksfeite (soos deur haar waargeneem en opgeteken) die gebruikswyses van onderskikkende voegwoorde en die ander sinsverbindende woorde na te gaan en 'n sistematies-georganiseerde reeks uitsprake te maak insake die struktuurpatrone wat kenmerkend is van die gebruik van dié verbindingspartikels.

Opreg dankie aan professor Smuts sonder wie se besielende voorbeeld ek hierdie ondersoek beslis nie enduit sou volgehou het nie.

BIBLIOGRAFIE

- BERRY-ROGGHE, G. "The Conjunction as a grammatical category", Linguistics 63:5-18, Den Haag, 1970.
- BLOOMFIELD, L. Language, Londen, 1955.
- BLOCH, B. en TRAGER, G.L. Outline of Linguistic Analysis, Baltimore, Md., 1942.
- BOS, G.F. Het Probleem van de Samengestelde Zin, Acta Linguistica, Rheno-Trajekta 4, Den Haag, 1964.
- BOUMAN, A.C. en PIENAAR, E.C. Afrikaanse Spraakkuns², Stellenbosch, 1933.
- BREEDT, M.D. Die vergelykingskonstruksie in Afrikaans en die rol van die adjektiewe daarin, M.A., U.Pret., Mei 1975.
- CARROLL, John B. The Study of Language: a survey of linguistics and related disciplines in America, Cambridge, Massachusetts, 1955.
- CHOMSKY, N. Syntactic Structures, Gravenhage, 1957.
- CRYSTAL, D. "Word Classes in English", Lingua XVII:24-55, Amsterdam, 1967.
- DE GROOT, A.W. Inleiding tot de Algemene Taalwetenschap, tevens inleiding tot de grammatica van het hedendaagse Nederlands², Groningen, 1964.
- DE GROOT, A.W. "Structural Linguistics and Word Classes", Lingua I(4):427-500, Amsterdam, 1948.
- DE GROOT, A.W. Structurele Syntaxis, Den Haag, 1949.
- DE KLERK, P.F., B.J. ESTERHUIZEN, H.J.R. HAMMANN en NEETHLING, E.L. Afrikaans, My Taal⁶, Standerds 9 en 10, (Afrikaans Eerste Taal Hoër Graad), Kaapstad, 1979.
- DEN HERTOOG, C.H. Nederlandsche Spraakkunst² (Handleiding ten dienste van aanstaande (taal) onderwijzers), 3 dele, Amsterdam, 1903.
- DE VILLIERS, M. Afrikaanse grammatika vir volwassenes, Bloemfontein, 1983.
- DE VILLIERS, M. "Die gebruik van AS", Die Huisgenoot XL(1769):53 en 75, Kaapstad, 13 Februarie 1956.
- DE VILLIERS, M. Die Grammatika van Tyd en Modaliteit, Kaapstad, 1968.
- DE VILLIERS, M. Die Semantiek van Afrikaans, Kaapstad, 1975.
- DE VILLIERS, M. Werkwoordsvorme in Afrikaans in die verlede Tyd, Annale van die Universiteit van Stellenbosch, Jg. XXVI, Reeks B, no. 1, 1951.
- DE VILLIERS, M. Woordsoorte, Werkwoorde en Tye, Kaapstad, 1948.

- DE VOOYS, C.G.N. en SCHÖNFELD, M. Nederlandse Spraakkunst², Groningen, 1949.
- DE VRIES, J.W. "want en omdat", De Nieuwe Taalgids 64:414-420, Groningen, 1971.
- DE WITTE, A.J.J. en WIJNGAARDS, N.C.H. De Structuur van het Nederlands. Een evolutief-klassieke synthese, 's-Hertogenbosch, 1961.
- DROSTE, F.G. "Betekenis als syntactisch stramien", Levende Talen 225: 331-350, Groningen, 1964.
- FERREIRA, G.T. Struktureel-sintaktiese aspekte van die Werkwoord, Ph.D., Universiteit van die Witwatersrand, 1961.
- FERREIRA, G.T. "Struktureel-sintaktiese aspekte van die Werkwoord", Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal XVIII(3): 21-48, Johannesburg, Julie 1962.
- FUNKE, O. "The position of Language in Philosophy, Logic and Social Anthropology", Proceedings of the Seventh international Congress of Linguistics, London, 1 - 6 September 1952, pp. 27 - 34, Londen, 1956.
- GARDINER, Alan H. The Theory of Speech and Language, Oxford, 1932.
- GLEASON, H.A. An Introduction to Descriptive Linguistics (revised edition), New York, 1961.
- GLENDINNING-JOHNSON, Jane-Carol Catlin Syntax and Semantics of IF-clause constructions, Ph.D., Universiteit van Pennsylvania, 1975.
- HOCKETT, C.F. A Course in Modern Linguistics⁸, New York, 1965.
- JESPERSEN, O. The Philosophy of Grammar⁴, Londen, 1935.
- KEMPEN, W. Samestelling, Afleiding en Woordsoortelike Meerfunksionaliteit in Afrikaans², Kaapstad, s.j.
- KRAAK, A. Negatiewe zinnen: een methodologiese en grammatiese analise, Hilversum, 1966.
- KRUISINGA, E. Het Nederlands van Nu², Amsterdam, 1951.
- LABUSCAGNE, G.J. Inleiding tot die Strukturele metode van Taalondersoek, Kaapstad, 1956.
- LABUSCAGNE, G.J. 'n Bydrae tot die Studie van twee Taaltegniese woorde in Afrikaans, nl. SOOS en OF, D. Litt., P.U. vir C.H.O., 1950.
- LANCÉE, T.H. en WYTZES, A.L.J. Nederlandse Spraakkunst¹³ (bijgewerkt door J.W. van Hulst), Groningen, 1951.
- LANGEVELD, M.J. Taal en Denken, Groningen, 1934.

- LAPALOMBARA, Lyda, E. An Introduction to Grammar (Traditional, Structural, Transformational), Cambridge, Massachusetts, 1976.
- LE ROUX, J.J. Oor die Afrikaanse Sintaksis, Amsterdam, 1923.
- LEVIN, Samuel R. "Comparing Traditional and Structural English", College English XXI:260-265, Illinois, 1960.
- LONG, Ralph B. The Sentence and its Parts. A Grammar of Contemporary English, Chicago, 1961.
- LYONS, John An Introduction to theoretical Linguistics, Cambridge, 1969.
- MALHERBE, G.H. Die gebruik van DAT as verbindingswoord in Afrikaans, Ongepubliseerde M.A., Universiteit van Stellenbosch, 1966.
- NIEUWBORG, E. De Distributie van het Onderwerp en het Lijgend Voorwerp in het huidige geschreven Nederlands in zijn A.B.-vorm. (Een kritisch en statistisch onderzoek van de zinsbouw bij tien Noordnederlandse en tien Zuidnederlandse auteurs), N.V. Antwerpen, 1968.
- NIEUWENHUIJSEN, P.M. Gerichte taalbeschouwing, Spektator Cahiers I, Groningen, 1978.
- ODENDAL, F.F. Taal as sisteem, Intreerede gelewer by die aanvaarding van die amp van Hoogleraar in die Afrikaanse en Nederlandse Taalkunde aan die Randse Afrikaanse Universiteit op Dinsdag, 7 Oktober 1969, Johannesburg, 1969.
- OVERDIEP, G.S. en VAN ES, G.A. Stilistiese Grammatica van het Moderne Nederlandsch², Zwolle, 1949.
- OVERDIEP, G.S. en VAN ES, G.A. Beknopte Stilistiese Grammatica van het Nederlands⁶ (voor gymnasia, H.B.S. en A en B, Lycea en kweekskolen), Zwolle, 1949.
- PAARDEKOOPEP, P.C. "Behalve as zn-patroondeel", De Nieuwe Taalgids 59:171-179, Groningen, 1966.
- PAARDEKOOPEP, P.C. "Zonder en zonder dat: twee ontkennende vw's.", De Nieuwe Taalgids 68:401-409, Groningen, 1975.
- PONELIS, F.A. Afrikaanse Sintaksis, Pretoria, 1979.
- PONELIS, F.A. Grondtrekke van die Afrikaanse Sintaksis, Pretoria, 1968.
- REICHLING, A. Het Woord², Zwolle, 1967.
- REICHLING, A. Verzamelde Studies over hedendaagse problemen der Taalwetenschap², Zwolle, 1962.
- REICHLING, A. S.A.U.K. Algemene Taalwetenschap, Johannesburg, 1965.

- REYNAERT, J. "Voegwoordelijke bijwoorden in hedendaags betogend proza", Studia Germanica Gandensia 12:7 - 24, Gent, 1970.
- RIJPMA, E. en SCHURINGA, F.G. Nederlandse Spraakkunst¹⁹ (bijgewerkt door J. Naarding), Groningen, 1962.
- RIJPMA, E. en SCHURINGA, F.G. Nederlandse Spraakkunst²⁵ (bijgewerkt door Dr. Jan van Bakel), Groningen, 1978.
- ROOSE, H. Het Probleem van de Woordsoorten, in het bijzonder van het bijwoord in Nederlands, Den Haag, 1964.
- SCHMIDT, C. De Consessieve voegwoordelijke bijzin in het Nederlands van de Middeleeuwen en de zeventiende eeuw, Groningen, 1958.
- SCHULTINK, H. "De Grondslagen van de synchronische, descriptieve methode", Handelingen van het zevenentwintigste Nederlands Filologencongres gehouden te Utrecht, Woensdag 25, Donderdag 26 en Vrijdag 27 April 1962, pp. 39 - 48, Groningen, 1962.
- SENEKAL, H.E.J., F.A. PONELIS en DE KLERK, W.J. Die Patroon van Afrikaans: Taalstruktuur vir Seniors, Johannesburg, 1972.
- SMITH, J.J. Op ons Taalakker, Pretoria, 1962.
- SMUTS, J. "Woordfunksie as grondslag vir Woordsoortonderskeiding", Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal 19(4): 1-6, Johannesburg, Oktober 1963.
- STASSEN, L. (red.) "Inleiding in de deskriptieve taalkunde", De Theorievorming in de Transformationeel-Generatieve Grammatika tot 1965, Instituut Algemene Taalwetenschap, K.U. Nijmegen, September 1971.
- STEYN, J. "Semantiese Klasse", Taalfasette VIII:19-28, Pretoria, 1969.
- STEYN, J.C. "n Paar sintaktiese onvasthede in Afrikaans", Taalfasette 20(3): 25-53, Pretoria, 1976.
- STRYDOM, E. Die Komparatiewe Partikels in Afrikaans, M.A., Universiteit van Stellenbosch, 1959.
- THERON, A.S. Aspekte van die Bywoord in Afrikaans, M.A., Universiteit van Stellenbosch, 1964.
- TINBERGEN, D.C. Nederlandse Spraakkunst¹³ (opnieuw bewerkt door F. Lulofs en W.W.F. Voskuilen), Zwolle, 1963.
- UHLENBECK, E.M. "De beginselen van het syntactisch onderzoek", Taalonderzoek in onze Tijd, Den Haag, 1962.
- VAN DEN TOORN, M.C. "Balansschikking en Disjunctie", De Nieuwe Taalgids 65:104-123, Groningen, 1972.

- VAN DEN TOORN, M.C. Nederlandse Grammatica⁶, Groningen, 1979.
- VAN DER MERWE, C.P. 'n Handleiding vir Sekondêre Afrikaans-Leerlinge, Kaapstad, 1940.
- VAN DER MERWE, H.J.J.M. (red.) Inleiding tot die Taalkunde³, Pretoria, 1969.
- VAN DER WALT, C.P., C.P. VAN AARDT en EKSTEEN, L.C. Taalkunde vir die Middelbare Skool², Standerds 9 en 10, Johannesburg, 1969.
- VAN ES, G.A. "Grondslagen en metode van het syntactisch onderzoek", Handelingen van het zesentwintigste Nederlands Filologencongres gehouden te Groningen op Woensdag 20, Donderdag 21 en Vrijdag 22 April 1960, pp. 47 - 61, Groningen, 1960.
- VAN ES, G.A. Nederlandse Syntaxis in klein bestek, Zwolle, 1966.
- VAN ES, G.A. Syntaxis van het Moderne Nederlands, Reeks I, no. 2, Groningen, 1971.
- VAN ES, G.A. en VAN CASPEL, P.P.J. Syntaxis van het Moderne Nederlands, Reeks I, nrs. 4, 17, 36, 45 - 50, 52 en 59, Groningen, 1974 - 1975.
- VAN SCHOOR, J.L. Die Grammatika van Standaard-Afrikaans, Kaapstad, 1983.
- VAN WYK, E.B. "Die probleem van Woordidentifikasie II (Metodologiese oorwegings)", Taalfasette VI:55-67, Pretoria, 1968.
- VAN WIJK, N. en W. VAN SCHOTHORST
VERHAGE, J.A. De Nederlandsche Taal⁶, Zwolle, 1931.
- VERHAGE, J.A. "Die gebruik van die Afrikaanse sinsverbande as en as wat by gelykstelling", Tydskrif vir Geesteswetenskappe 10:127-135, Pretoria, Junie 1970.
- VERHAGE, J.A. "Die herkoms van die verbinding as wat na 'n komparatief en sy verbreiding in Afrikaans", Tydskrif vir Geesteswetenskappe 7(1): 328-342, Pretoria, Maart 1967.

WOORDEBOEKE:

DE VILLIERS, M., Nasionale Woordeboek³, Kaapstad, 1977.
SMUTS, J. en
EKSTEEN, L.C.

GOVE, P.B. (red.) Webster's Third New International Dictionary
(unabridged), Springfield, Mass., 1961.

ODENDAL, F.F., Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal²,
P.C. SCHOONEES, Johannesburg, 1979.
C.J. SWANEPOEL,
S.J. DU TOIT en
BOOYSEN, M.

Van Dale's Groot Woordenboek der Nederlandse Taal (tiende, geheel opnieuw
bewerkte en zeer vermeerderde druk door dr. C. Kruyskamp)
Deel I en Deel II, 's Gravenhage, 1976.

Woordeboek van die Afrikaanse Taal, Dele I - VI, Pretoria.

Woordenboek der Nederlandsche Taal, 's Gravenhage.